

BEFEJEZETLEN FORRADALOM

1917–1987

**Szerkesztette:
Szilágyi Ákos**

MÁSODIK KIADÁS

SZILÁGYI ÁKOS, 1987

**Megjelent a SZABAD-TÉR KIADÓ
gondozásában.**

Felelős kiadó: Lovasi József produkciós igazgató.

Műszaki szerkesztő: Törös István.

A borítót Stalter György felvételeiből Törös István tervezte.

ISBN 963 01 8612 9

88-0211. Szikra Lapnyomda, Budapest

Felelős vezető: Csöndes Zoltán vezérigazgató.

ELŐSZÓ

A Budapesti Művészeti Hetek ez évi rendezvénysorozata szervesen kapcsolódik a nagy októberi szocialista forradalom 70. évfordulójához.

Úgy gondoljuk, hogy ezen világtörténelmi jelentőségű eseményre való emlékezés alkalmat teremthet arra, hogy az ősz folyamán — a legkülönbözőbb művészeti ágak, műfajok, kulturális műhelyek produkciói közül — a koncentrált válogatás segítségével elsősorban azokra az eseményszámra menő bemutatókra hívjuk fel a figyelmet, amelyek egyrészt reprezentálják az orosz-szovjet kultúrát, másrészt napjaink problémáinak, gondjainak elemzéséhez, az elért eredmények számbavételéhez járulnak hozzá.

A fővárosi kulturális és művészeti műhelyek igen jelentős bemutatók, kiállítások egész sorával jelentkeztek a Budapesti Művészeti Hetek programjában. Szerény lehetőségeinkhez mérten önálló produkciók létrehozásával intézményünk is részt kívánt venni az emlékezésben. Többek között Befejezetlen forradalom címmel az elmúlt években nyilvánosságra került művekből rendeztünk összeállítást az Egyetemi Színpadon. Voltaképpen az irodalmi est anyagának összeállításakor merült fel az a gondolat, hogy a szemelvényeket némileg bővített formában, egyszerű kivitelű kötetben is közreadjuk. A közölt szövegek csaknem mindig nagyobb művek részletei, így ezt külön nem jelezzük. A kiadó mindenesetre törekedett rá, hogy a lehetőségekhez képest a felhasznált anyagok hiteles forrásait feltüntesse.

Az irodalmi est szerkesztőjének a produkció szórólapján sze-

replő gondolatai a kötet kapcsán is időszerűek. Szilágyi Ákos a következőket írja:

„A '80-as évek végének radikális reformszellem, a kísérlet szellem, amely ma kísértetként járja be Kelet-Európát, a történelmi folyamatot is megnyitja az értelmezés számára, a forradalmat befejezetlennek mutatja és az elmúlt hetven év történelmét saját történeteként érti meg, mégha ez számára elsősorban szenvedéstörténet volt is, és nem diadalmenet. Mindenesetre a múlt új történelmi és kulturális tudata van kialakulóban: tabuk porladnak el vagy törnek meg, rég elfeledett nevek, művek kerülnek elő, közöttük üldözött személyek nevei és betiltott művek is, archívumok mélyén őrzött dokumentumok kelnek új életre. Az érdeklődés előterében ma nem annyira a '20-as évek szovjet avantgárd művészetének heroikus kitérője, mint inkább a '30-as évek drámájának megértése áll, mert a jelenbeli válság és megújulás kulcsát is itt kell keresni.”

Mindenki emlékezetébe idézem Mihail Gorbacsov szavait, a kötet záró gondolatát:

„Mélyen hiszek abban, amit elkezdtünk. Mélyen hiszek, ha azt mondanák nekem, hogy le kell állítanunk az átalakítási folyamatot, sohasem egyeznék bele... Számomra nincs más út.”
Budapest, 1987. október

KOLTAY GÁBOR

filmrendező,

a Budapesti Művészeti Hetek
igazgatója

TÖRTÉNELMI SZEMELVÉNYTÁR

Kezdőknek (és újrakezdőknek)

Nemcsak a szerzőknek, a műveknek is megvan a maguk szenvedéstörténete. Hogy egy mű mi mindenben mehet keresztül, annak talán csak ő maga lehetne a megmondhatója. S a művek a maguk módján beszélnek is, hiszen ilyenkor mindig szenvedéstörténetükkel együtt kerülnek a köztudatba és megpróbáltatásuk maga is életük, jelentésük részévé válik. Mű és környező világ, tiltakozás és tiltás együvé tartozik: az ilyen művek akkor is ehhez a világhoz tartoznak, ha szenvednek tőle, sőt, bizonyos fokig, e z é r t jönnek létre. Az, hogy nem jelenhettek meg, nem véletlen körülmény. Ha megjelenhettek volna, akkor az egy másik világ lett volna, s nem az, aminek kedvéért vagy inkább, amelynek kedve ellenére létrejöttek. S amikor aztán az ilyen művek végre megjelennek, akkor sok szempontból csakugyan m á s v i l á g k e z d ő d i k, s a művek felszabadulása és nyilvánosság elé kerülése egyszerre vág a múlt és mutat a jövő felé.

A szovjet művészet egy része asztalfiókokban, magánarchívumokban, filmdobozokban, múzeumi raktárakban elsüllyedt, titokzatos Atlantiszának lebegő körvonalai már a '60-as években jól kivehetők voltak a felszín alatt. Ekkor még csak szenvedélyes magánbúvárok merészkedtek le vakmerően a kultúra tengerének mélyére, hogy diadalmasan felszínre hozzanak egy-egy páratlan „leletet”. Így jutott el hozzánk a '20-as évek szovjet avantgárdjából sok minden és később Mihail Bulgakov „A Mester és Marga-

rita" című zseniális regénye. Napjainkban a '80-as évek közepén már maga az „elsüllyedt sziget” mozdult meg. A csoda megtörtént: páratlan gyorsasággal kezd kiemelkedni a mélyből, mozgása olyan gyors, hogy szinte szabad szemmel látható. S miközben a sziget kiemelkedik, ezernyi legenda, előítélet, balhiedelem, csodavárás, babona foszlik széjjel, egyebek mellett magának a szigetnek, az „elsüllyedt Atlantisznak” a képzelete is. Hiszen csak az adminisztratív önkény váltakozó szempontjai szerint rétegződhettek egymásra — évről évre, évtizedről évtizedre — ezek az annyira különböző művek, s jöhetett létre a „kínéses sziget” mitikus képe. Így kerülhet egymás mellé, vagy inkább így torlódhat egymásra ma a szovjet irodalmi sajtóban: Mihail Bulgakov „Kutyaszív”, Borisz Paszternak „Doktor Zsivágó”, Vlagyimir Nabokov „Meghívás kivégzésre”, Anatolij Ribakov „Az Arbat gyermekei”, Vaszilij Groszmann „Élet és sors”, Andrej Platonov „Csevangur”, Anna Ahmatova „Rekviem”, Valentyin Raszputyin „Tűzvész”, Danyil Granyin „Bö lény”, Csingiz Ajtmatov „Vesztőhely”, Vlagyimir Dugyincev „Fehér ruhák” című műve, nem beszélve most a készülő életműkiadásokról (Bulgakov, Paszternak), az újra felfedezett, rehabilitált költőkről (Nyikolaj Gumiljov, Oszip Mandelstam, Vladiszlav Hoda-szevics) és a kultúra többi területéről, filmművészetről, képzőművészetről, a politikai kultúráról, az írói és állami archívumokból előkerült — így vagy úgy fennmaradt, megmenekült — dokumentumokról.

Egyetlen és sokféle, nyitott, tabukat elsöprő, határokon szabadon átjáró szovjet kultúra van kialakulóban napjainkban, melyben a hivatalosság kulturális törmelékei is a maguk helyére kerülnek. S nem lehet eléggé hangsúlyozni ennek az átalakulásnak a gyorsaságát. Nem véletlen, hogy az evolúciós mederben tartott, ám tartalmát tekintve forradalmi átalakításnak a „gyorsítás” volt az első megfogalmazott jelszava. S itt óhatatlanul eszünkbe jut a történet, amely a kiváló szovjet íróval, Vaszilij Groszmannal esett meg. Mikor 1961-ben élete főművének, a „Sors és élet” című monumentális, sok tekintetben Tolsztoj „Háború és béké”-jét idéző regényénck minden

fellelhető példányát elkobozták, Groszman panasszal fordult a kultúrpolitika akkori irányítóihoz. Az egyik kultúrfunkcionárius végül is fogadta őt és közölte vele, hogy regénye kártékony, s az ilyen regények legfeljebb 200-300 év múlva jelenhetnek meg a Szovjetunióban. Nos, azóta 27 év telt el és jövőre Groszman nagy műve megjelenik a „Znamja” folyóiratban.

Azért bocsátom mindezt előre, mert a „Befejezetlen forradalom” című kötet olyan művek — versek, regények, dokumentumok, levelek — szemelvényeiből áll össze, melyek csak a legutóbbi időkben (jobbára az 1987-es évben) jelentek meg a Szovjetunióban, tehát a magyar közönség számára még nem lehetnek ismertek. Minél gyorsabb közzétételüket — addig is, amíg a teljes és jobb fordítások napvilágot látnak — már ez is indokolja. Némi gyorsítás alighanem miránk is ráncfér. Mindenesetre e kis szemelvénygyűjtemény — történelmi szemelvénytár — nem tekinthető forráskiadványnak, eleve nem törekedhet filológiai tökélyre (csupán a szövegek keletkezésének időpontját közli, a fordítók nevét csak szépirodalmi szövegek és első közlések esetében, az összeállítás végén pedig a szerzők legszükségesebb életrajzi adataira szorítkozik). Célja az, hogy a színpadi műsorban elhangzó művek és felvillanó sorsok, kulturális és politikai kontextusát szélesebben vonja meg, s azok számára is hozzáférhetővé tegye az elhangzott anyagot, akik a műsort nem láthatták. E kis történelmi szemelvénytár bizonyos fokig merítés, „mintavétel” a történelmi anyagból — s mint minden ilyen, bizonyos fokig ez is önkényes — hogy az érzékelhetővé és újra elgondolhatóvá váljon. Nem csupán érdekességek, kuriózumok, csemegék, furcsaságok panoptikuma, hanem az orosz forradalmat követő hetven év újraértelmezésének kísérlete is, ahogyan ma pillantunk vissza rá. Ezért ez a tekintet radikális, de nem reménytelen, nem adja fel az 1917-es októberi forradalom értelmét, de ennek megvalósulását nem a sztálini önkényuralomban látja. Nem csupán erkölcsi parancs már, de gazdasági és politikai kényszer a gyakorlati számvetés a „sztálinizmussal”.

Nem véletlen, hogy a szovjet társadalom újra meg újra visz-

szatér ahhoz a történelmi „fekete dobozhoz”, amely a sztálinizmus katasztrófája után maradt vissza, de amelynek tartalmáról még ma is oly keveset tudunk. A 60-as években ez a visszatérés és a sztálinizmus megtagadása még csak az é r z ü l e t szintjén mozgott: érzelmi lázadás, érzelmi megéhsztulás volt. Ma ez már kevés. A „fekete doboz” üzenetének megértése és megfejtése nélkül nincs továbblépés. Mindenekelőtt azt kell megérteni, hogy még mindig „katasztrófa utáni” társadalmak vagyunk — itt, Kelet- és Középkelet-Európában, hogy még mindig nem sikerült áttörni a „keleti fejlődési modellt”, amelyre az 1917-es októberi forradalom és az első tíz év szovjet gyakorlata törekedett. A radikális reformszellem mai képviselői előtt, akár politikusok, akár közgazdászok, akár művészek, akár tudósok vagy technikai szakemberek, világos már, hogy a válságból kivezető út nemcsak érzületi, hanem erkölcsi forradalmat, radikális gazdasági és politikai váltást követel meg. A sztálinizmust ma már a gyakorlatban, azaz — a Sztálin halála után is fennmaradt — sztálini hatalmi-gazdasági struktúrával együtt kell tagadni, ha a fejlődés, a modernizáció, a társadalom szocializmusának útjára akarják vezetni a kelet-európai társadalmakat.

A „Befejezetlen forradalom” című produkció és e mellékelte történelmi szemelvénytár nem az erények vagy bűnök, jótétemények vagy gonoszságok, eredmények vagy csődök szenvtelen lajstromozása. A történelem nem kihalt holdbéli táj, ahová közömbös nézelődők gyanánt ereszkedünk alá jelenünk és saját történelmünk egéből. Ami történt — velünk is történt és ma sem zárult még le — történésben van. Ami történni fog — velünk is történni fog — felelősek vagyunk érte. Emlékezni annyi, mint megérteni és vállalni saját felelősségünket a múltért, akkor is, ha személy szerint nem is akkor és nem is ott éltünk. Az orosz forradalom 70. évfordulóján nem kanonizált emlékek könyvek lapjait forgatjuk, hanem kísérletet teszünk a múlt megszólítására. Dialógusba lépünk a múlttal, hogy megnyíljon előttünk, lássuk zavaros sokféleségét, többértelműségét, válaszútjait, buktatóit, az alternatívahelyzeteket. Nem tehetünk fel

más kérdéseket neki, mint amik minket izgatnak — a múlt nem önmagában és önmagáért érdekel minket. Nem vagyunk halottkémek, muzeológusok, sem pedig a múlt kanonizált emlékképének ünnepi felmutatói. Ne csodálkozzunk hát, ha ez a múlt visszabeszél, ha zavarba hoz, ha rácáfol hiedelmeinkre, ha olykor okosabbnak és messzelátóbbnak tűnik, mint mi magunk, ha neki is „van véleménye” rólunk, a mi jelenünkről, ha tanácsokat osztogat. A múlt csak azok számára naiv tökfilkó vagy kifogástalan modorú úriember, akik nem tudnak szóba elegyedni vele, akik képtelenek a dialógusra. Mert a dialógus nem lezár, hanem megnyit, mert a dialógus befejezhetetlen, akár a forradalom, akár a történelem...

Szilágyi Ákos

TARTALOM

Rosa Luxemburg: Az orosz forradalomról (1918)	17
Vlagyimir Korolenko: Levelek Lunacsarszkijhoz (1920) (Részlet a negyedik levélből)	21
Mihail Bulgakov: Kutyaszív (1925)	26
Andrej Szaharov: A „Kutyaszív” moszkvai előadásáról (1987)	39
Mihail Zscsenko: Az agitátor (1923)	41
Maxim Gorkij: Időszerűtlen elmélkedések (1913)	43
Viktor Sklovszkij: Érzelmes utazás (1924)	46
V. I. Lenin: Az arany jelentősége most és a szocializmus teljes győzelme után (1921)	50
Nyikolaj Smeljov: Tartozik és követel (1987)	55
Anatolij Lunacsarszkij: A sajtószabadságról (1918)	57
Alekszandr Voronszkij: Levél Jevgenyij Zamjatyinhoz (1922)	58
Jevgenyij Zamjatyin: Mi (1920) (Részlet a regényből)	61
Jevgenyij Zamjatyin: Levél Sztálinhoz (1931)	64
Andrej Platonov: Kétkedő Makar (1929)	69
Joszf Sztálin: Eskü (1924)	75
V. I. Lenin: Levél a Kongresszushoz (1922—23)	77
Lev Trockij: Lenin „Végrendeletéről” (1926)	79
Joszf Sztálin: A „Végrendeletéről” (1927)	80
A. M. Szeliscsev: A forradalmi korszak nyelvezete (1928)	82
Wilhelm Reich: Harc az „új életért” a Szovjetunióban (1933)	84
Vita a vodkamonopóliumról a '20-as években (1922—26)	88
F. G. Uglov: Az alkoholfogyasztás egészségügyi és szociá- lis következményei (1982)	91

Interjú Valentyin Raszputyinnal (1987)	94
Sztálin beszélgetése Emil Ludwig német íróval (1931)	97
Mihail Bulgakov: A Szovjetunió Kormányának (levél) (1930)	99
Iszak Babel: Kolivuska (1930)	105
Solohov levele Jevgenyija Levickájához (1929)	109
Sztálin a jobboldali ellenzékéről (1930)	112
Szergej Jeszenyin: Falusi szertartáskönyv (1918)	114
Anatolij Ribakov: Az Arbat gyermekei (1987) (Részlet a regényből)	118
Sinkó Ervin: Egy regény regénye (1935)	131
Anatolij Ribakov: Az Arbat gyermekei (1987) (Részlet a regényből)	134
Interjú Jurij Afanaszjev szovjet történésszel (1987)	149
Részlet a Szovjetunió Kommunista (bolsevik) Pártjának története című tankönyvből (1938)	152
Valerij Popov: Eset a tejüzemben (1978)	154
Részlet Karl Radek vallomásából a Párhuzamos Trockista Központ moszkvai perében (1937)	156
Lev Trockij: Feljegyzés a Központi Bizottság titkárságának (1927)	157
Joszif Sztálin: A nézeteltérések történetéhez (1925)	158
Nyikolaj Buharin levele „A pártvezetés jövővénekéhez” (1937)	159
Sztálin beszéde a Vörös Hadsereg Katonai Akadémiáján (1935)	161
Fjodor Raszkolnyikov: Nyílt levél Sztálinhoz (1939)	162
Alekszandr Nyekrics: Így történt (1967)	165
Ilf és Petrov: Farkasordító hideg (1935)	170
Oszip Mandelstam: Voronyezs, 1937 (1937)	172
Alekszandr Szolzsenyicin: Ivan Gyenyiszovics egy napja (1962)	173
James O. Jackson Magadani riportjából (1987)	178
Bertold Brecht: Csakugyan tévedhetetlen a nép? (1941)	181
Interjú Olga Trifonovával Jurij Trifonov „Eltűnedezés” című regényéről (1987)	182

A. V. Gorbátov: Évek és háborúk (1961)	183
Anna Ahmatova: Rekviem (1935—1957)	187
Alekszandr Nyekrics: Így történt (A háború kitörésének napja c. részből) (1967)	189
Nyikita Hruscsov: Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén (1956) — A „Genocídium és terror” című részből	194
Krími tatárok tüntetése (1987)	195
Interjú Dmitrij Lihacsovval (1987)	197
Ilja Ehrenburg levele J. V. Sztálinhoz (1952)	200
Olga Bergholz: Én is egész nap... (1949)	202
Jevgenyij Jevtusenko: Sietős önéletrajz (1959)	203
1953. évi I. törvény Joszif Visszarionovics Sztálin generálisszimusz emlékének megörökítéséről (1953)	205
Alekszandr Tvardovszkij: Egyre messzebb (1960)	207
Nyikita Hruscsov: Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának zárt ülésén (1956) — A „Konstruált perek” című rész	212
Interjú Jevgenyij Jevtusenkóval (1987)	230
Visszatérés — Tudósok egy csoportjának rehabilitálása (1987)	233
Nyikolaj Maszlov: Tanuljunk a történelemből (1987)	235
Andrej Zsdanov: A „Csillag” és „Leningrád” című folyóiratokról (1946)	238
Dmitrij Lihacsov: A háborgó lelkiismeret (1937)	240
Borisz Paszternak: Doktor Zsivágó (1957) (Részlet a regényből)	242
Borisz Paszternak levele Nyikita Hruscsovhoz és a Pravda szerkesztőségéhez (1958)	248
Venjamin Kaverin: Egy tény, amelynek eleven következményei vannak (1987)	251
Határozat Marlen Hucijev „Iljics negyede” című filmjéről (1987)	254
Meghalt Viktor Nyekraszov (1987)	255
Grigorij Popov: A közgazdász szemével (1987)	256
Alekszej Smeljov: Miért nem vagyok pesszimista (1987)	264

Interjú Andrej Szaharovval (1987)	267
Andrej Jezselev: Kinek kell levonni a tanulságot? (1987)	270
Interjú Valentyin Falinnal (1987)	273
Dmitrij Lihacsov: A vezekléstől a cselekvésig (1987)	275
Jurij Afanaszjev: Ostobaság félni önmagunktól (1987)	280
Utóhang	287
Életrajzi adatok	288

MÓTÓ

Engels levele Joseph Weydemeyerhez (1853. április 12.)

Marx—Engels Művei, Kossuth Könyvkiadó 1971.

28. köt. 549. old.

Ügy rémlik nekem, hogy pártunk, valamennyi többi párt tanácsstalansága és erőtlensége folytán, egy szép napon kormányra kerül majd, hogy végül is megvalósítsa azokat a dolgokat, amelyek közvetlenül nem a mi érdekünknek, hanem általános forradalmi és sajtóságon kispolgári érdekeknek felelnek meg: ilyen helyzetben azután, amikor a proletár néptömegek hajtanak, a saját, többé-kevésbé tévesen értelmezett, a pártharcban többé-kevésbé szenvedélyesen előtérbe tolt nyomtatott kijelentéseink és terveink pedig megkötnék bennünket, olyan kommunista kísérletekre és ugrásokra kényszerülünk majd, amelyekről mi magunk tudjuk a legjobban, mennyire nem érkezett még el az idejük. Eközben azután elveszítjük a fejünket — remélhetőleg csak fizikai értelemben —, reakció lép fel s mindaddig, amíg a világ képes lesz arra, hogy történelmi ítéletet alkosson az efféléről, nemcsak szörnyetegeknek fognak tartani bennünket — ezzel mit sem törődni —, de ostobáknak is, és ez sokkal rosszabb. Nem látom tisztán, hogyan történhetne ez másképpen. Egy olyan elmaradt országban, mint Németország, amelynek van egy haladó pártja és amely egy olyan haladó országgal együtt, mint Franciaország, egy haladó forradalomban keveredik, az első komoly összeütközésnél, s mihelyt valódi veszély lép fel, a haladó pártnak kell hatalomra jutnia, s ez mindenképpen a normális idő előtt történne. De mindez nem számít, s a legjobb, amit tehetünk az, hogy pártunk irodalmában ilyen eshetőségre már előre megalapozzuk a történelmi rehabilitációt.

Éppen azok az óriási feladatok, amelyekbe a bolsevikok bátran és határozottan belefogtak, követelték meg a tömegek legintenzívebb politikai iskolázását és a tapasztalatok gyűjtését. Szabadság csak a kormány hívei számára, csak egy párt tagjai számára — bármily sokan vannak is — nem szabadság. S a szabadság mindig a másképp gondolkodók szabadsága. Nem az „igazságosság” fanatizmusa miatt, hanem mert minden, ami a politikai szabadságban éltető, gyógyító és megtisztító, ezen a lényegen fordul meg, és hatása csődöt mond, ha a „szabadság” kiváltsággá válik.

Lenin és Trockij diktatúraelméletének hallgatólagos feltételezése, hogy a szocialista forradalmi átalakulás olyan dolog, amelyhez kész recept van a forradalmi párt zsebében, s ezt aztán csupán erélyesen meg kell valósítani. Ha kezüket a szívkükre teszik, a bolsevikok maguk sem fogják tagadni, hogy lépésről lépésre tapogatózniuk, kísérletezniük, erre-arra próbálkozniuk kellett, és hogy intézkedéseik jó része nem gyöngyszem. Így kell történnie, és így is fog történni mindannyiunkkal, amikor nekikezdünk — még ha nem is uralkodnak mindenütt ilyen nehéz viszonyok.

Ez sajnós — vagy olykor: szerencsére — nem így van. A szocializmusnak mint gazdasági, társadalmi és jogi rendszernek a gyakorlati megvalósítása korántsem kész előírások összessége, amelyeket csak alkalmazni kellene, hanem olyan dolog, amely teljesen a jövő kódéba vész. Programunkban csupán néhány nagy útjelző táblánk van, amely megmutatja az irányt, ahol az intézkedéseket keresni kell, ráadásul ezek az útmutatók túlnyomóan negatív jellegűek. Úgy nagyjából tudjuk, mit kell legelőször megszüntetnünk ahhoz, hogy a szocialista gazdaság számára szabaddá tegyük a pályát, de hogy milyen jellegű az az ezernyi konkrét, gyakorlati nagy és kis intézkedés, amelyet lépten-nyomon tennünk kell, hogy a szocialista elveket bevezes-

sük a gazdaságban, a jogban, minden társadalmi vonatkozásban, arról egyetlen pártprogram és egyetlen szocialista tankönyv sem ad felvilágosítást. Ez nem fogyatéka, hanem előnye a tudományos szocializmusnak az utópisztikussal szemben: a szocialista társadalmi rendszernek csupán történelmi terméknek kell és lehet lennie, mely saját tapasztalatainak iskolájából születik a beteljesülés órájában, annak az eleven történelemnek az alakulásából, melynek, éppen úgy, mint a szerves természetnek — hiszen végső soron ennek a része — megvan az a szép szokása, hogy egy valóságos társadalmi igénnyel együtt mindig létrehozza a kielégítéséhez szükséges eszközöket is, a feladattal együtt a megoldást. De ha ez így van, akkor világos, hogy a szocializmust természeténél fogva nem lehet kényszerrel, parancsokkal bevezetni. Előfeltétele számos erőszakos intézkedés — a tulajdon stb. ellen. A negatívumot, a leépítést el lehet rendelni, a felépítést, a pozitívumot nem. Szűzföld. Ezer probléma. Csak a tapasztalat képes helyesbíteni és új utakat nyitni. Csak a gáttalan, pezsgő élet talál ki ezer új formát, rögtönzést, nyer teremtő erőt, helyesbít maga minden melléfogást. A korlátozott szabadságú államok közléte éppen azért olyan szegényes, olyan sivár, olyan sematikus, olyan meddő, mert a demokrácia kizárásával elzárja minden szellemi gazdagság és haladás eleven forrásait. (Bizonyosság: 1905. és 1907. február—október.) Ahogy ott politikailag, úgy gazdaságilag és társadalmilag is. Az egész néptömegnek részt kell vennie benne. Különben a szocializmust egy tucat értelmiségi az íróasztal mellől rendeli el, erőszakolja ki.

Feltétlenül szükséges a nyilvános ellenőrzés. Különben a tapasztalatok cseréje csak az új kormány hivatalnokainak zárt körében marad. Elkerülhetetlen a korrupció. (Lenin szavai, Mitteilungs-Blatt 36. sz.) A szocializmus gyakorlata teljes szellemi átalakulást követel az évszázados polgári osztályuralom által lealacsonyított tömegekben. Szociális ösztönöket az egoista ösztönök helyébe, tömegkezdeményezést a téllenség helyébe, idealizmust, amely minden szenvedésen átsegít, stb., stb. Senki sem tudja ezt jobban, nem írja le alaposabban, nem ismétli

makacsabbul, mint Lenin. Csak egészen rosszul választja meg az eszközt. Rendelet, a gyári felügyelők diktatórikus hatalma, drákói büntetések, rémuralom, ezek mind csillapítószer. Az egyetlen út ehhez az újjászületéshez: magának a közéletnek az iskolája, korlátlan, igen széles körű demokrácia, közvélemény. Épp a rémuralom demoralizál.

Ha mindez nincs, mi marad a valóságban? Lenin és Trockij az általános népi választásokból kikerülő képviselő-testületek helyére a szovjetekeket állították mint a dolgozó tömegek egyetlen igazi képviselőjét. Ám a politikai életnek az egész országban való elfojtásával szükségképpen a szovjeteke élete is egyre inkább megbénult. Általános választások, akadálytalan sajtó- és gyülekezési szabadság, a vélemények szabad harca nélkül minden közintézményben meghal az élet, látszatéletté válik, amelyben egyedül a bürokrácia marad a tevékeny elem. A közélet lassanként megszűnik, néhány tucat kimeríthetetlen eréllyel és határtalan idealizmussal megáldott pártvezető parancsol és kormányoz, közülük a valóságban egy tucat kiemelkedő koponya irányít, és a munkásság elitjét időről időre gyűlésekre mozgósítják, hogy megtapsolja a vezetők beszédeit, a benyújtott határozati javaslatokat egyhangúlag jóváhagyja, alapjában véve tehát klikkuralom; mindenesetre diktatúra, de nem a proletariátus diktatúrája, hanem maroknyi politikusé, azaz pusztán polgári értelemben, a jakobinus uralom értelmében vett diktatúra (a szovjeteke kongresszusának elhalasztása három hónapról hat hónapra!). Sőt mi több: az ilyen állapotok szükségszerűen a közélet elvadulásához vezetnek: merényletek, túszok agyonlövése stb. Ez feltétlen érvényű, objektív törvény, amely alól egyetlen párt sem tudja kivonni magát.

Lenin és Trockij elméletének alapvető hibája éppen az, hogy a diktatúrát, pontosan úgy, mint Kautsky, szembeállítja a demokráciával. „Diktatúra vagy demokrácia” — így szól a kérdés-feltevés a bolsevikoknál is, Kautskynál is. Utóbbi természetesen a demokrácia mellett dönt, mégpedig a polgári demokrácia mellett, mivel ezt tünteti fel a szocialista átalakulás alternatívájaként. Lenin és Trockij, fordítva, a diktatúra mellett döntenek

a demokrácia ellenében, s ezzel maroknyi személy diktatúrája mellett, azaz polgári diktatúra mellett. Két ellenpólus ez, mindkettő egyaránt távol a valódi szocialista politikától. A proletariátus, ha megragadja a hatalmat, soha többé nem mondhat le Kautsky jó tanácsa szerint az „ország éretlenségének” ürügyén a szocialista átalakulásról, és nem szentelheti magát csak a demokráciának anélkül, hogy önmaga, az Internacionálé, a forradalom ellen árulást ne kövessen el. A legenergikusabban, leg-hajthatatlanabban, legkíméletlenebbül azonnal szocialista rendszabályokat kell hoznia, vagyis diktatúrát kell gyakorolnia, de az osztály diktatúráját, nem egy pártét vagy egy klikkét, az osztály diktatúráját, azaz a legszélesebb nyilvánossággal, a néptömegek leglevékenyebb, akadálytalan részvételével, korlátlan demokráciával. „Mint marxisták, sosem voltunk a formális demokrácia bálványimádói” — írja Trockij. Persze, sosem voltunk a formális demokrácia bálványimádói. Sohasem voltunk a szocializmus vagy a marxizmus bálványimádói sem. Vajon az következik ebből, hogy a szocializmust, a marxizmust is, ha kényelmetlenné válik számunkra, á la Cunow-Lensch-Parvus lomtárba szabad vetnünk? Trockij és Lenin élő tagadása ennek a kérdésnek. Sosem voltunk a formális demokrácia bálványimádói; ez csak annyit jelent; állandóan megkülönböztettük a polgári demokrácia szociális magvát politikai formájától, állandóan felfedtük a társadalmi egyenlőtlenség és a szabadságnélküliség kesernyés magját a formális egyenlőség és szabadság édes burka alatt — nem azért, hogy ezt eldobjuk, hanem hogy a munkásosztályt arra ösztökéljük, ne elégedjék meg a burokkal, ellenkezőleg, hódítsa meg a politikai hatalmat, hogy új szociális tartalommal töltsen meg. A proletariátus történelmi feladata, ha hatalomra kerül, hogy a polgári demokrácia helyébe szocialista demokráciát teremtsen, nem pedig az, hogy minden demokráciát megszüntessen. Ám a szocialista demokrácia nemcsak az ígért földjén kezdődik, ha a szocialista gazdaság alapja létrejött, kész karácsonyi ajándékként a derék nép számára, amely közben hűségesen támogatta a maroknyi szocialista diktátort. A szocialista demokrácia az osztályuralom leépítésével és a szocializmus fel-

építésével egyidejűleg kezdődik. A szocialista párt hatalomátvételenek pillanatával kezdődik. Ez nem más, mint a proletariátus diktatúrája.

Igenis: diktatúra! De ez a diktatúra a demokrácia alkalmazásának módjában áll, nem a megszüntetésében, a polgári társadalom szerzett jogaiba és gazdasági viszonyaiba való erélyes, határozott beavatkozásokban, amelyek nélkül a szocialista átalakulás nem valósítható meg. Ám e diktatúra az osztály műve kell, hogy legyen, és nem az osztály nevében egy csekély vezető kisebbség műve, vagyis lépésről lépésre a tömegek aktív részvételéből kell születnie, közvetlen befolyásuk alatt kell állnia, az egész nyilvánosság ellenőrzése alá kell tartoznia, a néptömegek növekvő politikai iskolázottságából kell születnie.

Bizonyára így jártak volna el a bolsevikok is, ha nem szenvedtek volna a világháború szörnyű kényszerétől, a német megszállástól és valamennyi ezzel együtt járó rendkívüli nehézségtől, amely szükségképpen eltorzított minden szocialista politikát, még ha a legjobb szándékok és a legszebb alapelvek vezették is. Csattanós érv e mellett az, hogy a tanácskormány olyan bőségesen alkalmazta a terrort, mégpedig főként a német imperializmus összeomlása előtti utolsó szakaszban, a német követ elleni merénylet óta. Az a közhely, hogy a forradalmakat nem rózsavízzel keresztelik, önmagában véve meglehetősen sovány.

**Vlagyimir Korolenko levelei Lunacsarszkijhoz —
Negyedik levél (1920. augusztus 19.)
Piszma k Lunacsarszkomu,
Zadruga, Paris 1922. 11—62. old.**

Ezúttal úgy vélem, mellőzhetjük a konkrét eseteket és megpróbálom rögtön rátérni az általános kérdésekre, amíg az események nem uralkodtak el a hangulatomon.

Az angol küldöttség hatására kezdek neki ennek a levélnek. Helyi félhivatalos lapunk közli vagy átveszi valahonnan a „Bá-natunk” című cikket, mely Lenin angol munkásokhoz írott leve-

lének melléklete. A cikk nyíltan kimondja, hogy forradalmi első-
ségünk feletti büszkeségünk mellett az orosz kommunisták a
„magány tragédiáját” is átéli. A szerző szerint Lenin leveléből
értetlenség csendül ki aziránt, hogy „példa nélkül álló korunk-
ban egyáltalán létezhetnek a munkástömegeknek olyan »vezé-
rei», mint amilyen az Oroszországba érkezett angol küldöttek
többsége”... Az angol trade-unionisták, akik lényegében sem-
mit sem tanultak, sajnos, még mindig az angol munkások ha-
talmatlan tömegeit képviselik”.

Mivel maguk, a kommunisták pártja, csak az „orosz proleta-
riátus diktatúrájának” képviselői, ebből az következik, hogy
proletariátusunk tömegében messze előbbre tart az angol trade-
unionistákhoz képest, akiknek mozgalma már kész történelem.
Más szovjet újságokban már nemegyszer írták, hogy a régi
német, szocializmus vezérei, még az olyanok is, mint Kautsky,
alávaló megalkuvók, sőt, eladták magukat a „burzsoáziának”¹⁾

Lehántva mindazt, ami polemikus indulattal és hévvel magya-
rázható, mégis tény marad, hogy az európai proletariátus nem
követte magukat és tömeges hangulata annak a Stone nevű
amerikai szocialistának a hangulata, akinek véleményét a má-
sodik levélben idéztem. Ők úgy gondolják, hogy a kapitaliz-
mus még Európában sem végezte el a munkáját és hogy ez a
munka még hasznos lehet a jövő számára. A jelenből eme jö-
vőbe történő áttéréskor nem mindent kell megsemmisíteni és
szétrombolni. Az olyan dolgok, mint a gondolat, a gyülekezés,
a szólás és a sajtó szabadsága számunkra nem egyszerű „pol-
gári előítéletek”, hanem a jövő elengedhetetlen eszközei, egy-
fajta palládium, védő szellem, melyre az emberiség hosszas és
nem terméketlen harc és haladás során tett szert. Csak mi, akik
soha sem ismertük teljességükben ezeket a szabadságokat és
nem tanultunk meg a néppel együtt élni velük, jelentjük ki
ezekről, hogy „polgári előítéletek”, melyek csak fékezik az igaz-
ságosság ügyét.

¹ Poltavai „Izvesztija” („Viszti”), 1920. június 27. No. 24.

Ez a maguk hatalmas tévedése, mely újra s újra emlékeztet „istenhordozó népünk” szlavofil mítoszára, még inkább pedig az Ivanuskáról szóló népmesénkre, aki tudás nélkül túlszárnyalt minden tudást és akinek minden munka nélkül, varázsűtésre sikerül. Az a könnyedség, mellyel sikerült magukkal ragadniuk a mi népi tömegeinket, nem felkészültségünket mutatja a szocialista rendszerre, hanem ellenkezőleg, népünk éretlenségét. A mechanikában ismeretes a hasznos és a káros ellenállás fogalma. A káros ellenállás akadályozza a szerkezet munkáját és el kell hárítani, de hasznos ellenállás nélkül a szerkezet üresben fog járni, anélkül, hogy hasznos munkát végezne. Éppen ez az, ami nálunk történt. Maguk meghirdették a legmaximalistább jelszavakat, a szocializmus nevében harcolnak, a harctereken ennek nevével győzedelmeskednek, de ez az egész, a kommunizmus nevében zajló hűhó nem jelenti annak győzelmét.

Romániában, mely sokban emlékeztet Oroszországra, elmeséltek nekem egy esetet, egy nagyszerű anekdotát, melyet mint-ha kitaláltak volna, mindazonáltal valós. Ott megmaradtak még a nagy földbirtokok, a mi ősi bojárságunk minden jegyével. Még a tulajdonosokat is bojároknak nevezik, ami kétségtelenül szláv eredetű.

Időnként az ilyen bojárok, főleg a fiatalabbak közül valók, hajlamosak a szélsőséges pártok felé húzni, és sokan kijárták a szocializmus Dobrogeanu- (Gherea-) féle iskoláját. Egyszer aztán az ilyen bojárok egyike, Svájcban utazgatva, érdeklődni kezdett az anarchizmus iránt és megismerkedett egy tudós anarchista kertésszel. Pertut ittak és olyannyira elnyerték egymás tetszését, hogy a bojár invitálni kezdte az anarchistát Romániába. Hatalmas birtokai vannak a hazájában, egyebek között sok erdeje, és úgy döntött, hogy ennek az erdőnek egy részét nyilvános parkká alakítja. Ez egyezett az anarchista nézeteivel: a bojár egész uradalmát szívesen változtatta volna köztulajdonná és erre becsületesen figyelmeztette is a barátját. Úgy látja, mondta, hogy a románok, akiknek ilyen bojárjaik vannak; nyilván fiatal nép, melyet még nem fertőztek meg — nem úgy, mint a svájciakat — a polgári előítéletek, ezért itt könnyebb

lesz megvalósítani az anarchista eszméket. Azonban figyelmezteti barátját, hogy a forradalom első jeleire nemcsak hogy nem fogja védelmezni a bojár magántulajdonát, ellenkezőleg, azonnal a nép rendelkezésére bocsátja azt. A bojár beleegyezett — talán mert ennek veszélye nem tűnt számára túl közelinek...

Igy tehát Románia egyik zugában a tudós anarchista kertész a bojár pénzén és földjén egy nyilvános mintaparkot alakított ki. Hamarosan azonban kiütköztek a „nép fiatalságából” fakadó hátrányok: az asztalokon, a padokon, a falakon sikamlós feliratok tűntek fel, a virágokat arcátlanul letépdesték, a csodaszámba menő fák ágait letördelték, az árnyékszékeket kloákává változtatták. Az anarchista ékesszóló felhívást intézett hozzájuk, melyben megmagyarázta, hogy a parkot a lakosság rendelkezésére bocsátják, megőrzésre adják át neki: nem kell tehát letépdesni a virágokat, nem kell letördelni az ágakat, nem kell illetlen feliratokkal telepíngálni... De a „fiatal nép” az anarchista teoretikus pátozára sajátságos humorral válaszolt: a feliratokat már késsel vették fel, a virágokat és a fákat immáron kegyetlenül irtották, a mellékhelyiségeket még inkább összerondították. Ekkor a kertész elment a bojárhoz és azt mondta:

— Nem tudok a maga országában élni. Egy nép, mely nem tanulta meg, hogyan viselkedjék nyilvános helyen, még túl messze van az anarchizmustól, ahogy én értelmezem azt.

Ez az eset megmagyarázza gondolatom lényegét. A polgári társadalom készségeinek hiánya nem mindig jelenti a felkészültséget a szocializmusra. Anarchistánk, Bakunyin, egykoron azt írta: „Szövetségre keli lépnünk Oroszország minden tolvajával és rablójával”. Döntően teoretikus volt és anarchista, aki elméletben tagadja a tulajdont. A tolvaj a gyakorlatban tagadja. Egyesüljön hát a gyakorlat az elmélettel. Most ez a fejtegetés nekünk óriási naivitásnak tűnik: a jövőbe pillantó anarchista filozófikus tulajdontagadása és az egyszerű tolvaj hasonló tagadása között egész szakadék tátong. A tolvajnak előbb vissza kell mennie az időben, ki kell dolgoznia önmagában a más tulajdonához való becsületes viszonyulást, amire a „kapitalista szakasz” tanít, és

majd csak utána, nem egyénileg, hanem az egész néppel együtt gondolhat a tulajdon társadalmi tagadására.

Őn azt mondja majd, hogy a mi népünk nem hasonlít azokra a románokra, akikről meséltek nekem. Tudom, fokozatokban magában Romániában is van különbség. De beszéljessünk csak el becsületesen és igazságszeretően arról, mi is most a mi népünk.

Feltételezi bizonyára, hogy nem kevésbé szeretem népünket, mint egy bolsevik, feltételezi talán azt is, hogy ezt egész, most végéhez közeledő életemmel bizonyítottam... De nem vakon szeretem, nem olyan közegként, mely alkalmas ilyen vagy olyan kísérletezésre, hanem olyannak, amilyen a valóságban.

(...)

Meglehetősen hosszú és kemény iskolát kell még kijárnunk. Maguk a kommunizmusról beszélnek. Nem szólva arról, hogy a kommunizmus még valami kialakulatlan és meghatározhatatlan, és maguk mindmáig nem tisztázták, mit is értenek alatta — egy ilyen irányú társadalmi fordulathoz más erkölcsök szükségeltetnek. Ugyanabból az anyagból, a szénből, alakulnak ki a gyémánt csodálatos kristályai és az amorf szén. Tehát van valamilyen különbség maguknak az atomoknak a belső felépítésében. Ugyanezt kell elmondanunk az emberi atomokról is, amelyekből a társadalom összeáll: nem lehet az adott társadalomból azonnal kikristályosítani bármely formát. Svájc több városában már most is nyugodtan otthagyhatsz a boulevard-on bármit és visszatérve ugyanott találja azt. Nálunk pedig — nos, mondjuk meg őszintén... Pontos nyilvántartást vezetni ilyen kérdésekben nyilván nehéz, de tudja, van nálunk egy mondás: dolgaidat ne hagyd szerteszét, a tolvajt ne kísértsd. És talán egyetért, hogy ezer embertől, akik egy otthagyt csábító dolog mellett elmennek, Európában az elcsábultak száma jóval kisebb lesz, mint Oroszországban. Pedig már egy ilyen különbség is hatalmas jelentőséggel bír a kristályra nézve. Tavaly ősszel egy ukrán faluban jártam és sokat beszélgettem a parasztokkal az eseményekről. Mikor elmeséltem, hogy a lányom a férjével egy évet élt Toulouse-ban egy munkásokkal zsúfolt lakásban

anélkül, hogy egyszer is magukra zárta volna az ajtót éjszakára, ez hatalmas csodálkozást váltott ki.

— Nálunk viszont — mondta erre szomorúan egy tisztességes és okos paraszt — különösen a mostani időkben, ha a siheder idegen jószággal állít be anyjához, némely anya még meg is dicséri: jó, hogy a házhoz hozol, nem pedig viszel.

És mióta maguk meghírdették a kommunizmust, ez nem enyhült, hanem hatalmas mértékben felerősödött.

(Fordította: Dandé Krisztián)

Mihail Bugakov: Kutyaszív (1925)

Znamja, 1987. 6. sz.

(...)

A kutya csak késő este tért teljesen magához, amikor a csengetések abbamaradtak és éppen abban a pillanatban, amikor az ajtó különleges látogatókat engedett be. Rögtön négyen is voltak. Mindnyájan fiatalok és mind igen szerényen öltözöttek.

Hát ezek meg mit akarnak? — gondolta csodálkozva a kutya. Filipp Filippovics sokkal, de sokkal ellenségesebben fogadta a vendégeket. Íróasztala mögül úgy nézett a belépőkre, mint hadvezér az ellenségre. Sasorrán az orrlukak kitágultak. A jövevények a szőnyegen toporogtak.

— Önt keressük, professzor, — kezdte az, akinek fején egy negyedrófnyi sűrű göndör hajboglya ágaskodott —, a következő ügyben...

— Uraim, nem kéne kalucsni nélkül járniuk ilyen időben — szakította félbe kioktató hangon Filipp Filippovics —, először is megfáznak, másodszor pedig összejárák a szőnyegeimet, pedig mindegyik perzsaszőnyeg.

A boglyasfejú elnémult és mind a négyen elképedve meredtek Filipp Filippovicsra. A hallgatás jó néhány másodpercig eltartott, és csak Filipp Filippovics kopogása szakította félbe, aki ujjával az asztalon levő festett fatálat ütögette.

— Először is, nem vagyunk urak — szólalt meg végre négyük közül a legfiatalabb, aki őszibarackra emlékeztetett.

— Először is — vágott a szavába Filipp Filippovics — maga férfi vagy nő?

Azok négyen megint elnémultak és eltátották a szájukat. Ezúttal a boglyasfejű tért elsőnek magához.

— Nem mindegy, civtárs? — kérdezte gögösen.

— Nő vagyok — vallotta be az őszibarack kinézetű bőrzekés fiatalember és mélyen elvörösödött. Rögtön utána valamilyen okból egész erősen elvörösödött egy másik jövevény — egy kucsmás szőke.

— Ebben az esetben magán tarthatja a sapkáját, önöket pedig, tisztelt uraim, megkérem, hogy vegyék le a fejfedőjüket — mondta Filipp Filippovics igen meggyőző hangon.

— Nem vagyunk magának igen tisztelt urak — jelentette ki élesen a szőke és levette a kucsmáját.

— Azért jöttünk önhöz — kezdte ismét a fekete boglyasfejű.

— Mindenekelőtt, ki az a mi?

— Mi — a ház új lakóbizottsága — mondta a fekete visszafojtott dühvel. Én — Svonder, ő — Vjazemszkaja, és ő pedig — Pesztruhin és Sarovkin elvtárs. Tehát mi...

— Magukat költöztették be Fjodor Pavlovics Szablin lakásába?

— Minket — felelte Svonder.

— Úristen, elveszett a Kalabuhov-ház! — kiáltott föl kétségbeesve Filipp Filippovics és összecsapta a kezét.

— Ön gúnyolódik, professzor?

— Már hogy gúnyolódnék? Teljesen kétségbe vagyok esve — kiáltott Filipp Filippovics —, mi lesz most a gőzfűtéssel?

— Ön csúfolódik, Preobrazsenszkij professzor?

— Milyen ügyben jöttek hozzám? Mondják el minél gyorsabban, mert ebédelni megyek.

— Mi, a ház vezetősége — mondta gyűlölettel Svonder —, éppen most jövünk a ház lakóinak közgyűléséről, ahol is a ház lakásaiban történő lakótércsökkentés kérdése szerepelt a napi-

— Ki szerepelt és hol? — kiáltotta Filipp Filippovics —, próbálja meg világosabban kifejezni a gondolatait.

— A lakótércsökkentés szerepelt.

— Elég! Értem! Ismeretes önök előtt, hogy az én lakásom az ez év augusztus 12-én kelt határozat értelmében mindenféle lakótércsökkentést és beköltözés alól mentesítve van?

— Ismeretes — felelte Svonder —, de a közgyűlés megvizsgálta a kérdést és arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy nagyjából és egészében ön mértéken felüli területet foglal el. Egyedül lakik hét szobában.

— Egyedül lakom és dolgozom hét szobában — felelte Filipp Filippovics —, és szeretnék egy nyolcadikat. Szükségem van egy könyvtárra.

A négyek megnémultak.

— Egy nyolcadikat! He-he — mondta a szőke, fejfedőjétől megfiosztva —, hát ez jó.

— Ez leírhatatlan! — kiáltotta az ifjú, aki nőnek bizonyult.

— Nézzék csak — a fogadószoba, egyben könyvtár, aztán az ebédlő, a dolgozószoba — ez három. A vizsgáló — 4. A műtő — 5. A hálószoba — 6. És a személyzet szobája — 7. Szóval nem elég... Egyébként ez nem fontos. A lakásom mentesítve van és a téma be van fejezve. Mehetek ebédelni?

— Elnézést — mondta a negyedik, aki egy erős bogárra hasonlított.

— Elnézést — szakította félbe Svonder —, éppen az ebédlőről és a vizsgálóról szeretnénk beszélni. A közgyűlés arra kéri önt, hogy önként, a munkafegyelem értelmében, mondjon le az ebédlőről. Moszkvában senkinek sincs ebédlője.

— Még Isadora Duncannek sem — kiáltotta hangosan a nő.

Filipp Filippoviccsal valami történt, aminek következtében arca enyhén bíborszínt öltött, de nem szólt egy szót sem. Várta, mi lesz még.

— Es a vizsgálóról is — folytatta Svonder —, a vizsgálót igen jól egybe lehetne kapcsolni a dolgozószobával.

— Uhu — szólt Filipp Filippovics furcsa hangon —, és hol kell étkeznem?

— A hálósobában — felelték kórusban mind a négyen.

Filipp Filippovics bíborszíne egy kissé szürkés árnyalatba váltott.

— A hálósobában étkezzem — kezdte egy kissé visszafojtott hangon —, a vizsgálóban olvassak, a személyzet szobájában operáljak, és az ebédlőben vizsgáljak. Meglehet, hogy Isadora Duncan így csinálja. Lehet, hogy a dolgozósobában ebédel, a nyulakat pedig a fürdőszobában boncolja. Meglehet. De én nem vagyok Isadora Duncan! — horkant fel, és a bíborszínből sárga lett. — Én az ebédlőben fogok ebédelni, és a műtőben műteni! Közljék ezt a közgyűléssel és alázatosan kérem önöket, hogy foglalkozzanak a saját dolgaikkal, nekem pedig adják meg a lehetőséget, hogy ott étkezzem, ahol minden normális ember, azaz az ebédlőben, nem pedig az előszobában vagy a gyermekszobában.

— Akkor, professzor, tekintve az ön makacs ellenállását — mondta az izgatott Svonder —, felsőbb szerveknél fogunk panaszt tenni önre.

— Aha — szólt Filipp Filippovics — vagy úgy? — és hangja gyanúsán udvarias lett. — Megkérem önöket, várjanak egy percig.

„Ez aztán kemény fickó — gondolta elragadtatással a kutya —, tisztára olyan, mint én. Hű, de megkapják most tőle, de megkapják. Hogy hogyan, azt még nem tudom, de nagyon megkapják... üsd-vágd, nem apád! Ha ezt a hosszúlábút elkaphatnám most a csizmája fölött, a térde alatti inaknál... rr-r-r...”

Filipp Filippovics koppantott egyet, felvette a kagylót és így szólt bele:

— Kérem... igen... köszönöm. Pjotr Alekszandroviccsal szeretnék beszélni. Preobrazsenszkij professzor. Pjotr Alekszandrovics? Nagyon örülök, hogy bent találtam. Köszönöm, én jól. Pjotr Alekszandrovics, a műtétje elmarad. Hogy? Végleg elmarad. Mint ahogy az összes többi műtét is. Azért, mert beszüntettem a működésemet Moszkvában, és egyáltalán Oroszországban... Most kerestek fel négyen, egyikük férfinak öltö-

zött nő, kettő revolverrel felfegyverkezve és terrorizáltak a lakásomban, azzal a szándékkal, hogy egy részét elvegyék.

— Engedje meg, professzor — kezdte Svonder, és az arca elváltozott.

— Bocsásson meg... Nincs módomban, hogy elismételjek mindent, amit mondtak. Ki nem állhatom a sületlenséget. Elég annyit mondanom, hogy azt javasolták, mondjak le a vizsgálóról, más szóval abba a kényszerhelyzetbe hoztak, hogy ott kelene önt megoperálnom, ahol eddig nyulakat boncoltam. Ilyen feltételek mellett nem csak hogy nem tudok, de nincs is jogom dolgozni. Ezért beszüntetem tevékenységemet, bezárom a lakásomat és Szocsiba utazom. A kulcsokat pedig átadhatom Svondernak. Operáljon ő.

A négyek elhültek. Csizmájukról csorgott a hólé.

— Hát mit lehet tenni... Nekem is nagyon kellemetlen... Hogy? No nem, Pjotr Alekszandrovics! Nem. Többet ilyenbe nem megyek bele. A türelmemnek vége. Ez már a második eset augusztus óta. Hogy? Hm... Ahogy tetszik. Legalább. De csak egy feltétellel: mindegy ki, mindegy mikor, mindegy mit, csak hogy ez egy olyan papír legyen, hogy aztán sem Svonder, sem bárki más még a lakásom ajtaját se közelíthesse meg. Egy végleges papír. Tényleges. Valódi. Lakászárlat. Hogy a nevemet se ejtsék ki többet. És kész. Számukra meghaltam. Igen, igen. Kérem. Kivel? Aha... Ez már más. Ahá... Jó. Átadom a kagylót. Legyen szíves — fordult Filipp Filippovics gonosz hangon Svonderhez —, beszélni fognak magával.

— Engedje meg, professzor — mondta Svonder, hol feldühödve, hol lecsillapodva —, ön kiforgatta a szavainkat.

— Megkérem, hogy ne használjon ilyen kifejezéseket.

Svonder zavartan felvette a kagylót és beleszólt:

— Halló. Igen... A lakóbizottság elnöke... De mi törvényszerűen jártunk el... És a professzor úgyszólván teljesen kivételes helyzetben van... Ismerjük a munkáit... Öt egész szobát akartunk neki meghagyni... Hát, jó... Ha így áll a dolog... Jó...

Teljesen vörösén tette le a kagylót és megfordult.

Hogy megalázta! Micsoda fickó! — gondolta elragadtatással a kutya —, vajon miféle szót tud? Most már üthet is, vagy amit akar, én innen el nem megyek.

Azok hárman szájtátva nézték a megalázott Svondert.

— Ez gyalázat! — szólt az bátortalanul.

— Ha most vita lenne — kezdte a nő izgatottan és egyre pirossabb lett —, akkor bebizonyíthatnám Pjotr Alekszandrovicsnak...

— Bocsánat, de ugye nem ebben a pillanatban akarja megnyitni ezt a vitát?

A nő szeme kigyúlt.

— Ertem az iróniáját, professzor, rögtön elmegyünk... Csak én, mint a ház kulturális vezetője...

— Ve-ze-tő-nő-je — javította ki Filipp Filippovics.

— Szeretném felajánlani önnek — és a nő kivett a kabátja alól néhány hótól nedves, színes folyóiratot —, hogy vegyen néhány folyóiratot a német gyerekek javára. Fél rubel darabja.

— Nem, nem veszek — felelte Filipp Filippovics kurtán, a folyóiratokra sandítva.

Az arcokon tökéletes megdöbbenés látszott, a nő pedig áfonyaszínbe borult.

— Miért utasít vissza?

— Nem akarok venni.

— Nem érez együtt a német gyerekekkel?

— Együttérzek.

— Sajnál rá fél rubelt?

— Nem.

— Akkor miért nem vesz?

— Nem akarok.

Elhallgattak.

— Tudja, professzor — szólalt meg a lány nagyot sóhajtván —; ha ön nem lenne európai híresség, és nem léptek volna közbe az ön érdekében a legfelháborítóbb módon (a szőke megrántotta a lány bőrzekéjét, de az elhessentette) olyan személyek, akiket

— és ebben biztos vagyok — még ellenőrizni fogunk, akkor le kellene önt tartóztatni.

— Es miért?

— Ön gyűlöli a proletariátust! — mondta büszkén a nő.

— Ugy van, nem szeretem a proletariátust — értett egyet bánatosan Filipp Filippovics és megnyomott egy gombot. Valahol csengőszó hallatszott. Kinyílt az előszobába vezető ajtó.

— Zina — kiáltotta Filipp Filippovics — tálald az ebédet. Megengedik, uraim?

Azok négyen némán kimentek a dolgozószobából, némán átmentek a fogadószobán, némán át az előszobán és hallani lehetett, ahogy súlyosan és döngve becsukódott utánuk a főbejárati ajtó.

A kutya hátsó lábára állt és valamiféle mohamedán imapózba vágta magát Filipp Filippovics előtt.

*

A paradicsomi virágokkal díszített, széles fekete szegélyű tányérokon vékonyra szelt lazac és marinírozott angolna volt, egy súlyos deszkán gyöngyöző sajt, és egy jég közé állított ezüst hordócskában kaviár. A tányérok között néhány vékony kis pohár és három kristálykancsócska állt, különböző színű vodkákkal. Mindezek a tárgyak egy kis márványasztalon helyezkedtek el, az asztalka pedig egy hatalmas, faragott tölgyből készült tálalóhoz csatlakozott, amely üvegek és ezüstök fényét ontotta. A szoba közepén súlyos asztal állt, mint egy koporsó, fehér terítővel letakarva, rajta két teríték várakozott, valamint pápai süveg formájúra hajtogatott szalvéták és három sötét palack.

Zina egy fedett ezüstitalat hozott be, amiben valami fortyogott. Az edény irányából olyan illat áradt, hogy a kutya szájában azonnal összefutott a nyál. „Szemirámisz függőkertjei!” — gondolta és farkával, mint egy bottal, kopogni kezdett a padlón.

— Ide vele — rendelkezett Filipp Filippovics. — Bormentál

doktor, könyörgöm, hagyja békén azt a kaviárt. És ha akar egy jó tanácsot: ne az angolból töltsön magának, hanem az egyszerű orosz vodkából.

A harapásos szép férfi — köpeny helyett immár rendes fekete öltönyben — megrántotta széles vállát, udvariasan elmosolyodott és a színtelenből töltött.

— Novo-blagoszlovennaja? — érdeklődött.

— Az istenért, kedvesem — felelte a házigazda. — Ez tömény! Darja Petrovna kiválóan készít házivodkát.

— Ne mondja, Filipp Filippovics, pedig mindenki azt állítja, hogy a harmincfokos is egészen jó.

— Csakhogy a vodka negyvenfokos kell hogy legyen, nem pedig harminc — ez egy, — szakította félbe oktató hangon Filipp Filippovics —, kettő: csak a jó isten tudja, mi mindent öntenek ezek bele. Maga meg tudja mondani, mit fognak még kitálalni?

— Mindenre képesek — szólt határozottan a harapásos.

— En is ezen a véleményen vagyok — tette hozzá Filipp Filippovics és a kis pohár tartalmát egy hajtásra megitta. — Mmm — Bormentál doktor, nagyon kérem, kóstolja meg ezt, és ha azt mondja, hogy ez... akkor egész életében esküdt ellensége leszek. „Szevillától Granadáig...”

Ezekkel a szavakkal valami sötét kenyérkére emlékeztető dolgot szúrt fel egy széles ezüstvillára. A harapásos követte a példáját. Filipp Filippovics szeme ragyogni kezdett.

— Na, milyen? — kérdezte Filipp Filippovics rágás közben. — Rossz? Feleljen, tisztelt doktor.

— Páratlan — felelte őszintén a harapásos.

— Meghiszem azt... Jegyezze meg, Ivan Arnoldovics, hogy hideg előételt és levest csak azok a nemesek esznek — vodkához, akiket még nem volt idejük megölni a bolsevikoknak. Az olyan ember, aki csak egy kicsit is becsüli magát, meleg előételt eszik. Márpedig a moszkvai meleg előételek között ez az első számú. Valamikor nagyon jól készítették a „Szlavjanszkij bazar”-ban*. Nesze, kapd el.

* Régl, híresen kitűnő étterem a moszkvai Kitajgorod városrészben. (A ford. megj.)

— Az ebédlőben eteti a kutyát — szolt egy női hang —, aztán majd kaláccsal sem lehet kicsalogatni innen.

— Nem baj. Ki van éhezve szerencsétlen. — Filipp Filippovics villája hegyén odanyújtott a kutyának egy darabot, amit az egy bűvész ügyességével kapott el. A villa csörömpölve hullt az öblítőedénybe.

Azután a tányérokból rákok illatfelhője emelkedett föl, a kutya úgy ült a terítő árnyékában, mint egy löporraktár őre. Filipp Filippovics pedig a gallérjába gyúrte a merev szalvéta csücskét és így prédikált.

— Az étel, Ivan Arnoldovics, igen ravasz dolog. Enni tudni kell, és képzelje, az emberek többsége nem tud enni. Nemcsak azt kell tudni, hogy mit együnk, hanem azt is, hogy hogyan. (Filipp Filippovics sokatmondóan megrázta a kanalát.) És hogy miről beszéljünk közben. Úgy bizony. Hogyha azt akarja, hogy jó legyen az emésztése, van egy jó tanácsom — ne beszéljen evés közben bolsevizmusról és orvostudományról. És ne olvasson ebéd előtt szovjet újságokat. Isten ments.

— Hm... De hiszen más nincs.

— Hát akkor semmilyen ne olvasson. Tudja, harminc esetben végeztem megfigyeléseket a klinikán; na, és mit gondol? Azok a páciensek, akik nem olvasnak újságot, kitűnően érzik magukat. Azok viszont, akikkel szándékosan olvastattam a Pravdat, elkezdtek fogyni.

— Hm — felelte érdeklődéssel a harapásos, akinek a leves és a bor hatására már rózsás volt az arca.

— De ez még mind semmi. Rossz térdreflex, csapnivaló étvágy, nyomott kedélyállapot.

— Az ördögbe...

— Úgy bizony. De mi ütött belém? Én magam kezdtem orvostudományról beszélni.

Filipp Filippovics hátradőlt, csöngetett és a meggyszínű függönynél megjelent Zina. A kutya egy vastag, halványszínű tokhaldarabot kapott, de ízlett neki, rögtön utána pedig egy véres rostélyosdarabot... Amikor behabzsolta, hirtelen úgy érezte, hogy aludni akar és látni sem bír ételt. „Különös érzés — gon-

dolta és közben le-lecsukódott nehéz szempillája —, rá se bírnék nézni semmilyen ételre. Ebéd után dohányozni pedig ostobaság.”

Az ebédlő kellemetlen kék füsttel telt meg. A kutya fejét mellső lábára fektetve szundikált.

— A Saint-Julien elég jó bor — hallotta félálomban —, csak-hogy most nem lehet kapni.

Felülről és alulról karének hallatszott, letompították a falak és a szőnyegek.

Filipp Filippovics csöngetett és belépett Zina.

— Zina, mit jelentsen ez?

— Megint közgyűlés van, Filipp Filippovics — felelte Zina.

— Megint! — kiáltott fel elkeseredetten Filipp Filippovics — hát! Szóval, csakugyan elkezdődött! Odavan a Kalabuhovház! Kénytelen leszek elutazni, de hová? Itt úgy fog menni minden, mint a karikacsapás. Először minden este éneklés, aztán befagy a lefolyócső, aztán megreped a gőzfűtés kazánja és így tovább. Kampec a Kalabuhovnak.

— Filipp Filippovics csak emészti itt magát — jegyezte meg mosolyogva Zina és kivitt egy rakás tányért.

— Már hogyan emészténem magam? — csattant fel Filipp Filippovics. — Értsék meg: micsoda ház volt ez?!

— Túl sötét színben látja a dolgokat, Filipp Filippovics — vetette ellene a harapásos szép férfi —, ezek most nagyon megváltoztak.

— Kedvesem, maga ismer engem. Ugye ismer? Én a tények és megfigyelések embere vagyok. Én az alaptalan hipotézisek ellensége vagyok. És ezt igen jól tudják nemcsak Oroszországban, de még Európában is. Ha én egyszer valamit mondok, akkor annak az alapja valamilyen tény, amiből levontam a következtetést. És itt a tény: a mi házunk fogasa és kalucsnitartója.

— Ez érdekes...

A kalucsni hülyeség. Nem a kalucsnitól függ a boldogság — gondolta a kutya —, de ez az ember csodálatos.

— Tessék kérem — a kalucsnitartó. 1903 óta lakom ebben a házban. És ez alatt az idő alatt, egészen 1917 márciusáig nem

volt egyetlen eset sem, és ezt aláhúzom piros ceruzával: e g y s e m, hogy a lépcsőházból a lenti, nyitott főbejárati ajtó mellől eltűnt volna akár egyetlen pár kalucsni is. Vegye figyelembe, hogy ebben a házban tizenkét lakás van, és hozzám betegek is jönnek. 17 márciusában egy szép napon eltűnt az összes kalucsni, köztük az én két páram is, valamint három bot, egy kabát és a portás szamovárja. És azóta a kalucsnitartó megszűnt létezni. Barátom! A gőzfűtésről már nem is beszélek. Legyen: ha egyszer szociális forradalom van, nem kell fűteni. De kérdzem én: amikor elkezdődött ez az egész história, miért kezdett mindenki piszkos kalucsniban és csizmában járni a márványlépcsőkön? Miért kell a mai napig kulcsra zárni a kalucsnikat? Es még katonát is állítani mellé, nehogy elvigye valaki? Miért szedték fel a szőnyeget a fölépcsőn? Csak nem Karl Marx tiltja meg, hogy szőnyeg legyen a lépcsőn? Csak nem Karl Marx-nál van valahol kimondva, hogy a Precsisztyenkán a Kalabuhov-ház kettes lépcsőházát be kell deszkázni és a hátsó udvaron keresztül kell körbemenni? Kinek kell ez? Miért nem tudja a proletár lent hagyni a kalucsniját és miért piszkolja be a márványt?

— De Filipp Filippovics, hisz neki nincs is kalucsnija! — kottyintotta bele a harapásos.

— Szó sincs róla! — Filipp Filippovics. — dörögte és öntött egy pohár bort. — Hm, nem szeretek likőrt inni ebéd után: elnehezít és árt a májnak. Szó sincs róla! A proletár hord kalucsnit és az a kalucsni az enyém! Ugyanaz a kalucsni, ami 17 tavaszán tűnt el. Ki emelte el — ez a kérdés. En? Nem lehet. A burzsuj Szablin? (Filipp Filippovics a mennyezet felé bökött.) Nevetséges még feltételezni is. A cukorgyáros Polozov? (Filipp Filippovics oldalt mutatott.) Semmi esetre sem! Bizony kérem. De legalább vennék le azt a kalucsnit a lépcsőn! (Filipp Filippovics kezdett bíborszínt ölteni.) Miért vitték el a virágokat a lépcsőfordulóból? És a villany, ami 20 év alatt, nem emlékszem rá, hogy akár kétszer kialudt volna, mostanság miért alszik ki rendszeresen havonta egyszer? Bormentál doktor, a statisztika szörnyű dolog. Ön, aki ismeri az utolsó munkámat, jobban tudja ezt, mint akárki más.

— Ez a vég, a teljes összeomlás, Filipp Filippovics.

— Nem — tiltakozott Filipp Filippovics teljesen magabiztosan — nem. Ön legyen az utolsó, aki használja ezt a szót. Ez csak káprázat, füst, fikció. — Filipp Filippovics szétterpesztette rövidke ujjait és két teknősbékára emlékeztető árnyék kezdett mászkálni a terítőn... — Mi a maga összeomlása? Egy kampós bottal járó vénasszony? Egy boszorkány, aki kiverte az összes ablakot és kikapcsolta az összes lámpát? Ilyen, hogy összeomlás, egyáltalán nincs is. Mit ért ezen a szón? — kérdezte Filipp Filippovics felbőszülten a tálaló mellett fejjel lefelé lógó kartonkacsától, és felelt is helyette. — Az összeomlás a következő: ha én ahelyett, hogy minden este operálnék, karénekelek a lakásomon, akkor nálam beköszönt az összeomlás. Ha bemegyek a mellékhelyiségbe és — már megbocsásson a kifejezésért — a vécé mellé vizelek, és így fog tenni Zina és Darja Petrovna is, akkor a vécében bekövetkezik az összeomlás. Következésképpen az összeomlás nem a klozetekben van, hanem a fejekben. Így hát, amikor ezek a baritonok azt kiabálják, hogy „harcolj az összeomlás ellen!”, nekem nevetnem kell. (Filipp Filippovics arca úgy eltorzult, hogy a harapásos eltátotta a száját.) Esküszöm önnek, nevetnem kell! Ez azt jelenti, hogy mindegyikük maga ellen kell hogy harcoljon. És ha majd mind legyőzi magában ezeket a mindenféle hallucinációkat és a saját portája előtt söpör, azaz a saját közvetlen dolgával fog foglalkozni, akkor az összeomlás magától eltűnik. Két úrnak nem lehet szolgálni! Nem lehet egy és ugyanazon időben villamossíneket söpörni és spanyol rongyosok sorsát intézni. Ez senkinek sem fog sikerülni, doktor, a legkevésbé olyan embereknek, akik a fejlődésben 200 évvel vannak elmaradva Európától, és a mai napig nem tudják rendesen begombolni a saját nadrágjukat!

Filipp Filippovics kezdett belemelegedni. Orrlukai kitágultak sasorrán. Miután erőt merített a bőséges ebédből, úgy mennydörgött, mint egy próféta, és feje ezüstösen csillogott. Szavai úgy hullottak az álmos kutyára, mint valami föld alatti moraj. Álmában hol a buta sárga szemű bagoly ugrott elő, hol a piszkosfehér süveges szakács ronda pofája, hol Filipp Filippovics

hetyke bajusza, amelyet éles villanyfény világított meg, hol szán csikorgását hallotta, ami elhalt, és a gyomrában nedvekben úszva emésztődött a szétmarcangolt rostélyosdarab.

Akár tömeggyűléseken is szónokolhatna pénzért — gondolta ködösen a kutya. — Első osztályú profi. Bár ahogy elnézem, amúgyis annyi pénze van, mint a pelyva.

— Rendőr! — kiáltotta Filipp Filippovics. — Rendőr!

„U-hu-hu-hu!” — valamiféle buborékok pattantak szét a kutya agyában... — Rendőrt! Nincs más megoldás. És teljesen mindegy, hogy jelvénye van vagy vörös sapkája. Minden ember mellé rendőrt kell állítani, hogy mérsékelje állampolgáraink énekkitöréseit. Maga azt mondja — összeomlás. Én pedig azt mondom magának, doktor, hogy a házunkban, sőt, semmiféle más házban sem lesz jobb mindaddig, amíg le nem csillapítják ezeket az éneklőket. És amint abbahagyják a koncerteket, a helyzet magától jobbra fordul.

— Ellenforradalmi dolgokat mond, Filipp Filippovics, ne adj’ isten, meghallja valaki — jegyezte meg tréfálkozva a harapásos.

— Nincs ebben semmi veszélyes — tiltakozott hevesen Filipp Filippovics. — Semmi ellenforradalmi. Mellesleg ez is egy olyan szó, amit képtelen vagyok elviselni. Abszolúte nem lehet tudni, mi rejlik mögötte. Az ördög tudja. Úgyhogy azért mondom: ennek a bizonyos ellenforradalomnak nyoma sincs a szavaimban. Csak józan ész és élettapasztalat van bennük.

Filipp Filippovics kiemelte gallérjából a vakító, de összegyűrt szalvétát, és letette a még félig borral teli pohár mellé. A harapásos azon nyomban felállt és megköszönte a vacsorát: „merci”.

— Egy pillanat, doktor! — állította meg Filipp Filippovics és kivette tárcáját a nadrágzsebéből. Fehér papírpénzt számolt le hunyorogva és átnyújtotta a harapásosnak: — Ma, Ivan Arnoldovics, 40 rubel jár önnek. Tessék.

A sérült udvariasan megköszönte és elpirulva zakója zsebébe tette a pénzt.

— Ma este nincs rám szüksége, Filipp Filippovics? — érdeklődött.

— Nem, barátom, köszönöm. Ma nem csinálunk semmit. Először is, a nyúl megdöglött, másodszor — a Nagyszínházban az Aida megy. Rég nem hallottam. Szeretem. Emlékszik a duettre... Tari-ra-rim.

— Hogy van erre ideje, Filipp Filippovics? — kérdezte tisztelettel az orvos.

(...)

(Fordította: Hetényi Zsuzsa)

**Andrej Szaharov: A „Kutyaszív”
moszkvai előadásáról (1987)
Tyeatr, 1987. 8. szám**

Nagy élvezet volt számomra az előadás — mondotta Andrej Dmitrijevics. — Nem vagyok színházi szakember, de úgy gondolom, hogy a rendezés rendkívül találékony és dinamikus, a színészi játék olykor ragyogó, sikerültek a díszletek.

Mihail Afanaszjevics Bulgakov több mint hatvan évvel ezelőtt írt csodálatos kisregénye, mely a színpadi produkció alapjául szolgált, ma is aktuális. Preobrazsenszkij professzor olyasféle módszerekkel próbál új, mesterséges embert teremteni, amelyeket manapság génsebészetnek nevezünk. Természetesen, ez a szerzői fantázia terméke. De a fantasztikus történés mögött jól látható az író humanista elgondolása az intellektus méltóságáról, arról, hogy lehetetlenség a kultúrát villámgyors, sebészeti módszerekkel beoltani az emberekbe.

Szeretném elmondani, mi az, ami különösen mély benyomást tett rám. Mikor Bulgakov 1925-ben megírta kisregényét, nem tudhatta előre, mi fog történni hazájában később, de mint művész előre látta, milyen veszélyekkel fenyeget és milyen végzetes lehet, ha a tudatlanság és bugrisság összekapcsolódik a hatalommal. A színpadi változatban Bulgakov műve úgy ölt testet, hogy az előadásban érződik az, amit mi már tudunk történelmünk későbbi időszakáról, tragikus lapjairól.

Az előadás után eszembe jutott egy beszélgetés, amely Bul-

gakov kisregényéről folyt. Beszélgetőtársam komoly érvet hozott fel a szerző ellen, legalábbis ő azt hitte, hogy komolyat: „Engedelmet, de hát mégiscsak akkor is volt szovjethatalom, és védelmezte a személyiséget!” Igen, csak hogy a hatalom demokratikus posztulátumai eltorzultak. A Sarikovok és a hozzájuk hasonlóak ma sem csak a padlóra köpdösnek, létezésük alapelve és normája, hogy minden meg van engedve. Ha eltűnődik az ember az előadáson — önkéntelenül is a klasszikus gondolatnál lukad ki: a tudományos-technikai fejlődés messze megelőzi mindazt, ami az ember lelki növekedésével függ össze. Rettenetes lesz, ha a jövő úrhajóiban olyan emberek fognak ülni, akik technikailag képzettek, de a szívük romlott. Hisz ezek képesek lesznek összerondítani az egész világmindenséget!

Az előadás nyomán el kell gondolkodnunk azon, mi volt az értelmiség sorsa hazánkban. Nemcsak a 20-as években, de még most sem mindenki van tisztában az értelmiség jelentőségével, azzal a szereppel, amelyet a kultúra, a tudomány, a művészet teremtésében játszik.

Napjainkban egyre erőteljesebben bontakozik ki nálunk a reformoknak, az élet megtisztításának folyamata. Ez nagy örömmel tölt el. Tisztában vagyok vele, hogy az államvezetés által felvázolt terveket rendkívül nehéz megvalósítani. Akadályozzák ezt a gondolkodás régi sztereotípiái, az áldemokratikus demagógia, a hazugság és a restség.

Munka közben néha időt szakítok, hogy színházba menjek, nagy érdeklődéssel olvasom a folyóiratokat, Milyen jó, hogy napvilágot láttak az archívumokból, íróasztalokból kiemelt művek, és megjelentek újak is, melyeket, mondjuk tizenöt évvel ezelőtt nem lehetett volna kiadni! A múlt negatív jelenségeinek kritikája, az a törekvés, hogy társadalmunk minden erejét a mgújulás programja egyesítse, reménnyel tölt el.

Egyes korok ragyogóak, mások kegyetlenek, megint mások nehezek és boldogok. Szeretném hinni, hogy valóságunkban az ésszerűség fog felülkerekedni mindazon a rosszon, ártalmason, mely a múltból maradt ránk. Én hiszek az értelemben.

(Fordította: Szilágyi Akos)

Mihail Zoscenko: Az agitátor (1923)

A négy lábú tyúk, antológia,

Szépirodalmi, 1984. 59—61. old.

A repülőiskola éjjeliőre, Grigorij Koszonoszov, szabadságra hazament a falujába.

— No, Koszonoszov elvtárs — mondták neki a barátai, mielőtt elindult volna —, aztán ha hazamegy, agitálja ám meg ottan a faluban a parasztokat. Ejtsen nekik szót arról, hogy lám, fejlődik a repülés... Talán még a mi parasztjaink is összedobnak valamit a fejlesztésé!

— Biztosak lehetnek benne, hogy megdolgozom őket — mondta Koszonoszov. — Ha még másról volna szó... de a repülésről mindenképpen szót ejtek.

Osszel utazott haza Koszonoszov, s ahogy megérkezett, az első nap rögtön bement a tanácsra.

— Kérem szépen — mondta —, agitálni szeretnék. Lehetne-e gyűlést szervezni, mivelhogy a városból jöttem.

— Hogyne, csinálja csak — mondta az elnök —, majd holnap összehívom a parasztjainkat.

Másnap az elnök összehívta a parasztokat a tűzoltószertárhoz.

Grigorij Koszonoszov kiment hozzájuk, meghajolt, s mivel nem volt gyakorlata a szónoklásban, bátortalanul, remegő hangon kezdett beszélni:

— Hát szóval, izé... — mondta —, a repülés, paraszt elvtársak... Ti, mint afféle elmaradott népség, szóval a politikáról, szólván... Mondjuk, emitt van Németország, amott meg Curzon... Itten Oroszország, ottan meg... Egyszóval...

— Hát te miről beszélsz jóember? — értetlenkedtek a parasztok.

— Miről? — sértődött meg Koszonoszov. — Én a repülésről... hogy fejlődik a repülés. Itten van Oroszország, ottan meg Kína...

A parasztok sötét képpel hallgatták.

— Ne tarts fel bennünket! — kiáltotta valaki hátulról.

— En nem tartalak fel benneteket — mondta Koszonoszov.

— A repülésről beszélek... Fejlődik, paraszt elvtársak... Egy szavam se lehet ellene. Ha egyszer valami úgy van, akkor az úgy is van. Én nem szállhatok vele vitába.

— Ezt nem lehet megérteni! — kiáltotta oda az elnök. — Közelítsen a széles néptömegek felé!

Koszonoszov közelebb lépett az emberekhez, sodort magának egy jó nagy, bűdös cigarettát, aztán újból rákezdte:

— Na hát, izé, paraszt elvtársak... Megcsinálják a repülőgépet, aztán röpködnek vele. Vagyis a levegőben, fönn. Persze van olyan is, amelyik nem tud fönnmaradni — az lezúg, mint a pinty. Mint ahogy az a pilóta, a Jermilkin elvtárs is. Fölszállni fölszállt, de aztán úgy lezuhant, hogy még a bele is kifakadt...

— Hát ha egyszer nem madár... — mondták az emberek.

— Hisz én is épp azt mondom — örült meg Koszonoszov az egyetértő hangnak —, nem madár. Ha a madár leesik, csak megrázza magát, aztán újból fölrepül... Itt meg ne, beletörik a fogad... Egy másik, az is pilóta, Mihail Ivanovics Popkov. Repült, ahogy dukál, aztán egyszer csak, meghibásodás a motorban... Huhu, hogy lezúgott!...

— Csak nem? — kérdezték a parasztok.

— Biz' isten... Egy... Egy másik a fára pottyant. Úgy lógott ott, mint egy gyerek. Hogy megijedt, hogy odavolt... meg lehetett szakadni a röhögéstől... Szép kis históriák esnek meg ottan. Egyszer egy tehén mászott be a propeller alá. Hipp-hopp; siű-sütyty, és már miszlikbe is aprította. Nem lehetett kiigazodni, hogy melyik a szarva, melyik a bele... Meg persze kutyákat is el szokott kapni.

— Hát lovakat? — kérdezték a parasztok. — Csak tán nem kapja el a lovakat is?

— De bizony, a lovakat is — mondta Koszonoszov. — Hát hogyan kapná el a lovakat is?

— A fene egye meg a dögöket! — mondta valaki. — Hogy jó dolgukban mit ki nem találhatnak! Miszlikbe aprítani a lovakat? És azt mondogd, jóember, hogy fejlődik ez az izé?

— Hisz éppen azt magyarázom — mondta Koszonoszov —

hogy fejlődik, paraszt elvtársak... Hát szóval, hívjátok össze a falugyűlést, aztán szavazzatok meg valamit a fejlesztésre!

— Aztán minek szavazzunk meg? — kérdezték az emberek.

— Minek? Hát a repülőgépre! — mondta Koszonoszov.

A parasztok sötét képpel, mérgesen nevetgélve széledtek szét.

(Fordította: Bratka László)

Maxim Gorkij: Időszerűtlen elmélkedések
(Petrograd, 1918. június 6.)
Esztergom, 1919. január, 128—132. old.

Egy, Szibériából hazatért utas mesélte: „Egy vasútállomás peronján ülök, mintegy százversztnyire Omszktól. Mellettem egy öreg, tagbaszakadt paraszt pipázik. Megkérdem: „Messzire utazik?” Meggondoltan, méltóságteljesen válaszol: „Omszkba megyek lámpát vásárolni. Nálunk a falunkban bevezették a villanyosságot, ami, tudod, úgy szalad a drótokban...” „Már régóta?” „Nem éppen.” Megkérdez, hogy mesélje-e el, miként jutottak erre az ötletre. A paraszt szavait íme, szó szerint idézem:

„Amikor megtudtuk, hogy Omszkban október óta új felsőbb-ség székel, amit a „tanácsok kormányának” neveznek, és hogy ez a szocializmust hozta be, összeültünk és elhatároztuk, hogy megtudjuk, miben is áll ez a dolog és hogy milyen tanácsot tudnak ezek a népnek adni. Megválasztottuk az öreg Levontijt — ő a legokosabb —, és azt mondtuk: „Itt van harminc rubel, menj át Omszkba, és tudd meg, hogy micsodás ez a tanácsok kormánya. Kik ezek a bolsevikik, sokan vannak-e és mit jelent az, hogy „szocializmus”. Tudd meg ezt ezektől az emberektől.”

Két hét múlva hazajött Levontij és egy katonát hozott magával. Összegyülekeztünk és Levontijt felállították egy asztalra: „Hát most halljunk!” „Beszélj!” És ő beszélt is. „Így és így, a dolog nem is olyan nagyon rossz, a többit azonban majd a katona jobban elmondja, mint én.” Akkor a katonát vettük velő. „Ki

vagy?” — „En” — mondotta, — „a kommunista és a bolsevik vagyok és nálatok maradok, ha megválasztok komisszáriusnak.” Meggondoltuk először a dolgot, de aztán belementünk: „Jó, légy hát komisszárius.” — „Nagyon köszönöm” — mondotta. — „Testvérek, mindenekelőtt nálatok kell egy kissé körülnéznem...” Egy hét múlva megalakítottuk a szovjetet, — engem is beválasztottak tagnak. Levontij, aki időközben mindent megtanult, így szólt ekkor: „Most pedig, hogy annyira jutottunk, hogy bolsevikinek hívnak minket, rombolnunk és építenünk kell.”

— Rombolni való, bizony nincsen nálunk valami sok. Ekkor azonban megszólalt a katona: „Dehogy! Hanem ha tényleg kommunisták vagyunk, úgy rekvirálnunk kell! Van néktek burzsoáziátok?” — „Bocsánat”, — mondottuk, — „mi az, hogy burzsoázia?” — „Ugyan, mit!” — dühösködött —, „hát nem ismeritek önmagatokat? Majd én megtalálom őket. Adjatok mellém néhány embert.”

„Adjunk néki hatvan embert. Elmentek vele egy faluba, negyven versztre a miénktől, másnap visszajöttek és tizenkét gazdag parasztot hoztak magukkal, meg tízezert, cári bankókban. A katona jelentette:

— Itt van, ez a burzsoázia!

Megkérdeztük az embereket:

— Tényleg azok vagytok?

— Azok — mondották.

— Mi pedig kommunisták vagyunk — mondottuk —, és rekvirálni akarunk nálatok.

— Mennyit? — kérdezték.

Félrevonultunk és megtanácskoztuk a dolgot!

— Háromezer rubelt fejenként — mondottuk aztán.

— Az sok! — ordították. — Kérjetekek kétezret.

— Nem tízezreket kérünk! Mit akadákoskodtok, bolondok!

A burzsoázia beleegyezett: „Igazatok van — mondották —, tízezret is kérhattetek volna fejenként”.

Túszokat hagytak hátra és elutaztak a pénzért. Másnap küldtek negyvenkétezret, úgy, hogy ötvenkétezer rubelünk volt

már. Újra összegyülekeztünk, az öreg Levontij volt az elnök. „Most tehát rekviráltunk” — mondotta. — „Mit kezdünk a pénzzel?” Az egyik azt mondta, építsünk iskolát, a másik, hogy vásároljunk egy automobilt és azon felváltva kocsikázzék a falu. Ehhez azonban először az utat kellett volna rendbe hoznunk, tehát elutasítottuk. A katona kíségetett a zavarból:

— A városokban — mondotta — a villanyosság van bevezetve és ezért kevesebb a tűzvész. A dolog roppant egyszerű: Ha egy kereket tesznek a vízbe, hogy forogjon és a kereket összekötik egy géppel, a géphez drótokat kötöznek és a dróra lámpákat akasztanak, akkor a lámpa ég. Megértettétek?

— Igen — mondottuk, — tökéletesen.

A katonát beküldtük Omszkba, a pénzt azonban nem neki, hanem Levontijnak adtuk. Katona ugyan, de mégis csak idegen ember. Az öreg Levontijt azonban jól ismerjük. Sokáig kellett várnunk, míg visszajöttek. Végre hazajöttek, magukkal hoztak valamit és idegen emberek is jöttek velük.

„Kik vagyok?” — „Szerelők” — mondották.

— Jó, feleltük — nevezzenek akárminek, csak fogjatok a munkátokhoz. — Kicsomagolták a gépet, láttuk, hogy a masinához nem értünk ugyan, de olyannak látszik, ami megéri a pénzt. Nagy kereket csináltak, betették a folyóba — a mi folyónk gyors folyású, a falu közepén visz keresztül és az Obba ömlik —, a kerékhez kötötték a gépet, a gép forogni kezdett, hogy csak úgy szikrázott! Igazán borzalmas volt. Elhatároztuk, hogy a villanyosságot először a pópa házába vezetjük be. Levontij hallotta valahol, hogy az egyház elszakad az országunktól. Hivatta tehát a pópát.

— Pópa, takarodj a házadból! — kiáltotta. Mi ugyanazt kiabáltuk. A főszerelő is velünk kiabált és egy drótot tartott a kezében. Kidobtuk a pópát és összegyűltünk a házában. A főszerelő a dróton dolgozott, mi pedig közben beszédeket mondtunk. Az beszélt, akinek kedve kerekedett. A főszerelő közbe kiáltott: „Függönyözzétek be az ablakokat.” Megtettük és keletlen sötétség lett egyszeriben. Mind elhallgattunk. Hirtelen olyan világos lett, hogy belésajdult a szemünk: a lámpa meg-

gyulladt. Erre kimondtuk: „Minden házban fölakasztunk ilyen lámpákat.” És így minden házba bevezettük a villanyosságot.

Ennek aztán rövidesen híre járt a szomszéd falunkban. A parasztok jöttek: „Nálunk nem lehetne ugyanezt tenni?” A katonára rábeszélte, hogy a nem kommunistáknak ne adjunk világosságot. Azt mondtuk nekik: „Ha világosságot akartok, jelentsétek ki, hogy kommunisták vagytok.” Ezt meg is tették, hiszen nem ment nehezen, ők is elkergették a pópát és a házában olvasótermet rendeztek be.

A szerelő azt mondta nekünk: „Majd vastagabb dróton adunk nekik villanyosságot és ezért pénzt fogunk tőlük kérni.” Így is csináltuk. A szomszédok kerestek maguknak megfelelő burzsoáziát, rekviráltak hatvanezer rubelt, iskolát építettek a pénzből, jó tanítót hozattak és négy lámpát akasztottak fel az iskolában. A lámpákra mindig vigyáz valaki közülünk, azzal az ürüggyel jár az iskolába, hogy tanulni akar, de órát tart a zsebében és vigyáz, nehogy a megengedettnél tovább égessék a lámpákat. A dolog nagyszerűen bevált, nem is keveset keresünk, mert most már az egész környék parasztsága be akarja vezetni a hideg tüzet, aminek csak egyetlen baja van, hogy az átkozott kis lámpánál még csak egy cigarettát sem lehet meggyújtani.

Mindez úgy hangzik, mint valami kép, pedig a legtisztább, és legigazabb valóság...

(Fordította: Bodó Pál)

Viktor Sklovszkij: Érzelmes utazás (1924)
Európa, 1966. 70—74. old.

De térjünk vissza az 1920-as évbe.

Nagyon hideg volt. A feleségem valahol messze. Feleségek egyáltalában nem voltak. Cölibátusban éltünk. Hideg volt. Tele hideggel minden nap. Mamuszokat varrtunk posztódarabokból.

Petróleumot töltöttünk egy palackba, a palack szájába rongyot tömtünk, s ilyen üvegekkel világítottunk lámpa helyett.

Amolyan árnyékkal vegyes fényt mégiscsak ad.

És dolgoztunk.

Elünk a végsőig. Mind súlyosabb terhet raknak ránk, s mi úgy veszünk magunkra mindent, mint a ruhánkat, s az élet ugyanolyan marad, mint volt, nem látszik rajta semmi, mint ahogyan a lábnyomon nem látni, mit cipel az ember.

Legfeljebb hol mélyebb a lábnyom, hol sekélyebb.

Dolgoztam a „Vszemirnaja lityeratura” iskolájában, a „Don Quijoté”-ről tartottam előadásokat. Öt vagy hat tanítványom volt, a nők fekete kesztyűt viseltek, hogy eltakarják hidegtől felrepedezett kezüket.

Tetves nem voltam; a tetű csak a szomorú embereken marad meg.

Tavasz felé párbajoztam valakivel.

Egyáltalában: rettenetesen erős a burzsoázia.

Ismerek egy házat, ahol az orosz forradalom egész tartama alatt húst ettek, mindenféle mártással, a nők pedig selyemharisnyát viseltek.

Borzasztó dolgok történtek velük: apjukat elvitték Vologdába lövészárkot ásni, többször letartóztatták, sírokat ásattak vele. Ásta a sírokat. De aztán ki-kiszökött, s valahol még pénzt is keresett.

Meleg volt náluk a kályha mellett.

Közönséges, korrekt kályha volt, jól megtömték fával, s ettől hamarosan felmelegedett.

De tulajdonképpen nem kályha volt, hanem a burzsoá rend maradványa. Nagyon értékes holmi.

Pityerben a NEP idején, sok helyütt raktak ki feliratot az ablakba. Például alma díszelgett az ablakban, fölötte pedig a felirat: ALMA, a cukor fölött meg: CUKOR.

Feliratok tömege lepte el a várost. (1921-et írtunk.) Hanem a legnagyobb ez volt:

1914-es MINTÁJÚ ZSEMLE.

Hát az a kályha is 1914-es mintájú volt.

Egy festővel jártam akkor a kályhához. A festő az arcképet festette: bundában és szvetterben.

A díványon fiatal lány ült. Zöld bársonyhuzatú, nagy díványon, olyasfélén, mint a vasúti fülkék ülései.

Ugyanazon a díványon ült egy zsidó fiatalember, valamikor dúsgazdag volt, s ami a fő, egy gárdatiszt utánzatának látszott. A leány vőlegénye.

A leányt a burzsoá rendszer termelte ki, s ezért gyönyörű volt.

Ilyen kulturált életet csak akkor tud teremteni valaki, ha sok selyemharisnyája van, s körülötte néhány tehetséges ember.

A lány pedig tehetséges is volt.

Mindent értett, és semmit sem akart csinálni.

De sokkal bonyolultabbnak bizonyult az egész.

Künn az udvaron olyan farkasordító a hideg, hogy a szempil-lája, az orrlyuka is befagyott az embernek. Mint a víz, úgy csurgott be a hideg a ruhája alá.

Sehol semmi világítás. Hosszú órákon keresztül sötétben kuporogtak az emberek. Egyszerűen nem lehetett így élni. Már-már beletörődtek a halálba. De nem maradt rá idejük. Közeledett a tavasz.

Hozzákötődtem ehhez az emberhez.

Először az volt a szándékom, hogy odaköltözöm hozzá és megölöm — mert gyűlölöm a burzsoáziát. Vagy lehet, hogy csak irigylem, mert én kispolgár vagyok.

Ha megérek még egy forradalmat, ízzé-porrá török mindent!

Nem igazság, hogy annyit szenvedtünk hiába, és mégsem változott meg minden.

Mégiscsak maradtak gazdagok és szegények.

De ölni nem tudok, így aztán párbajra hívtam ki azt az embert.

En is félzsidó vagyok, és utánzó természet.

Tehát kihívtam. Két párbajsegédem közül az egyik kommunista volt.

Elmentem az egyik sofőr kollégámhoz, és azt mondtam neki:

— Adj egy kocsit menetlevél nélkül, csukott legyen.

Éjszaka összeszerelt egy autót ócska alkatrészekből. Betegszállító kocsi volt, Jeffery márkájú.

Reggel hét órakor indultunk Szosznovka felé, oda, ahol a fatönkök vannak.

Az egyik tanítványom, egy karmantyút viselő lány is velünk jött: ő volt az orvos.

Tizenöt lépés távolságból párbajoztunk; átlőttem a zsebében levő okmányokat (egészen oldalt fordult), ő azonban el sem talált egyáltalában.

Visszamentem az autóhoz, beültem. A sofőr azt mondta:

— Semmi értelme sem volt, Viktor Boriszovics. Szépen elgázolhattuk volna az egyik kocsival.

Hazamentem, az egész napot átaludtam, este előadást tartottam az iskolában.

A párbaj időpontjában éppen befejeztem fő művemet. „A téma mint stílusjelenség” volt a címe. Részletekben kellett megjelentetni. Töredékekben írtam meg. De azért nem látszik a ragasztás az egyes darabkák között.

Írtam, és nyúlhúst ettem.

Tavaszra néhány vonatrakomány lőtt nyulat szállítottak Pétervárra.

Mindenütt nyulat osztottak, nyulakat cipeltek az utcán, nyúlhúst sütöttek a lakásokban.

Később nyúlprém sapkát viselt mindenki.

Az Írók Házában is nyulat osztottak. Az emberek sorba álltak. Mindenki másfél nyulat kapott. Tehát sorba álltunk a nyúlért. Ez a nyúl ugyanakkor napokig volt soron.

Nem is akármilyen nyúl volt ez, hanem jó nagy.

Alekszandr Blok is sorba állt.

Azt hiszem, nem tudom e visszaemlékezésekkel érzékeltetni, milyen súlyos a nyúl, és mit jelent a kenyérfejadag. Nagy dolog ez, olyan jelentős, mint a legsúlyosabb kérdés.

V. I. Lenin:

Az arany jelentősége most és a szocializmus teljes győzelme után (1921)

Lenin Művei, Szikra kiadás, 1953. 94—102. old.

A nagy forradalom évfordulóját úgy ünnepeljük meg a legméltóbban, ha figyelmünket a forradalom még megoldatlan feladataira összpontosítjuk. Különösen helyénvaló és szükséges a forradalom ilyen megünneplése olyankor, amikor vannak döntő fontosságú feladatok, melyeket a forradalom még nem oldott meg, amikor e feladatok megoldására valami újat (a forradalom eddig megtett útja szempontjából újat) kell elsajátítanunk.

E pillanatban forradalmunk számára új az, hogy a gazdasági építés sarkalatos kérdéseiben „reformista”, nagyon-nagyon fokozatos, óvatos, vargabetűs módszerhez kell folyamodnunk. Ez az „újdonság” számos elméleti és gyakorlati félreértést és kételetyt idéz elő.

Elméleti kérdés: mi a magyarázata annak, hogy a legforradalmibb akciók egész sora után ugyanazon a talajon, vagyis amikor a forradalom a maga egészében általában győzelmesen halad előre, szerfelett „reformista” intézkedésekre térünk át? Nem az „állások feladásáról”, a „csőd beismeréséről” vagy valami ehhez hasonlóról van-e itt szó?

(...)

Helyreállítjuk a nagyipart és megszervezzük a nagyipar közvetlen termékcseréjét a kisparaszti földműveléssel, elősegítve ezzel az utóbbi társadalmasítását. A nagyipar helyreállítása érdekében a paraszttól — minden terményfelesleg kötelező beszállgatása révén — bizonyos mennyiségű élelmiszert és nyersanyagot veszünk hitelbe. Ilyen terv (vagy módszer, rendszer) szerint dolgoztunk több mint három éven át, 1921 tavaszáig. Ez a feladat forradalmi megoldásának útja volt, vagyis közvetlenül és teljesen szétértük a régit, hogy új társadalmi-gazdasági formával váltsuk fel.

1921 tavaszától kezdve e megoldás, terv, módszer, rendszer helyébe egészen másféle, reformista típusú módszert állítunk

(még nem „állítottunk”, egyelőre még csak „állítunk” és ennek még nem vagyunk teljesen tudatában): nem széttörni a régi társadalmi-gazdasági formát, a kereskedelmet, a kisgazdaságot, a kisvállalkozást, a kapitalizmust, hanem felélénkíteni a kereskedelmet, a kisvállalkozást, a kapitalizmust, miközben óvatosan és fokozatosan hatalmunkba kerítjük őket vagy lehetővé tesszük, hogy állami szabályozásnak vessük alá őket, de csakis oly mértékben, amilyen mértékben felélénkülnek.

A feladat megoldásának egészen más útja ez.

Az előbbi, forradalmi eljárással összehasonlítva ez reformista módszer (a forradalom olyan átalakulás, mely a régit alapjában, gyökerében töri össze, nem pedig óvatosan, lassan, fokozatosan alakítja át, vigyázva, hogy lehetőleg minél kevesebbet zúzzon szét belőle).

Felmerül a kérdés: ha a forradalmi módszereket kipróbáltuk és sikertelenségüket felismertük, s reformista módszerekre térünk át, vajon ez nem azt bizonyítja-e, hogy a forradalmat általában hibának nyilvánítjuk? Nem azt bizonyítja-e ez, hogy egyáltalán nem forradalommal, hanem reformokkal kellett volna kezdeni és reformokra kellett volna szorítkozni?

(...)

Az igazi forradalmár számára a legnagyobb veszély — sőt talán az egyetlen veszély —, a túlzott forradalmiság, amikor megfélekedezik arról, hogy milyen határok és körülmények között helyénvaló és eredményes a forradalmi módszerek alkalmazása. Az igazi forradalmárok legtöbbször éppen akkor törték ki a nyakukat, amikor a „forradalmat” nagy betűvel kezdték írni és csaknem valami isteni tüneménnyé avatták, amikor kezdték elveszteni a fejüket és képtelenné váltak arra, hogy a legnagyobb hidegvérrel és teljesen józanul megfontolják, mérlegeljék, ellenőrizték, hogy mikor, milyen körülmények között, melyik területen kell forradalmi módon cselekedni, s mikor, milyen körülmények között, melyik területen kell áttérni a reformista cselekvésre. Igazi forradalmárok csak abban az esetben pusztulnak el (nem külső vereség, hanem ügyük belső kudarca értelmében) — de ebben az esetben minden bizonnyal —,

ha elvesztik józanságukat, s fejükbe veszik, hogy a „nagy, győzelmes világforradalom” minden néven nevezendő feladatot, minden körülmények közt, a cselekvés minden területén feltétlenül forradalmi módon tud és köteles megoldani.

Aki ilyen dolgot „vesz a fejébe”, az elveszett, mert sarkalatos kérdésben vett ostobaságot a fejébe, s könyörtelen háború idején (márpedig a forradalom a legkönyörtelenebb háború) az ostobaságnak vereség a büntetése.

Miből következik, hogy a „nagy, győzelmes világforradalom” csak forradalmi módszereket használhat és csak ilyeneket szabad használnia? Semmiből sem következik. És ez határozottan és kétségtelenül nem igaz. Hogy ez nem igaz, az teljesen világos már tisztán elméleti tételek alapján is, feltéve, hogy nem hagyjuk el a marxizmus talaját. Hogy ez nem igaz, azt forradalmunk tapasztalatai is megerősítik. Ami az elméletet illeti: forradalom idején éppúgy elkövetnek ostobaságokat, mint bármikor máskor — mondta Engels —, és igazat mondott. Azon legyünk, hogy minél kevesebb ostobaságot kövessünk el és amit elkövettünk, azt minél előbb kijavítsuk, a lehető legjózanabbul figyelembe véve, hogy mikor és milyen feladatokat lehet, s milyen feladatokat nem lehet forradalmi módszerekkel megoldani. Ami saját tapasztalatainkat illeti: a breszti béke iskola-példája volt az egyáltalán nem forradalmi, hanem reformista, vagy még a reformistánál is rosszabb cselekvésnek, mert hátrálás volt, a reformista cselekvés pedig rendszerint lassú, óvatos, fokozatos előrehaladást, nem pedig hátrálást jelent. A breszti békekötés idején követett taktikánk helyessége ma már annyira bebizonyosodott, annyira világos és általánosan elismert, hogy erre nem érdemes több szót vesztegetni.

A kereskedelem az egyedül lehetséges gazdasági kapcsolat a kisközművelők tízmilliói és a nagyipar között, ha csak... ha csak e kisközművelők mellett nincs fejlett gépi nagyipar, villanyvezetékek hálózatával, olyan ipar, amelyet mind technikai ereje, mind szervezeti „felépítményei” és a vele járó jelenségek képessé tesznek arra, hogy a kisközművelőket jobb, több, olcsóbb áruval és gyorsabban lássa el, mint azelőtt. Világvi-

szonylatban ez a „hacsak” már megvalósult, ez a feltétel már adva van, de egy egyedülálló ország — mégpedig egyike a legelmaradottabb kapitalista országoknak —, amely megkísérelte, hogy az ipar és mezőgazdaság közötti új kapcsolatot azonnal és közvetlenül realizálja, megvalósítsa, gyakorlatilag megszervezze, „rohammal” nem tudott megbirkózni ezzel a feladattal, s ezért most lassú, fokozatos, óvatos „ostrom” útján kell e feladattal megbirkóznia.

Mi nem hódolunk be az „érzelmi szocializmusnak”, vagy a régi orosz, félig földesúri, félig paraszti patriarchális felfogásnak, amelyre jellemző, hogy ösztönösen lenézi a kereskedelmet. A gazdasági átmenet minden néven nevezendő formáját fel szabad használnunk és fel kell tudnunk használni, ha egyszer szükség van rá a parasztság és proletariátus közötti kapcsolat megerősítésére, egy feldúlt és elgyötört ország népgazdaságának azonnali felélénkítésére, az ipar fellendítésére, a további, nagyobb arányú és jelentősebb lépések, mint például a villamosítás megkönnyítésére.

A reformoknak a forradalomhoz való viszonyát pontosan és helyesen csak a marxizmus határozza meg. Marx ezt a viszonyt csak az egyik oldaláról láthatta, azaz a proletariátus első, legalább egy országban kivívott, valamennyire is szilárd, valamennyire is tartós győzelmét megelőző helyzetben. Abban a helyzetben a helyes viszony alapja ez volt: a reformok a proletariátus forradalmi osztályharcának melléktermékei. A kapitalista világban mindenütt ez a viszony a proletariátus forradalmi taktikájának alapja — az az ábécé, melyet a II. Internacionálé megvásárolt vezérei és a III/2-es Internacionálé félig vaskalapos, félig finnyáskodó lovagjai kiforgatnak és homályba burkolnak. A proletariátusnak legalább egy országban kivívott győzelme után valami új mozzanat jelentkezik a reformnak a forradalomhoz való viszonyában. Elvileg a viszony ugyanaz marad, de a formában változás áll be, melyet Marx személyesen nem láthatott előre, de amelyet csak a marxizmus filozófiája és politikája alapján lehet megérteni. Miért tudtuk helye-

sen alkalmazni a breszti visszavonulást? Mert olyan messzire nyomultunk előre, hogy volt hová visszavonulnunk. Olyan szédítő gyorsasággal — néhány hét alatt, 1917. október 25-től a breszti békéig — építettük fel a szovjet államot, léptünk ki a forradalmi úton az imperialista háborúból és fejeztük be a polgári-demokratikus forradalmat, hogy még ez a hatalmas hátrálás (a breszti béke) is teljesen elegendő hadállást hagyott kezünkben ahhoz, hogy a „lélegzetvételi szünetet” kihasználva győzelmesen nyomuljunk előre Kolcsak, Gyenyikin, Jugyenic, Pilsudski és Vrangel ellen.

A proletariátus győzelme előtt a reformok — a forradalmi osztályharc melléktermékei. A győzelem után a reformok (bár nemzetközi viszonylatban továbbra is „melléktermékek” maradnak) azon ország számára, melyben a győzelmet kivívták, ezenkívül szükséges és jogos lélegzetvételi szünetet is jelentenek olyan esetekben, amikor a maximális erőfeszítések után nyilvánvaló, hogy nincs elég erőnk valamely átmenet forradalmi végrehajtására. A győzelem olyan „erőtartalékot” biztosít, hogy még kényszerű visszavonulás esetén is van mivel kitartanunk, anyagilag is, erkölcsileg is. Anyagilag kitartani annyit jelent, mint elegendő erőfőlényt megőrizni ahhoz, hogy az ellenség teljesen szét ne verhessen bennünket. Erkölcsileg kitartani azt jelenti, hogy nem hagyjuk magunkat demoralizálni, szétzüllesztetni, hogy a helyzetet továbbra is józanul ítéljük meg, hogy nem csüggedünk és nem veszítjük el lelkiერőnket; hogy ha messzire is, de mértéket tartva vonulunk vissza, úgy vonulunk vissza, hogy a visszavonulást kellő időben megállíthassuk és ismét támadásba mehessünk át.

Visszavonultunk az államkapitalizmushoz. De mértékkel vonultunk vissza. Most visszavonulunk a kereskedelem állami szabályozásához. De mértékkel vonulunk vissza. Már vannak jelek, amelyek azt mutatják, hogy nemsokára véget ér e visszavonulás, hogy a nem túlságosan távoli jövőben lehetőségünk lesz megállítani a visszavonulást. Minél öntudatosabban, minél összetartóbban, minél kevesebb előítélettel hajtjuk vég-

re ezt a szükséges visszavonulást, annál hamarabb lehet majd megállítani, annál biztosabban, gyorsabban és lendületesebben fogunk azután győzelmesen előrenyomulni.

**Nyikolaj Smeljov: Tartozik és követel
Magyarország, 1987. 30. sz.**

Gazdaságunk immár felmondta a szolgálatot, és hiányokkal küszködik: olyan gazdaság, amely elveti a tudományos és a technikai haladást, nincs megtervezve —, és ha egészen őszinték akarunk lenni! —, megtervezhetetlen.

Tömeges fásultság, közöny, a becsületes munka lenézése, párosulva agresszív irigységgel a sokat keresők iránt (még ha tisztességes módszerekkel keresik meg a pénzt, akkor is) lényeges fizikai degradálódási jelekre vezettek az emberek jelentős részénél alkoholizmus és tétlenség következtében. Nem hisznek a meghirdetett célokban és szándékokban, nem hisznek a gazdasági és a társadalmi élet racionális megszervezésének lehetőségében.

A vidéki területek visszaesése oly mértékű, hogy valószínűtlen egy hatásos intézkedés előnye a meglevő keretek között. Végre el kell határoznunk, mi a legfontosabb számunkra: elegendő-e saját mezőgazdasági árucikkkel rendelkezni, vagy vég nélkül békítgetni kell a hangoskodókat, akik azt akarják, legyünk valamennyien egyenlők a szegénységben.

Az igazi nevükön kell neveznünk a dolgokat: az ostobaságot ostobaságnak, a hozzá nem értést hozzá nem értésnek, a cselekvő sztálinizmust cselekvő sztálinizmusnak. Talán elveszítjük ideológiai szüzességünket, de az most is csak az újságok vezércikkeinek dajkameséiben létezik.

Fel kell ismernünk, hogy létezik természetes munkanélküliség azok között, akik munkát keresnek, vagy éppen munkahelyet változtatnak. (Egy-egy adott pillanatban legalább a munkaerő 2 százaléka.) Egyáltalán nem rossz gyógyszer a tunyaság és az

iszákosság felszámolására a munkahely elvesztésének vagy annak reális lehetősége, hogy ideiglenesen munkanélküli-segélyre szorul a dolgozó, illetve rákényszerül új munkahelyet keresni. Számos szakértő véleménye szerint olcsóbb lenne ideiglenes munkanélküli-segély folyósítása, mint megtartani olyan lógósokat a munkahelyükön, akik képesek tönkretenni a hatékonyság és a minőség emelésére tett minden erőfeszítést, és tönkre is teszik.

Századokon át az emberiség nem talált a profitnál hatékonyabb munkamércét. Gyanakvó hozzáállásunk a nyereséghez valamiféle történelmi félreértés, az olyan emberek valós gazdasági analfabetizmusának tulajdonítható, akik úgy vélték, hogy a szocializmus megszünteti a nyereséget és a veszteséget. Tény, hogy a nyereség fogalma a szocializmusban semmiképpen sem mocskolódott be: egész egyszerűen tudomásunkra hozza, hogy jól vagy rosszul dolgoztunk.

Egy másik előítélet a részvénytársasági forma elutasítása. Miért ne használnák fel polgáraink és vállalataink megtakarításait új vállalkozások létesítésére, vagy régiak fejlesztésére? Valóban elképzelhető-e, hogy az ország jobban jár, ha a harisnyaszárban halmozza fel a pénzt?

Meggyőződésem, hogy gazdaságunknak nem kevésbé mélyreható és nem kevésbé nagyméretű pénzügyi reformra van szüksége, mint amilyenre az 1920-as évek elején került sor.

Ideje, hogy ne csapjuk be többé önmagunkat, és ne higgyünk többé a tudatlan bürokrátáknak, nyugodtan be kell ismernünk, hogy a „fogyasztók választási lehetősége”, a konkurencia problémája nem gyökerezik semmiféle társadalmi vagy osztályviszonylatban. Itt még egy leheletnyi ideológiának sincs helye. Ez pusztán gazdasági, sőt műszaki-gazdasági probléma.

Ki fogja menedzsereink fejébe verni, hogy elmúlt az adminisztratív módszerek ideje, és a gazdaságnak megvannak a törvényei, amelyek megsértése éppen olyan szörnyű következményekkel jár, mint amilyen szörnyű volt a csernobili atomreaktor törvényeinek megsértése?

Ki fogja megtörni menedzsereink, különösen a magas szintű

írányítók feudális ideológiáját, kasztszerű gőgjét, a saját sebezhetetlenségükbe vetett hitét és a meggyőződést, hogy „istenadta” joguk a parancsolás? Miért hihessék, hogy a törvény felett állnak és sérthetetlenek minden bírálattal szemben?

Mindezeket az fogja megtenni, akinek ehhez ereje és joga van, ehhez pedig ereje és joga csak a népnek van, a tömegnek, a bázisnak. És az is tudott, hogy hogyan: a nyíltság, a demokratizmus, az alulról felfelé történő tényleges választás, a nem korlátozott társadalmi élet révén.

A. Lunacsarszkij: A sajtószabadságról (1918)

Valóság, 1967. 6. sz. 30—31. old.

...A szó — fegyver, és ahogy a forradalmi hatalom nem engedheti meg, hogy minden jöttment kezében pisztoly és gépfegyver legyen, mert ez a jöttment gyakran a halálos ellenségünk, ugyanúgy a sajtópropaganda szabadságát sem engedélyezheti.

...Természetesen, a forradalmárok a teljes sajtószabadságra törekednek, de csak a végcél, egy távolabbi eszmény értelmében, és annál hamarabb válik valósággá ez az eszmény, mennél teljesebb lesz a forradalom győzelme a tudatos ellenforradalmárok, valamint az olyan zavaros fejű értelmiségiek és parasztok fölött, akik félreértésből, kishitűségből, mások uszításának engedve ellenforradalmi celszövényekben vesznek részt.

Cenzúra?

Mily szörnyű szó! Ám léteznek számunkra nem kevésbé szörnyű szavak: ágyú, szurony, börtön, sőt — állam. Számunkra ezek mind szörnyű szavak, mindez az ő fegyvertáruk, a mindenkori — konzervatív és liberális — burzsoázia fegyvertára. De mi szentnek tartjuk a szuronyokat és az ágyúkat, a börtönöket és a mi államunkat mint eszközt, hogy mindezt megsemmisíthessük.

Ugyanez vonatkozik a cenzúrára is. Igen, mi egyáltalán nem

riadunk vissza attól, hogy a szépirodalmat cenzúrázzuk, mert a vonzó belletrisztikai külsőségek leple alatt mérget is adagolhatnak a még naiv és hiszékeny lelkű roppant tömegnek, mely az út hallatlanul nagy megpróbáltatásai miatt bármelyik pillanatban meginoghat, és ellökheti magától a sivatagban a Kánaán felé mutató kezét.

... Aki azt mondja: szükségünk van a cenzúrára, mely még a nagy művészi alkotások kiadását is megakadályozza, ha nyilvánvalóan ellenforradalmi tendenciájúak; aki azt mondja, hogy szelektálni kell, hogy a kétségtelenül hasznos, de fontosságban harmadik, sőt negyedik helyre is állítható művek kiadását meg kell előznie a legszükségesebb művek kiadásának — annak igaza lesz. Ám aki azt mondja: „félre ezekkel a szólásszabadságot követelő előítéletekkel, a mi kommunista rendünknek az irodalom állami irányítása felel meg, a cenzúra nem az átmeneti korszak szörnyű vonása, hanem a konszolidált, társadalmasított szocialista élet velejárója” —, aki olyan következtetést von le, hogy a kritikának afféle sajátos feljelentéssé kell válnia, vagy primitív forradalmi kaptafára kell húznia az irodalmi műveket, azt a kommunista felszín alatt csak meg kell kaparni egy kicsit, és egy gyerzsimordát találunk, aki ha egy csepp hatalomhoz jutott, azt hiszi, önkényeskedhet, hencegphet, s főképpen egzeci-roztathat és tilthat...

A. K. Voronszkij levele J. I. Zamjatyinhoz (1922)
Iz isztorii szovjetszkoi lityeraturi 1920—1930-h godov,
Moszkva, 1983. 571—572. old.

Kedves Zamjatyin!

Elnézést kérek, hogy nem válaszoltam mindjárt levelére. Egyre készülődtem Pétervárra, mindmostanáig csak készülődtem, és levél helyett személyesen akartam beszélni magával. Azért elmegyek Pétervárra, csak kicsit később, de addig is válaszolok.

Vagy két órája, hogy befejeztem egy magáról szóló nagyon hosszú tanulmányt a „Krasznaja Nov” soron következő számá-

ba. Ebben próbáltam meg sok mindenre válaszolni abból, amiről írt nekem. Kap szidalmat és kap dicséretet is benne tőlem, többet is, mint kellene. Dicsérem a „Kisvárosi lét”-et, az „Alatir”-t, az „Istenhátamögött”-et, az „Emberhalász”-t, de ami a „Sárkány”-t, a meséket és a „Mi”-t illeti — ez már egészen más dolog. Megint azt fogja a szememre vetni, hogy feljelentettem magát. De először is, — a legrosszabb feljelentő saját maga, mert hisz mindenekelőtt önmagát jelenti fel: márpedig, ha „művelt emberek” fogják olvasni, amit én írtam, akkor még inkább olvasni fogják azt, amit ön írt. Másodszor pedig, a forradalom java mindenekfölött áll és más posztulátum számomra nem létezik; mások kritizálása, olyanoké, akiknek most betömik a száját, számomra elfogadható, mivel ezért mi vérünkkel, száműzetésünkkel és börtönnel és győzelemmel fizettünk meg. Hisz olyan idő is volt, mikor az egész sajtóban mindenütt mifölöttünk gúnyolódtak (1908—1917), mi pedig kénytelenek voltunk hallgatni. Hallgassanak most „ők”, ha már egyszer a körülményeknek így kellett alakulniuk. Itt fekszik nálam „Mi” című regénye, amelyet Pilnyaktól kaptam meg. Nagyon rossz érzéssel olvastam. Őszintén mondom. Hát csakugyan semmi másra nem ihlette magát Október és ami utána történt, egészen a legutóbbi napokig? Már hogy lenne ez, mint maga írja, a „legmulatságosabb és legkomolyabb darab”? A legkomorabb és legembergyűlölőbb. Korai még ilyen szatírákkal lődözni miránk. Hiszen itt van Wells, akiről maga olyan tehetségesen és jól írt, még ő is észrevett bennünk, kommunistákban valami pozitívat, valami nagyszabásút, maga pedig teljesen feketére fest minket. Nem jól van ez így. Egyébiránt, maga tudja, mit csinál, nincs szüksége az én tanácsaimra. Különböző síkokon állunk mi. Maga például azt írja: a megkötözött embert nem szabad megölni, én pedig nem értem ezt. Hogyhogy, miért nem szabad? Van úgy, hogy nem szabad és van úgy, hogy szabad. Minden attól függ, milyen formákat ölt, mennyire kegyetlen a harc, minden attól függ, mi a cél, attól függ, ki és milyen az ellenfél, és hogy ő maga milyen eszközökkel harcol ellenünk.

Maga — úgy látszik, kívülről nézi a ma folyó reális harcot és innen nézve nem lehet ítélkezni arról, mit szabad és mit nem. De hát, ezt is csak — mellékesen: úgy sem jutunk mi dűlőre egymással.

Van még valami, amiért elnézését kell kérnem. Tanulmányom végén egy keveset „Mi” című regényéről is írok, meglehetősen erőteljes szavakkal. Úgy alakult, hogy a regény erős benyomást hagyott bennem, több okból is, és lehetetlen volt eltekinteni tőle, amikor hozzáfogtam a tanulmány írásához. Apropos: a regény nagyon el van nyújtva és nehezen olvasható. Véleményem szerint el kellene hagyni az orrokról és a választásokról szóló részt — ezekre semmi szükség és valamiféle intrikus jelleget kölcsönöznek a regénynek. Akkor talán meg lehetne jelentetni valahol.

Az „Istenhátamögött” — remek. Nagyon jó, ami a pókhálóról szól. Sok a líraiság benne.

Egyáltalán, van valami kettősség bennem Ön iránt: az egyik érzésem a „Kisvárosi lét”-hez kapcsolódik, a másik az „Istenek templomá”-hoz. Ezért is foglalkozom magával annyit a folyóiratban (a feljelentések).

Egyelőre minden jól. Írjon. Örülni fogok. A „Kisvárosi lét”-et mi, vagyis a „Krug” kiadó meg akarja vásárolni. Ma mondtam, hogy egyelőre küldjenek előleget. Megfelel-e ez magának?

Tudja, hogy mi földiek vagyunk? Én — tambóvi szeminarista voltam, az Uszanszkij járásban.

Üdvözlöm. Sok szerencsét.

A. Voronszkij

Moszkva, 1922. október-november.

(Fordította: Szilágyi Ákos)

20. Feljegyzés

KISÜLÉS. AZ ESZMÉK ANYAGA. NULLA-SZIRT

Kisülés — a legmegfelelőbb kifejezés. Most látom csak, hogy ez pontosan olyan volt, mint az elektromos kisülés. Utolsó napjaim pulzusa egyre szárazabban, egyre szaporábban, egyre feszültebben lüktet — a pólusok egyre közelebb kerülnek egymáshoz — száraz sercegés — még egy milliméter és — robbanás, kisülés, aztán pedig — csend.

Most nagyon nagy csönd és üresség van bennem — mint amikor senki sincs a házban, csak te fekszel betegen, egyedül és olyan tisztán hallani a gondolatok jól kivehető, fémes kopogását.

Talán ez a „kisülés” gyógyított meg végre, megszabadítva „lelkemtől”, amely annyi gyötrelmet okozott nekem — és újból olyan vagyok, mint mi mindannyian. Mindenesetre most nem érzek semmiféle fájdalmat, ha gondolatban magam előtt látom 0-t (Értsd: Zérót, Nullát — a főhős barátnőjének neve — a ford megjegyz.) a Kocka lépcsőfokain vagy a Gázbúra alatt. És ha ott, a Műtőteremben megmondja a nevemet — még ha csak az utolsó pillanatban is —, alázatosan és hálásan fogom megcsókolni a Jótevő Könyörtelenül büntető kezét. Ez a jogom — a büntetés elszenvedése — megvan az Egységes Állam előtt és erről a jogomról nem mondok le. Senki közülünk, számok közül nem mondhat le és nem mer lemondani erről az egyetlen — ám csak annál becsesebb — jogáról.

... Egészen halkan, fémesen-tisztán kopognak a gondolatok; az ismeretlen aeroplán magával ragad kedvenc absztrakcióim kéklő magasába. És látom, ahogy itt — e tiszta, megritkult levegőben — alig hallhatóan, akár egy légtömlős abroncs, pattan szét a „tényleges jogról” alkotott képzetem. És világosan látom,

hogy ez csak a régiek előítéletének maradványa — az ő „jog”-felfogásuk.

Vannak agyagból formázott eszmék — és vannak eszmék, melyeket aranyból öntöttek vagy a számunkra oly becses üvegből készültek örök időkre. S ha meg akarjuk állapítani, milyen anyagból készült valamely eszme, akkor elég rácseppentenünk valamilyen erősen ható savat. E maró hatású sávak egyikét a régiek is ismerték: *reductio ad finem*. Azt hiszem, ők így nevezték; csakhogy ők félték ettől a méregtől, szívesebben néztek az égbe — akár agyagból gyúrták azt, akár csak játékszer volt —, az azúrkék semmibe. Mi már — hála Jótevőnknek — felnőttek vagyunk és nincs szükségünk játékszerekre.

Cseppentsünk, egy kis savat, mondjuk a „jog” eszméjére. Már a régiek közül is tudták azok, akik leginkább felnőttek voltak, hogy a jog forrása — az erő, hogy a jog — az erő funkciója. Vegyük a mérleg két serpenyőjét: az egyikben egy grammocská van, a másikban — egy tonna, az egyikben — az „én”, a másikban — „Mi”, az Egységes Állam. Nyilvánvaló: feltételezni, hogy az „én”-nek holmi „jogai” lehetnek az Állammal szemben annyi, mintha azt feltételeznénk, hogy a grammocská egyensúlyban tarthatja a tonnát. Ezért oszlik meg így a dolog: a tonnának — jogai vannak, a grammocskának — kötelességei; és e jelentéktelenségből a nagyság felé vezető természetes út az, hogy elfelejted, hogy te csak grammocská vagy és a tonna milliódrészének érzékeled magad...

Ó ti, habtestű, pirospozsgás Vénusziak, s ó ti, Uránuszlakók, akik kormosak vagytok, mint a kovácsok — hallom azúrkék csöndemben zúgolódásokat. Hát miért nem tudjátok megérteni: minden, ami nagy — az egyszerű; miért nem értitek: semmi nem megingathatatlan és örök az aritmetika négy alapszabályán kívül. És nagy, megingathatatlan, örök csak az az erkölcs lesz majd, amely ezen a négy alapszabályon alapul. Ez a végső bölcsesség, ez annak a piramisnak a csúcsa, amelyre évszázadokon át próbáltak felkapaszkodni, fújtatva és erőlködéstől kivörösödve az emberek. S erről a csúcsról letekintve — ott, lenn, ahol hitvány férgek gyanánt nyüzsög az a valami, ami őseink

vaidságából bennünk még megmaradt — erről a csúcsról lete-
kintve nincsen különbség: 0 — a törvénytelen anya és a gyil-
kos bűnöző, valamint az elmebeteg között, aki arra vetemedett,
hogy verssel támadjon az Egységes Állam ellen; s ugyanaz az
ítélet illeti meg őket: idő előtti halál. Pontosan ez az az isteni
igazságszolgáltatás, amelyről a kőházak emberei álmodoztak,
azok, akiket a történelem hajnalának még naiv sugarai ragyog-
tak be: az ő „istenük” a Szentegyház káromlását ugyanazzal
büntette, mint a gyilkosságot.

Ó ti, Uránusz-lakók, akik komorak vagyok és feketék, mint
a régi spanyolok, e bölcs máglyarakók, ti — hallgattok most és
én azt hiszem — egyetértetek velem. De hallom: a rózsás vénu-
sziak — kínzásokról, kivégzésekről, a barbár idők visszatérésé-
ről fecsegnek. Kedveseim: sajnállak titeket — ti képtelenek
vagytok filozófiai-matematikai módon gondolkodni.

Az emberi történelem körkörösén halad fölfelé — akár a he-
likopter. A körök különfélék — lehetnek aranyból, lehetnek
véresek, de mindegyik kör egyformán 360 fokos. A nulláról
indulnak — előre: 10, 20, 200, 360 fok —, majd megint nulla.
Igen, mi visszatértünk a nullához — igen. De az én matemati-
kai módon gondolkodó értelmem számára világos: ez a nulla
— egészen más, új nulla. Jobb felől hagytuk el a nullát — bal
felől tértünk vissza a nullához, tehát: plusz nulla helyett a mi
nullánk — mínusz nulla. Értitek most már?

Olyan ez a Nulla az én számomra, mint egy néma, óriási
penge. Vékony, éles szikla. A kegyetlen, bozontos sötétben, lé-
legzetünk visszafojtva kötöttünk ki a Nulla Szirt éjfékete ol-
dalan. Évszázadok teltek el — és mi, Kolumbuszok, csak hajóz-
tunk, hajóztunk előre, megkerültük az egész földet és akkor,
végre-valahára, hurrá! Díszsortűz és mindenki az árbocokra:
feltűnt előttünk a Nulla Sziget mind ez ideig ismeretlen oldala,
melyet az Egységes Állam sarkfénye ragyogott be, ez a gömbö-
lyű-kék tömb, szikrázó szivárvány és nap — száz és száz Nap és
milliárdnyi szivárvány...

Mit számít, hogy csupán a kés pengéjének szélessége választ
el minket a Nulla Szirt másik, fekete oldalától. A kés — a leg-

biztosabb, a legkevésbé múlandó, a legzseniálisabb mindabból, amit az ember valaha is feltalált. A kés volt már — guillotin, a kés — egyetemes megoldás minden csomóra, és késélen vezet a paradoxonok útja, mely egyedül méltó a félelmet nem ismerő észhez...

(Fordította: Szilágyi Akos)

Jevgenyij Zamjatyin levele Sztálinhoz (1931)
Lica, New York, 1967. 227—282. old.

Tisztelt Jozsif Visszarionovics!

Jelen levél — legfőbb büntetésre ítélt — szerzője, azzal a kéréssel fordulok Önhöz, hogy büntetésemet más büntetéssel váltsák fel.

A nevem talán nem ismeretlen Ön előtt. Számomra, mint-hogy író vagyok, a halálbüntetéssel egyenlő, ha megfosztanak az írás lehetőségétől, márpedig a jelenlegi körülmények között munkámat nem tudom folytatni, mert semmiféle alkotómunka nem lehetséges ott, ahol a rendszeres, évről évre hevesebb haj-sza légkörében kell dolgoznia az embernek.

Semmiképpen nem kívánom magamat ártatlan báránynaknak feltüntetni. Tisztában vagyok vele, hogy abban, amit a forradalmat követő 3-4 évben írtam, olyan művek is voltak, amelyek okot adhattak a támadásra. Tudom, hogy van egy nagyon kényelmetlen tulajdonságom: sohasem azt mondom, ami az adott pillanatban hasznos lehet, hanem azt, amit igaznak tartok. Egyebek között sohasem rejtettem véka alá véleményemet az irodalmi szolgálalkúségról, a csúszásmászásról, színváltásról: az volt a véleményem — és változatlanul az a véleményem —, hogy ez egyformán megalázó az író és a forradalom számára. Annak idején éppen az indította el ellenem az első sajtókampányt, hogy egyik cikkemben élesen és sokak számára bántó formában vettem fel ezt a kérdést. („Dom iszkussztva”, 1920. 1. sz.)

Ez a kampány, a legkülönfélébb ürügyek címén azóta is folyik ellenem és végül is valami olyasmi lett az eredménye, amit én fétisizmusnak neveznék: ahogy a néhai keresztények teremtték meg mindenféle rossz megszemélyesítésére az ördög alakját, úgy tettek meg engem a kritikusok a szovjet irodalom ördögévé. Az ördögöt leköpní — dicséretes dolognak számít és köpködött is mindenki, ahogy csak erejéből tellett. Minden nyomtatásban megjelent művemben feltétlenül valami sátáni gondolatot igyekeztek kimutatni. Még attól sem riadtak vissza, hogy e célból jóstehetséggel tüntessenek ki engem: például egyik mesémben („Isten”), amely még 1916-ban jelent meg a „Letopisz” folyóiratban, egy kritikusnak sikerült kimutatnia ... hogy „a NEP bevezetésével kapcsolatban gúnyt űzők a forradalomból”; egy másik kritikus pedig 1920-ban írt „Erasmus szerzetes” című elbeszélésemben „a NEP után kijózanult vezérek-ről szóló allegóriát” fedezett föl. Függetlenül egyik vagy másik művem tartalmától, már pusztán nevem elegendő volt ahhoz, hogy a művet kriminálisnak minősítsék. Nemrég, ez év márciusában a leningrádi Oblit (Oblasztnoje Lityeraturnoje upravlenije — Területi Irodalmi Igazgatóság, voltaképpen a cenzúrahivatal elnevezése. — A ford. megj.) intézkedett, hogy e tekintetben az utolsó kétségek is eloszoljanak: az Academia Könyvkiadónak Richard Sheridan komédiáját, a „Rágalmak iskoláját” szerkesztettem meg (az angol eredeti címe: „School for Scandal” — A ford. megj.) és tanulmányt írtam a szerző életéről és pályafutásáról. A tanulmányban, magától értetődően semmiféle rágalom nem volt és nem is lehetett, az Oblit ennek ellenére nemcsak a tanulmány közlését tiltotta meg, de még azt is, hogy a kiadó nevemet, mint a fordítás szerkesztőjének nevét ki nyomtassa. És csak azután, hogy Moszkvában emeltem kifogást az eljárás ellen, azután, hogy nyilvánvalóan a Glavlit (az Oblit mintájára képzett szó, magyarul körülbelül: Irodalmi Főigazgatóság, ld. fentebb. — A ford. megj.) azt sugallta, ilyen keresetlen nyíltsággal azért mégsem lehet valakivel elbánni — engedélyezték a tanulmány, sőt még az én kriminális nevem ki nyomtatását is.

Ezt a tényt azért említem itt, hogy teljesen pőre, mondhatni vegytiszta formában mutassam meg a velem szemben megnyilvánuló bánásmódot. Bőséges gyűjteményemből még egy tényt emelek ki, amely már nem valamilyen esetleges tanulmánnyal, hanem egy nagyszabású színpadi művel van összefüggésben, melyen csaknem három évig dolgoztam. Biztos voltam benne, hogy ez a darab — „Attila” című tragédiámról van szó — elhallgatja végre azokat, akik szívesen csináltak belőlem holmi vas-
kalapos reakciót. Minden alapom megvolt rá, hogy biztos legyen ebben. A darabot felolvasták a Leningrádi Drámai Nagyszínház Művészeti Tanácsának ülésén, ahol 18 leningrádi gyár képviselői voltak jelen. Néhány részlet a hozzászólásokból (az 1928. május 15-i ülés jegyzőkönyvét idézem).

A Volodarszkij-gyár képviselője: „Mai szerző darabjáról van szó, aki régi idők osztályharcának témáját korunknak megfelelően értelmezi... Ideológiailag a darab teljesen elfogadható... A darab erős hatást tesz az emberre és hatályon kívül helyezi azt a kifogást, amit a mai drámaíróknak szoktak szemükre vetni, hogy nincsenek jó darabok.” A Lenin-üzem képviselője, utalva a darab forradalmi jellegére, úgy találta, hogy „művészi értékét tekintve Shakespeare műveit idézi... Tragikus mű, rendkívül sok cselekménnyel és magával fogja ragadni a közönséget.” A Hidro-mechanikai üzem képviselője a „darab minden összetevőjét erőteljesnek és magával ragadónak” tartotta és javasolta, hogy a színház jubileumának megünneplésére időzítsék bemutatóját.

Mégha, ami Shakespeare-t illeti, a munkás elvtársak kissé el is vetették a súlykot, M. Gorkij ugyanerről a darabról mindeenesetre azt írta, hogy „irodalmi és társadalmi szempontból is kiemelkedően értékesnek” tartja és „a darab heroikus hangvétele és heroikus témája rendkívül hasznos korunk számára”. A darab színrevitelét a színház jóváhagyta, a Műsortervet Készítő Főbizottság engedélyezte és azután... Nos, talán bemutatták a munkásközösségnek, amelynek képviselői így fogadták a darabot? Nem: azután a félig már betanult, kiplakátozott darabot a leningrádi Oblit követelésére betiltották.

„Attila” című tragédiám vége számomra is tragédiát jelentett: ezek után vált teljesen világossá előttem, hogy minden erőfeszítés hiábavaló, mellyel helyzetemen akarok változtatni, annál is inkább, mert hamarosan kezdetét vette a „Mi” című regényem és Borisz Pilnyak „Mahagóni” című regénye körüli kampány. Az ördög elpusztításához természetesen minden eszköz megengedett, a hamisítás is — és a regényt, amit kilenc évvel ezelőtt, 1920-ban írtam, úgy tálták a „Mahagóni” mellé helyezve, mint utolsó, legújabb művem. A szovjet irodalomban mindaddig ismeretlen, szervezett hajsztát indítottak, amire még a külföldi sajtó is fölfigyelt: mindent megtettek, hogy a további munka minden lehetősége bezáruljon előttem. Kezdték félni tőlem tegnapi barátaim, a könyvkiadók, a színházak. Könyveim kölcsönzését megtiltották a könyvtárakban. Színdarabomat (a „Bolhá”-t), amely már a negyedik szezont érte meg változatlan sikerrel a 2. Művész Színházban, levették a műsorról. Összegyűjtött műveim kiadását a Federacija Könyvkiadónál — leállították. Bármely kiadót, amely műveim kiadásával próbálkozott, azonnal tűz alá vettek, amit volt alkalmuk tapasztalni a „Federacija”, a „Zemlja i fabrika” és különösen a „Leningrádi Írók” Könyvkiadóknak. Ez utóbbi még egy teljes évig vállalta a kockázatot azért, hogy igazgatósági tagja legyek, fel merte használni irodalmi tapasztalataimat, rábízva a fiatal írók műveinek stilizálását — köztük kommunistákét is. Ez év tavaszán a RAPP (magyarul: Proletár Írók Oroszországi Szervezete) elérte, hogy távozzak az igazgatóságból és ennek a munkának is vége szakadt. A „Lityeraternaja Gazeta” diadalmasan adta hírül: „... a kiadót meg kell tartani, de nem a Zamjatyinok számára”. Ezzel az olvasóközönséghez vezető utolsó ajtó is bezárult Zamjatyin előtt: a halálos ítéletet kimondták a szerzőre.

A szovjet büntetőtörvénykönyvben a halálbüntetést megelőző fokozat a bűnös száműzetése az ország határain túlra. Ha valóban bűnös vagyok és rászorgálok a büntetésre, akkor sem olyan súlyosra, azt hiszem, mint az irodalmi halál és ezért azt kérem, változtassák át ezt az ítéletet a Szovjetunióból való száműzetésre — biztosítva feleségemnek, hogy elkísérhessen. Ha még-

sem vagyok bűnös, akkor azt kérem, engedélyezzék, hogy feleségemmel együtt, ideiglenesen, legalább egy évre külföldre utazhassak — azzal, hogy bármikor visszatérhetek, mihielyst lehetőségessé válik nálunk, hogy az irodalomban nagy eszméket szolgáljunk kis emberek kiszolgálása helyett, mihielyst legalább némileg megváltozik nálunk a művész szerepének megítélése. Márpedig ez az idő, meggyőződésem szerint már közel van, mert az anyagi alapok sikeres lefektetése után elkerülhetetlenül felvetődik a felépítmény megteremtésének kérdése — olyan művészet és olyan irodalom megteremtéséé, amelyek valóban méltók lehetnek a forradalomhoz.

Tudom: külföldön sem lesz könnyű sorsom, hiszen a reakció táborában nem lehet helyem — elegendően tanúskodik erről múltam (a cári időben az OSzDMP(b)-hez tartoztam, börtönben ültem, kétszer száműztek, a háború alatt egy háborúellenes elbeszélésemért pert indítottak ellenem). Tisztában vagyok vele, hogy ha az a tulajdonságom, hogy lelkiismeretemre hallgatva és nem parancsra írok, itt azt eredményezi, hogy jobboldalinak nyilvánítanak, akkor ott előbb-utóbb ugyanezért alighanem bolseviknak fognak kikiáltani. Ám ott még a legnehezebb körülmények között sem leszek hallgatásra ítélve, ott írhatok és kiadhatom műveimet — még ha nem is mindjárt oroszul. Ha most a körülmények (remélem, csak ideiglenesen) lehetetlenné teszik számomra, hogy orosz író legyek — talán nekem is sikerül, ahogy sikerült a lengyel Joseph Konradnak, hogy egy időre angol íróvá váljak, annál is inkább, mert oroszul már írtam Angliáról („Szigetlakók” című szatirikus elbeszélésemet és egyebeket), de számomra angolul írni sem sokkal nehezebb, mint oroszul. Ilja Ehrenburg, aki megmaradt szovjet írónak, már régóta jórészt az európai irodalom számára dolgozik — idegen nyelvű fordítások számára —, és amit Ehrenburgnak engedélyeznek, miért ne engedélyezhetnék nekem? És egyben hadd említsek meg még egy nevet: Borisz Pilnyakét. Az ördög szerepkörében, velem együtt ő is teljes mértékben osztozott. A kritika fő cél-
táblája volt és hogy kipihenje az ellene folyó hajsztát, engedé-

lyezték külföldi utazását; s vajon amit Pilnyaknak engedélyeznek, miért ne engedélyezhetnék nekem?

(...)

A kivételes figyelem, amelyben idáig azok az írók részesültek, akik Önhöz fordultak kérésükkel, feljogosít a reményre, hogy az én kérésem is kedvező fogadtatásra talál.

Leningrád, 1931. június.
(Fordította: Szilágyi Ákos)

Andrej Platonov: Kétkedő Makar (1929)
Nagyfeszültség, Magvető 1969. 344—347. old.

Makar ment, csak ment Moszkván át a proletariátus felé, és elcsodálkozott a város óriás erején, ahogy rohant az autóbuszokon, villamosokon és a tömeg elevenen sürgő lábain.

„De sok elemózsia kell ahhoz, hogy táplálni lehessen ennyi rengeteg testmozgást!” — tűnődött magában Makar, aki csak akkor tudott gondolkodni, ha a két keze tétlen maradt.

A gondokba merült és már elkeseredett Makar végre odaért ahhoz a házhoz, amelynek címét a posztoló rendőrségtől megtudta. Ez a ház afféle éjjeli menedékhely volt, ahol a szegény néposztály éjszakának idején álomra hajthatta fejét. Régebben, a forradalom előtti világban a szegény néposztály a puszta földre hajthatta le csak a fejét, azon fej fölött pedig akkoriban eső hullott, hold sütött, hunyorogtak a csillagok, és fújt a szél, ám az a fej csak feküdt a földön, hűledezett és aludt, mert bizony az fáradt volt. Mostanában a szegény néposztály feje párnan nyugodott, mennyezet és bádog háztető alatt, a természet éjszakai szele sem borzolgatta a haját a szegény embernek, aki hajdan közvetlenül a földgolyóbis felületén feküdt.

Makar észrevett néhány tisztára meszelt, új házat, és továbbra is elégedett volt a szovjethatalommal.

„Jóféle kis hatalom ez! — állapította meg Makar —, csak arra kell ügyelni, hogy el ne kanászodják, mivelhogy a sajátunk!”

Az éjjeli menedékházban iroda is volt, mint ahogy valamennyi moszkvai lakóházban szokás. Úgy látszik, iroda nélkül rögtön égszakadás-földindulás támadt volna, az írnokok azonban az egész életnek adtak valami, habár még lassú, de helyes haladást. Makar tisztelte az írnokokat is.

„Hadd éljenek! — határozta el magában sorsukat. — Hiszen hát gondolkodnak ők is valamin, ha egyszer kapják a fizetést, márpedig ha kötelességből dolgoznak, akkor valószínűleg okos emberekké válnak, s azokra bizony nekünk is szükségünk van!”

— Te mit akarsz? — kérdezte Makart a szállás gondnoka.

— A proletariátussal lenne dolgom.

— Melyik réteggel?

Makar nem is gondolkodott a válaszon — tudta ő jó előre, mi kell neki.

— Az alsóval — közölte. — Az a legsűrűbb, abban van a legtöbb ember, ott az igazi tömeg!

— Aha! — eszmélkedett a gondnok. — Akkor várnod kell estig; amelyikből több jön, azzal meg is hálhatsz itt: vagy a koldusokkal alszol, vagy az idénymunkásokkal...

— A legszívesebben azokkal tartanék, akik magát a szocializmust építik.

— Aha! — eszmélkedett ismét a gondnok. — Tehát neked azok kellene, akik az új házakat építik?

Makar most már elfogta a kétkedés.

— Eppenséggel házakat régen is építettek, amikor Lenin még nem volt. Miféle szocializmus az neked, üres házban?

A gondnok ugyancsak elgondolkozott, annál is inkább, mivel ő maga sem tudta pontosan, milyen formában is kell elképzelni a szocializmust — meglesz-e a szocializmusban az a csodálatos öröm, és milyen lesz majd?

— Házakat bizony építettek azelőtt is — hagyta rá a gondnok. — Csak régente naplopó rongyemberek éltek bennük, most pedig lásd, új házba szóló utalványt adok én teneked éjszakai szállásra.

— Helyes — örült meg a gondolatnak Makar. — Akkor hát te igazi jó segítője vagy a szovjethatalomnak!

Makar átvette az utalványt, és kint leült egy halom téglára, amit hanyagságból otthagytak az építéskor.

„Na, meg ez is... — csóválta meg fejét Makar. — Itt hever alattam a téglá, pedig a proletariátus csinálta ezt a téglát, és kínlódott: kevés a szovjethatalom — nem látja a saját vagyonát!”

Elüldögélt a téglán Makar egész estig, és közben figyelte, hogyan áldozott le a nap, hogyan gyúltak ki a lámpák, majd ahogy a trágyakupacokról a verebek is nyugovóra tértek.

Aztán egyszer csak kezdtek feltűnedezni a proletárok: ki kegyérrel, ki anélkül, ki betegen, ki meg fáradtan, de mindnyájukon látszott a hosszú munkálkodásból eredő kedvesség, meg az a fajta jóság, ami csakis a kimerültséggel jár együtt.

Makar még kivárt, amíg a proletárok lefekszenek, ki-ki a maga állami ágyára, és kicsit kifújja magát az egész napi építés után. Akkor aztán bátran belépett a hálóterembe, s odaállván a padló közepére, kijelentette:

— Dolgozó munkás elvtársak! Itt éltek ti szeretett fővárosunkban, Moszkvában, az ország központi erősségében, és itt, elvtársak, rendetlenség uralkodik meg az értékek pocsékolása...

A proletariátus mocorogni kezdett az ágyakon.

— Mitrij! — szólalt meg valaki tompán kongó hangon. — Billentsd csak meg egy csöppet, hogy helyére zökkenjen az esze kereke!...

Makar nem sértődött meg, minthogy őelőtte most a proletariátus feküdt, meg pedig valami ellenséges erő.

— Itt nálatok még sok mindent nem találtak ki — folytatta Makar a térítést. — A tejeskannákat drága masinákön hurcolják akkor is, amikor ezek a kannák üresek — kiitták belőlük a tejet. Erre elégséges lenne egy cső meg hozzá valami dugattyús szivattyú... Ugyancsak ez a helyzet a lakóházak és a raktárak építésénél — tömlővel kellene kiönteni az épületeket, ti pedig apránként rakosgatjátok össze. Én ezt a tömlőt, vagyis csövet

már föltaláltam, és odaadom nektek ingyen, csak hogy a szocializmus és az egyéb berendezések gyorsabban készüljenek...

— Miféle tömlőt, te? — kérdezte ugyanaz a kongó hangú, láthatatlan proletár.

— A sajátomat — vágta rá Makar.

A proletariátus előbb hallgatott egy sort, aztán valami tisztán csengő hang a távoli sarokból kiabálva sorolni kezdett bizonyos szavakat, és Makar fülét betöltötték, akár a szélzúgás.

— Mi nem sajnálunk semmi erőfeszítést — mi apránként is felhúzzuk a házakat —, számunkra a lélek a drága. Ha ember vagy, akkor nem a házban a lényeg, hanem a szívben. Mindnyájan terv szerint dolgozunk, munkavédelemben részesülünk, szakszervezeti tagok vagyunk, a klubokban szórakozunk, viszont egymással semmit nem törődünk — a törvényre hagyatkozunk... Lelket adjál, ha feltaláló vagy!

Makarnak egyből lelohadt a kedve. Kitalált ő már sok mindenfélét, lélekkel azonban sohase foglalkozott, márpedig az itteni népnek, úgy látszik, az lenne a legfőbb találmány. Lefeküdt hát az állami ágyba, és kétkedés szorongatta a torkát: hát ő világeletében holmi proletariátustól idegen dolgokat csinált?

Nem sokáig aludt Makar, mert álmában kínlódni kezdett.

Az ütésre fölébredt Makar, és az éjjeli menedékhely felügyelőjét látta maga fölött, aki teáskannával kocogtatta meg a fejét, hogy felébredjen.

Makar ült az ágyon, és egy rücskös képű proletárt látott, aki kis tálkából mosdózva, egyetlen csepp vizet el nem pocsékol. Makar elcsodálkozott a módszeren, ahogy amaz egy pofa vízzel tisztára mosakodott, s kérdi tőle:

— Mindenki elment dolgozni — akkor te miért állsz itt egyedül és mosdózol?

A ragyás megdörzsölte nedves arcát és fejpárnával megszártkozott, és akkor válaszolt.

— Dolgozó proletár, az sok van, viszont gondolkodó — kevés. És én feladatomnak tűztem ki, hogy mindük helyett gondolkodjam. Megértettél, vagy csak butaságból és a nyomottságod miatt hallgatsz?

— A keserűség meg a kétkedés miatt — felelt rá Makar.

— Aha. Akkor hát nincs más, gyere velem, együtt gondolkodunk majd a többiek helyett.

És Makar fölkelt, hogy elinduljon a ragyavert emberrel, név szerint Pjotrral, s hogy megkeresse a maga helyét és beosztását.

Makar és Pjotr késő délutánig csatangolt a városban; megtekintették a Moszkva folyót, az utcákat, az üzleteket, ahol a kötött holmit árulják, és egyszer csak megéheztek.

— Menjünk a rendőrségre ebédelni — javasolta Pjotr.

Makar elindult mellette: azt gondolta, a rendőrségen csak úgy lehet kosztolgatni.

— Én majd beszélek, te pedig csak hallgass, és időnként majd kínlódjál — figyelmeztette Pjotr jó előre Makart.

A rendőrsön üldögéltek mindenféle rablók, otthontalan csavargók, vademberek és egyéb boldogtalan népség. Velük szemben pedig ott ült az ügyeletes rendőrfelügyelő, és hamarjában sorra elkapta őket. Egyeseket rögtön átkísértetett a gyűjtőfogházba, másokat — a kórházba irányított, de voltak, akiket csak úgy elbocsátott.

Mikor aztán Pjotrra meg Makarra került a sor, Pjotr azt mondja a felügyelőnek:

— Főnök elvtárs, elcsíptem az utcán maguknak egy elmezavarodottat, és kézen fogva idevezettem.

— Miféle zavarodottsága van ennek? — érdeklődött a felügyelő. — Milyen kihágást követett el nyilvános helyen?

— Hát semmilyen — vallotta be őszintén Pjotr. — Olyan ez: jár-ke, idegeskedik, egyszer csak kapja magát és gyilkol: akkor aztán állhat a bíróság elé. A bűnözés ellen pedig a legjobb harci módszer — a vétség megelőzése. Most hát én megelőztem a bűntényt.

— Brávó! — mondta elismeréssel a felügyelő. — Rögtön át is küldöm az elmebetegek intézetébe — általános kivizsgálásra...

A közrendőr megírta a beutalót, és nagy búsan azt mondja:

— Nincs emberem, akivel átkísértetném — mindenki szolgálatban van...

— Majd átkisérem én — ajánlkozott Pjotr. — Én normális ember vagyok, ez pedig — a zavarodott.

— Nosza! — örült meg a rendőr, és átadta Pjotrnak a cédulát.

Egy óra múlva megérkezett Pjotr és Makar az örültekházába. Pjotr bejelentette, hogy őt a rendőrség állította őrizetül a veszedelmes bolond mellé, és nem hagyhatja magára egy percre sem, pedig a bolond még ma nem evett semmit, és most mindjárt dühöngeni kezd.

— Menjetek csak a konyhába, kaptok ott ennivalót — mutatta az utat egy jóságos ápolónővér.

— De ő sokat eszik ám — szabadkozott Pjotr. — Scsi kell ennek egy egész vaslábossal meg kása is kettővel. Jobb lesz, ha idehozzák, mert még ez megteszi, beleköp egy turhát a közös bográcsba.

A nővér készségesen intézkedett. Hoztak Makarnak három porcióra való finom ételt, és vele együtt Pjotr is jól belakott.

Utána hamarosan fogadta Makart a doktor, és kérdegetni kezdett tőle mindenféle bonyolult dolgokat. Makar pedig a nagy tudatlanságában olyanokat felelgetett, hogy az igazi örültek se tudnak különbül. Végül is a doktor megtapogatta Makart, és oda lyukadt ki, hogy túlságosan sok vér buzog neki a szívében.

— Itt kell őt hagyni kivizsgálásra — állapította meg a doktor.

És Makar Pjotrral együtt ott maradt éjszakára az örültekházában. Este bementek az olvasószobába, és Pjotr nekifogott fennhangon olvasni Makarnak Lenin egyik kis könyvéből.

— A mi intézményeink — szemétre valók — olvasta Pjotr Lenin kötetéből, Makar pedig hallgatta, és csodálkozott, hogy milyen pontosan tudja Lenin a dolgokat. — A mi törvényeink — szemétre valók. Megalkotni a törvényt, azt értjük, csak megvalósítani nem tudjuk. A mi intézményeinkben ellenségeink ülnek, némely elvtársak pedig előkelő tisztségbe jutottak, s most úgy dolgoznak, mint az elmebajosok.

A többi elmebeteg ugyancsak hallgatta a felolvasást — eddig nem is gondolták, hogy Leninnek mindenről tudomása volt.

— Helyes! — bölintgattak rá a lelki betegek, a munkások csakúgy, mint a parasztok.

— Több munkás és paraszt kell a mi intézményeinkbe — olvasta tovább a ragyás képű Pjotr. — A szocializmust a tömegből jött emberek kezével kell felépítenünk, nem pedig a hivatalainkban gyártott aktákkal. És szilárdan remélem, hogy mindezekért bennünket egyszer majd még teljes joggal felakasztanak...

— Hallottad? — fordult Makarhoz Pjotr. — Őt — még Lenint is hogy meg tudták gyötörni ezek a hivatalok, s mi csak kószálunk meg heverészünk. Nesze neked, itt van megírva eleven valóságában az egész forradalom. Ezt a könyvet pedig én elcsórom innen, mert itt ugyancsak intézmény van. Viszont holnap mi teveled bemegyünk akármelyik irodába, és azt mondjuk: mi munkások és parasztok vagyunk. Betelepszünk egy hivatalba, és gondolkodni fogunk az ország javára.

A felolvasás után Makar és Pjotr aludni tért, hogy kipihénjék az örültekházában eltöltött idő gondját és fáradsalmait. Annál is inkább, mert holnap mindkettőjüknek harcba kell indulnia a lenini és az osztársadalmi ügyek védelmére.

(Fordította: Csalló Jenő)

Sztálin esküje (1924)

Sztálin Művei 6. köt. 51—57. old.

Eltársak! Mi kommunisták különös vágású emberek vagyunk. Nem közönséges anyagból vagyunk mi gyúrva. Mi vagyunk azok, akik a nagy proletár hadvezér, Lenin elvtárs hadseregét alkotjuk. Nincs nagyobb tisztesség, mint ehhez a hadsereghez tartozni. Nincs nagyobb tisztesség, mint tagnak lenni abban a pártban, amelynek alapítója és vezetője Lenin elvtárs. Nem mindenkinek adatott meg, hogy egy ilyen pártnak tagja lehessen. Nem mindenkinek adatott meg, hogy kiállja azokat a megpróbáltatásokat és viharokat, amelyek egy ilyen párt tag-

ságával együttjárnak. A munkásosztály fiai, az ínség és a harc fiai, a mérhetetlen nélkülözések és hősi erőfeszítések fiai — ők azok elsősorban, akiknek egy ilyen párt tagjainak kell lenni. Ezért nevezik a leninisták pártját, a kommunisták pártját egyben a munkásosztály pártjának.

AMIKOR ELTÁVOZOTT TŐLÜNK, LENIN ELVTÁRS ÖRÖKBE HAGYTA RÁNK, HOGY HORDOZZUK FENNEN ÉS ŐRIZZÜK MEG TISZTÁN EZT A KITÜNTETŐ CÍMET — PÁRTTAG, ESKÜSZÜNK NEKED, LENIN ELVTÁRS, HOGY BECSÜLETTEL FOGJUK TELJESÍTENI EZT A VÉGA KARATODAT!

AMIKOR ELTÁVOZOTT TŐLÜNK, LENIN ELVTÁRS ÖRÖKBE HAGYTA RÁNK, HOGY ÚGY ŐRIZZÜK PÁRTUNK EGYSÉGÉT, MINT A SZEMÜNK VILÁGÁT. ESKÜSZÜNK NEKED, LENIN ELVTÁRS, HOGY BECSÜLETTEL FOGJUK TELJESÍTENI EZT A VÉGA KARATODAT IS!

AMIKOR ELTÁVOZOTT TŐLÜNK, LENIN ELVTÁRS ÖRÖKBE HAGYTA RÁNK, HOGY ŐRIZZÜK ÉS ERŐSÍTSÜK A PROLETARIÁTUS DIKTATÚRÁJÁT. ESKÜSZÜNK NEKED, LENIN ELVTÁRS, HOGY ERŐNKET NEM KÍMÉLVE, BECSÜLETTEL FOGJUK TELJESÍTENI EZT A VÉGA KARATODAT IS!

AMIKOR ELTÁVOZOTT TŐLÜNK, LENIN ELVTÁRS ÖRÖKBE HAGYTA RÁNK, HOGY MINDEN ERŐNKEL SZILÁRDÍTSUK A MUNKÁSOK ÉS PARASZTOK SZÖVETSÉGÉT. ESKÜSZÜNK NEKED, LENIN ELVTÁRS, HOGY BECSÜLETTEL FOGJUK TELJESÍTENI EZT A VÉGA KARATODAT IS!

AMIKOR ELTÁVOZOTT TŐLÜNK, LENIN ELVTÁRS ÖRÖKBE HAGYTA RÁNK, HOGY ERŐSÍTSÜK ÉS SZÉLESÍTSÜK A KÖZTÁRSASÁGOK SZÖVETSÉGÉT, ESKÜSZÜNK NEKED, LENIN ELVTÁRS, HOGY BECSÜLETTEL FOGJUK TELJESÍTENI EZT A VÉGA KARATODAT IS!

AMIKOR ELTÁVOZOTT TŐLÜNK, LENIN ELVTÁRS ÖRÖKBE HAGYTA RÁNK, HOGY LEGYÜNK HÍVEK A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉ ELVEIHEZ. ESKÜSZÜNK NEKED,

LENIN ELVTÁRS, HOGY ÉLETÜNKET SEM KÍMÉLVE RAJTA LESZÜNK, HOGY ERŐSÍTSÜK ÉS SZÉLESÍTSÜK AZ EGÉSZ VILÁG DOLGOZÓINAK SZÖVETSÉGÉT: A KOMMUNISTA INTERNACIONÁLÉT!

Lenin: Levél a kongresszushoz (1922)

Lenin utolsó írásai,

Kossuth, 1963. 9—11. old.

Pártunk két osztályra támaszkodik, s ezért ingatlansága lehetséges, de bukása is elkerülhetetlen, ha e két osztály között nem jöhetne létre a megegyezés. Ebben az esetben ilyen vagy olyan intézkedéseket tenni, sőt egyáltalán Központi Bizottságunk szilárdságáról elmélkedni — meddő dolog. Ebben az esetben semmiféle intézkedés sem háríthatja el a szakadást. De én remélem, hogy ez túlságosan távoli jövő és túlságosan valószínűtlen ahhoz, hogy beszéljünk róla.

Olyan szilárdságra gondolok, amely biztosíték arra, hogy a közeljövőben nem következik be szakadás, s itt néhány merőben személyi jellegű elgondolást szándékozom kifejtetni.

Úgy vélem, a szilárdság kérdésében ebből a szempontból a legfontosabb a Központi Bizottság olyan tagjai, mint Sztálin és Trockij. Kettejük viszonya véleményem szerint a nagyobbik felét teszi ki ama szakadás veszélyének, amelyet el lehetne kerülni, s amelynek elkerülését szolgálná szerintem egyebek közt az, ha a központi bizottsági tagok számát 50-re, 100-ra emelnénk.

Sztálin elvtárs, amióta főtitkár lett, felmérhetetlen hatalmat összpontosított kezében, és nem vagyok biztos afelől, hogy mindig elég körültekintően tud majd élni ezzel a hatalommal. Másrésről Trockij elvtárs, mint már a Közlekedésügyi Népbiztonság kérdésében a Központi Bizottság ellen folytatott harca megmutatta, nem csupán kiváló képességeivel tűnik ki. Személyileg ugyan talán ő a legtehetségesebb ember a jelenlegi Központi Bizottságban, de túlságosan elveti a súlykot magabiztosságánál

fogva és a munka tisztán adminisztratív oldala iránti túlzott vonzalma miatt.

A jelenlegi Központi Bizottság két kiváló vezetőjének ez a két tulajdonsága esetleg szakadáshoz vezethet, és ha pártunk nem tesz intézkedéseket ennek megakadályozására, a szakadás váratlanul bekövetkezhet.

Nem jellemzem tovább személyes tulajdonságaik szerint a Központi Bizottság többi tagját. Csupán arra emlékeztetek, hogy Zinovjev és Kamenyev októberi epizódja természetesen nem volt véletlen, de éppoly kevésbé lehet ezt személyes bűnéül^{*} felróni, mint Trockijnak azt, hogy nem bolsevik.

A Központi Bizottság fiatal tagjai közül Buharinról és Pjatakovról szeretnék néhány szót szólni. Szerintem ők a legkiválóbb erők (a legfiatalabbak közül), s velük kapcsolatban a következőket kellene szem előtt tartanunk: Buharin nemcsak hogy a párt legértékesebb és legnagyobb teoretikusa, hanem joggal tarthatjuk az egész párt kedvencének is; de elméleti nézetei nagyon is kétkedve sorolhatók a teljesen marxista nézetek közé, mert van benne valami skolasztikus (sohasem tanulta, és azt hiszem, sohasem értette egészen a dialektikát).

XII. 25. Ami Pjatakovot illeti, kétségkívül erős akaratú és igen tehetséges ember, de túlságosan szereti az adminisztrálást és a munka adminisztratív oldalát ahhoz, hogy komoly politikai kérdésekben rá lehetne támaszkodni.

Természetesen mindezen észrevételeim csak a jelenre vonatkoznak, s arra az esetre, ha a két kiváló és odaadó funkcionáriusnak nem nyílna alkalma ismereteinek kiegészítésére és egyoldalúságának leküzdésére.

1922. XII. 25. (Feljegyezte: M. V.)

Lenin

* Nyilvánvalóan elírás: „bűnéül” helyett értelem szerint „bűnükül” következne. — (A szerk.)

Sztálin túlságosan goromba, és ez a fogyatékoság, amely teljes mértékben elviselhető közöttünk, kommunisták között, az egymás közötti érintkezésben — tűrhetetlenné válik a főtitkár tisztségében. Ezért javaslom az elvtársaknak, gondolkozzanak Sztálin áthelyezésének módján, és jelöljenek ki erre a helyre másvalakit, akinek minden egyébtől eltekintve csak egy előnye van Sztálin elvtárrsal szemben, nevezetesen az, hogy türelme-sebb, lojálisabb, udvariasabb és figyelmesebb az elvtársakkal, kevésbé szeszélyes stb. Ez a körülmény talán jelentéktelen csekélységnek látszik. Én azonban azt hiszem, hogy a szakadás elkerülése, s a fentebb Sztálin és Trockij viszonyáról írottak szempontjából ez nem csekélység, vagy ha igen, olyan csekély-ség, amely döntő jelentőségűvé válhat.

Lenin

Feljegyezte: L. F.

1923. január 4.

Lev Trockij Lenin „Végrendeletéről” (1926)

L. Trockij: Portreti, New York, 1984. 98—99. old,

Vlagyimir Iljics úgynevezett „Végrendeletében” azt mondta el rólam a pártnak, amit szükségesnek tartott elmondani, át-fogva a múlt egészét, beleértve ebbe a régi frakciós harcot is, hogy így próbáljon segíteni a pártnak abban a munkában, ami a jövőben vár rá. Sztálin elvtárs beszédében megpróbálta Lenin helyet megmondani, hogy mi lenne Lenin véleménye most, a jelenlegi harc körülményei között. Ez a próbálkozás gyökerében helytelen, mivel ha Lenin velünk lenne, akkor Sztálin elvtárs nem maradhatott volna főtitkár, és a pártapparátusra támasz-kodva nem törhette volna meg a párt politikai irányvonalát,

szétzilálva a Lenin idejében kialakult pártvezetést. Akkor maga a jelenlegi harc sem lenne. (...)

Annak idején felléptem Eastman ellen, amikor a „Végrendelet” kérdéséből nemzetközi szenzációt csinált, mely a párt ellen irányult. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy magát a „Végrendeletet”, minthogy pontos formában nem hozták a párt tudomására, a gyűléseken emlékezetből idézték, önkéntelen vagy rosszhiszemű ferdítésekkel. Többek között azt a részt, ahol Lenin múltamra gondolva az én „nem-bolsevikségemről” beszél, Sztálin elvtárs és mások megpróbálták úgy értelmezni, mintha Lenin nem-bolseviknak nevezne engem. Már csak az a kérdés marad hátra, hogyan követelhetette akkor Lenin, hogy a Politikai Bizottság tagjának, a nem-bolseviknek nézzék el nembolsevikségét? Ezen a ponton a rám szórt rágalom Lenin megrágalmazásává válik.

Sztálin Lenin „Végrendeletéről” (1927)

Sztálin Művei, Szikra kiadás, 10. köt. 186—191. old.

Most Lenin „végrendeletéről”. Itt nagyhangon azt emlegették az ellenzékiek — önök hallották —, hogy a párt Központi Bizottsága „eltitkolta” Lenin „végrendeletét”. Ezt a kérdést nálunk, a Központi Bizottság és a Központi Ellenőrző Bizottság plénumán több ízben tárgyaltuk, önök ezt tudják. (Közbeszólás: „Sokszor tárgyaltuk.”) Bebizonyítottuk, újból és újból bebizonyítottuk, hogy senki sem titkolt el semmit, hogy Lenin „végrendelete” a XIII. pártkongresszusnak volt címezve, hogy azt, a „végrendeletet”, a kongresszuson felolvasták (felkiáltások: „Ügy van!”), hogy a kongresszus egyhangúlag úgy döntött, hogy nem kell közzétenni, többek közt azért nem, mert maga Lenin sem akarta és nem követelte a közzétételét. Ezt épp olyan jól tudja az ellenzék, mint bárki közülünk. És az ellenzék mégis azt meri mondani, hogy a Központi Bizottság „eltitkolja” a „végrendeletet”.

Azt mondják, hogy Lenin elvtárs ebben a „végrendeletben” azt javasolta, hogy a kongresszus, Sztálin „durvaságára” való tekintettel, vegye fontolóra, nem kellene-e Sztálint a főtitkári tisztségben más elvtárrsal felváltani. Ez tökéletesen igaz, igen, elvtársak, én durva vagyok, azokkal az elvtársakkal szemben, akik durván és hitszegően rombolják és szakítják a pártot. Ezt nem titkoltam és nem is titkolom. Lehetséges, hogy itt bizonyos enyhesség kívántatik a szakadárokkal szemben. Erre azonban én nem vagyok képes. A XIII. kongresszus után, a Központi Bizottság plénumának első ülésén, arra kértem a Központi Bizottság plénumát, hogy mentsen fel főtitkári tisztségem alól. Maga a kongresszus is tárgyalta ezt a kérdést. Minden küldöttség megvitatta ezt a kérdést, és valamennyi küldöttség egyhangúlag, Trockijt, Kamenyevet, Zinovjevét is beleértve, arra kötelezte Sztálint, hogy maradjon a helyén.

Mit tehettem? Talán el kellett volna szöknöm a helyemről? Ez nem fér össze a jellememmel, én még soha, semmilyen posztum ról nem szöktem meg, és nincs is jogom megszökni, mert ez dezertálás lenne. Én, mint már korábban is mondtam, nem vagyok a magam gazdája, és ha a párt kötelez, engedelmeskednem kell.

Egy évvel ez után ismét kértem felmentésemet a plénumon, de újból arra köteleztek, hogy maradjak a helyemen.

Mit tehettem még?

Az ellenzék igyekezett Lenin „végrendeletét” ütőkártyául kijátszani. De csak el kell olvasni ezt a „végrendeletet”, és meggyőződnek róla, hogy az ellenzéknek nincs mit kijátszania. Ellenkezőleg, Lenin „végrendelete” megsemmisítő csapást mér az ellenzék mostani vezéreire.

Hiszen tény és való, hogy Lenin ebben a végrendeletében „nem-bolseviksággal” vádolja Trockijt, ami pedig Kamenyev és Zinovjev Október idején elkövetett hibáját illeti, a „végrendelet” azt mondja, hogy ez a hiba nem „véletlenség”. Mit jelent ez? Ez azt jelenti, hogy politikailag nem szabad megbízni sem Trockijban, aki „nem-bolsevikságban” szenved, sem Kamenyev-

ben és Zinovjevben, akinek a hibái nem „véletlenek”, megismétlődhetnek, és meg is fognak ismétlődni.

Jellemző, hogy a „végrejelenésben” egyetlen szó, egyetlen célzás sincs Sztálin hibáit illetőleg. Ott csak Sztálin durvaságáról van szó. A durvaság azonban nem Sztálin politikai vonalának vagy álláspontjának fogyatéka, és nem is lehet az.

**A. M. Szeliscsev: A forradalmi korszak
nyelve (1928)**

**Vizsgálódások az utóbbi időszak orosz nyelvének
köréből 1917—1926, Moszkva, 1928, 189—190. old.**

A lakott helyek korábbi elnevezéseit olyan elnevezések váltják fel, melyeket vagy a forradalom vezetőinek nevéből, vagy pedig a forradalommal kapcsolatos ilyen-olyan jelenségekből, tárgyakkól képeztek. Különösen azokat az elnevezéseket váltják fel újakkal, melyek a forradalmár számára kétes értékű jelenségekkel és tárgyakkal kapcsolatosak. Új elnevezést kapnak azok a helyek is, amelyek valamilyen kiemelkedő forradalmi eseménnyel kapcsolatosak.

— *Uljanovszk* Szimbirszk helyett — *V. I. Uljanov-Lenin* szülőhelye. *Leningrád* Petrográd helyett. *Lenínákán* — Alekszandropol helyett. *Szverdlovszk* Jekatyerinburg helyett (Szverdlov nevéből). *Zinovjevsk* Jelizavetgrád helyett (Zinovjev nevéből). *Artyomovszk* Bahmut helyett (Artyom elvtárs nevéből). *Trock* Gatcsina helyett (Trockij nevéből). *Sztálingrád* Caricin helyett (Sztálin nevéből), *Sztálinó* Juzovka helyett. *Dnyepropetrovsk* Jekatyerinoszlav helyett (Petrovskij nevéből), vagy *Lunacsarszkij járás* (Moszkvai kerületben), *Luxemburgi járás* (Rosa Luxemburg nevéből) Posehonyban. (. . .)

A városokban számos egyházi tartalmú utcánév és köztér elnevezését változtatták meg, valamint azokat az elnevezéseket, melyek nem álltak összhangban a forradalmárok érületével. Azok az utcák és terek is új nevet kapnak, amelyek eredetileg

semleges elnevezést viseltek, de valamilyen kiemelkedő forradalmi eseménnyel vagy forradalmárral kapcsolódtak össze.

Október 25. sugárút a Nyevszkij sugárút helyett. *Sztrájk utca* a Ligovka helyett (Leningrádban). *A Forradalom tere* a *Feltámadás tere* helyett (Moszkvában). *Szverdlov tér* a Színházi tér helyett (Moszkvában) és így tovább. Különösen a vidéki kisvárosok új utcanevei tűnnek ki forradalmiságukkal. *Köztársaság tér*, *Zimmerwald utca*, *III. Internacionálé utca* (Jaroszlavlban és más városokban). A lakóhelyek új elnevezéseit, különösen az új utcaneveket, nehezen sajátítja el a lakosság.

— A múlttal való gyökeres szakítás eredményeként jelent meg az az igény, hogy az újszülötteknek ne hagyományos neveket, hanem új neveket adjanak. Ezeket a neveket a forradalom vezetőinek családi vagy keresztnevéből, forradalmi jelenségek és a forradalmasított társadalom élete különféle összetevőinek elnevezéséből, csodálatos természeti jelenségek elnevezéséből, antik istenek nevéből képezik. Előnyben részesülnek az orosz nevek vagy ezek utánzatai is. Íme, néhány példa. Széles körben elterjedtek azok a nevek, melyeket a „Vlad. I. Len.”, a „V. I. Len.”, a „Vlad. Len.” és a Lenin névrövidítésekből, illetve nevekből képeztek. Fiúk és lányok egyaránt kaphatják e neveket — Vladilen, Vilen, Vilen, Vladlen, Ninel (a Lenin megfordítása). Példák a korabeli sajtóból: „Gyermekek szült — nem vitte megkeresztelni, a *Vladilen* nevet adta neki. A vezérünknek, aszongya, a mi Vlagyimir Iljicsünknek az emlékére” („Prozsektor, No. 66. 1926.) „*Vladlen*, ide figyelj, én semmi pénzért nem maradok itt többet. (Mert volt egy ilyen megállapodás közöttünk, hogy ő engem Vladlennek fog hívni.)” (Ognyev: Kosztja Rjabcev naplója, Kraszna Nov, 1926. 10.). Néhány más név: *Bugyona* (Bugyonij nevéből). Ugyanígy: Buharina, Sztalina. Forradalom vagy Revolúció. Február. Október. Októbrina. Dekrétum. Bíbor. Terror — becézett alak: Terrorka. Kommunár: Szmena (magyarul: műszakváltás). Szmiczka (magyarul: munkás-paraszt összefogás). *Volja* (magyarul: szabadság). Ugyanígy: Öröm, Szikra, Hajnal, Pirkadat, Hajnalpír, Aquilonia, Neptun stb.

**Wilhelm Reich: Harc az „új életért”
a Szovjetunióban (1933)
Medvetánc, 1982. 2—3. sz. 217—220. old.**

A szexuális forradalom, a család felszámolása

A szovjet szexuális forradalom a család megrendülésével kezdődött. A család radikális szétesése, hol előbb, hol később, bekövetkezett a lakosság minden rétegében. Fájdalomteli és kaotikus volt ez a folyamat, félelmet és zavarodottságot váltott ki. Mint ha objektív és érvényes bizonyításkísérlete folyt volna a szexuálökonómia elméleti tételének a kényszercsalád lényegéről és funkciójáról, mely szerint mindennemű tekintélyelvre alapozott társadalomrend strukturális és ideológiai újratermelési központja a patriarkális család.

A probléma nem az volt, miért esik szét a család — ez nyilvánvaló. Azt nehéz értelmeznünk, miért jár ez bármely más fordulatnál sokkal több fájdalommal. A termelőeszközök kisajtítása fájdalmat csak a volt tulajdonosoknak jelent, a tömegeknek, a forradalom hordozóinak éppen nem. A család megrendülése viszont őket érinti, őket rendíti meg, akik a gazdasági fordulat véghezvitelére volnának hivatottak. Itt lepleződik le mindennél világosabban a család konzervatív funkciója. A képtelenül intenzív családi érzés fékezően hat a forradalom hordozóira magukra. Trockijnak „A mindennapi élet problémái” című brosúrája bőven szolgáltat erre adatot.

A befékezés

Körülbelül 1923-ban kezdett kirajzolódni az a fejlődés, amely a kulturális és a személyes életben eddig zajló forradalmi változások ellen irányult. Vizsgáljuk meg mindenekelőtt előfeltételeit:

Több vezető is hangoztatta, hogy „Új világok meghódításáról volt szó”. Lenin maga írja, hogy ha valaki ezeket a kérdéseket valódi jelentőségükben és totalitásukban meg tudná ragadni,

őriási szolgálatot tenne a forradalomnak. Ám a szovjet szexuális forradalomnak végül is nem volt elmélete. A spontán beinduló folyamatokat a régi fogalmakhoz és formalizmushoz tapadva kezelték. Javarészt átvették a konzervatív szexológia fogalomkincsét, nem is gondolva arra, hogy szükséges volna megkülönböztetni, mi használható a forradalom számára és mi használhatatlan.

A szexualitásfogalom változatlanul egybekapcsolódott azzal a nézettel, hogy „társadalmiság” és szexualitás összeegyeztethetetlenek. Előítéletként változatlanul tovább élt és él, hogy a szexuális élet eltereli a figyelmet az osztályharcról. E kiiríthatatlan tévképzetet alaposan megszenvedte a SEXPOL Németországban. Nem kérdezték, milyen szexualitás távolít el az osztályharctól és milyen feltételek között. S azt sem, milyen feltételek és körülmények között válhat a szexuális válság maradtalanul az osztályharc részévé. Átörökítették továbbá a szexuálerekölcsiség építményéből a szexuállét és kultúra abszolút összeegyeztethetlenségét. A fékeződés további előfeltételei voltak a rendkívül elterjedt hamis ökonómiai képzetek a szexuális forradalomról. Ezekben úgy állítódtak be a dolgok, hogy a burzsoázia megdöntésével és az új szovjet törvényhozással „a szexuális forradalom már le is zajlott”, avagy oly módon, hogy mintegy azzal, hogy a proletariátus magához ragadta a hatalmat, a szexuális kérdés magától megoldódik. G. L. Alekszander (Moszkva) például a következőképpen fogalmaz a Die Internationalében::

„A nagy társadalmi kérdés megoldásával, a magántulajdon felszámolásával elvben megoldódott a házasság kérdése is, lévén az alapjában véve szintén tulajdonkérdés. A kommunista felfogás következetesen afelé tart, hogy a kommunizmus megvalósításával, mely csak lépésről lépésre lehetséges, egyszóval ahogyan a társadalmi élet alapjaiban új és új formák fejlődnek ki, mint társadalmi probléma eltűnik a házasságkérdés is. Az elmagányosodással fenyegető viszonyzatlan szerelem minden fájdalmával egyetemben aligha probléma egy olyan társadalomban, amely kollektív feladatok elé állít és kollektív örömeket

kínál, s ahol ennél fogva az individuális fájdalomnak olyan nagy súlya aligha lehet.”

A szovjet vezetés tehát túlegyszerűsítette a feladatot, túl közvetlenül a gazdasági alaphoz kötöttnek képzelte az ideológiai fordulatot. Ez pedig lehet bármi, csak épp nem marxizmus.

A gyakorlati kérdések első megoldáskísérleténél azonnal visszasurrantak a régi, antiszexuális moralizáló nézetek.

Még a máskülönben oly éleselméjű Baktyin, a moszkvai Szociálhigiéniai Intézet vezetője is a következőképpen fogalmaz:

„Az erotika momentuma, a szexualizmus, a forradalom idején alárendelt szerepet játszott csupán, az ifjúságot teljesen magával ragadta a forradalmi hangulat, és csak a nagy eszményeknek élt. Am amint az építés nyugodtabb korszaka eljött, félő volt, hogy az immár lehülő és kijózanult ifjúság újra a korlátozatlan erotika útjára tér, mint 1905-ben történt.

Tapasztalatok alapján állíthatom, hogy a Szovjetunióban a nő, megélvén társadalmi felszabadulását és otthonossá válva a nyilvánosság közegében végzett társadalmi munkában, pusztán nőből emberré vált ebben az átmeneti periódusban, és bizonyos szexuális kihűlést él át. A nemiség, ha időlegesen is, elfojtódott benne. Irányelvünk: támogatni a természetes ösztönökben szuntyadó minden építő és alkotó erőt, ugyanakkor azonban legyőzni mindazt, ami a kollektíva tagjainak a személyiségfejlődésére káros. (...) A szabad szerelem a Szovjetunióban nem valamiféle zabolátlan, vad önkiélés, hanem eszményi kapcsolat két szabad, függetlenségükben egymást szerető ember között.”

Elég jobban odafigyelni, és kitűnik e szavak üressége, illetve antiszexuális, reakciós jellegük. Mit jelentsen a „zabolátlan és vad önkiélés”? Arra gondoljunk netán, hogy ölelkezés közben a férfi és nő ne éljék ki magukat? És mi az eszményi kapcsolat? Akkor eszményi a kapcsolat, ha tökéletes „állati” odaadást tett lehetővé, igen — de akkor megint „vad”.

Miben akad fönn ez a gondolkozás? Abban, hogy nem tesz különbséget a beteges, a kulturális feladatoknak ellentmondó, és az egészséges szexualitás között, mely utóbbi a társadalmi teljesítmények legfőbb pszichológiai alapja. Az ellentét egyik

oldalán áll a nőstény személy (— érzéki nő —), a másik oldalán az „ember” (— tevékeny, szublimáló nő —), ahelyett, hogy a szexuális öntudatosodásban a forradalmi emancipáció és aktivitás pszichológiai alapját látnák.

Lényeges jele volt a fékeződésnek, hogy a szexuális forradalommal beálló kaotikus forgatagban nem egy forradalmi átmenet jelét látták, hanem moralizálásba fogtak. „Belső fegyelmet”, kezdtek követelni, holott az vagy van, vagy nincs. Külső kényszer helyett „belső fegyelmet” követelvén meg, éppen azáltal újra külső kényszer alkalmazása kezdődik. Fel kellett volna tenniük a kérdést: hogyan tudnánk megvalósítani, hogy az emberek önként fegyelmezettek legyenek anélkül, hogy mi kényszerítenénk ezt rájuk. (. .)

Mindenütt, ahol magyarázatra lett volna szükség, tanácsatlanságot látunk csak ebben az időben. Az ifjúság körében hamarosan kialakuló alkalmi szerelmi viszonyokat — melyek a német mozgalom körében valamivel később magától értetődővé váltak — a gazdasági szűkösséggel kezdték magyarázni. Ez tévedés. Anyagi szükség önmagában sohasem vezet alkalmi kapcsolatokhoz, hacsak nem prostitúcióhoz. Nem különböztették meg tehát a polgárháborús szituációból és a nehéz gazdasági helyzetből adódó visszasságokat az új élet felé mutató egészséges jövőígéretektől, holott 17 éves fiúk viszonya 16 éves lányokkal lehet egyik is, másik is. Kaotikus, szexuálisan ökonómiátlan és társadalmilag veszélyes lesz, ha rossz külső körülmények között, szorongás közepette, erkölcsi lelkiismerettől nyomasztottan, röviden: a korunk kiváltotta káosztól körülvéve történik. Ugyanez viszont a jövő életmegvalósító előlegezése kedvező körülmények között: a boldog szerelmi élet képes fiatalok első készségével, teljes tudásával a szerelmi élet nagyságának és fontosságának, büntudat nélkül, tekintélyektől való szorongás és nem kívánt, felnevelhetetlen gyerektől való félelem nélkül.

(. .)

Az abortusz szabaddá tévése — csak éppen ki nem mondva — a szerelmi gyönyör igénlését is jelenti. Ezt az egész szexuál-

ideológia negatívból pozitívba val ótudatos átfordítása kellett volna hogy kövesse. (...)

Ma viszont a szovjet ideológia már az élet és az emberek erotizálatlanságára büszke. Az erotikától való mentesítés azonban fantáziaszülemény; világos képzetek híján a nemi élet beteges, torzult és káros útra terelődik. Nem létezik olyan alternatíva, hogy „szexualitás vagy társadalmiság”.

(Fordította: Gelléri András)

Vita a vodkamonopóliumról a 20-as években Mozgó Világ, 1981. 10. szám

„A háború előtt a cári költségvetés hárommilliárd-hatszázmillió rubelre rúgott, ezzel szemben a mienké ebben az évben (1922) hozzávetőleg egymilliárd rubel... A cári kormány vodkából származó tiszta bevétele annak idején nyolcszázmillió rubel volt. Ez az út azonban a szovjet kormány számára nem járható, még ha a fehérgárdista sajtó hangoztat is olyasmit, hogy előbb-utóbb a szovjethatalom szintén rákényszerül a vodkamonopólium bevezetésére. Mi ugyanis tisztában vagyunk azzal, hogy a szovjet állam költségvetését nem a nép leitatásának megszervezésére, hanem a paraszti gazdaságok fellendítésére és fejlődésére kell alapoznunk... Ez annyit jelent, hogy olyan adórendszert kell bevezetnünk, amelyik gyökeresen más, mint a cári adórendszer volt.”

Szokolnyikov pénzügyi népbiztos: Beszámoló az Oroszországi Munkás-, Paraszt-, Vörösgárdista- és Kozáktanácsok Küldötteinek X. kongresszusán. 1922. december.
(Jegyzőkönyv, 109. oldal.)

A pártvezetésen belül 1926-ban éles vita bontakozott ki a szeszmonopólium körül. A Trockij vezette ellenzék botrányosnak tartotta, hogy a kormány bevételeinek tetemes hányadát az állami vodkamonopóliumból meríti, és emiatt törvényesített ér-

deke a tömegök iszákossága. Az ellenzék érvelése szerint a vodkamonopóliumból származó bevétel csak látszathaszon, mivel amit a kormány vodkatermelőként nyer rajta, azt munkaadóként, az ittas munkások munkaképtelensége és a sok baleset miatt el is veszíti. Sztálin, Trockijjal szemben, így érvelt:

„Kérdés: Hogyan egyeztethető össze a szeszmonopólium az alkoholizmus elleni harccal?

Válasz: Azt hiszem, hogy a kettőt általában nehéz összeegyeztetni. Itt kétségtelenül ellentmondás van. A párt tisztaiban van azzal, hogy ez ellentmondás, és mégis tudatosan hozzájárult ehhez, mert tudja, hogy az adott helyzetben ennek az ellentmondásnak a megtűrése a kisebbik baj.

Amikor a szeszmonopóliumot bevezettük, a következő választás előtt álltunk:

vagy nyakunkba vesszük a kapitalisták uzsorajármát, kiszolgáltatva nekik legfontosabb gyáraink egész sorát, aminek fejében bizonyos pénzüsségeket kapunk, amelyek szükségesek ahhoz, hogy könnyítsünk helyzetünkön;

vagy pedig bevezetjük a szeszmonopóliumot, hogy saját erőnk-ből előteremtsük az iparunk fejlesztéséhez szükséges forgóeszközöket, és ily módon elkerüljük a külföldi uzsorajármot.

A Központi Bizottság tagjai, közöttük én is, beszélgettünk erről Leninnel, aki elismerte, hogy abban az esetben, ha nem kapjuk meg a szükséges külföldi kölcsönt, akkor őszintén és nyíltan a szeszmonopóliumhoz kell folyamodnunk, mint ideiglenes és rendkívüli eszközhez.

Igy állt a kérdés, amikor a szeszmonopóliumot bevezettük.

Általában persze jobb volna vodka nélkül, mert a vodka rossz dolog. De akkor ideiglenesen nyakunkba kellett volna venni a kapitalisták uzsorajármát, ami még rosszabb. Ezért a kisebbik rosszat választottuk. A vodka jelenleg több mint 500 millió rubelt jövedelmez. Ha most lemondanánk a vodkáról, ez azt jelentené, hogy lemondunk érről a jövedelemről, és emellett semmi okunk sincs azt hinni, hogy az alkoholizmus csökkenni fog, mert a paraszt maga fog vodkát főzni, és otthon főzött saját vodkájával fogja megmérgezni magát.

Itt nyilván számolnunk kell a falu kulturális fejlődése terén meglevő komoly hiányosságokkal. Arrói már nem is beszélek, hogy a szeszmonopólium azonnali eltörlése több mint félmilliárd rubeltől fosztaná meg iparunkat, ezt az összeget pedig sehonnan sem tudnánk előteremteni.

Azt jelenti-e ez, hogy a szeszmonopóliumot a jövőben is fenn kell tartanunk? Nem, nem azt jelenti. A szeszmonopóliumot ideiglenes rendszabályként vezettük be. Ezért a szeszmonopóliumot el kell törölni, mihelyt népgazdaságunkban újabb bevételi források nyílnak iparunk további fejlesztésére. És hogy ilyen források lesznek, ez egészen kétségtelen.

Helyesen tettük-e, hogy a vodka előállítását és eladását az államra ruháztuk? Azt hiszem, helyesen tettük.

Ha magánosokra bíztuk volna, ez arra vezetett volna, hogy: először, a magántőke gyarapodott volna, másodszor, az államnak nem lett volna lehetősége arra, hogy a vodka előállítását és fogyasztását megfelelően szabályozza, és harmadszor, a kormány megnehezítette volna a vodka előállításának és fogyasztásának megszüntetését a jövőben.

Politikánk most arra irányul, hogy a vodka előállítását fokozatosan csökkentsük. Azt hiszem, hogy a jövőben sikerülni fog a szeszmonopóliumot teljesen eltörölni, és csak azt a minimális mennyiségű szeszt fogjuk termelni, amennyi technikai célokra szükséges, aztán pedig teljesen beszüntetjük a vodkaárusítást.

Azt hiszem, hogy talán nem kellett volna a vodkára fanyalodnunk, és sok más kellemetlen dologgal sem kellene foglalkoznunk, ha a nyugat-európai proletárok kezükbe vették volna a hatalmat, és megfelelő módon segítenének nekünk. De hát mit tegyünk? Nyugat-európai testvéreink egyelőre nem szándékoznak kezükbe venni a hatalmat, és ezért kénytelen-kelletlen saját eszközeinkre vagyunk utalva. Ez azonban már nem a mi hibánk. Ilyen a sors.

Mint látják, a szeszmonopóliumért bizonyos felelősség nyugat-európai barátainkat is terheli.”

(Sztálin Művei, 10. köt. 249. l., Bp. 1952.)

F. G. Uglov: Az alkoholfogyasztás egészségügyi és szociális következményei a Szovjetunióban
Részletek a Szovjetunió Orvostudományi Akadémiája
rendes tagjának 1982-es előadásából

A statisztikai adatok azt mutatják, hogy a szeszes italok egy főre eső fogyasztása tiszta alkoholban számolva hazánkban sokkal gyorsabban nő, mint más országokban. Így 17 év alatt (1950—1966) a szeszesital-fogyasztás Belgiumban 10⁰/₀-kal, az USA-ban 16⁰/₀-kal, Angliában és Svédországban 17⁰/₀-kal, a Szovjetunióban viszont 185⁰/₀-kal nőtt.

A szeszgyártást és szeszfogyasztást nálunk előre tervezik, mégpedig anélkül, hogy figyelembe vennék az ország lakosságának növekedési ütemét. Így ha a szeszes italok eladásából befolyt bevételt 1936-ra számolva 100⁰/₀-nak vesszük, akkor 1970-ben ez már 157⁰/₀ volt, 1975-ben 214⁰/₀, 1976-ban pedig 325⁰/₀. Vagyis, míg 1940 és 1980 között hazánk lakossága 35⁰/₀-kal nőtt, addig a szeszes italok fogyasztása 270⁰/₀-kal, azaz több mint hússzorosával. Ez annyit jelent, hogy a szeszes italok egy főre jutó fogyasztása az elmúlt 40 esztendő alatt 20-szorosan haladja meg a lakosság lélekszámának növekedését.

A katasztrófát csak elmélyíti az, hogy a növekedés üteme minden évvel fokozódik. Míg 1940 és 1965 között (tehát 25 év alatt) a szeszes italok gyártása a Szovjetunióban 280⁰/₀-kal növekedett, addig 1970 és 1979 között (tehát mindössze 10 év alatt) 300⁰/₀-kal növekedett. Így a növekedés üteme az elmúlt 10 évben 2,5-szer magasabb, mint 1940 és 1965 között volt. 1970 és 1979 között a Szovjetunió lakosságának lélekszáma 8⁰/₀-kal növekedett, a gabonaliszt és gabonakészítmények 17⁰/₀-kal növekedtek, a szeszes italok gyártása pedig 300⁰/₀-kal. Ez annyit jelent, hogy az alkohol előállítás és fogyasztása hazánkban 18-szor gyorsabb ütemben növekszik, mint a gabonaliszt és kenyérfélék gyártása, és 35-ször haladja meg a lakosság lélekszámának növekedését.

A nép itatásának szolgálatában áll az import is, erre még a valutát sem sajnáljuk. 1979-ben 450 millió rubel értékben vásá-

roltunk alkoholt, többek között 40 millió liter vodkát és 600 millió liter bort.

Ezért semmi csodálatra méltó nincs abban, hogy a részegesek és alkoholisták száma gyors ütemben növekszik. Míg 1913-ban a férfi dolgozók különféle kategóriáinak 43%-a tartóztatta meg magát az italtól, jelenleg ez 1-2%-ra csökkent. 1925-ben az alkoholisták és a részegeskedők aránya 9,6% volt nálunk, 1973-ban már 30% volt ez. 1970-ben az Egészségvédelmi Világszervezet adatai szerint 9 millió alkoholista volt a Szovjetunióban, számuk azóta a háromszorosára növekedett (nem számítva ebbe bele a részegeskedőket).

Még tragikusabb a helyzet a női alkoholistákkal. Míg a háborút megelőző esztendőkből számuk a férfi alkoholisták számához mérve csak századrészekben volt kifejezhető, addig jelenleg a női alkoholizmus 9—11%-ot tesz már ki, azaz arányát tekintve 1000-szeresére nőtt.

1970-ben az uráli Nyizsnij Tagilban (390 ezer lakosú város) 700 nyilvántartott alkoholista volt, ezek közül mindössze 2 nő. 1980. január 1-jén (a lakosság lélekszáma ez idő alatt 415 ezerre növekedett) már 9800 volt a nyilvántartásba vett alkoholisták száma, s ebből 800 volt a nők és 78 a 18 év alatti kamaszok száma.

Mind jobban látható ifjúságunk ingatag helyzete az alkoholfogyasztás terén. 1913-ban a 18 év alatti fiúk és lányok 95%-a nem fogyasztott alkoholt. 1925-ben 16,6% fogyasztott alkoholt. Napjainkban, mint azt számos kutatás támasztja alá, a 18 év alatti szeszes italt fogyasztó fiatalok aránya 95%.

Egyes vélemények szerint az államnak hatalmas haszna van a szeszes italok árusításából. Nehéz lenne ennél kíméletlenebbül jellemezni hazánkat és a szocializmust. Ám ez a vélekedés tényyszerűen sem állja meg a helyét. Az a vizsgálat, melyet 1973-ban a neves szovjet közgazdász, Sz. G. Sztrumilin akadémikus folytatott le, a következő képet mutatta: az államkasszájának az alkoholeladásból származó „többlete” 1973-ban 20 milliárd rubelt tett ki. Az ebből fakadó veszteségek viszont így alakultak:

1. 25—30 milliárd rubel veszteség, amely a munkahelyi kima-

radásokból és a munkatermelékenység csökkenéséből származott a részegeskedés miatt.

2. 3-4 milliárd rubel, amelyet az alkoholisták és alkoholbetegek kezelésére fordítottak.

3. Sok tízmilliárd rubel (meggyőző statisztika hiányában lehetlenség a pontos meghatározás), amely a balesetek, a termelésben, a közlekedésben tönkretett gépek és berendezések következtében ment veszendőbe.

Ennek megfelelően a szeszes italok árusítása következtében fellépő veszteség 1973-ban, Sztrumilin akadémikus adatai szerint, 60-65 milliárd rubelt tett ki.

Az államkassza „alkoholtöbblete” jelenleg 40-45 milliárd rubel, ugyanakkor a veszteségek mértani haladvány szerint nőtték: legalább 4-szeresre. Sztrumilin akadémikus felmérte, hogy a munka termelékenysége az iparban csupán a munka kijózanításának eredményeként is évente 10%-kal nőne.

Még súlyosabbak népünk számára az alkoholfogyasztásból származó emberi veszteségek. Ez mindenekelőtt a születések számának csökkenésében mutatkozik. Ha a születések száma megmaradt volna az 1960-as szinten (amikor az alkoholfogyasztás az 1940. évinek már kétszeresére emelkedett), akkor ebben az esetben a jelenlegihez képest a lakosság lélekszáma 28-30 millióval emelkedhetett volna. Ha a halandósági szint is megmaradt volna az 1960-as szinten (a tudományos fejlődésnek és az anyagi jólét emelkedésének ugyanis a halandósági szint csökkenését kellett volna eredményeznie), ha a halandóság 1981-re nem nőtt volna 45%-kal, akkor az elmúlt 20 év alatt 15 millió emberi életet nem veszítettünk volna el. Ugyanis, mint az egészségügyi adatok mutatják, az alkohol évente egymillió ember életébe kerül nálunk, ami megfelel 12, Hirosimára ledobott atombombának minden évben.

(. . .) Így 20 esztendő alatt (1960—1980) országunk embervesztése az alkohol miatt 70-80 millió embert tesz ki.

Véleményem szerint, ha népünket meg akarjuk menteni a degradációtól, a tönkremenéstől és fizikai megsemmisüléstől, akkor azonnal „alkoholtilalmat” kell bevezetni. Amikor 1914 és

1924 között erre egyszer már sor került, akkor az a munkatermelékenység jelentős növekedéséhez, a kimaradások csökkenéséhez, a nép teljes kijózanodásához és egészségi állapota javulásához vezetett.

(Fordította: Szilágyi Akos)

**Interjú Valentyin Raszputyin szovjet íróval
Der Spiegel, 1987. 15. szám**

(...) — *A végén miért nem kerkedett felül a folyamatok átírányítására törekvő lobby?*

— Mert a közvélemény egy része ellenezte, mert lehetséges volt tájékoztatást nyújtani az ökológiai és a gazdasági következményekről. Elsősorban ismeretessé vált az, hogy a minisztérium milyen ésszerűtlenül bánik a vízzel.

— *Tehát a Szovjetunió történelmében most először fordult elő, hogy egy fontos döntést a közvélemény nyomására megváltoztattak?*

— Igen. A Politikai Bizottság határozatában elismerte a közvélemény szerepét. A vita végén ez az egyhangú vélemény alakult ki: ez a költséges terv csak kárt okoz. 1985 decemberében Moszkvában ülésezett az OSZSZSZK íróinak kongresszusa, ezt nálunk azóta „ökológiai kongresszusnak” nevezik. Ott az írók erőteljes offenzívát folytattak a terv ellen. Sőt, a hangulat olyan volt, hogy egy író a szónoki emelvényre lépett, és ezt mondta: „Elnézést kérek, hogy az irodalomról fogok beszélni.”

— *Gorbacsov is bekapcsolódott ebbe?*

— Az írókongresszus alatt véletlenül, amúgy mellel meg szökölt. Nekem jólesett, hogy ismer, és a teljes nevemen szólít. Ezt mondtam neki: „Mihail Szergejevics, csak nem fogja megengedni, hogy egy ilyen örült tervet megvalósítsanak?”

— *És ő hogyan reagált?*

— Mosolygott, és azt mondta, hogy az átirányítás szószólói csak öt köbméter vizet akarnak dél felé átirányítani. Én azt

válaszoltam, számukra csak az a fontos, hogy elkezdjék a munkát, hogy azután később már ne lehessen leállítani. Ő nevetett, és azt mondta: „Úgy vélem, minden jóra fordul.” Nem sokkal később meghozta döntését a Politikai Bizottság.

— *Gorbacsov ezzel talán csak a maga oldalára akarta vonni az értelmiségiket, akikre szüksége van a társadalom „átalakítására” vonatkozó tervéhez?*

— Nem. Itt valószínűleg egy szerencsétlenség is segített a szerencsének. A csernobili katasztrófára gondolok, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni. Mégis úgy vélem, hogy Csernobil nélkül is tekintetbe vették volna a közvéleményt. (. . .)

(. . .) — *Mit jelent önnek személy szerint Csernobil?*

— Szörnyű eseményt, katasztrófát a nép számára. Nem kétkedem abban, hogy ennek az energiafajtának vannak alternatívái. Egyesek azt bizonyítják nekünk és önöknek, hogy a világ nem nélkülözheti az atomenergiát. Ez szemfényvesztés. Vegyék például Svédországot: ott az ipari termelés tizenkét év alatt jelentős mértékben fokozódott, az energiafelhasználás azonban mintegy 20 százalékkal csökkent. Tehát lehetséges energiát megtakarítani, és még sokkal többet takaríthatnánk meg, ha sikerülne világszerte leállítani a fegyvergyártást. Mint mondják, ez az energiának körülbelül 40 százalékát használja fel. Az emberiségnek előbb-utóbb amúgy is korlátoznia kell az igényeit, jobb, ha előbb. Éles kifejezéssel élve: jobb sötétben élni, mint vakító villanyfényben meghalni.

— *A jövőben más területeken is elkötelezik magukat az írók, nemcsak a környezetvédelem terén?*

— Ez már megtörtént, még ha talán nem is túl energikusan. Vegyék például társadalmunk demokratizálását. Gorbacsov valószínűleg nem került volna hatalomra, ha a közvélemény nem készül fel a megjelenésére. Száraz földben nem verhetett volna gyökereket, nem tarthatta volna magát.

— *Ön könyveiben a falusias, hagyományos, zárt Oroszország eszményképét rajzolja, amelybe betör a technika. Ez a haladás-ellenség nem túl romantikus kissé?*

— Én nem ellenzem a haladást, ez naivság volna, de ellen-

zem azt, hogy a haladásban csak előrevivő technikai fejlődést lássanak. Nem akarom azt, hogy a számok legyőzzék a betűket, és a pragmatizmus előbbre való legyen az erkölcsnél. Az ilyesfajta haladás az emberiség tömegsírjához és nem jobb élethez vezet.

— *Az ön regényeiben az emberek haladás nélkül is boldogulnak.*

— Technika nélkül nem megy a dolog. A régi, paraszti Oroszországhoz persze nincs visszatérés. Oroszország ugyanis nem volt annyira idillikus, hogy erre törekedjünk. Inkább arra kellene törekedni, hogy a népi gyökereket minden nemzetben és minden emberben megőrizzék. Aggaszt, hogy az országunkban folyó jelenlegi átalakítás során eddig kevés figyelmet fordítottak a Szovjetunióban élő mindegyik nép szellemi-történelmi tulajdonára.

— *Gorbacsov „átalakítása” valóban a Nyugat befolyását erősíti, az ön orosz hagyományainak ennek során mindinkább háttérbe kell kerülniük.*

— A polgári kultúra, a szabványos gondolkodásmód és a fogyasztás behatolása ellen csak egyféle ellenszer van, ez a mi hagyományos nemzeti kultúránk. Ha ápoljuk a történelmünkre és népünk szokásaira vonatkozó ismereteinket, akkor ez a befolyás már nem annyira veszélyes. Az önök összes betegsége eljutott hozzánk, például a kábítószer. Bármilyen ajtókat zártunk is be, bármilyen reteszeket toltunk is rá, ezek eljutottak hozzánk, és a mi betegségeinkké váltak.

— *Az alkoholszenvedély nem kívülről jött. A vodka ugyanúgy hozzátartozik Oroszországhoz, mint a szamovár és a hagyományok.*

— Igen, az alkohol, szégyenünkre, valóban csaknem Oroszország szinonimájává vált. De az nem igaz, hogy mindig így lett volna. Én teljes mértékben támogatom Gorbacsovot és alkohellelenezes kampányát.

— *Sikeres lesz?*

— Az élet könnyebb és biztonságosabb lett. Ma megint félelem nélkül ki lehet menni az utcára, már nem homperegnek

ott részek. A vodkáért való sorállás nem a legrosszabb, a húsért való sorállás sokkal rosszabb.

— *Hogyan képzeled el Oroszországot a XXI. században?*

— Szeretném, ha minisztériumaink és hatóságaink nem tekintenék többé Szibériát gyarmatnak, ahol a természetre és az emberekre való tekintet nélkül garázdálkodnak. Szeretném, ha az ember megtanulná azt, hogy valamennyi folyóáttirányítási tervét és az évszázad egyéb építkezéseit óvatosan valósítsa meg. És szeretném, ha Szibériát civilizált módon tárnák fel, az emberek és nem a gépek javát szem előtt tartva. (...)

Sztálin beszélgetése Emil Ludwig német íróval (1931)
Sztálin Művei, Szikra Kiadás, 1951. 13. köt.
114—125. old.

Ludwig: *Ön cigarettázik. Hol van az ön legendás pipája, Sztálin úr? Ön azt mondotta valamilyenkor, hogy a szavak és a legendák elrepülnek, a tettek megmaradnak. De higgye el, hogy külföldön sok millió ember, aki nem tud az ön egyes szavairól és tetteiről, tud az ön legendás pipájáról.*

Sztálin: *Otthon felejtettem a pipámat.*

Ludwig: *Felteszek még egy kérdést, amely önt nagyon meglepheti.*

Sztálin: *Mi, orosz bolsevikok, már régen leszoktunk arról, hogy meglepődjünk.*

Ludwig: *Mi is Németországban.*

Sztálin: *Igen. Önök is nemsokára leszoknak a meglepődésről Németországban.*

Ludwig: *Nekem úgy tűnik, hogy a Szovjetunió lakosságának jelentékeny részét a félelem érzése tölti el, félnek a szovjethatalomtól, és hogy bizonyos mértékig ez a félelemérzés az alapja a szovjethatalom szilárdságának. Szeretném tudni, milyen lelkiállapotot alakít ki önben személyesen az a tudat, hogy a hatalom szilárdítása érdekében megfélemlítéshez kell folyamodni. Hiszen az elvtársaival, barátaival való érintkezésben ön*

teljesen más módszereket alkalmaz, nem a megfélemlítés módszereit, a lakosságot pedig megfélemlítik.

Sztálin: Ön téved. Egyébként az ön tévedésébe sokan belesnek. Valóban azt hiszi, hogy 14 éven át fenn lehetett volna tartani a hatalmat és élvezni lehetett volna a milliós tömegek támogatását a megfélemlítés, az ijesztgetés módszere segítségével? Nem, ez lehetetlen. A világon a legjobban a cári kormány értett a megfélemlítéshez. Ezen a téren óriási, régi tapasztalattal rendelkezett. Az európai és különösen a francia burzsoázia minden módon segített ebben a cárizmusnak és tanította a nép megfélemlítésére. E tapasztalat és az európai burzsoázia segítségével ellenére a megfélemlítés politikája a cárizmus szétzúzására vezetett.

Ludwig: *De hiszen a Romanovok 300 évig uralkodtak.*

Sztálin: Igen, de mennyi felkelés és zendülés volt e 300 év folyamán: Sztyepan Razin felkelése, Jemeljan Pugacsov felkelése, a dekabristák felkelése, az 1905-ös forradalom, az 1917-es februári forradalom, az októberi forradalom.

Ami a népet, a Szovjetunió munkásait és parasztjait illeti, ők egyáltalán nem olyan meghunyászkodók, engedelmesek és féltősek, mint ön elképzei. Európában sokan a régi módon képzelik el a Szovjetunió embereit, azt hiszik, hogy Oroszországban először is alázatos, másodszor lusta emberek élnek.

Őn az imént azt kérdezte tőlem, hogy nálunk mindent egy ember dönt-e el. Soha, semmilyen körülmények között nem túrnék el most munkásaink egy ember hatalmát. Nálunk a legnagyobb tekintélyek is letűnnek, semmivé lesznek, mihelyt elveszítik a munkástömegek bizalmát, mihelyt elveszítik a munkástömegekkel való kapcsolatot. Plehanovnak egészen rendkívüli tekintélye volt. És mi történt? Mihelyt politikailag sántikálni kezdett, a munkások elfeledték — elfordultak tőle és elfeledték. Egy másik példa: Trockij. Trockijnek szintén nagy tekintélye volt, persze, korántsem akkora, mint Plehanovnak. És mi történt? Mihelyt eltávolodott a munkásoktól, elfeledték.

Ludwig: *Teljesen elfeledték?*

Sztálin: Néha emlegetik — haraggal.

Ludwig: Mindenki haraggal?

Sztálin: Ami munkásainkat illeti, ők haraggal, felháborodva, gyűlölettel emlegetik Trockijt.

Persze van a lakosságnak egy csekély része, amely valóban fél a szovjethatalomtól és harcol ellene. Az elhaló, felszámolásra kerülő osztályok maradványaira és elsősorban a parasztság jelentéktelen részére, a kulákságra gondolok. De itt nemcsak e csoportok megfélemlítésének politikájáról van szó, amely valóban megvan. Közismert dolog, hogy mi, bolsevikok itt nem szorítkozunk a megfélemlítésre és tovább megyünk, irányt véve ennek a burzsoá rétegnek a felszámolására.

De ha a Szovjetunió dolgozó lakosságát nézzük, a munkásokat és a dolgozó parasztokat, vagyis a lakosságnak legalább 90%-át, ezek a Szovjethatalom mellett állnak és túlnyomó többségük aktívan támogatja a szovjet rendszert. Mégpedig azért támogatják a szovjet rendet, mert ez a rend a munkások és a parasztok létérdekeit szolgálja.

Ez az alapja a szovjethatalom szilárdságának, nem pedig az úgynevezett megfélemlítés politikája.

**Mihail Bulgakov: A Szovjetunió Kormányának (1930)
Novij Mir, 1987. 7. szám**

Az alábbi levéllel fordulok a Szovjetunió Kormányához:

1.

Azt követően, hogy minden művet betiltották, számos polgártársamtól, akik előtt íróként vagyok ismeretes, mind gyakrabban kaptam egy és ugyanazon jó tanácsot.

Írjak egy „kommunista darabot” (idézőjelbe teszem, mert ezek az ő szavaik voltak) és forduljak bűnbánó levéllel a Szovjetunió Kormányához, amelyben megtagadom korábbi, irodalmi műveimben kifejezésre jutó nézeteimet és kinyilvánítom, hogy

mostantól úgy fogok dolgozni, mint a kommunizmus eszméjéhez hű útitárs-író.

A levél célja: megmenekülni az üldöztetésektől, a nyomortól és a végén elkerülhetetlen pusztulástól.

Nem fogadtam meg ezt a jó tanácsot. Aligha tűnhettem volna fel előnyös színben a Szovjetunió Kormánya előtt egy hazug levéllel, amely nem lett volna egyéb, mint visszataszító és ráadásul ügyetlen politikai hajbókolás. Azt pedig, hogy kommunista színdarabot írjak, meg sem kíséreltem, mert jó előre tudtam, hogy ilyen darabot nem vagyok képes írni.

A bennem megérlelődött elhatározás, hogy írói gyötrelmeimnek véget vessek, arra késztet, hogy őszinte levéllel forduljak a Szovjetunió Kormányához.

2.

Az újságkivágásokat tartalmazó albumaimat végigelve, kiderítettem, hogy tízesztendőös irodalmi pályafutásom során a Szovjetunió sajtójában 301 recenzió jelent meg rólam. Közülük dicsérő 3 volt, ellenségesen szidalmazó 298.

Az utóbbi 298 kritika írói életemnek tükörképét nyújtja.

„A Turbin család napjai” című színdarabom hőjét, Alekszej Turbint kinyomtatott versben „szukafajzatnak” nevezték, a darab szerzőjét pedig úgy mutatták be, mint „a kutyavérség megszállottját”. Úgy írtak rólam, mint „irodalmi utcaseprőről”, aki összeszedegeti az ételmaradványokat, melyeket „a vendégsereg visszaböfögött”.

Írtak rólam mást is:

„Bulgakov Miska, a komám, ő is, már bocsánat a kifejezésért, író, a rothadó szemétben kotorász... Kérdezem tőle, mit keres nálad, egykomám, ez a ronda pofa... Én finom ember vagyok, fogd a lavórt és sózz oda neki a fejére... A kispolgárnak úgy kellünk mi (a Művész Színház — A ford. megj.) Turbinék nélkül, mint kutyának a melltartó... Itt van a szukafajzat. Itt van Turbin, hogy sorvadna el közönség nélkül... (Zsizny iskussztva, 1927. 44. sz.)

Írtak „Bulgakovról, aki az maradt, aki volt, *újburzsoá fajzat*, és mérgezett, de már hatástalan nyálával fröcsög a munkásosztályra és annak kommunista eszményeire” (Komszomolszkaja Pravda, 1926. X. 14.).

Közltek, hogy kedvemet lelem „a kutyakomédia légkörében, amely egy jó barát vörös felesége körül folyik” (A. Lunacsarszkij, Izvesztyija, 1926. X. 8.) és hogy „A Turbin család napjai” című darabomnak „bűze” van (az Agitprop 1927 májusában tartott értekezletéről készült jegyzőkönyvből) és így tovább, és így tovább...

Sietek előrebecsátani, hogy mindezt távolról sem azért idézem, hogy panaszkodjak a kritikára vagy a legcsekélyebb mértékben vitába szálljak vele. Céлом ennél sokkal komolyabb.

Azt akarom bizonyítani, dokumentumokkal a kezemben, hogy a Szovjetunió egész sajtója és vele együtt az összes intézmény, amely a színházi repertoár ellenőrzésével van megbízva, irodalmi tevékenységem egész ideje alatt egyhangúlag és *szokatlanul bösz hangon* azt bizonyította, hogy Mihail Bulgakov műveinek a Szovjetunióban nincs létjogosultságuk.

És én kijelentem, hogy a Szovjetunió sajtójának *tökéletesen igaza van*.

3.

Ennek a levélnek a kiindulópontjául „Bíborsziget” című pamfletem szolgált.

Ezt a darabomat a Szovjetunióban az egész kritika, kivétel nélkül úgy fogadta, mint „tehetségtelen, gyámoltalan, nyomorúságos” „gúnyiratot a forradalom ellen”.

Az egyhangúság teljes volt, de váratlanul és bámulatos módon megtörte valami.

A „Repertoárnij Bjulletyeny” 22. számában (1928) napvilágot látott P. Novickij recenziója, amelyben azt írja, hogy a „Bíborsziget” — „figyelemre méltó és szellemes paródia” és „a Nagy Inkvizítor fenyegető árnyéka tűnik fel benne, a Nagy Inkvizítoré, aki elnyomja a művészi alkotást, kultuszt csinál a

rabszolgai módon talpnyaló-ostoba színpadi sablonokból, kiöli a színészből és az íróból az egyéniséget", azt írja, hogy a „Bíborsziget” témája az a „fenyegető, komor erő, amely helótákat, talpnyalókat és hozsannázó szolgálattelkeket nevel...” Elhangzott a recenzióban az is, hogy „ha ilyen komor erő létezik, akkor a burzsoázia által magasztalt drámaíró felháborodása és maró szellemessége jogosult”.

Megengedhető talán a kérdés — hol van az igazság?

Végtére is, akkor micsoda a „Bíborsziget” — „nyomorúságos, tehetségtelen fércmű”, vagy „szellemes paródia”?

Az igazság Novickij recenziójában található. Nem vállalkozom annak megítélésére, mennyire szellemes a darab, de azt beismerem, hogy a darabban valóban megjelenik egy fenyegető árnyék, mégpedig a Műsortervet Készítő Főbizottság árnyéka. Ez a bizottság neveli ki a helótákat, a hozsannázókat és megfélemlített „szolgálattelkeket”. Ő az, aki megöli az alkotó gondolkodást. Ő teszi tönkre a szovjet drámaírást és ő fog végezni vele.

Nem sarokba húzódva, suttogva fejtettem ki ezeket a gondolatokat. Színpadi pamfletben írtam meg őket, és ezt a pamfletet színre vittem. A szovjet sajtó védelmébe véve a Műskészfőbizt, azt írta, hogy a „Bíborsziget” gúnyirat a forradalom ellen. Ez komolytalan csacsogás. A darab több okból sem lehet gúnyirat a forradalom ellen, melyek közül, helyszűkében csak egyre mutatok most rá: gúnyiratot írni a forradalomról, tekintettel rendkívüli grandiózitására — lehetetlen. A pamflet — nem gúnyirat, a Műskészfőbiz pedig nem a forradalom.

De amikor a német sajtó arról ír, hogy a „Bíborsziget” „az első felhívás a Szovjetunióban a sajtószabadság védelmében” (Molodaja Gvargyija, 1919. 1. sz.) — akkor igazat ír. Ezt beismerem. A cenzúra elleni harc, legyen az bármilyen cenzúra és álljon bármilyen hatalom szolgálatában — írói kötelességem, csakúgy, mint a sajtószabadság megvédelmezése. Lelkes híve vagyok ennek a szabadságnak és úgy vélem, hogy az az író, aki vállalkozna rá, hogy bebizonyítsa, neki nincs szüksége rá, ahhoz a halhoz lenne hasonlatos, aki nyilvánosan biztosít mindenkit, hogy nincs szüksége vízre.

Ez is egyike az irodalmi munkásságomat jellemző vonásoknak, de önmagában is teljességgel elegendő ahhoz, hogy műveimnek ne legyen létjogosultságuk a Szovjetunióban. De ezzel a legfőbb vonással kapcsolatosak az összes többiek is, melyek szatirikus elbeszéléseimben ütköznek ki: a sötét és misztikus színek (mert — *misztikus író vagyok*), melyekkel életformánk megszámlálhatatlan torzságát ábrázolom, az epe, amivel műveim nyelvezete át van itatva, a mély szkepticizmus az elmaradott hazámban végbemenő forradalmi folyamat iránt, és a nekem oly kedves és Nagy Evolúció szembeállításával velem, és ami a leglényegesebb, népem legszörnyűbb tulajdonságainak bemutatása, melyek már réges-rég, a forradalom előtt is annyi gyötrelmet okoztak tanítómnak, M. E. Szaltikov-Scsedrinnek.

Mondani sem kell, hogy a Szovjetunió sajtójában még csak fel sem merül a szándék, hogy komolyan foglalkozzon mindezzel, azzal volt elfoglalva, hogy kevésbé meggyőző módon közhírré tegye: M. Bulgakov szatírái — „rágalmaznak”.

Mindössze egyszer, mikor még csak kezdtem hírnevet szerezni, fedezte fel valaki a fensőbbeséges csodálkozást árnyalatával hangjában, hogy:

„M. Bulgakov korunk szatirikusa szeretne lenni” (Knyigonosa, 1925. 6. sz.)

Csak az a baj, hogy a „szeretni” ige itt jelen időben szerepel. Át kell tenni régmúltba: M. Bulgakov éppen akkor lett szatirikus író, amikor a Szovjetunióban bármilyen igazi (a tiltott övezetekbe behatoló) szatíra elképzelhetetlen.

Nem nekem jutott az a tisztesség, hogy ezt a kriminális gondolatot a sajtóban megfogalmazzam. Teljesen világosan megfogalmazta ezt V. Bljum cikkében (Lityeraturnaja Gazeta, 6. sz.) és cikkének értelme ragyogóan és precízen elfér abban a formulában, hogy:

a Szovjetunióban minden szatíráíró merényletet követ el a szovjet rend ellen.

Lehet-e helyem ezek után a Szovjetunióban?

És végezetül az utolsó vonások írói portréhoz, melyek elveszejtett darabjaimban — „A Turbin család napjai”, „Menekülés” — és „Fehér gárda” című regényemben tárulkoznak föl: konok ragaszkodásom az orosz értelmiségnek, mint országunk legkiválóbb rétegének ábrázolásához, többek között a nemesi-értelmiségi család ábrázolásához, mely a sors hajlíthatatlan akaratából a polgárháború éveiben a fehérgárdisták táborában találta magát, s ábrázolásában a „Háború és béke” hagyományát követem. Ez az ábrázolásmód teljességgel természetes egy olyan írónál, aki vérrokonságban van az értelmiséggel.

De az ábrázolásnak ez a módja oda vezet, hogy a szerző — függetlenül óriási erőfeszítéseitől, hogy *részrehajlás nélkül vörösök és fehérek fölé kerekedjen* — osztozva hősei sorsában, megkapja a minősítést: ellenség, fehérgárdista, és ha megkapja ezt, akkor mint mindenki tudja, a Szovjetunióban befellegzett neki.

6.

Irodalmi portrémnak ezzel végére jutottam és ez egyben politikai portré is. Nem tudom megmondani, milyen bűncselekmények kritériumát meríti ki, csak egyet kérek: mögötte ne keressenek semmit. Nagyon lelkiismeretesen rajzoltam meg.(...)

8.

Kérem a Szovjet Kormányt, vegye figyelembe, hogy nem politikus, hanem irodalmár vagyok, és mindent, amit csináltam, a szovjet színpadnak adtam. (...)

9.

KÉREM A SZOVJET KORMÁNYT, RENDELJE EL, HOGY FELESEGEM, LJUBOV JEVGENYIJEVNA BULGAKOVA KI-

10.

A szovjethatalom humanitására appellálok és kérem, hogy miután íróként nem lehetek hasznára hazámnak, nagylelkűen engedjen szabadon.

11.

Ha pedig az sem eléggé meggyőző, amit itt leírtam és életfogytig tartó hallgatásra ítélnék a Szovjetunióban, akkor kérem a Szovjet Kormányt, hogy adjon nekem munkát a szakmámban és rendeljen ki valamelyik színházba mint állományba vett rendezőt. (...)

Ha nem neveznek ki rendezőnek, akkor vegyenek statisztáállományba. Ha statisztának se kellek, kérem, vegyenek fel díszletezőmunkásnak.

Ha ez sem lehetséges, kérem a Szovjet Kormányt, járjon el velem belátása szerint, csak járjon el valahogy, mert rám, drámaíróra, aki öt színdarabot írt eddig és akit a Szovjetunióban és külföldön egyaránt ismernek, e pillanatban — a nyomor, az utca, a pusztulás vár.

1930. március 28.

(Fordította: Szilágyi Ákos)

Iszaak Babel: Kolivuska (1930)

Iszaak Babel Művei, Európa, 1986. 374—377. old.

Négyen léptek be Ivan Kolivuska udvarára: Ivasko, a forradalmi végrehajtó bizottság teljhatalmú megbízottja, a falutanács elnöke, Jevdokim Nazarenko, Zsitnyak, az alighogy megalakult kolhoz elnöke és Adrijan Morinyec. Adrijan úgy mozgott, mint

egy lábra kelt torony. Ivasko, kettéhajtott vászon aktatáskáját a csípőjéhez szorítva, elszaladt a csűrök mellett, és egy ugrással a kunyhóban termett. Ivan felesége és két lánya a megfeketedett rokka mellett ült az ablaknál, cernát sodortak. Hosszú, magas nyakú köntösükben, a szorosra kötött kendőben, tiszta, mezítelen kis lábukkal apácákra emlékeztettek. A törülközők és olcsó tükrök között régi zászlósok, tanítók és nyaraló városiak fényképe függött a falon. Ivan a vendégeket maga elé engedve belépett a kunyhóba, és levette a sapkáját.

— Mennyi adót fizet? — kérdezte Ivasko, miközben jobbra-balra forgolódott.

Jevdokim elnök mélyen a zsebébe süllyesztette kezét, és mereven bámulta a rokkakerék forgását.

Ivaskó felhorkant, amikor megtudta, hogy Kolivuska kétszáz-tizenhat rubelt fizet.

— Többet nem bírtál ki?

— Látni való, hogy nem bírtam...

Zsitnyak elhúzta száraz ajkát, Jevdokim elnök még mindig a rokkát nézte. Kolivuska a küszöbnél állt, szemével intett a feleségének: az asszony az ikonok mögül előhúzott egy nyugtát, és átnyújtotta a forradalmi végrehajtó bizottság teljhatalmú megbízottjának.

— A vetőmagalap? — Ivasko szaggatottan kérdezett, toporgott a türelmetlenségtől, a padlódeszkákat nyomogatta.

Jevdokim felnézett, és körbepillantott a kunyhóban.

— Ezen a portán — mondta a tanácselnök — mindent beszo­l­gáltattak, biztos elvtárs... Ezen a portán olyan nincs, hogy valami ne legyen beszo­l­gáltatva...

A fehérre meszelt falak alacsony, sötét kupolában hajoltak össze a vendégek fölött. A virágok a lámpaüvegekben, a simára gyalult szekrények, a fényesre törölt lócák, minden kínos tisztaságot árasztott. Ivaskónak már mehetnékje volt, az aktatáskáját lóbálva az ajtóhoz szaladt.

— Biztos elvtárs — Kolivuska a nyomába eredt —, hogyan intézkednek?...

— Majd értesítünk! — kiáltott Ivasko hadonászva, és továbbrohant.

A szörnyen nagy Adrijan Morinyec is utánalódult. Egy pillanatra feltűnt a kapunál Timis, a falutanács jókedvű végrehajtója. Ivasko után ment. Timis hosszú lábával taposta a falusi utca sarát.

— Mi ez, Timis?

Ivan magához intette, és megragadta a karját. A vidám végrehajtó, ez az égimeszelő előregrnyedt, szélesre tátotta a száját, amelyet teljesen betöltött a málnavörös nyelv és a rengeteg gyöngyfog.

— Borospincét csinálnak a házadból...

— Hát velem mi lesz?

— Ki leszel telepítve...

És Timis a gólyalában újra nekiindult, hogy beérje a főnökséget.

Ivan udvarán egy felszerszámozott ló állt, vörös gyeplőjét a búzacsokrokra vetették. A hajlott törzsű hárs alatt farönk feküdt az udvar közepén, benne meredező fejszenyél. Ivan egy pillanatra megérintette sapkáját, hátratolta, és leült. A kanca odavonszolta hozzá a régi parasztszánt, kinyújtotta és kanálformára homorította a nyelvét. Vemhes volt az állat, hasa fesszesen kidudorodott. Játékosan megkapta a gazda vattakabátját, és a vállát harapdálta. Ivan csak nézett maga elé, a lába alá. Pikkelyesre taposták a havat a farönk körül. Ivan fölé hajolt, kihúzta a fejszét, egy pillanatig a levegőben tartotta, és homlokra csapta vele a lovat. Az állat egyik füle levált, a másik fölpattant, és a koponyájához simult: a kanca felnyögött, és megvadult. A parasztszán fölborult, a gabona csigavonalban szétszóródott a havon. A ló mellső lábával a levegőben rúgkapált, és hátraszegte a fejét. A fészernél beleakadt a borona fogába. Nedvedző, véres szemhéja aló kifordult a szeme. Panaszos dalba kezdett. A kiscsikó megfordult benne. Egy ér megduzzadt a hasán.

— Bocsáss meg — nyújtotta felé a kezét Ivan —, bocsáss meg, kislány...

Előretartotta kinyújtott tenyerét. A ló füle lekonyult, szeme bandzsított, véres karikák ragyogtak körülötte, pofája egy vonalat alkotott a nyakkal. Felső ajkát erősen felhúzta a kétségbeeséstől. Kimeredő nyakkal megindult előre, maga után vonszolva az ugrándo-zó boronát. Ivan a feje fölé lendítette a fejszét. Az állatot a szeme között érte az ütés, megremegő testében ismét megfordult a kiscsikó. Ivan megtett egy kört az udvarban, mielőtt a fészerhez lépett, és a vetőgépet kigördítette a szabadba. Széles, lendületes, lassú mozdulatokkal verte szét, a fejszét minden csapásnál megfordítva a dob és a kerekek finom fogataiban. A tornácra magas nyakú köntésében megjelent a felesége.

— Mama — Ivan távolról hallotta a hangot —, mindent elpusztít, mama...

Az ajtó kinyílt: vászonnadrágos öregasszony lépett ki a házból, a botjára támaszkodva. Sárgás hajtincsei megtapadtak az arc mélyedéseiben, az ing halotti lepelként csüngött lapos testén. Az öregasszony bolyhos harisnyájában a hóra lépett.

— Hóhér — mondta, és elvette fiától a fejszét —, apádra nem gondoltál?... A száműzött testvéreidre nem gondoltál? — A szomszédok az udvarba csődültek. Félkörben megálltak a parasztok, és elnéztek mellettük. Egy idegenből való asszony meglódult és felvisített.

— Nyughass, te dög — mondta neki a férje.

Ivan a falhoz dőlve állt. Az udvarban mindenfelé hallani lehetett, ahogy hörögve szedi a levegőt. Úgy tűnt, nehéz munkát végez azzal, hogy beszívja, majd kinyomja a levegőt. Tyerentyij, Kolivuska nagybátyja, a kapu körül sürgölődött, megpróbálta becsukni.

— Ember vagyok — mondta váratlanul Ivan a körben állóknak —, ember vagyok. Paraszt... Nem láttatok tán még embert?

(Fordította: Gereben Ágnes)

Mihail Solohov levele Jevgenyija Levickajának
(Vjosenszkaja, 1929. június 18.)
Moszkovszkije Novosztyi, 1987. júl. 12. 9. old.

Bocsássa meg, drága „főnököm”, hosszú hallgatásomat. Valahogy elszakadtam Moszkvától, a munkától, az ismerősöktől és a barátoktól. Ez az első levelem Önhöz Vjosenszkajából. A dolog magyarázata az, hogy már másfél hónapja rossz dolgok történnek mifelénk. Belekerültem a gabonabegyűjtés forgatagába (félre az irodalommal!), így hát forgolódom, segítek azoknak, akiket igazságtalanul bántanak, járom a körzeteket és a járásokat, figyelem a dolgokat, és szörnyen „búsul a lelkem”.

Mikor az ember olvassa az újságokban a rövid, rózsaszínű beszámolókat, hogy a szegény- és középparasztság megszorongatja a kulákot, mire az szállítja a gabonát — akaratlanul is egy nem éppen hízelgő párhuzam jut az eszébe. Egykor, a polgárháború éveiben a fehérek lapjai ugyanilyen örvendező hangnemben számoltak be a frontokon aratott „győzelmekről”, a „felszabadított kozáksággal” való szoros szövetségről...

Ha látná, mi történik nálunk és a szomszédos alsó-volgai vidéken. A kulákot szorongatják, a középparaszt pedig már *el van tiporva*. A szegényparasztság éhezik, minden vagyonát, még a szamovárját és a takaróját is eladja a hopjori körzetben az igazi középparasztnak, bár az gyakran nem is olyan tehetős. A népben egyre több az állati indulat, a hangulat nyomasztó. A jövő évre katasztrofális méretekben fog csökkenni a vetésterület. És a kulákok szorongatásának az a hajmeresztő (!) tény lett a következménye, hogy szervezett politikai bandák tűntek fel a szomszédos körzet területén.

Tegnap éjjel kettőkor a vjosenszkajai rendőrök ébresztettek föl. Nyeregért siettek be. A lovas felderítők 25 versztányira voltak, mert egy banda feltűnésére számítottak valamelyik községi szovjet környékén.

Mára kiderült, hogy a néhány tucatnyi fegyveresből álló (lovas) banda a hopjori körzet mélyébe vonult. Ismét beköszönt 1921 és ha a dolog továbbra is így megy, őszre a vidéket el fog-

ják árasztani ezek a kis, gyorsan mozgó csapatok. Tüzelőanyag *bőven van*. Ezt bizonygatja a mi nagyra becsült orgánunk is, amely csapatot küldött a banditizmus elleni harcra. Hát mi ez, testvérek? Ezt kellett megérnünk? Banda 1929-ben. Micsoda szörnyű képtelenség! Ha nem verik szét őket, eljutnak Krasznaja Dubravába (ez egy több tíz versztányi erdő Vjosenszkajától 40 versztányira), és onnan aztán ki nem lehet füstölni őket. 1921-ben másfél évig éltek ott fehér zöldek. Rájuk gyűjtötták, befűtötték nekik, elpusztítottak néhány gyeszjatyina erdőt, mégsem füstölték ki őket. Hegyes-völgyes vidéken húzódik az erdő. Ott éltek, és csak 22-ben jöttek elő önként, az amnesztia után.

Nem akarok példákat hozni, hogyan végezték a gabonabe-gyűjtést a hopjori körzetben, hogyan rendezkedtek arrafelé a járási hatóságok. A lényeg az, hogy nem adtak az embereknek (akikre törvénytelen terheket róttak) papírokat, hogy a vidékre vagy Moszkvába utazzanak, megtiltották, hogy a posta táviratokat továbbítson a Központi Végrehajtó Bizottságnak. Több tucat ember utazott Vjosenszkajába (ez egy másik vidéken, a Szeverokavkaziban van). Innen küldtek Kalinyinnak kérvényező, alázatosan könyörgő táviratokat, onnan meg jöttek a szűkszavú, sztereotip válaszok: „Ügyüket további kivizsgálásra továbbítottuk a körzethez.” Egy kozák legény Szkuljadnij tanyáról 1919-ben önként csatlakozott a Vörös Hadsereghez, ahol 6 évig szolgált, vörös parancsnok volt. Két évig, 1927-ig a községi szovjet elnöke volt. Ebben az évben volt másfél gyeszjatyina vetésföldje, egy lova, 2 bikája, 1 tehene és hét lelket számláló családja. 29 rubel mezőgazdasági egységadót fizetett, 155 pud gabonát szolgáltatott be (amíg tartott az önkéntes anyagi hozzájárulás a rendkívüli bizottsághoz, 200 pudot, négyszeri pótlásban 800 rubelt). *Mindenét* begyűjtötték, még a vetésre szánt búzát és a tyúkokat is. Elvették az igásállatot, a ruhát, a szamovárt, csak a ház falait hagyták meg. Eljött hozzám két másik vöröskatonával. A Kalinyinnak küldött táviratban nyíltan kimondták: „Jobban kifosztottak minket, mint a fehérek 1919-ben”. Beszélgetésünk alatt keserűen mosolygott. Azt mondja: „Azok legalább csak a gabonát és a lovakat vitték, a mi hatalmunk ellenben

mindent elvett az utolsó szálíg. A gyerekek takaróját elvitték. Kértem őket, hadd vegyek meg valamit, szereztem volna pénzt kölcsönbe.” „Nem, pénz nem kell nekünk, fogjál tizennégy tyúkot.” Hát ezek a járások szülték a bandát. Na, és ami áprilisban, májusban történt?! Az elhajtott jószág ott pusztult a falusi gyűjtőtelepeken, a kancák megellettek, a csikókat megették a disznók (az összes állat egy telepen volt), és mindez azok szeme láttára, akik éjszakákon át virrasztottak, őrizték és gondozták a kancákat... Ezek után aztán beszélhet az ember a középparasztokkal való szövetségről. Hiszen mindezt a *középparasztokkal* csinálták.

1921—1922 kegyetlen éveiben dolgoztam a kötelező gabona-beszolgáltatásnál. Kemény voltam, de azok az idők is kemények voltak. Kíméletlenül komisszárkodtam, a forradalmi törvényszék elítélt hatásköri túllépésért, de ilyen „ügyekről” még akkor sem hallottam.

Jól mondja Artyom¹: „Jól meg kéne rostálni őket...” Én is aláírom: alaposan meg kell rostálni mindenkit, egészen Kalinyinig; mindenkit, aki képmutatóan, farizeus módjára a középparaszttal való szövetségről harsog, és közben megfojtja a középparaszttot.

Mint látja, ezt a levelet 18-án írtam, de most küldöm el... Talán ez megmagyarázza majd Önnek, miért hallgattam eddig. A napokban a GPU felszámolta járásunkban (antyipovói községi szovjet) egy banda csíráit. Magamról mit is írok? Nem dolgozom. Holnap Rosztovba utazom. Elegem van. Mindennel torkig vagyok. Az őszig nem megyek Moszkvába.

Rosztovból egy-másfél hét múlva jövök meg. Írjon néhány sort Vjosenszkájába, hogy mi van Önnel.

Forró kézzorítással,

M. S.

¹ Artyom — Artyom Veszjolij, író (1899—1939). Solohov a Boszaja pamjaty („Mezítlábas emlékezet”) című elbeszéléséből idéz.

Irtam az alsó-volgai vidék ügyészének. Hallgat a bitang, mint-ha vízzel lenne tele a szája. Nem ereszkedik le a válaszig.

A kötettel² csináljon, amit akar. Akár ne is jelentesse meg. Üdvözlöm Igort, Margaritát, a nagypapát³, feltéve, hogy Moszkvában van. Önnek a lehető legjobbakat kívánom.

az Ön. M. Solohovja

1929. VII. 2.

(Fordította: Forgács Iván)

Sztálin a jobboldali ellenzékről (1930)

Sztálin Művei Szikra Kiadás, 13. köt. 15—17. old.

Vagy például a kulákok ellen irányuló kivételes rendszabályok kérdése. Emlékeznek rá, milyen jajveszékélést csaptak ebből az alkalomból a jobboldali ellenzék vezérei? „Kivételes rendszabályok a kulákok ellen? Minek az? Nem volna jobb liberális politikát folytatni a kulákok irányában? Csak valami baj ne legyen ebből az ötletből.” Most pedig végrehajtjuk a kulákság, mint osztály felszámolásának politikáját, azt a politikát, amelyhez képest a kulákság elleni kivételes rendszabályok semmiségek. És lám, semmi baj — megvagyunk.

Vagy például a kolhozok és a szovhozok kérdése. „Szovhozok és kolhozok? Minek azok? Mire való ez a sietség? Vigyázzatok, még valami baj lesz ezekből a szovhozokból meg kolhozokból.”

Es így tovább, és így tovább.

Ez az újtól való félelem, ez a képtelenség arra, hogy az új kérdésekhez új módon nyúljanak hozzá, ez a riadalom — „csak

² Solohov elbeszéléskötetéről van szó, amelynek újbóli kiadásánál Jevgenyija Levickaja közreműködött, aki 1929-ig a Moszkovszkij rabocsij kiadó munkatársa volt.

³ Igor, Margarita, a nagypapa — Levickaja gyermekei és fivére.

valami baj ne legyen belőle” —, a tokbabújt embereknek ezek a vonásai gátolják a jobboldali ellenzék volt vezéréit abban, hogy teljesen egybeforrjanak a párttal.

Különösen nevetséges formákat öltenek nálunk a tokbabújt embernek ezek a vonásai, mihelyt nehézségek merülnek fel, mihelyt csak a legkisebb felhő is feltűnik a láthatáron. Nehézség, akadály merül fel valahol, máris riadoznak: csak valami baj ne legyen belőle. Valahol egy svábbogár perceg, még ki sem bújt rendesen az üregéből — máris farolnak visszafelé, rémületbe esnek és katasztrófáról, a Szovjethatalom pusztulásáról kezdenek óéogatni. (Általános hahota.)

Megnyugtatjuk és igyekszünk meggyőzni őket, hogy nincs itt még semmi veszély, ha ez csupán csak egy svábbogár, amelytől nem kell félni. De hiába! Tovább óéogatnak: „Hogyhogy svábbogár? Ez nem svábbogár, hanem ezernyi dühös fenevad! Ez nem svábbogár, hanem szakadék, a Szovjethatalom pusztulása”... És — „megindul a lavina”... Buharin téziseket ír ezzel kapcsolatban és elküldi a Központi Bizottságnak, leszögezik, hogy a Központi Bizottság politikája a pusztulás szélére vitte az országot, hogy a Szovjethatalom minden bizonnyal elpusztul, ha nem most, akkor legkésőbb egy hónapon belül. Rikov csatlakozik Buharin téziseihez, előrebocsátva azonban, hogy igen komoly nézeteltérése van Buharinnal, amely abban áll, hogy a Szovjethatalom szerinte nem egy hónap múlva, hanem egy hónap és két nap múlva fog elpusztulni. (Általános derűtség.)

Tomszkij csatlakozik Buharinhoz és Rikovhoz, de fel van háborodva amiatt, hogy nem tudtak meglenni tézisek nélkül, hogy nem tudtak meglenni okmányok nélkül, amelyért majd felelniük kell: „Hányszor mondtam nektek, csináljatok, amit akartok, de ne adjatok ki kezetekből okmányokat, ne hagyjatok magatok után nyomokat.” (Az egész terem homéroszi kacajra fakad. Hosszan tartó taps.)

Igaz, később, egy év elmúltával, amikor már minden bolond is látja, hogy a „svábbogár-veszély” egy törött tojást sem ér, a jobboldali elhajlók lassacskán magukhoz térnek és nekibáto-

rodva nem áttallanak még dicsekedni is, kijelentve, hogy nem félnek ők semmiféle svábbogártól, hogy ez a svábbogár ráadásul még satnya is és döglött. (Derűlség. Taps.) De csak egy év múlva, addig azonban — tessék vesződni ezekkel az okvetetlenkedőkkel...

Szergej Jeszenyin:
Falusi szertartáskönyv (1918)

Ó nap, én napom!
Aranyos vödör, te, világunkba leeresztett!
Merítsd meg lelkemet!
Országom kín-kútjából
Húzz fel!

Minden nap,
A te sugaraidnak láncába fogózom,
s kapaszkodok fölfelé az égbe.
Minden este
zuhanok lefelé,
s lent az alkony torka les rám.

Szorít a keserűség...
Ajkaim vért dalolnak...
Hó, vakítóan fehér hó,
Hazámon békés takaró —
Szétszakítanak darabokra.
Hazám, keresztben feszül
a te tested,
Hegy- és völgy-lábszáraid
Általütve...

Farkasként üvölt a szél

Nyugatról...

Az éj, akár a holló

csőrét tó-szemeidre feni.

S mint kereszt alatt tábla, lóg ott

a hajnal, s hegyhez szegezve hirdeti:

NAZARÉTI JÉZUS

AZ ZSIDÓKNAK KIRÁLYOK

2.

Ó hold, én holdam!

Kis, vörös sapka, nagyapámé;

Mit pajkos unoka, én, felhők ágára hajítottam,

Essél a földre le...

Zárd le szemeimet!

Hol vagy hát?...

Hol vagy hazám?

Vékony kérgeket, lekapta rólad útjaid

A vihar,

Kék nyelvecskével nyalogatta le rólad

A havat is, fehér szőrödet

A szél...

Es fekszel, miként a bárány,

Lábaddal égbe rugdalózol,

Eget a jászollal összevéted,

S összevéted a csillagokat

Az aranyosan pergő zabbal.

O vétsd össze, vétsd csak össze,
Vétsd össze, amit látsz...
Elfogadlak, lásd, én így is,
Malac-pofácskájú nappal,
S nem ijedek meg, ha lelkem
Deszkakerítésén
Turcsi orrát bedugdossa.
Mélységesen mély a te titkod.
Es a te pusztulásod
Örökkévaló keresztkútja e világnak.

3.

O vöröslő esti alkony!
Bocsáss meg kiáltásomért:
Bocsásd meg, hogy Nagy Medvédet
A Vízholdó merítőjének néztem...

Puszták örök pásztorai —
Mondjátok, mit tudunk mi?
En csak bizony végeztem három régi iskolát,
En csak ismerem a bibliát s meséket,
En csak ismerem, ahogy
zöld zabvetés énekel a szélben...
És még ezen kívül
Harmonikázom is
Hogyha itt az ünnep.

De egyet tudok...
Belépusztulni inkább;
Mint megmaradni,
Ha bőrünket
Lenyúzták!

Hát pusztulj én országom!
Pusztulj Oroszország,
Te, ki a harmadik
Testámentumot írnád.

Ó csillag, csillagok!

Vékony viasz-gyertyák!

Hajnal zsoltárára

Vörösen cseppenők,

Lejjebb hajoljatok!

Hajoljon hozzám lángotok!

Hogy lábujjhegyre állva

Kiolthassam őket...

Nem értette ő, ki gyújtott titeket,

Miféle halálról énekeltem

Nektek.

Örvendezzél hát,

Föld,

Jövendőlcsemen:

Szép szűzed, Oroszhon

Újra szülni fog.

S fiad lesz tőle teneked.

És neve annak —

Immánuel lesz.

Énekelj csak, dörögj Volga!

Kék jászladba ejtik majd a

Csecsemőt.

Ne mondjátok

Nekem akkor —

Az ott fönn a

Telihold...

Dehisz az ő!

Dehisz az ő!

Feje az ég

Méhéből bukik elő...

1918

(Fordította: Szilágyi Ákos)

Június huszonkilencedikén nyílt meg a párt KB plénuma, harmincadikán pedig Németországból megérkezett Rhöm, a rohamosztatok parancsnoka és sok más rohamosztagos vezető meggyilkolásának híre. Az akció „Hosszú kések éjszakája” címszó alatt vonult be a történelembe és személyesen Hitler irányította.

A „Pravda”-ban és más lapokban már július elsején cikkek jelentek meg, köztük Zinovjev és Radek cikkei, melyekben ezeket az eseményeket a fasiszta rezsim végvonaglásaként értékelték, amely előrevetíti az elkerülhetetlen összeomlást.

Sztálinnak nem volt kifogása az efféle értelmezés ellen: az idegen hatalom gyöngesége mindig kidomborítja saját hatalmunk erejét. Bár ő maga jól tudta, hogy a belső szakadás nem meggyöngít egy politikai mozgalmat, hanem kiszélesíti társadalmi bázisát, minthogy *máshonnan* is híveket toboroz számára és a szakadárokkal folytatott harcban megerősíti az uralkodó áramlatot. A legszemléletesebb példája ennek — a kereszténység.

Lenin mindaddig nem félt a szakadástól, amíg a párt nem ragadta meg az államhatalmat, de az már aggasztotta, hogy a kormányzó pártban szakadás következhet be. Ez magyarázza az úgynevezett végrendelet megszületését. Lenin olyan tényezőnek tekintette az államhatalmat, amely egyesíti a megőrzésében és megszilárdításában érdekelt embereket. Valójában pedig a hatalom szétválaszt és megoszt, mivel mindenki a hatalom megragadására törekszik. A hatalom csak akkor válik a konszolidáció tényezőjévé, amikor *olyan* kezekben összpontosul, amelyekből nemcsak kiragadni nem képes senki, hanem még csak gondolni sem merészel ilyesmire.

Ehhez ki kell alakítani a népben a hatalom megingathatlanságába vetett hitet és meg kell semmisíteni azokat, akik képesek lehetnek hatalomra törni.

Pártját Lenin elvezette a forradalomhoz, ő volt a megteremtője ennek a pártnak és senki nem vetemedett arra, hogy vezetését megkérdőjelezze. Más a helyzet most. Ő, Sztálin, olyan feltételek között szilárdítja meg hatalmát, amikor többen is pályáznak rá, mind olyanok, akik meg vannak győződve róla, hogy több joguk van a lenini örökségre, mint ÖNEKI. Még azok sem vesztették el a reményüket erre, akik vereséget szenvedtek. Vegyük akár mindjárt Zinovjevét... Ő talán nem érti, hogy Rhöm meggyilkolása nem gyöngíti, hanem megerősíti Hitlert? Nem mai gyerek ő a politikában. És az agyafúrt kópé, Radek is érti, miről van szó. Csakhogy ők azt akarják sugallni a párt tömegeinek, hogy mindenféle szakadás csak meggyöngítheti a hatalmat; hogy az ellenfelek fizikai megsemmisítése csak a fasiszmus sajátossága, a bolsevizmus viszont, úgymond, éppen ellenkezőleg, mindig arra törekedett, hogy összébb zárja sorait, összefogja erőit. Ők és az erő?! Régesrég távozniuk kellett volna a politikából. Nem távoznak. Írnak, szónokolnak, magukra irányítják a figyelmet, szem előtt akarnak lenni, mindig a felszínen, kapálóznak, várják, mikor jön el az ő idejük, s közben háborúval rémisztgetik őt! Sőt, mi több, ezt a háborút ők maguk provokálják ki. Hogyan lehet másként értékelni a „Bolsevik” folyóiratnak azt a szándékát, hogy publikálja Engels „Az orosz cárizmus külpolitikája” című cikkét? Miért éppen most? Negyven évvel a megírása után? A világháború kitörésének huszadik évfordulójára, ugyebár! Zinovjevnek, a „Bolsevik” szerkesztőbizottsági tagjának átlátszó trükkje ez, amit a főszerkesztő, a tökkelütött Knorin mégis bevett.

Engels azt állítja a cikkben, hogy Oroszországot katonai hatalmának tetőpontján állítólag mindig tehetséges idegen származású kalandorok, főként németek vezették. Második Katalin, Nesszelrode, Liven, Girsz, Benkendorf, Dubelt és mások. Miért kell ezt éppen most hangsúlyozni? Miért kell ilyen lapot adni a hitleri propaganda kezébe, egekig magasztalva a németeket? Egyáltalán: miért kell a nem-orosz elemek szerepét hangsúlyozni Oroszország vezetésében? Nem célzás-e ez *őrá*, az ő grúz származására? Zinovjev és Knorin — ők sem oroszok. De kinek

jutnak eszébe ők, kinek kellenek?! Ilyen párhuzam senkinek nem jut eszébe velük kapcsolatban. Sztálin elvtárssal kapcsolatban azonban igen, pontosan ez az, amit el akarnak érni. S az egész tézis a nem-orosz elemek szerepéről valójában a tiszta orosz Kirovnak szól — neki csempészik oda ezt az érdemet, Kirov most az ő legfontosabb kártyájuk, ahogy annak idején, mikor Trockijt akarták eltávolítani, akkor Sztálin elvtársat játszották meg.

De ezúttal messzebb mentek, sokkal-sokkal messzebb. Hiszen Engels cikkében nemcsak a nem-orosz elemnek Oroszország vezetésében játszott szerepét fedezték föl. Engels ebben a cikkben Oroszországot az európai reakció tartóoszlopának nevezi, terjeszkedéssel vádolja, úgy mutatja be a jövőben lehetséges háborút Oroszország ellen, mint kis híján felszabadító háborút. Ezt írja: „Németország győzelme — a forradalom győzelme lenne... Ha Oroszország kirobbantja a háborút — akkor előre az oroszok és szövetségeseik ellen, bárkik legyenek is azok!” Es egyetlen szó sem esik Anglia és Németország ellentéteiről, jóllehet éppen ezek voltak a világháború legfontosabb kiváltó okai. Ugy látszik, Engels nem láthatott mindent előre.

Igy tehát ennek a publikációnak az értelme elsősorban ebben áll: Zinovjevék meg akarják mutatni Hitlernek, hogy a Szovjetunióban vannak olyan politikai erők, amelyek a háborút várják, amelyek minden reményüket a háborúba vetik, mert akkor megdönthetik a jelenlegi vezetést és ezért készek egyezkedni Hitlerrel, készek egyben s másban engedményeket tenni, neki; készek megadni neki a külpolitikai győzelem illúzióját, amelyre a revans eszméjének igazolásához van szüksége, márpedig Hitler ereje ebben az eszmében van, ezzel az eszmével kovácsolja össze a nemzetet.

A szovjet népnek azonban nincs szüksége háborúra. A Szovjetunió nem áll készen a háborúra — az ország ipari újjáépítése még nem fejeződött be. A háborúra *nekik* van szükségük és csakis *nekik*, mert más útjuk nem maradt, hogy megbuktassák OT, más utat nem látnak már a hatalom megragadására. Szavakban Zinovjev és Radek is Hitler kibékíthetetlen ellensé-

geiként lépnek fel, de most, ennek az Engels-levélnek a publikálásával Hitlernek tesznek szolgálatot, az ő ambícióit táplálják, ötleteket adnak neki a Nyugattal való megegyezésre, alkut készítenek elő az Ő háta mögött, az Ő rovására.

Sztálin elővett egy papírlapot, tollát bemártotta a tintatartóba és apró, de jól olvasható betűivel levelet írt az Engels-levélről a Politikai Bizottság tagjainak. Csak a cikk lényegére tért ki. Zinovjevvel, Radekkel és Kirovval kapcsolatos személyes gondolatait nem fejtette ki és nem is nevezte meg őket. A levelet Sztálin így fejezte be:

„Erdemes-e az eddig mondottak után Engels cikkét harci folyóiratunkban, a »Bolsevik«-ben mint irányadó cikket, de legalábbis mint mélyen tanulságos cikket közzétenni, merthisz nyilvánvaló, hogy a »Bolsevik«-ban közzétenni annyit jelent, mint hallgatólagosan ilyen jelentőséget adni ennek a cikknek?

Ugy gondolom, nem érdemes. I. Sztálin.”

Majd átvágott dolgozószobáján és kinyitotta az ajtót, amely a fogadószobába nyílt, ez a szoba egyben Poszkrebisev irodája is volt. Sztálin ritkán nyúlt a csöngőhöz, ha Poszkrebisevre volt szüksége, kinyitotta az ajtót és behívta őt vagy rajta keresztül hívatta azt, akire szüksége volt. Poszkrebisev mindig a helyén volt, ha pedig nagyon rövid időre távozott, helyét az asztalnál Dvinszkij foglalta el.

Poszkrebisev a helyén volt. Sztálin odalépett a falon függő táblázathoz. Ezen a táblázaton napról napra rögzítették — tavasszal a vetési, nyáron a betakarítási, ősszel a beszolgáltatási adatokat. Mint rendszerint, most is figyelmesen áttanulmányozta és mint rendszerint, most sem kommentálta az adatokat egyetlen szóval sem. Visszatérve szobájába, odaszólt Poszkrebisevhez:

— Jöjjön be.

Sztálin nyomában Poszkrebisev is a dolgozószobába lépett és óvatosan behúzta maga mögött az ajtót (Sztálin nem szerette, ha az ajtó nyitva maradt, de azt sem szerette, ha becsapták), az asztaltól néhány lépésre megállt, úgy, hogy ne legyen Sztálin közvetlen közelében (Sztálin ezt sem szerette), de azért elég kö-

zel legyen ahhoz, hogy hallja Sztálin halk hangját és semmire ne kelljen visszakérdeznie (Sztálin nem szerette, ha visszakérdezik, amit mond).

— Tessék ez a levél — mondta Sztálin.

Poszkrebisev odalépett és átvette a feléje nyújtott lapokat.

— Ismertesse ezt a levelet a Politikai Bizottság tagjaival. A levéllel egyidejűleg küldje szét a Politikai Bizottság tagjainak a határozattervezetet: Knorint felmentjük a „Bolsevik” folyóirat főszerkesztői tisztsége alól. A főszerkesztői helyre Sztjcekij elvtárs lesz kinevezve. Zinovjev kikerül a „Bolsevik” szerkesztőbizottságából és helyére Tal elvtárs kerül be.

Poszkrebisev az első szóból megértette, mit akar Sztálin. Adott esetben Sztálin azt akarja, hogy a) levele egyetlen példányban maradjon, és miután a Politikai Bizottság tagjai elolvasták, az ő személyes széfjébe kerüljön vissza megőrzésre; b) a levél megmagyarázza a Politikai Bizottság tagjainak, miért került sor a „Bolsevik” szerkesztőbizottsági összetételének megváltoztatására; c) hivatalos magyarázat ezekre a leváltásokra és áthelyezésekre nem lesz.

— Igenis! — válaszolta Poszkrebisev.

De még nem távozott. Még egy képességgel rendelkezett: Sztálin arcáról pontosan le tudta olvasni, itt van-e a távozás ideje, vagy még nincs itt.

Sztálin felemelt az asztalról egy sötétvörös szattyánbőrbe kötött dossziét, és odaadta Poszkrebisevnek.

— Vigye el a postát.

Most már Poszkrebisev tudta, hogy ideje távozni, kezdett hátrálni, aztán megfordult és kilépett a dolgozószobából, s megint puhán és óvatosan becsukta maga mögött az ajtót.

Sztálin elvtárs elé csak a legfontosabb postát rakták. Poszkrebisev erényei közé tartozott az a képessége is, hogy meg tudta különböztetni a fontosat a kevésbé fontostól, a szükségest a szükségtelentől. A teljes postát, amely Sztálin nevére érkezett, természetesen egymagában fizikailag sem lett volna képes áttekinteni, ezzel külön emberek foglalkoztak a titkárságon, ők szortírozták a postát és adták oda Poszkrebisevnek azt, amit fontos-

nak tartottak. Ő már csak ebből válogatta ki azt, amit szükségesnek tartott Sztálin elé terjeszteni. A titkárság emberei tudták, mi a dolguk, tudták, mit követelnek meg tőlük, tudták például, hogy azokat a leveleket, melyek a KB, különösen pedig a PB tagjainak személyét érintik, feltétlenül Sztálin elé kell terjeszteni. A postát Posztrebisev rakta Sztálin elvtárs asztalára minden reggel, a szóban forgó, vörös szattyánbőrbe kötött doszsiéban, és akkor vitte el, amikor Sztálin maga adta oda neki, ahogyan ma is történt.

Ahogy megszokta, Posztrebisev két oszlopba rakta a Sztálin-tól visszkapott postát: az egyikbe azok a levelek kerültek, amelyeket Sztálin elvtárs tolla érintett, a másikba azok, amelyeket tolla nem érintett. Az első paksamétát tüstént átadta a titkárságnak, hogy ott jegyzékbe vegyék őket, és úgy járjanak el velük kapcsolatban, ahogy azt Sztálin elvtárs rendelkezése előírta. A levelek második csoportját, vagyis azokat, amelyekhez Sztálin nem fűzött utasítást, nem vették jegyzékbe, hanem a széfben őrizték mindaddig, amíg Sztálin elvtárs nem kérte őket.

De volt még egy csoportja a leveleknek — azok, amelyeket Sztálin nem adott vissza mindjárt, néha pedig *egyáltalán* nem adott vissza, hanem magánál őrzött, olykor pedig megsemmisített. Ezek a kivételes fontosságú levelek voltak.

Mielőtt reggel Sztálin asztalára tette volna a napi postát, Posztrebisev megszámolta a leveleket és feljegyezte a számukat. Mikor pedig Sztálintól visszakarta a postát, újból megszámolta őket, és ebből tudta, hogy Sztálin hány levelet tartott magánál. Tudta azt is, hogy konkrétan mely levelek ezek. Posztrebisevnek tartós hivatali emlékezete volt: mikor reggel Sztálin asztalára helyezte a postát, nagy vonalakban emlékezett a tartalmára.

Ezúttal minden a helyén volt, kivéve azt a zárt küldeményt, amelyben Jagoda jelentése volt. De ezeket a küldeményeket Sztálin mindig magánál tartotta.

(...)

A nap végére Posztrebisev Sztálin elé tette a Politikai Bizottság tagjaival elolvasztatott levelet az Engels-cikkről. Mindenki egyetértett azzal, hogy a cikket nem kellett volna közreadni.

A körkérdéssel hozott határozat a „Bolshevik” szerkesztőségének átalakításáról ugyancsak egyhangú volt.

Sztálin nem kételkedett benne, hogy mindkét határozat át fog menni: húzása Sztyeckij kinevezésével — bevált. Sztyeckij — Buharin embere, Buharint pedig a Politikai Bizottság tagjai egyelőre tartalékolják. Buharint még nem akarják odaadni, ahogy tavaly nem akarták odaadni Szmirnovot, Tolmacsovot és Ejszmontot, tavalyelőtt pedig Rjutyint.

S mégis, az ellenfeleket — akár régiek, akár mostaniak, akár a jövőben lehetséges ellenfelek — meg kell semmisíteni, és meg is fogja őket semmisíteni. A világ egyetlen szocialista országa csak akkor maradhat talpon, ha belül megingathatatlanul szilárd, ez a záloga annak, hogy kívül, a külvilágban is szilárd legyen. Az államnak erősnek kell lennie, ha háborúzik, az államnak erősnek kell lennie, ha békét akar, félelmet kell keltenie.

Hogy egy paraszti országot a legrövidebb idő alatt ipari országgá alakítsanak át, ahhoz megszámlálhatatlan anyagi és emberi áldozatra van szükség. A népnek vállalnia kell ezeket az áldozatokat. De kizárólag a lelkesedésre támaszkodva ezt nem lehet elérni. Kényszeríteni kell a népet, hogy vállalja az áldozatokat. Ehhez erős hatalomra van szükség, amely félelmet kelt a népben. A félelmet minden lehetséges eszközzel fenn kell tartani, amelyhez az osztályharc kiéleződésének elmélete ad lehetőséget. Ha mindeközben pár millió ember elpusztul, azt majd megbocsátja a történelem Sztálin elvtársnak. De a történelem sohasem fogja megbocsátani neki azt, ha védtelenül hagyja az államot, ha pusztulásra kárhoztatja. A nagy célhoz nagy energiákra van szükség, márpedig egy elmaradott népből csak nagyon kiméletlen eszközökkel lehet kicsiholni ezt a nagy energiát. Minden nagy uralkodó könyörtelen volt. Kamenyev, aki jelenleg az „Academia” könyvkiadó igazgatója, nem véletlenül jelentette meg éppen most Macchiavellit. NEKI jelentette meg, NEKI akarta megmutatni, hogy azok a módszerek, amelyeket Ő használ, már a tizenötödik és tizenhatodik században ismertek voltak. Kamenyev azonban téved. Macchiavelli tanácsai

elavultak. Egyébként, ki tudja, használhatók voltak-e egyáltalán a tizenötödik században?! Csattanósan fogalmaz, de felszínes, nincs benne dialektika, sematikus: „Az a hatalom, amely a népnek az uralkodóhoz fűződő szeretetére épül — gyenge hatalom, mert a néptől függ; az a hatalom, amely a népnek az uralkodótól való félelmére épül — erős hatalom, mert csak az uralkodótól függ.” Ez az állítás csak részben felel meg az igazságnak: az a hatalom, amely *kizárólag* a nép szeretetére épül — gyöngye hatalom, ez igaz. De az a hatalom is ingatag, amely *kizárólag* a félelmen alapul. A szilárd hatalom egyszerre épül az uralkodó szeretetére és az uralkodótól való félelemre. A nagy uralkodó az, aki a félelmen keresztül tudja elérni, hogy szeressék. Annyira szeressék, hogy a nép és majdan a történelem uralkodásának minden kegyetlenségét alárendeltjei és ne az ő rovására írja.

Trockij száműzése külföldre — humánus lépés volt, következőképpen helytelen: Trockij szabadon él és cselekszik. Zinovjevet és Kamenyevet nem fogja külföldre küldeni, nem, ők lesznek az első építőkövek a félelem bástyájának falában, amelyet meg kell építeni, ha a népet és az országot meg akarják védeni. Őket követik majd szövetségeseik. Buharin — az ő szövetségeseük, vagy tán nem Kamenyevhez futott, mindenkinek a háta mögött, hogy titkos tárgyalásokat folytasson vele, nem ő mondta Kamenyevnek, hogy szívesebben látná a Politikai Bizottságban Zinovjevet és Kamenyevet, mint Sztálint? Ő választotta magának szövetségeseit, hát akkor osztozzon a sorsukban is.

A politikában nincs helye a könnyörületnek. Ha mégis sajnál valakit, csak egyetlen embert — Kamenyevet. Sajnálja, abban az értelemben, hogy Kamenyev nem őt, hanem Zinovjevet választotta. „Kellemes” ember, puha, engedelkeny, ráadásul még tifliszi is. Tifliszben végezte a gimnáziumot, sokáig élt Tifliszben. Van benne valami a zsidó és a grúz entellektüelből egyaránt — szelídség, tapintat, szívélyesség, egy csipetnyi cinizmus, de ártatlan cinizmus. Művelt, jól eligazodik a politikai körülményekben, pontosan és világosan tudja megfogalmazni, mi a

tennivaló, teljes joggal becsülte őt ezért Lenin. Nincs benne becsvágy, nem tart igényt a vezetésre, természettől fogva *második* ember. Ilyen volt Lenin alatt, ilyen maradhatott volna Sztálin elvtárs alatt is. De nem akarta! **ÖHELYETTE** inkább azt a szószátyár Griskát választotta! Pedig valamikor milyen jól együttműködtek, milyen kitűnően megértették egymást. Éppen Kamenyev volt az, aki őt, Sztálint javasolta a párt főtitkári posztjára. De csak azért őt javasolta, hogy felhasználja Trockij ellen, Zinovjevvel együtt találták ki ezt — bunkót csinálnak a pártapparátusból Trockij ellen, megszokták, hogy más kezével kaparják ki maguknak a tűzből a gesztenyét. A lényegét nem értették meg: a pártapparátus nem bunkó, a pártapparátus — a hatalom mozgatóereje. Amikor ezt a mozgatóerőt átengedték neki, akkor a hatalom teljességét adták kezébe. Az **Ő** zsenialitása csak abban állt, hogy az egyetlen ember volt, aki megértette ezt. Egyébként Lenin is rájött, de nem azonnal, csak egy év elteltével, későn jött rá. De Kamenyev még akkor sem értett semmit, amikor Lenin az **Ő** leváltását javasolta a kongresszusnak és azt javasolta, hogy a kongresszus hagyja figyelmen kívül Lenin levelét. Csak Lenin halála után fogta fel a helyzetet, akkor, amikor már nemcsak Trockij, hanem Kamenyev és Zinovjev is ki voltak semmizve a lenini örökségből. Itt még Kamenyev politikailag helyesen is választhatott volna, ha az egész pártial együtt követi Sztálin elvtársat. De hát neki a semmirekellő Griska kellett! Vajon miért? Azért, mert hitt volna Griska rendkívüli képességeiben? Fenét! Azért számította el magát, mert igazában sohasem értette meg **ŐT**, nem értette meg, hogy Sztálin elvtárs állítólagos primitívsége, állítólagos közepszerűsége valójában nem más, mint a vezér egyszerűsége, aki nemcsak a Kommunista Akadémián tart előadásokat, hanem mindenekelőtt a tömegeknek beszél, a tömegeket vezeti.

A zsidók sohasem értették meg a **VEZÉR** jelentőségét. Sohasem tudták magukat igazán alávetni valakinek, ez történelmileg alakult ki, és ez az ő nemzeti tragédiájuk. Minden nép behódolt Rómának és megőrizte nemzeti létét. Csak a zsidók nem hódol-

tak be. Isten minden vallásban emberi alakot ölt: Krisztus, Mohammed, Buddha... Csak a zsidóknál ismeretlen a vezér istenné válása, csak a judeai vallás zárja ki isten megszemélyesülését az emberben. Nincsen számukra abszolút tekintély, ezért nem tudták megőrizni az államukat — a legfelső államhatalomnak a mindenk fölé álló vezérben kell megszemélyesülnie. A zsidók egész történelmüket átvitatkozták, azt jelenti számukra a demokrácia, hogy vitatkozhatnak, nem bírják ki, hogy a többségi véleménnyel ne állítsák szembe a maguk különvéleményét.

Persze azért a zsidók között is akadnak olyanok, akik képesek elfogadni a vezért és szolgálatába állni, mint például Kaganovics. Elsőként éppen Kaganovics nevezte ŐT vezérnek, még 1929-ben, a Vörös Professzúra Intézetében tartott beszédében... Kamenyev mégis többre becsülte mások felszínes műveltségét és szép szövegeit. De elszámította magát. A műveltség és a szép szövegek nem elegendők ahhoz, hogy vezér legyen valakiből. Hova lettek a forradalom előtti idők értelmiségi és „literátor” „vezérei”? Hol vannak most ezek a mindenféle Lunacsarszkiok, Pokrovszkiok, Rozskovok, Goldenbergok, Bogdanovok, Kraszinok? Hát a Noginok, Lomovok, Rikovok? Sehol sincsenek, semmi nem maradt belőlük. Trockijnak voltak bizonyos adottságai ahhoz, hogy vezér legyen. De intellektuális gögje miatt elviselhetetlenné vált a párt káderei számára. Bármit tett, mindig kidomborította saját szellemi fölényét, csak hogy az emberek nem szeretik, ha ostobának tartják őket. Az emberek akkor fogadják el valakinek a szellemi fölényét, ha az a hatalom fölényével párosul. A szellemi fölényt csak az *uralkodóban* tudják elfogadni, úgy érzik, hogy az *okos* uralkodónak engedelmeskednek, ami nem megalázó számukra, hanem, ellenkezőleg, felemelő, igazolja számukban a feltétlen engedelmességet, és azzal a gondolattal vigasztalódnak, hogy nem az erőnek, hanem az észnek engedelmeskednek. Mindaddig, amíg a vezér nem tett szert egyszemélyi hatalomra, rendelkeznie kell a meggyőzés képességével, hogy az emberek azt higgyék, önként csatlakoztak hozzá, és csupán saját gondolataikat fejezte ki, fogalmazta meg.

Trockij nem értette meg ezt, ahogy nem értette meg a párt-apparátus jelentőségét sem. Vezérnek véelve magát, azt gondolta, hogy ékesszólásával, intellektusával egymaga képes a tömegeket maga mögé állítani. Nem! A tömegeket nem lehet meghódítani csupán ragyogó beszédekkel, szükség van egy eszközre, és ez az eszköz — a pártapparátus. „Adjatok nekünk egy szervezetet, amely hivatásos forradalmárokból áll — és mi fenekestül felforgatjuk Oroszországot!” — ezt a döntő fontosságú lenini tételt Trockij sohasem értette meg. Eppen ebben állt az ő „nem-bolszeviksége”, amelyről Lenin a „végrendeletében” beszélt.

Lenin talán komolyan vette a kollektív vezetés gondolatát? Szó sincs róla! Lenin tisztában volt a vezér jelentőségével. „A szovjet szocialista centralizmus a legkisebb mértékben sincs ellentmondásban az egyszemélyi vezetéssel és a diktatúrával... az osztály akarátát olykor a diktátor valósítja meg, aki olykor egymaga többet tesz és gyakran fontosabb, mint...” Vagy másutt... „Odáig jutni, hogy ... *általában véve* szembeállítsák a tömegek diktatúráját és a vezérek diktatúráját — nevetséges képtelenség és ostobaság...” Lenin tisztában volt ezzel, de Oroszországot európai módszerekkel akarta kormányozni, és ŐBENNE, Sztálinban, az ázsiait látta.

Lenin tisztában volt az apparátus jelentőségével. Csakhogy ő az államapparátus megerősítésére törekedett, amelyre ő támaszkodott, mint a kormány feje, és el akarta kerülni a pártapparátus megerősödését, amelyre Sztálin elvtárs támaszkodott. Ezért is javasolta annak idején leváltását a főtitkári posztról. Lenin távlatilag, a NEP-pel együtt, nyilván még szélesebb körű változásokat irányozott elő, hiszen ha a farmerre építünk, akkor a farmer jogokat fog követelni magának. Ezekhez a manőverekhez Lenin megfelelőbbnek tartotta Trockijt, Zinovjevét, Kamenyevét, Buharint, és nem tartotta megfelelőnek ŐT, Sztálin elvtársat. Sztálin elvtársban a fő „apparatesikot” látta, és tartott az apparátus megerősödésétől. Joggal. Az apparátusnak megvan az a sajátossága, hogy idővel megmerevedik, az apparátus, amelyet hosszú évek során kialakult kapcsolatok kovácsoltak össze, mozgatóerőből fékezőerővé válik, mumifikálódik. A hivatalra

egy óriási, elmaradott paraszti és soknemzetiségű országban szükség van a forradalom vívmányainak megőrzéséhez, ám a hivatal egyben veszélyt rejt magában magára a forradalomra nézve is — ez a hivatali hatalom mindent átfogóvá, mindenhatóvá és ellenőrizhetetlenné válik. Lenin joggal tartott ettől, és ezért hangoztatta, hogy „átvettük a cári Oroszországtól a legrosszabbat, a bürokratizmust és oblomovizmust, amitől a szó szoros értelmében fuldoklunk”. Így van. De ebből egyáltalán nem következik, hogy az apparátust meg kell semmisíteni, hogy politikai ellensúlyt kell teremteni vele szemben. A politikai ellensúlyozás a proletárdiktatúra VÉGÉT jelenti. Az apparátust meg kell őrizni, az apparátust meg kell erősíteni, de csírájában kell elfojtani önállósulási törekvését, állandóan cserélni kell benne az embereket, nem hagyva időt a kölcsönös kapcsolatok megrögzülésének. Az állandóan lecserélt apparátusnak nem lesz önálló politikai ereje, mégis hatalmas erő marad a vezér kezében, a mindenható uralkodó kezében. Ez az apparátus mint a hatalom eszköze félelmet kell keltsen a népben, de a vezér előtt neki magának kell reszketnie.

Rendelkezik-e ő ilyen apparátussal? Nem, nem rendelkezik. Már rég meg akarja változtatni a KB összetételét, de még a Tizenhetedik Kongresszuson, az Ő diadalának kongresszusán sem tudta elérni ezt. Nem volt, ugyebár, alap a kizárásra, a KB-ben kellett hagyni azokat, akiknek már rég nem ott lenne a helyük, mert működött az ördögi kör, megvédte *őket* összeforoltságuk, megcsontosodott kölcsönös kapcsolataik, nem tudott feiülkerekedni rajtuk. De ebből elég! Ez az apparátus már teljesítette a szolgálatát, és ebben a formában neki nincs többé szüksége rá, olyan apparátus kell neki, amely nem gondolkodik, amely számára egyetlen törvény létezik — az Ő akarat. A jelenlegi apparátus — ócskaság, lim-lom, elhasználódott gőz. Csak-hogy éppen a régi káderek a leginkább összetartozók, ők kötődnek leginkább egymáshoz, nem fogják csak úgy otthagyni helyeiket, el kell őket *távolítani*. De az eltávolított emberek örökre megbántott emberek, örökösen rejtőző, potenciális ellenségek, akik bármely percben készek csatlakozni ahhoz, aki szembeszáll

VELE. Meg kell őket semmisíteni. Lesznek köztük olyanok is, akik érdemeket szereztek a múltban — a történelem majd megbocsátja Sztálin elvtársnak. Egykori érdemeik most kártékonyak a párt ügyére nézve, azt képzelik magukról, hogy tőlük függ az állam sorsa. Le kell cserélni őket. Lecserélni pedig annyi, mint — megsemmisíteni.

Sztálin újból sétálni kezdett a szobában, és megállt az ablak előtt... Igen, az Októberi Forradalmat Lenin vezette és Lenin vitte győzelemre, ez az ő történelmi érdeme. De mikor győzelemre vitte a forradalmat és a polgárháború tüzeiben megvédte az új hatalmat, akkor, lényegében olyan útra tért, amelyet az ortodox marxizmus tapasztalata sugallt neki: a NEP — ennek az útnak a kezdete volt. A forradalom végletes eszközeivel vitte végig Lenin a polgári forradalmat, megtisztította számára az utat, mikor a feudális-földesúri rend összes maradványait megsemmisítette. Csakhogy Lenin meghalt. A történelem — nagy rendező. Időben távolította el a színről Lenint és adott új vezért, aki Oroszországot az igazi szocializmus útjára vezeti. Ehhez még számos forradalomra lesz szükség. Egy forradalmat, amely nem kisebb jelentőségű, mint az Októberi volt, ő már véghez vitt — felszámolta a paraszti magángazdaságot, felszámolta a kulákságot, felszámolta még a lehetőségét is annak, hogy a falu a farmergazdálkodás útjára lépjen. Ez több millió ember életébe került — a történelem majd megbocsátja neki. Véghezvitt egy második forradalmat is, az iparosítás, az ipari fejlődés útjára vezette Oroszországot, modern, ipari és katonai szempontból erős államot csinált belőle. Drága árat fizetett érte, sok életbe került ez is — a történelem majd megbocsátja Sztálin elvtársnak, a történelem azt nem bocsátaná meg, ha hagyta volna, hogy Oroszország gyöngye maradjon, és ki legyen szolgáltatva ellenségeinek. Most egy új, különleges hatalmi apparátus megteremtése van soron. És a régi megsemmisítése. A régi apparátus megsemmisítését azokon kell elkezdni, akik szembeszálltak **VELE** — Zinovjeven, Kamenyevén, ők a legsebezhetőbbek, harcoltak a párt ellen, és annyiszor ismerték már be, hogy hibát követtek el, hogy ezután is be fogják ismerni, be fognak ismerni

bármit, amit csak kell. És senki nem meri majd megvédeni őket, még Kirov sem.

Kilencedik éve van Kirov Leningrádban. Mit tett az idő alatt azért, hogy a leningrádi pártszervezetből a párt Központi Bizottsága számára látszólagos támasz helyett igazi támaszt teremtsen? Elhatározta, hogy megbékíti ezt az örökké ellenzékieskedő várost, ahelyett, hogy megtörte volna. Megtörni annyi, mint a régi apparátust újjal, a régi kádereket új káderekkel felváltani. Megbékíteni annyi, mint érintetlenül hagyni a régi apparátust, annyi, mint meghagyni helyükön a régi kádereket, csupán saját oldalunkra állítjuk át őket. Ezt az utat követte Kirov elvtárs. Miért ezt az utat követte? Nem volt talán tisztában feladatával? Nagyon is tisztában volt. De nem azzal a feladattal, amit a párt bízott rá, hanem amit ő adott magának, azaz Leningrádot nem a párt, hanem a saját támaszává alakította át. Nem ő hódította meg őket a párt számára, hanem ők hódították meg őt a maguk számára, új vezetőt formálva belőle.

Sztálin újból odalépett az asztalhoz, még egyszer átolvasta Jagoda jelentését. Igen, Jagoda védence — Zaporozsec nem képes megváltoztatni a helyzetet Leningrádban. Gyámoltalan alak, nulla!

Sztálin kinyitotta a fogadószobába vezető ajtót, és megparancsolta Posztrebisevnek, hogy holnapra rendelje be a belügyi népbiztost, Jagoda elvtársat.

(Fordította: Szilágyi Ákos)

Sinkó Ervin: Egy regény regénye (1935)

Moszkvai naplójegyzetek

Fórum Könyvkiadó

A mai Szovjetuniónak is megvan egy sajátos, az adott helyzet által rákényszerített koncepciója arról, hogy milyen szellemnek kell áthatnia a szovjet embert, és pedig szintén teljesen. Ami ebben a koncepcióban a legfontosabb, aminek itt minden mást alárendelnek, s aminek megvalósításához min-

den más csak propagandisztikus eszköz, azt hosszas fejtörés után röviden így definiáltam a magam használatára: a Szovjetunióban olyan embert akarnak formálni, aki egész szellemi struktúrájában a hamleti vagy fausti típus teljes negációja. Egy embert, akinek ne legyenek olyan kérdései és kétségei, amelyekre már előzőleg nem állnának készen a feltétlenül elfogadható, kétséget kizáró autoritativ válaszok. A szovjet ideál olyan ember, aki maximális szorgalommal sajátítja el az autoritativ és minden további kérdést már csírájában feleslegessé tevő, kidolgozott feleletek sorát.

Racionális embertípus az, amelynek a megteremtésén ma itt fáradoznak? Igen is meg nem is. Nem, mert van egyetlenegy irracionális elem, melyet módszeresen ápolnak: az államot jelképező autoritásba vetett teljes és feltétlen hit.

Ami engem illet, engem személy szerint: ha csakugyan ez az ára annak, hogy a német fasizmus támadó háborúja esetén a Szovjetunió megsemmisítő csapást mérjen a német fasizmusra és a vele szövetséges sötét hatalmakra, ha csakugyan ez az ára annak, hogy a Szovjetunió felépítse a szocialista társadalmat, akkor ezt az árat is akceptálom. Nincs az az ár, amit szabad volna nem akceptálni, ha arról van szó, hogy biztosítani kell, illetve meg kell teremteni a feltételeket, melyek nélkül az emberiség elveszti, elvesztheti nemcsak a mai pokolból való kiútját, hanem még annak reményét is. Tehát amellett vagyok, hogy ezért a kivezető útért mindent akceptálni kell, akceptálni akarok és akceptálok is.

Ámde ebből nem következik, hogy be tudom vagy be akarom csapni magam, s hogy ujjongva vívmánynak, sőt elért célnak higgyem azt, ami valóban nem más, mint szükséges keserves ára egy, még csak elérendő állapotnak, annak, mely majd, jövődöbeli fiatal barátom, a te számodra már magától értetődő lesz, melyben már nem lesznek politikai problémák és nem lesznek taktikai és taktika diktálta szükségességek — és hazugságok. Neked, fiatal barátom, itt a papíron ez éji órában meg-súghatom, te megérted: mi maiak 1917-ben, 1918-ban, 1919-ben azt hittük, hogy már csak hetek, hónapok kérdése, hogy a fullasz-

tő sötét alagútból mikor kerülünk ki napfényes mezőkre. Tévedtünk. A napfényes mezők helyett fullaszt és tart a sötétség, még mindig alagútban élünk, sőt a sötétség egyre nő. És bár egyre nő, még mindig nem gondolhatjuk, hogy elérte azt a legnagyobb fokát, melyből a következő lépés már a napfényes mezők ünnepeével lép meg. Mi maiak benne vagyunk a sötétben, a még egyelőre végeláthatatlan sötétben, s immár jó ideje. Jó ideje, de azért nem szoktunk hozzá, nem lettünk vakondok, megmaradtunk, legalábbis vágyainkban és követeléseinkben, megmaradtunk embereknek. Ez nem bizonyít mást, csak azt, hogy nekünk maiaknak milyen nehéz élni, hogyha megvallom: itt kikerülhetetlen sors lett — sors, vagyis leküzdhetetlen objektív helyzet — az embernek az önmagával való egyet nem értése, sors lett az, amit a mai forradalmár tragikus tartufferiájának neveznek.

A legtöbben vagy legalábbis nagyon sokan itt már olyan régóta és oly heroikus következetességgel képmutatók — igazi képük helyett egy magukra vett képet viselnek, hogy végül már ők maguk se tudják, mennyire elűt a mutatott, a fegyelemből felöltött képük a valóságtól. Ők maguk is összetévesztik a jelmezt a valóságos eltakart arcukkal. Ezek a tökéletes hipokriták az idő vértanúi.

De nemcsak arról van szó, hogy én kontár vagyok, nemcsak arról, hogy még akkor se tudok ideálisan megfelelni a mai szovjet ideálnak, ha ezt a forradalom, a szocializmus, tehát, távoli, jövődöbéli ifjú ember, a te érdekeid követelik is. És többről van szó, mint rólam, vagy bárki egyéni esetéről. Arról van szó, hogy bármily szükséges is legyen pillanatnyilag a szellemnek ez a teljes konformizmusra való redukálása, s bármenynyire is akarok akceptálni mindent, ami szükséges a jövő szempontjából — mégis, valahányszor úgy tűnt nekem, hogy itt csakugyan sikerült vagy sikerülhet megvalósítani azt az eszménybeli, problémátlanul konformista szovjet embert, ez mindig elég ok volt arra, hogy kétségbeessem, s nemcsak a jelen, hanem a jövő miatt, temiattad is, kihez ezt az éjszakai gyónásomat intézem. Kétségbeesni azon, hogy ha sikerülne,

amiről elhittem, hogy szükséges? Kétségbeesni egy olyan taktika sikerén, melyről el kell hinnem, hogy hozzátartozik a győzelemért való harc aszkétikus erőfeszítéseéhez?

Ez nem logikus, ez ellenkezik minden logikával?

Nem igaz. Annyira nem igaz, hogy ebben az esetben — sajnos — ez az egyetlen logikus. Egyetlen logikus épp azért, mert a jövőről van szó, mert csak egy más jövő lehetne az, ami meghozhatná ennek a jelennek az igazolását, s mert épp ez a más jövő válna lehetetlenné, ez a más jövő lenne nyomban pusztá fantazmagóriává, ha ennek a jelennek sikerülne, hogy tegye s úgy tegye derültté, kielégítetté és kérdéstelenné a maiakat, mint ahogyan azt a mai szellemi módszerek akarják és a szovjet ember mai eszményképe követeli.

Aki kételkedne abban, hogy a szovjetállam a leghaladóbb állam, az csak ellenség és ellenforradalmár lehet. Ezt hiszem én is. Aki kételkedne abban, hogy az a legtökéletesebb és leghaladóbb művészet, amelyet itt az állam és a párt a művészekről követel, az kívülhelyezi magát, sőt szembeszáll a szovjet közvéleménnyel és azokkal az alapelvekkel, melyeken a pártnak és a kormánynak a tekintélye és a haladó emberiség egész jövője épül. Mi következik ebből? A gyakorlatban az, hogy mennél inkább fölötte áll valaki a kételkedés minden kísértésének, mennél inkább nyugtalanság, kívánság és gyanú nélkül való, mennél elégedettebb és örvendezőbbben élvezi azt, ami van és ahogy van, annál különb szovjet polgár, annál különb forradalmár, annál igazabb ember. Az elégedettség valósággal erkölcsi legitimáció, és ilyen módon az önelégültség a forradalmi erények sorában kap helyet.

Anatolij Ribakov: Az Arbat gyermekei
Druzsba Narodov, 1987. 4. sz. 46—54. old.

Sztálin Szocsiban, nyaralójának verandáján ült egy fonott karosszékben, az arcát sütötte. Szerette Szocsit — keze művét,

szerette a nyarat Délen, bár az orvosok csak ősszel javasolják. De mit is tudnak az orvosok? Már gyermekkorában is szerette ezt az időt, szeretett felmászni a Gorisz-Cihe romjaira — a régi erődöt a hegyen a bizánci császárok építették. Egyszer elesett ott és felsértette a kezét. Szocsi Gorira emlékeztette, bár Goriban nincs tenger, nincs ilyen növényzet. Sztálin előtt az asztalon könyvek voltak: Szoľovjov, Kljucsevszkij, Pokrovszkij, a referensek által benyújtott „Megjegyzések a Szovjetunió története tankönyv jegyzetéhez”. Ezt a munkát Zsdanov irányította.

Az Ő választása volt ez. Az idén felhozatta Zsdanovot Gorkijból, és KB-titkárt csinált belőle. Nem azért, mert Zsdanov sikeresen birkózott meg a terület vezetésével, a gorkiji autógyár építésével. A többi megyei első titkár is megbirkózik a feladataival. Nem is azért, mert Zsdanov mindössze harmincnyolc éves, a többi titkár sem aggastyán: Hruscsov, Varejkisz, Eiche negyvenesek, Hatejevics negyvenhárom . . . Viszont Zsdanov intelligens ember, kiismeri magát az irodalomban, a művészetekben. Nem az a Lunacsarszkij-féle mindentudó entellektüel, nem fitogtatja a műveltségét, nem kérkedik idegen szavakkal, nem pályázik teoretikus szerepkörre, mint Buharin, de értelmiségi. Intelligens emberre szükség van a vezetésben. Zsdanov alkalmas erre. Az első reábízott nagyszabású feladatot — az Írószövetség létrehozását —, úgy látszik, jól végzi. A küszöbönálló kongresszus fordulópont lesz a párt és az értelmiség viszonyában: az írók az értelmiség fő csapata, mindig is igényt tartottak a nép szellemi vezetésére.

A hatalomért vívott harcban Lenin az értelmiségre támaszkodott. Ez helyes volt: az értelmiség a másként gondolkodás örök hordozója, a másként gondolkodás jó fegyver a hatalomért vívott harcban. De amikor a hatalmat már kivívták, nem szabad az értelmiségre támaszkodni, a hatalom eszköze nem a másként gondolkodás, hanem az egyként való gondolkodás. A RAPP és a hasonszórú csoportocskák megosztották az értelmiséget, véleménykülönbségekre kárhoztatták. Kell egy szervezet, amely biztosítja az egyként való gondolkodást, és ez a szervezet az Írószövetség lesz.

Gorkij megfelelő figura az írók egyesítésére. Lényegében ő egy baloldali szocdem, aki nagymértékben a kispolgári liberalizmus irányába húz. Lenin sokat vesződött vele, és helycsengett. Gorkijnak neve van, kapcsolatai kiemelkedő nyugati írókkal. Sok mindent nem fogad el abból, ami nálunk van. De az emigrációs évek megmutatták neki, hogy odakint, külföldön, nincsenek kilátásai. Az igazi írónak a hazájában kell élnie és meghalnia. Victor Hugo azért várhatta nyugodtan III. Napóleon bukását, mert mindent, amit külföldön írt, kiadtak Franciaországban is. Az orosz emigránsokat nálunk nem adják ki, nem is fogják kiadni, az a kis félresikerült csíny Arkagyij Avercsenkóval nem ismétlődik meg. Bunyin. Mit ért el? Nobel-díjat életének hatvanharmadik esztendejében — kinek kell? Ki olvassa Bunyint? Meghal majd ott, a párizsi ismeretlenségben, mindannyian meghalnak ott, senki sem marad az orosz irodalomban. Gorkij meg akar maradni, emlékművet akar hazájában. Érthető. Meg is kapja az emlékműveit. És összes műveinek kiadását is megkapja. És valutás honoráriumot is. Ő maga is valuta most, egyaránt becsülik a nyugatiak és a mi íróink, még a volt *Szerapion testvérek* is — Fegyin, Tyihonov, ezek igazi írók, tehetségesek, tapasztaltak, a szocializmus ügyét kell elsősorban szolgálniuk. A RAPP pedig kiszorítja őket az irodalomból, a proletár versfaragókat tolják előtérbe. De mit lehet az ilyen rímkovácsokkal elérni? Milyen irodalmi emléket hagynak majd ezek az Ő koráról? Gyemjan Bednij? Gyemjan után csak a könyvtára marad, bár azt mondják, egész jó könyvtár. Majakovszkij tehetséges ember, a verseit fel kell használni, de ez már inkább politika.

Valamikor ő is verselésre adta a fejét. Még papnövendék korában elvitte Ilja Csavcsavadzénak, az *Iverija* szerkesztőjének egyik versét, a *Gyila — Reggel* címűt, Szoszelo ként írta alá, valódi nevükkel a növendékeknek tilos volt aláírniuk verseiket. Csavcsavadze akkor közölte öt-hat versét — emlékeit Goriról, apjáról, az útról Atenibe, apja kvaterkázásairól barátaival. Többet aztán nem írt — a versírás nem az Ő osztályrésze. Hogy jók voltak-e azok a versek? Soha nem olvasta újra őket, mégis, emlékszik, Ilja Csavcsavadze dicsérte a *Reggelt*...

Kinyílt a rózsabimbó és gyengéden átölelte az ibolyát

S a pacsirta a messzi fellegekben trillázott...

Húsz év múlva pedig, 1916-ban, Jakob Gogebasvili grúz általános iskolai olvasókönyvében megjelent a *Reggel*, ugyanazzal a Szoszelo aláírással. Ha az első közlést követően húsz évvel Jakob Gogebasvili beválogatta egy tankönyvbe, akkor mégiscsak volt valami, mégiscsak ér valamit! De hiába, nem a költészetnek született, a költő nem lehet harcos — a költészet meglágyítja a lelket. A zsurnalisztika, az való a harcra, tolla jól szolgálta a Forradalmat. Sokat írt, különféle álnevek alatt: David, Name-radze Csizsikov, Ivanovics, Beszosvili, Kato, Koba... Koba lett aztán a fedőneve a pártban, tetszett neki. Koba, a nemeslelkű hős Kazbegi regényéből, az *Apagyilkosból*. De ezen az álnéven ismerte meg a rendőrség, nem írhatta már alá így a cikkeit, újra visszatért hát a különféle álnevekhez — K. Sztyefin, K. Sztalin, K. Szolin — míg végül 1913 januárjában, úgy rémlik, a *Szociáldemokrata* című lapban így írt alá egy cikket: I. Sztálin. Ez lett aztán a neve, ezen a néven ismeri most már az egész világ.

Felhagyott a verseléssel, nem lett író, de szeretett olvasni, sokat olvasott. Nem emlékszik már minden ifjúkori vonzalmára, összekeveredtek a későbbiekkel, olvasott a börtönökben, a száműzetésben — a forradalmár szakmája elegendő időt hagy az olvasásra, mi több, kötelez arra.

A papnevelde a klasszikus gimnázium ismeretanyagának terjedelmében adott képzést. Tanultak latint, görögöt, óhébert, franciát, angolt, németet. De az idegen nyelvek sohasem mentek NEKI, a száműzetésben sem foglalkozott velük, csak időpocsékolás az egész! Az orosz azonban jól elsajátította, a tanítás a papnevelőben oroszul folyt, és hát öt évet tanult ott. Csak a grúz akcentus maradt meg gyermekkorától, nem is próbált megszabadulni tőle. Nem az akcentuson múlik. Látott ő már oroszban is olyanokat, hogy se vesszőt, se hangsúlyt nem tudnak helyesen kitenni.

Másodrendű-rangú írókat nem olvasott — kinck kellenek az olyanok? Klasszikusokat olvasott, arra szüksége van az orosz

forradalmárnak... Gogol, Szaltikov-Scsedrin, Csehov, Gorkij — ezeket fel lehet használni a hatalommal vívott harcban, ezekkel élt a vitákban az ellenzék is — ismerni kellett őket! A paraszti írókat, ezeket a mindenféle Zlatovratszkijokat, Levitovokat, Karonyinokat, de még Nyekraszovot is, egy kalap alatt Nyikityinnel és Szurikovval, nem szerette és nem is olvasta, sajnálták a parasztot, a paraszt viszont senkit sem sajnál — Ő ezt nagyon jól tudja, a saját bőrén tapasztalta.

Tolsztoj nagy művész, de nem értette a hatalom lényegét; idealizálta az embert, tanított, kioktatott, ezzel lefokozta saját művészetét. „Az orosz forradalom tükre” — mi mindent nem mond az ember, hogy a művelt liberálisok kedvében járjon! Dosztojevszkij is, egyáltalán nem filozófus, akárcsak Tolsztoj; nem ismerte ki magát a társadalmi és az állami berendezkedés mechanikájában. De Tolsztojtól eltérően nem idealizálta az embert, értette nyomorúságát, aljas kis lényét, a szenvedés eszméjét prédikálta, a szenvedés eszméje pedig az emberekre való ráhatás hatalmas eszköze, úgyesen él vele az egyház. Csak: hogy unalmasan írt, rosszul írt Dosztojevszkij, nem művészien.

A legnagyobb orosz író Puskin! Mindent értett, mindenre rájött, mindent tudott. Már önmagában is, ahogy Péter alakját megragadta, mekkora dolog! „Oroszhont így ágaskodtatta a hajdani vaszabola...”^{*} Művészetének csúcsa a *Borisz Godunov*: „Ostoba népünk hiszékeny: lelkendve ámul csodán, újdonságon: a bojárok Godunovban egyenlőt látnak; ha ravasz vagy s kemény...” Nagyon találó! „Ostoba és hiszékeny” — ez a nép lényege! „Ravaszág és keménység” — ez az ő hatalmának lényege! „Egyenlőt látnak — az Ő ellenségeinek lényege. A *Borisz Godunovban* már gyermekkorában lenyűgözte, megdöbentette őt Otrepjev alakja: „Kicsapott szerzetes, szökött barát; éppen betöltötte huszadik életévét, ... Növésre pedig kicsiny, széles mellű, egyik karja rövidebb, mint a másik ... haja vörös-

^{*} Kormos István fordítása. A. Puskin válogatott költői művei. Bp. 1964. („A bronzlovas”), 521. old.

szőke...”* Lehet, hogy olvasott Puskin a nevelésében, Puskin kötelező volt, de igazából a *Borisz Godunovot* később olvasta el, a csillagvizsgálóban, ahol statisztikusként dolgozott, miután kizárták a neveléséből. Most úgy írnak erről, mintha marxista propagandáért zárták volna ki, ő maga írta be annak idején személyi lapjára: a tifliszi papneveléséből marxista propaganda miatt vágta ki. Másért zárták ki — nem fizette be a tandíját, bár anyja minden hónapban átutalta neki a pénzt, amit Egna-tosvilitól kapott. De ő nem akart a papnevelésében végezni, nem szándékozott pap lenni, akkorra ő már kapcsolatban állt a marxista körrel. Az a verzió, hogy marxista propagandáért tanácsolták el, helyes verzió, a vezér imágóját, következképpen a forradalom ügyét szolgálja.

A csillagvizsgálóban aztán újraolvasta a *Borisz Godunovot*... „... Méltatlan szerzetes... szökött barát... éppen betöltötte huszadik életévét... Termetre pedig kis növésű, széles mellű, egyik karja rövidebb, mint a másik... haja vörösszőke...” Ő is hűsz volt akkoriban, ő is egy évvel a nevelde befejezése előtt mondott le egyházi karrierjéről, ő is alacsony volt, széles mellű, egyik kezét nehezen mozgatta. Nem volt már kisfiú, meddő álmodozó, természetesen semmilyen párhuzamot nem vont maga és Otrepjev között, nem is vonzotta ez a szerencsétlen fickó. És mégis a külső hasonlóság megdöbbsentette. Ugyancsak megdöbbsentette, ahogy Puskin behatolt Otrepjev kudarcainak okába: focsegő — nagy titkát elárulta egy széllelbélelt lengyel nőnek, széplélek volt és lelkiismeretes, gyötrődött a módszerek miatt, amelyekkel minden politikusnak élnie kell. „Ellenségnek a szép Moszkvába mutatom a szentül őrzött utat”.* Romantikus kalandor, de nem politikus! Minden volt benne: akarat, becsvágy, bátorság, kockázatlanság, győzni akarás és teljes képtelenség arra, hogy győzeimét megszilárdítsa és élvezze gyümölcseit. Megragadni a legfelsőbb hatalmat és nem megtartani azt — ez az ügyefogyott

* Németh László fordítása. Uo. 783—784. old.

* Németh László fordítása, ld. uo. 807. old.

politikusok sorsa, megtartani a hatalmat nehezebb, mint megragadni azt. Otrepjev nem tartotta meg. Ez nem következett volna be, amennyiben Dmitrij a moszkvai trónralépést követően csupán csak egytizedét megteszi annak, amit a cár, akinek fiává nyilvánítottatta magát.

Bár ezt most gondolja így, hogyan gondolkodott akkoriban, nem emlékszik. Csak a megdöbbenő külső hasonlóságra emlékszik tisztán. Meghökkenette a szökött szerzetes sorsa, aki a világi hatalom csúcsára vetődött. Idővel ez a kép megfakult emlékezetében, kiszorították más történelmi alakok, akik rabul ejtették képzeletét. És mégis, agysejtjeinek mélyrétegeiben ez az alak valahol létezett. Nem került-e felszínre öntudatlanul is, amikor Bakuban találkozott Szojja Leonardovna Petrovskajával, egy ősi lengyel arisztokratacsalád sarjával? Tetszett az asszonymak az illegális proletár forradalmár, a rojtos nadrágú, borotvátalan, mogorva, zárkózott, akaratos és erős karbonári. Egyszer elment hozzá, nem érte otthon, majd amikor legközelebb jött, az asszony nevetve mesélte:

— A szomszédék kislánya azt mondja nekem: Szojja Leonardovna, egy ijesztő bácsi kereste magát.

Akkor csak könnyedén elmosolyodott, de a jellemzés kielégítette: akarta, hogy féljenek tőle.

Szojja lány, figyelmes teremtmény volt, gondoskodott róla, végső soron életének legnagyobb szerelme volt az az asszony. Az eszerekhez húzott, de sohasem vitatkozott vele, nem lakozott benne a pártfunkcionárius nők hajthatatlansága, nem erőltette rá a véleményét, ellenkezőleg, kerülte a politikai vitákat, látta, hogy minden egyet nem értés felingerli. De nem ingerelte fel, az egyetlen asszony volt, aki nem ingerelte fel. Kapcsolatuk azonban megszakadt... tüdőbaj vitte el.

O természetesen nem Otrepjev és az asszony sem volt Marina Mnyisek. Mégis elképzelhetőnek tartja, hogy az első ösztönző motívumokat éppen ezek a tudatnak távoli zugában szunnyadó alakok hívták elő: a lengyel arisztokrata nő és az ismeretlen, elvetélt pap, az illegális munkás még homályos, de nagyra-törő tervekkel. Szeptemberben a síhovszkói temetőben bú-

csúztak Hanlar Szafaralievától, a „fekete százak” által megölt munkástól. Grandiózus demonstráció volt, üvöltöttek a gyárak szirénái, az oszlopban ott menetelt Ő is, ott lépdeltak Saumjan, Jenukidze, Azizbekov, Ordzsonyikidze, Dzsaparidze, Fioletov. A beszédet Ő mondta, ott volt Szonja is. Fél évre rá őt is ugyanitt temették el. Nem volt felvonulás, nem üvöltöttek a gyárak szirénái. A koporsó mögött házbéli szomszédasszonyok, ismerős lengyelek mentek. Lecsúsztatták a mélybe, betemették földdel és elmentek. Ő azonban maradt, nem akart ismeretlenekkel visszamenni, nem volt beszélőnivalója velük. Maradt, leült a friss hant tövében.

A sziklás Sihovo-fok mélyen benyúlt a tengerbe, ott magasodott a fűrótornyokkal teletűzdelt Bibi-Ejbat felett. Nem voltak a tornyok mellett munkások, de hombáik szaporán jártak fel s alá, szivattyúzták az olajat. A tavasz épp csak ébredezett, de a nap már szaporán sütött. Egymagában ült a hegyen, a sziklás Sihovo-fok ormán, a Kászpi-tenger partján, az öblöt, a szám-talan fűrótornyot nézte. Eltemette Szonját, az egyetlen asszonyt, akit nagyra becsült, de bánata nem volt mindent elemészto. Megjárta a börtönöket — a batumit is, a kutaiszit is — átélte a kelet-szibériai száműzetést, a szökést a száműzetésből, már eltávoztak harcostársai a *Messzami-Dasziból*, elpusztult a börtönben Kechoveli, meghalt Culukidze. Mindenki elmegy előbb-utóbb, az emberi élet csak egy röpké pillanat ebben a körforgásban. Csak a MA létezik, ami szintén egy pillanat, de a forradalmár számára az igaz élet pillanata. Csak a forradalmár és az uralkodó érti az emberi élet kicsinységét és jelentéktelenségét, de csak az uralkodónak van joga kimélnie magát. Saját életed mit sem ér, amíg a hatalomért küzdesz, de midőn birtokolod a hatalmat, az élet már a győztes jutalma. Most Ő a győztes, meg tudja majd óvni életét, mert meg tudja óvni a hatalmát.

Minden forradalmár kockára teszi az életét. Ő is kockáztatott, de óvatos volt. Bakuba érkezvén mindig lement a Baladzsarahra, s a tengerpart mentén, a fűrótornyok mellett gyaloglott be a városba. Mikor elfáradt, lepihent az ösvényen és mint most

Is — odatartotta az arcát a nap felé, lenézett az útra, a tornyokra, a tengerre.

Mi irányítja a forradalmárt, mi vezeti rögs útján? Az eszme? Az eszmék sokakat kerítenek hatalmukba, de talán mindenki forradalmárrá válik? Az emberszeretet? Az emberszeretet a puhányok, a baptisták és a tolsztojánusok osztályrésze. Nem! Az eszme csupán ürügy a forradalmár számára. Az általános boldogság, az egyenlőség és a testvériség, az új társadalom, a szocializmus, a kommunizmus — mind-mind jelszavak, melyek harcra mozgósítják a tömegeket. A forradalmár — karakter, tiltakozás önmagunk megalázása ellen, saját egyéniségünk szentesítése. Ötször tartóztatták le, száműzték, megszőkött a száműzetésből, bújkált, ritkán evett, alig aludt — mindezt miért? A parasztokért, akik a trágyájukon kívül semmiről sem akarnak tudni? A „proletariátusért!”, azokért az igavonókért? Bakuban gyakran éjszakázott a Rotschildok munkás-bérekaszárnyaiban, a Bailován, éppen eleget látta a „munkásosztályt”. Abban a bakui időszakban már jeles pártszemélyiség volt, a bolsevizmus vezetője Bakuban. Minden kísérlet ennek megkérdőjelezésére csupán nyomorúságos kísérlet marad. Ezeknek a kísérleteknek útját fogja állni. Sztálin felállt a karosszékéből; feje felett valahol egy légy repkedett, egészen a fülénél zümmögött, Sztálin elhessegette, az elszállt, az asztalon landolt, elindult a hamutartó felé, Sztálin a Kljucsevszkij-kötettel csapta agyon.

— Aljasság! — mondta grúzul — aljasság! — mondta, miközben újra a karosszékbe telepedett és visszatért gondolataihoz azokról az időkről, Avel Jenukidze aljas brosúrájáról.

Ebben a brosúrában Jenukidzének egyszer csak az az ötlete támadt, hogy az illegális nyomdáról meséljen, mely *Nyina* fedőnéven működött.

A nyomda Leninnek volt alárendelve, a levelezés Krupszkáján keresztül zajlott, a nyomdát Kraszín, Jenukidze és Keelov irányították. Rajtuk kívül — ahogy Avel írja — egyetlen ember, következésképpen Ő, Sztálin sem tudott róla, NEKI, Sztálinnak, még csak nem is beszéltek róla.

Kraszint, ezt a Rotschildok és Mantasevek szolgálatában álló villamosmérnököt meg lehet érteni: Lenin megparancsolta neki, hogy tartsa be a lehető legnagyobb konspirációt. Rá Ő nem hagszik: Kraszint rég meghalt. És Kechoveli is meghalt. És nem ez a kis nyomda döntötte el a forradalom sorsát. Így állt akkoriban a dolog.

Másképpen áll azonban most. NEKI nincs szüksége a bakui, a tifliszi, a Kaukázuson túli babérokra. NEKI a párt valódi történetére van szüksége, a párt valódi története pedig csakis az, amely vezetésének érdekeit és tekintélyét szolgálja.

Ha ő nem tudott egy illegális nyomda létezéséről a közvetlen közelében Bakuban, akkor hogyan állítható most, hogy Ő vezette a pártot Oroszországban? Ha Ő vezette a pártot, akkor *elképzelhetetlen, hogy ne tudott volna a nyomda létezéséről*. Mindezt tagadni annyi, mint tagadni az ő szerepét, mint Lenin első számú munkatársáért. Hát ezt nem érti Avel Jenukidze elvtárs? Elképzelhetetlen, hogy ne értse. Minek publikál akkor egy brosúrát, melyből kitűnik, hogy Sztálin elvtársnak semmi köze sem volt a *Nyina*-nyomdához? Miért volt erre szüksége Jenukidze elvtársnak? Mitől kezd egyszerre csak a történelemben vájkálni? És erre az emberre bízta ő a Kremlt, őrá bízta az életét. Miért van a Kreml komendatúrájában annyi régi párttag? Hát vajon ilyen elv szerint válogatják össze az őrséget? Ha az őr számára az őrzés politikai feladat, akkor az ilyen őr megbízhatatlan: a politikai nézetek változhatnak. Még a személyes szimpátia is megbízhatatlan: a szimpátiát az antipátiától csak egy lépés választja el. Az őr olyan hű kell hogy legyen a gazdájához, mint a véreb — ilyen az igazi őr. Csak egyet tud — a legkisebb vétségért, a legcsekélyebb lazításért megfosztatik életétől annak minden javaival és kiváltságaival. Így kell összeválogatni az őrséget. Jenukidze elvtárs pedig a Kreml komendánsi posztján Peterszont, Trockij volt vonatparancsnokát, Trockij emberét tartja. Palotaforradalomra spekulálnak? Jenukidze *velük* van, ez látszik nyomorúságos kis brosúrájából is, ezzel aztán leleplezte magát.

Ezt az aljas, provokatív kis brosúrát szét kell morzsolni. Avel;

persze, majd elkezdni tagadni a dolgot, nyüszíteni fog, vezekelni akar — a vezeklő ember pedig politikailag leírt ember. Létezik-e azontúl fizikailag, az már senki sem érdekeli, kivéve a rokonait és a hozzátartozóit. A rokonok és a hozzátartozók pedig majd túlélnek valahogy a dolgot.

Kit is bízhatna meg azzal, hogy írjon a brosúráról? Legjobb lenne valaki a régi bakuiak közül. De ki maradt még közülük?

Ordzsonyikidze volt Bakuban, a balahnyini járásban, Samszi Aszadulajev olajmezőin dolgozott felcserként a járóbeteg-rendelésen, Ramani peremén. Jól emlékszik ő arra a házikóra: két szoba, az egyikben lakott Szergo, a másikban rendelt. Jó volt az a titkos találkahely, kényelmes, végül is bárki megfordulhatott a felcsernél. Szergo közel egy évet dolgozott ott, később többször is volt átutazóban Bakuban. Hiteles tanú, jó tanú, de kiment a magát elfoglaltságára hivatkozva, ráadásul Avel Jenukidze barátja, csak nem fog a barátja ellen tanúskodni.

Visinszkij? Tetőtől talpig gazember. Egész életében mensevik volt, nem is meglepő, hiszen csak a mensevikeknél lehet a szót szaporítani, anélkül, hogy tennének valamit. 1908-ban Balahanniban a Népházban megrendezték a bakui zubatovisták, Sendrikovék perét. Ki szólalt fel a védelmükben? Visinszkij. Egy éjszaka leforgása alatt saját szónoki művészetétől megittasultan ötször szerepelt, a demagóg törvénycsavaró! Tizenhét nyarán az arbat-i rendőrség parancsnoka volt Moszkvában, kifüggesztette a falakra Lenin körözését és még az aláírását is alákanyarította, a hülye: „A. Visinszkij”. Az októberi fordulatot követően kicsikarta TŐLE, hogy fogadja, hamut szórt a fejére, sírt. De egyetlen szót sem ejtett arról, hogy megosztotta vele a csomagjait a bailovi börtönben, ahol egy cellában ültek. Tudta, KIVEL beszél, tudta, hogy egy ilyen emlékeztetést Ő sohasem bocsátott volna meg neki, tudta, hogy a szálnalmas csomagokért cserébe életet kap. 1920-ban Ő segített neki belépni a pártba, 1925-ben segítette, hogy a Moszkvai Egyetem rektora, 1931-ben, hogy az OSZSZK ügyésze legyen, most pedig Visinszkij a Szovjetunió főügyésze helyettese, de használhatatlan tanú a bakui ügyben — a pártban lenéznek.

Marad Kirov. A forradalom előtt nem járt Bakuban, de a forradalmat követően öt éven át volt Azerbajdzsán gazdája, hozzáfért minden archívumi anyaghoz, alaposan áttanulmányozta a bakui pártszervezet történetét, művelt, gyökerekig hatoló ember. Ő az, aki válaszolhatna Jenukidze brosúrájára, tekintélyével megcáfolhatná a pártnak nem kellő verziót és alátámaszthatná a pártvezetés tekintélyét erősítő változatot. Szóban magasztalja Sztálin elvtársat, de ez kevés. Ezért is hívatta Kirovot Szocsiba, dolgozzon csak egy kicsit mellette, mutassa meg, milyen most. Ők hárman jó társaság lesznek. Például, mindhárman szeretik a zenét: Ő csak úgy szereti, Zsdanov viszont zongorázik is, Kirov már szinte zenebolond, operába jár, nem a kormánypáholyban ül, hanem a földszinten — mindenek tetejébe demokrata is! Mindig értelmiségre akart hasonlítani, ifjúként egyetemi amatőr színdarabokban játszott, bár csak az ipari iskolában tanult. Valahol látta kamaszkori képét, talán Szergónál, talán magánál Kirovnál otthon a felesége, Markusz hogy is, igen, Marja Lvovna mutatta: fiatal fickó egyengombos egyenzubbonyban, ellenzős, kokárdás egyensapkában, rajta keresztbe tett kalapács és franciakulcs — az ipari iskola emblémája, de a járatlanok szemében olyan, mint a gimnazisták, sőt, mint az egyetemisták egyenruhája.

De nem akar eljönni! A betegségére hivatkozott, az orvosok Minyeralnije vodit javallják. Mi a bajod? Gyomorégés... Ugyan már, kinek nincs gyomorégése, az is betegség? Gyere, kigyógyítunk itt téged, dolgozol velünk egy sort. „De hát mit értek én a történelemhez...” — „És mi mit értünk? De dolgozunk, dolgozz te is velünk egy keveset.”

Lakjon csak nála egy darabig, legyen szem előtt, tulajdonképpen sohasem voltak együtt. A forradalom előtt egyáltalán nem is látták egymást, majd két-három ízben találkoztak a polgárháborúban. Szorosabb kapcsolat akkor szövődött közöttük, amikor Kirov az azerbajdzsán pártszervezet élére állt, többször felutazott Moszkvába — pártkongresszusokra, KB-ülésekre, egyszerűen csak a dolgait intézni. Kedvező benyomást kelteit, Ordzsonyikidze jó véleménynyel volt róla, külföldön nem járt,

nem az emigránsok közül való, hivatásos pártmunkás, Trockij, Zinovjev, Kamenyev, Buharin engesztelhetetlen ellensége, bár az utóbbihoz baráti szálak fűzték. Ő mozdítgatta előre. A tizedik kongresszuson a KB póttagja, a tizenkettediken KB-tag, harmincban bevitte őt a Politikai Bizottságba. Leningrádba is Ő küldte, őt bízta meg azzal, hogy roppantsa össze az elégedetlenség, a kevélység és az ellenzékiesség eme örök támaszát. Nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Nem roppantotta meg a várost, ellenkezőleg, az élére állt, olcsó népszerűsége tett szert, most össz-szövetségi popularitásra tör, Sztálin elvtárssal ellentétben mérsékeltnak, jóságosnak, nagylelkűnek akar látszani. A PB-ben előbb Rjutyin, majd Szmirnov, Tolmacsov, Eizsmont kivégzése ellen emelt szót. És a többi PB-tagot is magával ragadta. Még Molotov és Vorosilov is ingadozott. Csak Lazar volt fenntartás nélkül a golyó mellett.

A nagylelkűség a legyőzöttekkel szemben veszélyes: az ellenség sohasem hisz a nagylelkűségedben, politikai manővernek fogja tekinteni és első adandó alkalommal maga fog támadni. Csak naiv ember gondolkodhat másképpen. Kirov veszélyes idealista, anyagi javakat követel a munkásosztály számára, nem érti, hogy az anyagilag biztosított ember nem képes áldozatokra, lelkesedésre, kispolgárrá, nyárspolgárrá változik. Csak a szenvedések váltják ki a hatalmas népi energiát, ezt aztán rombolásra is, teremtésre is lehet irányítani. Az emberi szenvedés istenhez vezet — a keresztény vallás eme alapvető posztulátumán nevelkedett a nép évszázadokon át, ez vált vérévé, ezt kell kihasználnunk nekünk is. A szocializmus földi paradicsom, vonzóbb, mint az Egek mitikus mennyországa, bár ehhez is szenvedéseken kell végigmenni. De a nép biztos kell, hogy legyen, hogy szenvedései időlegeseek, a nagy cél elérését szolgálják, hogy a legfelsőbb hatalom ismeri szükségleteit, gondoskodik róla, megvédi a bürokratóktól, bármilyen poszton is legyenek azok. A legfelsőbb hatalom MINDENTUDÓ — MINDENTUDÓ ÉS MINDENHATÓ.

Miről is gondolkozott tegnap ezzel kapcsolatban? A lakossági ellátásról? Az élelmiszerjegyek eltörléséről? De ez már eldön-

tött kérdés, január elsejével az élelmiszerjegyeket eltörlik. Akkor mégis miről? Megvan! Az észti kertésszel, Arvo Ivanovics-csal, folytatott beszélgetéséről gondolkozott. A kormány dácsájára Arvo Ivanovicsot a Vorosilov nevét viselő szanatóriumból hozták, a helybéliek közül való, és ahogy jelentették neki, abszolút megbízható ember, orosz nő a felesége, egész életében Szocsiban élt, a legjobb kertész hírében áll. Sztálin a Kaukázuson nem találkozott észtekkel, bár tudta, hogy a századelőn a Baltikumból pár száz észti költözött a szuhumi járásba és a Fekete-tenger partján kinőtt három vagy négy észti falu; az észtek ugyanazzal foglalkoznak, mint a helybéliek: kertészkednek, állatokat tenyésztene, csak hogy az állatjaik nagyobbak, mint a helyieké. Arról azonban, hogy az észtek Szocsiban is letelepedtek, nem tudott. Arvo Ivanovics megjelenésre ötvenes, zömök, csontos arcú, világosbarna hajú, világosszemű volt, ő is, mint minden észti mellényben és zekében járt, de buggyos nadrágját kaukázusi módra papucscipőjébe tűrte. Akcentussal beszélt oroszul, néha mulatságosan kerékbe törte a szavakat. Tegnap a virágokat nyesegette, Sztálin figyelte, hogyan dolgozik, maga is szerette a virágokat. Arvo Ivanovics valamit komoran mormogott és Sztálin megkérdezte: talán elégedetlen valamivel? Arvo Ivanovics azt felelte, hogy a feleségét becsapták a mérésnél, ráadásul még a számolásnál is. Sztálin este szólt az őrpáncsnoknak: Arvo Ivanovics feleségét becsapták a mérésnél és a számolásnál. Adja át a városi párttitkárnak: a vétkeket szigorúan meg kell büntetni.

Az orosz kupec mindig is szélhámos volt, szélhámos maradt a mai eladó is. Az augusztus hetedik törvény után már félnek az államtól lopni, lopnak hát a lakosságtól. A nép látja ezt, de nem tehet semmit. Tehát a nép helyett NEKI kell tennie. Ő nem jár boltokba, de Ő jól ismeri az Ő népe szükségleteit és sérelmeit. Sztálin felállt és a verandáról bement a szobába. A nagy titkári asztal mögött Tovvsztuha ült, akit Ő hozott Szocsiba. Itt történész tudósok dolgoznak, szükségük van az értelmiségi Tovvsztuhára a Marx-Engels-Lenin Intézet igazgatóhelyettesére, aki ismeri a történelmet és érti, milyen történelemre is van

szüksége most a pártnak. Ami a folyó ügyeket illeti, Tovsztuha azokban is kiismeri magát — évekig dolgozott mellette titkárként. Ráadásul tüdőbajos, hadd süttesse magát egy keveset a napon, lám, milyen sovány, görnyedt, köhécsel, ferdén néz, az orvosok jelentették, hogy nem húzza már sokáig. Kár, hű ember!

— Készítse elő a KB határozatának tervezetét — mondta Sztálin. — A vásárlók... nem, a fogyasztók súlycsökkentésos megkárosítása elleni harcról... és a téves számolásokról... Helyesebben így: a kiskerárok be nem tartásáról a kereskedelemben. Össze kell válogatni tényeket, rámutatni arra, hogy ez ellentmond a párt gondolkodásának, a fogyasztók széles rétegeiről. Ezekért a tényekért fegyelmi büntetést kell kiszabni Mikojanra, a kereskedelmi népbiztosra, Zelenszkijre, a Centroszozuz elnökére, az OKSZT elnökére, Svernyikre — a szakszervezeteknek is ügyelniük kellene, hogy a dolgozókat ne csapják be, ne sértsék érdekeiket. A határozatnak szigorúnak kell lennie. A Központi Végrehajtó Bizottság adjon ki egy törvényerejű rendeletet: súlycsökkentésért és téves számolásért tíz év!

— A tények összeválogatása eltart egy ideig.

— Akkor írja egyszerűen: a KB-hoz beérkeztek... Nem! A KB birtokában van adatoknak. Így írja.

Sztálin visszament a verandára, újra elhelyezkedett a karosszékekben, arcát a napnak tartotta és újra elgondolkozott Kirovon. Utódnak nevezik. Pedig Ő mindössze hét évvel idősebb Kirovnál, miféle utódlásról lehet hát szó? Nem tudni, ki hal meg előbb, a kaukázusi emberek hosszú életűek. Tehát nem a halála utáni, hanem még a halála előtti utódlásra gondolnak. Arra várhatnak. Nincs szüksége Konventre, mely a guillotine-ra küldte Robespierre-t. Robespierre végzetes hibát követett el, amikor meghagyta a Konventet. Napóleon szélnek eresztette és helyesen tette, ezért Napóleon nagy ember, Robespierre pedig minden kegyetlensége ellenére nem több egy locsogó ügyvédnél.

Egyszer, amikor Kirov megint Moszkvában járt, összejöttek Ordzsonyikidzénál. Ott volt Ő, Szergo, Kirov, Vorosilov, Miko-

jan. Kaganovics is ott volt, bár Szergo nem hívta. Nem állhatta. De Ő azt mondta: gyere Lazar, Szergo vacsorára hív. Nem emlékszik már, mire fel mesélte Kirov, hogy szerette a matematikát, a fizikát, a kémiát, kitüntetéssel végezte az ipari iskolát, majd beiratkozott a Tomszki Technológia Főiskola előkészítő tanfolyamára, mérnök akart lenni. Mellesleg nem ott ismerkedett meg Ivan Bugyaginnal? Bugyagin is erre a tanfolyamra járt, minden bizonnyal onnan kelteződik barátságuk.

Kirov bár csekélyke, mégis műszaki képzettséggel rendelkezik, műszaki hajlamú ember, kiváló — nos, tartozzon akkor hozzá az ipar. És tagolja szét az ipart gépgyártásra, vegyészetre, építőiparra és így tovább. Állandóan szét kell töredelni az összehangolódott emberek blokkjait és keverni, keverni, keverni kell a paklit. És egy ilyen ipart irányítson akkor Kirov, mint PB-tag és KB-titkár. Semmi szégyellnivaló nincs ebben: az ország iparosításának korszakában a gazdaság fő láncszemét — az ipart — irányítani nem akar átjönni Moszkvába, ez azt jelenti, hogy független, önálló akar maradni, saját külön vonalát akarja folytatni.

(Fordította: Dandé Krisztián)

Interjú Jurij Afanaszjev szovjet történésszel
La Stampa, 1987. június 10.

(...) — *Mit mondana a szovjet történettudományi kutatás bűneiről?*

— Súlyos hiba a dogmatizmus, amely a húszas évek végén kezdődött meg Sztálin levelével „a bolsevizmus történetének néhány kérdéséről”. Egy rövid szünettel, amely az ötvenes-hatvanas években volt, ez az irányzat egészen az áprilisi plénumig tartott. Sztálin nemcsak dogmatikus módon érdekelt, hanem meg is hamisított számos dolgot azzal a céllal, hogy igazolja elnyomó politikáját. Néhány hamisítást a későbbi történészek munkái sem küszöböltek ki.

— *Mi az ön véleménye Sztálinról?*

— Nem elegendő, ha beérjük a „személyi kultusztól” elfogadott állásfoglalás megállapításaival. Mindaz, ami Sztálinhoz kötődött, elmélyültebb tanulmányozást igényel, a gazdaságpolitika, a társadalompolitika, a kultúrpolitika területén. Általános ítéletalkotás csak ebben az esetben lehetséges. Az én személyes véleményem Sztálinról negatív. Azt hiszem, nagy szerepe volt abban, hogy hazánkban eltorzultak a szocializmus építésének lenini elvei. Hozzájárult a szocializmus eszményeinek lejáratásához.

— *Történelmi szükségszerűség volt Sztálin megjelenése a helyszínen?*

— Nem. Úgy gondolom azonban, hogy ha meg akarjuk érteni a Sztálin-jelenséget, korát, a nevéhez kapcsolódó politikai és gazdasági vonatkozások összességét, akkor meg kell vizsgálnunk felbukkanásának okait is. Azt hiszem, ilyen kutatómunka nyomán ismerhetjük fel, mely politikai, gazdasági és kulturális tényezők tették lehetővé Sztálin felemelkedését. Az egyik ok kétségtől az a sajátosság volt, hogy a szocializmust a tőkés fejlődés alacsony szintjéről és rendkívül alacsony kulturális szintről elinduló országban kellett építeni.

— *Olyan bűn-e a sztálinizmus még mindig, melyet le kell vezetelni?*

— Inkább azt mondanám, hibákról van szó, melyeket helyre kell igazítani, s melyeknek helyreigazítása már folyik. Vitathatatlan persze, hogy sor került annak idején tömeges, megalapozatlan megtorlásokra, törvénytelen kivégzésekre. Ezek az eljárások mindennemű etikai elvet megsértettek. Az ilyesmit csak elítélni lehet.

— *Létezik még ma is a sztálinizmus, mint viselkedési forma, mint szemlélet, gondolkodásmód?*

— Sok ember él nálunk, aki különböző megfontolások alapján „jó emléket őriz” Sztálinról. A történelmi emlékezetben léteznek „hétköznapi” nem tudományos tapasztalatok és értékelések is a múlt eseményeiről. A szóban forgó gondolatok spontán módon alakultak ki, de erősítésükhöz, terjesztésükhöz a mi ideo-

lógiónk szintén hozzájárult. Elegendő megnézni néhány filmünket, elolvasni a könyveket, amelyek magasztos, bölcs személyiségként mutatják be Sztálint. Gépkocsik ablakában még a közelmúltban is láthattuk Sztálin arcképeit. Grúziában nyíltan árusítottak. Sztálint ábrázoló fényképeket, emléktárgyakat. Sok ember őszintén azt hitte, hogy Sztálin neve a szilárd politikát, a fegyelmet, a közrendet jelképezi. Nemcsak a tudománynak, propagandánknak is rengeteget kell még tennie, hogy megszabaduljunk ettől az örökségtől.

— *Éppen ön jelentette ki, hogy újra ki kellene adni Sztálin műveit. Mivel indokolja ezt?*

— Ezek a művek a történetírási források közé tartoznak, hozzáférhetővé kell őket tenni mindenki számára. Nem arra szólítom fel diákjaimat, hogy a párt más dokumentumai vagy Lenin művei helyett tanulmányozzák Sztálin írásait, de bizonyos, hogy könnyen elérhetővé kell válniuk e dokumentumoknak is mindenki számára, aki érdeklődik múltunk iránt. A könyvtárak polcain helye van Sztálin műveinek, mint ahogyan Hruscsov és Brezsnyev műveinek is.

— *És Trockij meg Buharin írásainak?*

— Azoknak is. Kivételt csak az olyan művek képezhetnek, amelyek lényege a nyílt szovjetellenes propaganda, vagy amelyek hazudnak, meghamisítják a tényeket. Buharin írásait újra ki kell adni.

— *Iszaak Minc történész azt mondta, hogy a bolsevizmus ellenségei nem érdemelnek megértést. Különösen Trockijra és Buharinra gondolt.*

— Nem emlékszem ezekre az állításokra, ami azonban engem illet, úgy vélem, Buharin nem volt a bolsevizmus ellensége, sem a szocializmusé és a forradalomé, ahogyan utóbb Sztálin minősítette. Voltak talán téves nézetei, de nem volt ellenség. Trockij végül a bolsevizmus ellenségévé vált, de 1917-ben ő sem volt az. Objektív módon kell tehát megítélnünk Trockijt, figyelembe véve életpályájának minden ellentmondását. Egyébként pedig a szocializmus ellenségeinek írásait is tanulmányozni

kell, az ellenforradalom egész táborának eszméit. E tanulmányozás nélkül nem érthető meg a forradalom.

— *Miért nincs a Szovjetunióban komoly kutatómunka a személyi kultusszal összefüggésben?*

— Egyszerűen azt válaszolhatom erre, hogy ez a helyzet rendellenes. Bizonyos vagyok abban, hogy ilyen jellegű munkák napvilágot fognak látni, pillanatnyilag azonban egyetlen cikk, egyetlen könyv sem olvasható a személyi kultusról. Paradox helyzet ez. Haladéktalanul le kell vonnunk a megfelelő következtetéseket.

— *Miként vélekedik Hruscsovról?*

— Nagyon ellentmondásos személyiség volt. Szerepét a szovjet történelemben nemigen lehet egyöntetűen értékelni. Felismerte például, hogy társadalmunk többé nem fejlődhet úgy, ahogyan Sztálin irányítása alatt fejlődött, és arra is törekedett Hruscsov, hogy megkeresse a gazdaság tökéletesítésének mechanizmusát. Belátta, hogy nem szabad hallgatni a sztálini bűnökről. Ugyanakkor olyan lépéseket és kijelentéseket tett, amelyek visszatekintve a szubjektívizmus és a voluntarizmus megnyilvánulásainak látszanak; azaz elkövette pontosan azokat a hibákat, melyeket korábban elítélt. A sztálinizmus hibáinak leküzdéséhez, ezt mutatják a tapasztalatok, nem elegendő annak megállapítása, hogy Sztálin önkényeskedéseket engedett meg magának. Meg kell magyarázni, miért vált lehetségessé mindez. Hruscsov megállt félúton, nem találta a választ. (...)

**Részlet a Szovjetunió Kommunista (bolsevik)
Pártjának története című tankönyvből (1938)
Szikra Kiadás, 1948. 363—365. old.**

Az 1937-es év új adatokat hozott napfényre a buchárinista-trockista banda szörnyetegeiről. A bírósági tárgyalás Pjatakov, Radek és társaik ügyében, Tuchacsevszkij, Jakir és társaik ügyében, s végül a Buchárin, Rykov, Kresztjinszkij, Rozengolje és társaik ügyében — mindezek a bírósági tárgyalások bebizonyí-

tették, hogy a buchárinisták és trockisták már régóta a nép ellenségeinek egy közös bandáját alkották a „jobboldaliak és trockisták blokkja” formájában.

A bírósági tárgyalások beigazolták, hogy az emberiségnek ezek a söpredékei a nép ellenségeivel — Trockijjal, Zinovjevvel és Kámenjevvel — együtt már az októberi szocialista forradalom első napjaitól kezdve összeesküvést szerveztek Lenin ellen, a párt ellen, a szovjet állam ellen. A breszti béke megghiúsítására irányuló provokációs kísérletek 1918 elején; a Lenin elleni összeesküvés és megegyezés a „baloldali” eszerekkel Lenin, Sztálin és Szverdlov letartóztatására és megöletésére 1918 tavaszán; a Lenin elleni gaz merénylet és Lenin megsebesítése 1918 nyarán; a „baloldali” eszerek lázadása 1918 nyarán; a párton belüli nézeteltérések szándékos kiélesítése 1921-ben a lenini vezetésnek belülről való megingatása és megdöntése céljából; a pártvezetőség megdöntésére irányuló kísérletek Lenin betegsége alatt és halála után; államtitkok kiszolgáltatása és kémiszolgálatok a külföldi felderítő osztályoknak; Kirov elvtárs galád meggyilkolása; kártevő és diverziós tevékenység, robbantások; Menzsinszkij, Kujbysev és Gorkij galád megöletése — mindezek és ezekhez hasonló más gaztettek, mint kitűnt, húsz éven át Trockij, Zinovjev, Kámenjev, Buchárin, Rykov és azok uszályhordozóinak részvétele vagy vezetése alatt mentek végbe, a külföldi burzsoá kémirodák utasítására.

A bírósági tárgyalások kiderítették, hogy a trockista-buchárinista szörnyetegek végrehajtvá gazdáik, a külföldi burzsoá kémirodák akaratát, azt tűzték ki céljukul, hogy a pártot és a Szovjetuniót feldarabolják, a szovjet Tengermelléket japánok kezére, a szovjet Bjelorussziát a lengyelek kezére és a szovjet Ukrajnát a németek kezére juttassák, a munkások és kolhozisták vívmányait megsemmisítsék, a kapitalista rabszolgaságot a Szovjetunióban visszaállítsák.

Ezek a fehérgárdista törpék, akiknek erejét legfeljebb jelentéktelen férgek erejéhez lehetne hasonlítani — közmulatságra —, nyilván azt képzeltek magukról, hogy ők az ország urai, s

hogy valóban módjukban van szétozítani és áruba bocsátani Ukrajnát, Bjelorussziát, a Tengeremelléket.

Ezek a fehérgárdista férgek elfelejtették, hogy a Szovjetország ura a szovjet nép, s hogy a Rykovok, Buchárinok, Zinovjevek, Kámenjevek és hasonló urak csak ideig-óráig állhatnak az állam szolgálatában, amely őket, mint szükségtelen lomot, bármely pillanatban kidobhatja irodáikból.

A fasisztáknak ezek a hitvány lakájai elfelejtették, hogy a szovjet népnek csak az ujját kell megmozdítania ahhoz, hogy nyomuk se maradjon.

A szovjet bíróság a buchárinista-trockista szörnyetegeket agyonlövésre ítélte.

A Belügyi Népbiztosság szervei végrehajtották az ítéletet.

A szovjet nép jóváhagyta a buchárinista-trockista banda megsemmisítését és napirendre tért fölöttük.

Valerij Popov: Eset a tejüzemben (1978)

A négylábú tyúk, antológia, Szépirodalmi, 1984.

199—200. old.

Két hadnagy, Petrov és Broskin járta a tejüzemet.

Csönd és nyugalom volt. Egyszer csak lövés dörrent. Petrov karjait szétvetve, holtan rogyott a földre. Broskin megdöbbsent. A telefonhoz rohant és tárcsázott.

— Halló! — kiáltotta a kagylóba. — Halló, Majorov alezredes? En vagyok, Broskin. Azonnal küldjenek őrzőjáratot a tejüzembe.

Visszaakasztotta a kagylót, és megkereste az üzem igazgatóját.

— Mi ez itt maguknál?... Lövöldöznek?! — kérdezte szigorúan.

— Hát, igen, a kém — mondta bosszúsan az igazgató. — Három nappal ezelőtt jönnek be a dolgozóink, s látják, hogy ott ül a kém, és issza a tejet. El akarták fogni, de elfutott, és bevette magát a túróba.

— Miféle túróba? — képedt el Broskin.

— A négyes számú üzembrészben háromszáz tonna túró van. Még most is ott bujkál benne.

— Hát így állunk! — mondta Broskin.

Ekkor megérkezett az őrző: Majorov alezredes és hat hadnagy szállt ki a dzsipből. Broskin az alezredeshez lépett és talpraesetten jelentett.

— Elfogni! — adta ki a parancsot Majorov.

— Hogyhogy elfogni? — kiáltott fel az igazgató. — És a túróval mi lesz?

— Kihordani!

— De hiszen nincs csomagolóanyag! — mondta megsemmisülve az igazgató.

— Akkor várunk — mondta Broskin. — Kiéhezik — előmászik.

— Nem éhezik ki — mondta Majorov —, túró fog enni.

— Akkor kivárjuk, amíg megeszi az egész — mondta a türelmetlen Broskin.

— Az nagyon sokára lesz — mondta az igazgató.

— Mi is esszük a túró — mondta Majorov, és elmosolyodott.

Sorba állította az embereit, majd fölvezette őket a négyes számú üzembrészbe; a túróhegynél csatárlancba fejlődtek és enni kezdtek. Egyszer csak látják, hogy hatalmas tömeg közeledik feléjük. Legelől egy intelligens külsejű, őszülő halántékú munkás lépked.

— Hozzatok jövőnk — mondta Majorovnak. — Segíteni. Ebédszünet van, hát úgy határoztunk...

— Köszönet — mondta Majorov, és szigorú tekintete elfátyolosodott.

Igy már gyorsabban ment a dolog. Fogyott a túróhegy. Mikor már csak húszkilónyi maradt belőle, kiugrott az ember. Ledöntötte a lábáról a két hadnagyot. Keresztülrohant az udvaron, miközben ügyesen kerülgette a kirakott csapdákat. Broskin utánavegette magát. Senki sem lőtt, mert féltek, hogy Broskint találják el. Broskin sem lőtt, mert élve akarta elfogni a kémeket.

Csak a kém lövöldözött. Aztán eltűnt a hármás számú üzemrész kapujában. Broskin a nyomában. Egy perc múlva visszajött.

— Baj van, fiúk — mondta —, most meg a vajba mászott bele.

(Fordította: Bratka László)

Részlet Karl Radek vallomásából

a Párhuzamos Trockista Központ moszkvai perében
(1937)

Sayers—Kahn: A nagy összeesküvés, Szikra Kiadás,
1948. 310—311. old.

— Mikor a belügyi népbiztosságra kerültem, a nyomozást vezető tiszt... ezt mondta nekem: „Maga már nem gyerek. Itt van tizenöt ember, aki maga ellen tanúskodik. Ebből már nem szabadulhat és miat gondolkodó ember, ezt nem is remélheti...”

Két és fél hónapon keresztül kínoztam a nyomozótisztet. Itt felmerült az a kérdés, vajon kínoztak-e bennünket a kihallgatás folyamán. Meg kell mondanom, hogy nem engem kínoztak, hanem én kínoztam a nyomozótiszteket és arra kényszerítettem őket, hogy egy halom haszontalan munkát végezzenek. Két és fél hónapon keresztül vezettem a nyomozótiszteket olyan irányba, hogy kihallgatásaim során és más vádlottak vallomásaival való szembesítésnél felfedjék előttem minden kártyájukat, úgy, hogy megtudjam, ki vallott, ki nem vallott és minden egyes vádlott, milyen vallomást tett.

Es egy nap a vezető nyomozó odajött hozzám és azt mondta: „Maga maradt utolsónak. Miért fecsepli és húzza az időt? Miért nem mondja el, ami mondanivalója van?” Es akkor azt válaszoltam: „Hát igen, holnap elkezdem a vallomásomat.”

1. Minthogy beszédemet kéziratból olvastam föl, egészen jelentéktelen kiegészítésekkel, ezért a gyorsírásos jegyzőkönyv kijavítása helyett mellékelem a felolvasott kéziratot.

2. A gyorsírók nagyon nehéz körülmények között dolgoztak. Egész sor közbeszólást jegyeztek le, de távolról sem mindet. Lehetséges, hogy egyes közbeszólások rögzítését a gyorsírásos jegyzőkönyv készítőinek jóízlése akadályozta meg. Semmiképpen nem akarom ezt bűnükül felróni. A jegyzőkönyvből az sem derül ki, hogy az elnökségi emelvényről állandóan megzavartak beszédem elmondásában. A jegyzőkönyvben nem szerepel, hogy erről az emelvényről egy poharat vágtak hozzám (állítólag Kubjak elvtárs). A jegyzőkönyvben az sem szerepel, hogy a kibővített plénum egyik részvevője megpróbált lerángatni a szónoki emelvényről stb. stb.

3. Első felszólalásom, amelyet annak a javaslatnak védelmében tettem, hogy külön napirendi pontként szerepeljen a Vrangeltiszt és a katonai összeesküvés kérdése, a plénum külön határozatával törölte a jegyzőkönyvből. Ennek következtében azonban a jegyzőkönyv nem örökölte meg azt a tényt sem, hogy a Központi Ellenőrző Bizottság tagja, Jaroszlavszkij elvtárs, beszédem közben hozzám vágta az ellenőrző számadatokat tartalmazó könyvet. E tény erkölcsi-politikai jelentősége különösen megnő attól a körülménytől, hogy míg az alapszervben, a vita során a párttag munkásokat kizárják a pártból egy élesebb kijelentésért is, addig az effajta kizárások egyik szervezője és kivitelezője megengedhetőnek tartja, hogy a párt legfelső fórumán, a Központi Bizottság és a Központi Ellenőrző Bizottság egyesített plénumán olyan módszerekhez folyamodjon, amelyeket csak fasiszta-huligán módszereként lehet jellemezni.

4. Buharin elvtárs beszéde alatt, válaszul egy közbeszólásra, Svernyik elvtárs is hozzám vágott egy könyvet. Svernyik elv-

társ — a KB egykori titkára, jelenleg a párt uráli szervezetének vezetője. Remélem, hogy hőstette bekerül a jegyzőkönyvbe.

5. E fentebb ismertetett huligánkodásoknak (Jaroszlavszkij, Svernyik, Kubjak és mások huligán cselekedeteinek) egyike sem váltotta ki az elnökség leghalványabb rosszallását sem. Éppen ezért az egyesített plénumon lejátszódó jeleneteket nem lehet másként értelmezni, mint a legfelelősebb pártfórum irányelveit az összes pártszerveknek, hogy milyen módszerekkel kell a kongresszus előtti vitát lebonyolítani.

(Fordította: Szilágyi Ákos)

Sztálin: A nézeteltérések történetéhez (1925)

**Az SZK(b)P XIV. Kongresszusának
gyorsírási jegyzőkönyvre, Moszkva—Leningrád,
1926. 505—506. old.**

Mivel kezdődött az egyenetlenség? Azzal a kérdéssel kezdődött, hogy „mi legyen Trockijjal”. Ez 1924 végén volt. A leningrádiak csoportja eleinte Trockijnak a pártból való kizárását javasolta. (...) Mi, vagyis a Központi Bizottság többsége, nem értettünk egyet ezzel és némi harc után meggyőztük a leningrádiakat arról, hogy határozatukból ki kell dobniuk a kizárásról szóló pontot. (...) Nem értettünk egyet Zinovjevvel és Kamenyevvel azért, mert tudtuk, hogy a lemetzés politikája nagy veszélyeket rejt magában a pártra nézve, hogy a lemetzés módszere, az érvágás módszere — márpedig ők vért követeltek — veszélyes, magával ragad: ma lemetsettük az egyiket, holnap lemetsszük a másikat, holnapután a harmadikat — mi marad végül a pártban? (...)

Emlékszem rá, hogy egyes elvtársak, például 1917 októberében, olyan hibákat követtek el, amelyekhez viszonyítva Buharin elvtárs hibája szóra sem érdemes. (...) És a párt mégis elfelejtette ezeket a hibákat, míhelyt ezek az elvtársak beismerték, hogy hibát követtek el. Buharin azonban ezekhez az elvtársakhoz képest jelentéktelen hibát követett el. És nem szegte meg a Központi Bizottság egyetlen határozatát sem. Mivel magyaráz-

ható, hogy mindennek ellenére még mindig féktelen hajsza folyik Buharin ellen? Tulajdonképpen mit akarnak Buharintól? (...) Buharin vérét akarják? Nem adjuk az ő vérét, vessék az eszükbe. (...) Mi az értelme az önök platformjának? Mi következik ebből? Ebből az következik, hogy a pártot Rikov, Kalinyin, Tomszkij, Molotov, Buharin nélkül kell vezetni... de azok nélkül az elvtársak nélkül, akiket megneveztem most, a pártot nem lehet vezetni.

Nyikolaj Buharin levele „A pártvezetés jövőendő nemzedékének”, melyet letartóztatása előtt feleségére, A. M. Larinára bízott. (1938)

Larina a levelet kívülről megtanulta, és 1961-ben, száműzetéséből való visszatérésekor legyejezte.

Roj Medvegyev: K. Szudu isztorii, 1974.

New York, 350—352. old.

„Távozom az életből. Fejemet nem a proletariátus bárdja alá hajtom, mely kíméletlen kell legyen, de szigorúan erkölcsös is. Érzem, hogy tehetetlen vagyok a pokoli gépezettel szemben, mely, alighanem a középkor módszereit használva föl, gigászi erőre tett szert, szervezett rágalomhadjáratot folytat, bátran és magabiztosan működik.

Nincs már Dzerdzsinszkij, lassanként a múltba vesztek a CSEKA nagyszerű hagyományai, mikor még a forradalmi eszme irányította minden egyes cselekedetét, igazolta kíméletlenségét az ellenséggel szemben és védte az államot mindenféle ellenforradalomtól. Ezért vívtak ki a CSEKA szervei annak idején különleges bizalmat, különleges megbecsülést, tekintélyt és tiszteletet. Jelenleg azonban, az úgynevezett NKVD nagy többségükben — eszme nélküli, elzüllött, jól fizetett csinovnyikok elfajult szervezete, akik a CSEKA egykori tekintélyét felhasználva, Sztálin beteges gyanakvását kiszolgálva, félek többet mondani ennél, érdemrendeket és dicsőséget hajszolva végzik a maguk förtelmes dolgát, anélkül — melleleg szólván —

hogy tisztában lennének vele: egyidejűleg önmagukat is megsemmisítik, mert a történelemben a mocskos ügyeknek nem maradhatnak tanúik.

A Központi Bizottság bármely tagját, a párt bármely tagját porrá morzsolhatják ezek a „csodatévő szervek”, árulót, terroristát, diverzánt, kémeket csinálva belőle.

Viharfelhők tornyosulnak a párt fölött: csak egyedül az én semmiben sem vétkes fejem ezer és ezer ártatlan pusztulását vonja maga után. Hiszen szervezetet kell kreálni — Buharin szervezetét, amely a valóságban nem létezik, nemcsak most, amikor már hetedik esztendeje, hogy köztem és a párt között a véleménykülönbségnek még árnyéka sem merül föl, hanem korábban a jobboldali ellenzék idején sem létezett. Rjutyin, Uglanov titkos szervezeteiről semmit sem tudtam. Saját nézeteimet, Rikovval és Tomszkijjal együtt nyíltan képviseltem.

Tizennyolc éves koromtól vagyok a pártban és életem célja mindig a munkásosztály érdekeiért folytatott harc, a szocializmus győzelme volt. S ezekben a napokban az újság, mely címében az „igazság” szent fogalmát viseli, a legvisszatasztálóbb hazugságot terjeszti, azt írván, hogy én, Nyikolaj Buharin megakartam semmisíteni október vívmányait, restaurálni akartam a kapitalizmust. Ez olyan hallatlan arcátlanság, olyan hazugság, amelyhez fogható, az arcátlanság és a néppel szembeni felelőtlenség fokát tekintve, csak az lehetne, ha Nyikolaj Romanovról kiderítenék, hogy egész életét a kapitalizmus és a cári önkényuralom elleni harcnak, a proletárforradalom ügyének szentelte. Ha a szocializmus felépítésének módszereit illetően nemegyszer tévedtem is, kérem, hogy az utókor ne ítéljen meg szigorúbban, mint Vlagyimir Iljics tette. Elsőként, még kitaposatlan úton indultunk el az egyetlen cél felé. A »Pravdá«-nak külön vitamelléklete volt, mindenki vitázott, kerestük az utat, összevesztünk és kibékültünk és mentünk tovább az úton együtt.

Önökhöz fordulok, a párt vezetőinek jövőendő nemzedékéhez, akiknek történelmi küldetéséhez tartozik majd az a kötelesség is, hogy kibogozzák a bűnöknek e szörnyűséges szövevényét, mely ezekben a borzalmas napokban egyre terebélyesedik.

A párt minden tagjához fordulok! Életemnek ezekben a talán utolsó napjaiban is bizonyos vagyok benne, hogy a történelem szűrője előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül lemossa rólam a rám ragadt gyalázatot. Soha nem voltam áruló, Lenin életéért habozás nélkül odaadtam volna a sajátomat, szerettem Kirovot, semmire sem készültem Sztálin ellen. Kérem a párt vezetőinek új, fiatal és becsületes nemzedékét, hogy levelemet ismertesse a párt előtt, mentsen fel a vádak alól és állítsa helyre párttagságomat.

Ne feledjétek elvtársak, hogy azon a zászlón, amelyet diadalmenetben visztek a kommunizmus felé, az én véremből is van egy csepp.

Nyikolaj Buharin

**Sztálin beszéde a Vörös Hadsereg
Katonai Akadémiáján 1935 májusában (részlet)**

Azelőtt azt mondtuk, hogy „minden a technikától függ”. Ez a jelszó segítségünkre volt abban, hogy likvidáltuk a technika hiányát, s a munka minden ágában széles technikai bázist hoztunk létre, hogy embereinket elsőrangú technikával fegyverezzük fel. Ez igen helyes. De ez még nagyon, de nagyon nem elegendő. Ahhoz, hogy a technikát mozgásba hozzuk és gyökeréig kihasználjuk, olyan emberekre van szükségünk, akik elsajátították a technikát, olyan káderekre, melyek a technikát teljesen magukévá tudják tenni és annak rendje és módja szerint kihasználni. A technika, olyan emberek nélkül, akik elsajátították — halott. A technika, olyan emberek kezében, akik elsajátították, csodákat tehet és kell is hogy tegyen. Ha a mi elsőrangú gyárainkban, szovhozainkban, kolhozainkban, közlekedésünkben, Vörös Hadseregünkben elegendő számú olyan káderrel rendelkezünk, mely uralkodni tud ezen a technikán, országunk háromszor-négyszer annyi eredményt tudna felmutatni, mint ma. Ezért a fősúlyt most az emberekre, a káderekre kell

helyezni, azokra, akik a technikát elsajátították. Ezért azt a régi jelszót, hogy „minden a technikától függ”, mely annak a már túlhaladott periódusnak a visszatükrözése volt, amikor nálunk még technikaihiány uralkodott, új jelszóval kell felváltanunk, azzal a jelszóval, hogy „minden a káderektől függ”. Ez most a legfontosabb...

Meg kell végre érteni, hogy a világ összes értékes tőkéi közül a legértékesebb s legdöntőbb jelentőségű tőke — az ember, a káder. Meg kell érteni, hogy a mi jelenlegi viszonyaink között „minden a káderektől függ”. Ha jó és nagyszámú kádereink lesznek az iparban, a mezőgazdaságban, a közlekedésben, a hadseregben — országunk győzhetetlen lesz. Ha ilyen kádereink nem lesznek — mind a két lábunkra sántítani fogunk.

F. F. Raszkolnyikov: Nyílt levél Sztálinhoz (1939)
Ogonyok 1987. 26. szám

Sztálin, Önnel új időszak kezdődött, mely forradalmunk történetébe a „terror korszakának” címszava alatt fog bevonulni. A Szovjetunióban ma senki nem érzi magát biztonságban, álomra hajtva fejét, senki nem tudja, sikerül-e elkerülnie az éjszakai letartóztatást. Senki nem számíthat kegyelemre. Jobboldali és bűnöző, október hőse és a forradalom ellensége, régi bolsevik és pártunkívüli, kolhozparaszt és követségi képviselő, népbiztos és munkás, értelmiségi és a Szovjetunió marsallja — mindenki egyformán van kitéve a vész csapásainak. Mindenki ugyanabban a véres ördögkerékben forog... Ön az egykori trockistákkal, zinovjevistákkal, buharinistákkal kezdte a véres leszámolást, aztán a régi bolsevikok kiirtásával folytatta, utána megsemmisítette a pártunkívüli és pártkádereket, akik a polgárháborúban születtek és akik saját vállukon hordták ki az első öt éves terveket és végül megszervezte a Komszomol lemészárlását is. Ön a trockista-buharinista „kémekkel” vívott harc jelszavával takarózik. Ám a hatalom nem tegnap került az Ön ke-

zébe. Az Ön jóváhagyása nélkül senki nem juthatott felelős poszthoz. Ki ültette az úgynevezett „népellenségeket” az állam, a hadsereg, a párt és a diplomáciai szolgálat legfelelősségteljesebb posztjaira? ... Joszif Sztálin! Ki telepített a párt- és államapparátus minden pórusába úgynevezett „kártevőket”? ... Joszif Sztálin!

Alávaló hamisítások segítségével Ön bírósági pereket rendezett, amelyekben a vád ostobasága felülmúlta a szemináriumi könyvekből Ön által jól ismert középkori boszorkánypereket. Ön is jól tudja, hogy Pjatakov nem repült Oslóba, Maxim Gorkij természetes halállal halt meg és Trockij nem siklatott ki vonatokat. Tudva, hogy mindez hazugság, Ön arra ösztönzi cinkostársait, hogy tovább rágalmazzanak és rágalmazzanak! ... A rágalomból valami mindig megmarad.

Lenin koporsója fölött Ön ünnepélyes esküt tett arra, hogy teljesíteni fogja végakarátát és úgy fog vigyázni a párt egységére, mint a szeme világára. Esküszegő! Ön megsértette Leninnek e végakarátát. Ön megrágalmazta és kivégeztette Lenin régi harcostársait, akiknek ártatlanságával teljesen tisztában volt. Haláluk előtt arra kényszerítette őket, hogy olyan bűnöket bánjanak meg, melyeket sohasem követtek el és tetőtől-talpig bemocskolják magukat.

Hol vannak az októberi forradalom hősei? Hol van Bubnov? Hol van Krilenko? Hol van Antonov-Ovszejenko? Hol van Dibenko? Ön tartóztatta le őket, Sztálin! ... Hol a régi gárda? Nincsenek már az élők sorában. Ön lövette őket agyon, Sztálin. Ön megrontotta és bemocskolta saját híveinek lelkét. Arra kényszerítette az Onnel együtt haladókat, hogy gyötrelmek között és undorodva, tegnapi elvtársaik és barátaik vérében gázoljanak. A párt hamis történetében, melyet az Ön vezetésével írtak, Ön megablolta a holtakat, az Ön által meggyilkoltakat és megrágalmazottakat, mikor önmagának tulajdonította az ő hőstetteiket és érdemeiket.

Képmutató módon azt hirdetve, hogy az értelmiség a „föld éltető nedve” — Ön a belső szabadság minimumától is megfosztotta az írók, a tudósok, a festők munkáját. Olyan présbe szorí-

totta a művészetet, amelyben megfullad, elhal. Az Ön által meg-
rémített cenzúra őrzöngése és a mindenért fejükkel felelő szer-
kesztők érthető félénksége oda vezettek, hogy a szovjet iroda-
lom elsorvad, megbénul. Az író nem tudja megjelentetni mű-
veit, a drámaíró bemutatni darabjait, a kritikus kimondani sze-
mélyes véleményét, ha azon nincs rajta a hivatalosság stemp-
lije. Ön megfojtja a szovjet művészetet, elvárva, hogy udvari
talpnyalója legyen, de a művészet inkább hallgat, semhogy
„hozsannát” zengjen Önnek. Erőnek erejével álművészetet akar
meghonosítani, amely unalmas egyhangúsággal csak az Ön hír-
hedt zsenialitásáról énekel, amivel mindenki torkig van már.
Tehetségtelen grafománok félistenként, mint a Nap és a Hold
szülöttét dicsőítik Önt, Ön pedig, mint egy keleti despota élvezi
az otromba hízelkedést. Könyörtelenül kiirtja a tehetséges, de
Önnek nem megfelelő írókat. Hol van Borisz Piinyak? Hol van
Szergej Tretyakov? Hol van A. Aroszev? Hol van Mihail Kol-
cov? Hol van Galina Szerebrjakova, akinek minden bűne az,
hogy Szokolnyikov felesége volt? Ön tartóztatta le őket, Sztálin!

Ön megfosztotta a szovjet tudósokat, különösen a humán
tudományok területén a tudományos gondolkodás szabadságá-
nak minimumától is, amely nélkül az alkotómunka lehetetlenné
válík. Intrikákkal, botrányokkal, rágalmakkal teszík lehetet-
lenné az egyetemeken, intézetekben, laboratóriumokban dolgozó
tudósok munkáját a magabiztos és tudatlan tökfílkók. Az egész
világ színe előtt olyan kiemelkedő orosz tudósokat nyilvánított
„disszidenseknek”, mint Ipatyev és Csicsibabin akadémikus,
naiv módon azt gondolva, hogy ezzel megfoszthatja őket a di-
csőségtől, pedig csak önmagát szégyenítette meg, mikor az egész
ország és a világközvélemény tudomására hozta azt az Ön re-
zsimje számára szégyenletes tényt, hogy a tudósok elmenekülnek
az Ön „paradicsomából”, meghagyva Önnek az Ön „áldásait”: a
lakást, az automobilt, a népbiztosság ebédlőjébe szóló ebédje-
gyeket. Ön kiirtotta a tehetséges orosz tudósokat. Hol van a
legjobb szovjet repülőgép-tervező, Tupoljev? Még őt sem kímél-
te. Ön letartóztatta Tupoljevet is, Sztálin! Nincs olyan terület,
nincs olyan zug a szellemi életben, ahol nyugodtan dolgozhatna

az ember. A színházigazgató, a nagyszerű rendező, a kiemelkedő alkotóművész, Vszevolod Mejerhold nem foglalkozott politikával. Ön mégis letartóztatta Mejerholdot, Sztálin!

A háború előestéjén Ön lerombolja a Vörös Hadsereget, az ország büszkeségét, erejének biztosítékát. Ön lefejezte a Vörös Hadsereget és a Vörös Flottát. Ön megölte a hadsereg legtehetségesebb vezetőit, akik a világháború és a polgárháború tapasztalatain nőttek fel, élükön Tuhacsevszkijel, a nagyszerű marsallal. Ön kiirtotta a polgárháború hőseit, akik a legkorszerűbb haditechnikának megfelelően alakították át és legyőzhetetlenné tették a Vörös Hadsereget. A legnagyobb háborús veszély pillanatában Ön folytatja a hadsereg vezetőinek megsemmisítését, beleértve az alsóbb parancsnoki kart és a fiatal parancsnokokat. Hol van Bljuher marsall? Hol van Jegorov marsall? ... Ön tartóztatta le őket, Sztálin!

A szovjet nép nyomására Ön képmutatóan feltámasztja az orosz történelmi hősök kultuszát: Alekszej Nyevszkijét, Dmitrij Donszkojét, Mihail Kutuzovét, abban reménykedve, hogy a jövő háborúban ők többet fognak segíteni Önnek, mint a kivégzett marsallok és tábornokok...

Az Ön örült bacchanáliája nem tarthat már sokáig. Végtelen az Ön bűneinek lajstroma. Végtelen az Ön áldozatainak listája, lehetetlenség mindet felsorolni. A szovjet nép előbb vagy utóbb a vádlottak padjára fogja ültetni Önt, mint a szocializmus és a forradalom árulóját, mint a legfőbb kártevőt, a nép Igazi ellenségét, mint az éhínség és a hamis bírósági perek szervezőjét.

(Fordította: Szilágyi Ákos)

**Alekszandr Nyekrics: Így történt
Kossuth, 1967. 112—118. old.**

1940-ben több intézkedést hoztak az egyszemélyi vezetés megerősítésére. A komisszárok intézményét, amelyet 1937-ben

vezettek be, megszüntették, helyüket a parancsnokok politikai helyettesei foglalták el.

A Finnországgal való fegyveres konfliktus, s a fegyveres erők helyzetének tanulmányozása sok hibát tárt fel a parancsnoki állomány kiképzésében. Ez különösen a gyalogságra vonatkozott, amelynél 1940. május elsején hiányzott a parancsnoki állomány egyötöde. Megállapították, hogy a katonai iskolák végzős hallgatói nem tudják biztosítani a szükséges tartalékok felállítását. A kiképzés színvonala alacsony volt. Kiderült, hogy a szakaszparancsnokok, a századokhoz beosztott tisztek 68 százaléka a rövidített, öthónapos kiképzéssel rendelkező alhadnagyságok voltak.

Azok a repressziók, amelyeket I. V. Sztálin alkalmazott a Vörös Hadsereg parancsnoki karával szemben, még nehezebbé tették a helyzetet. Az első áldozatok között volt a Szovjetunió londoni katonai attaséja, V. I. Putna, aki ellen azt a hamis vádat emelték, hogy földalatti ellenforradalmi trockista tevékenységet folytatott. Azon a nyilvános tárgyaláson, amelyet 1937 januárjában a „szovjetellenes trockista központ” ellen folytattak, elhangzott M. N. Tuhacsevszkijnek, a Szovjetunió marsalljának a neve is. S bár itt kijelentették, hogy Tuhacsevszkijnek semmi köze sincs a dologhoz, és semmivel sem vádolják, neve többé nem volt makulátlan. Nyilvánvalóan erre törekedett Visinszkij államügyész, aki a vádlottakhoz intézett kérdéseiben legalább tízszer említette a marsall nevét.

Tuhacsevszkij marsall továbbra is a helyén maradt, de sorsa tulajdonképpen már ekkor eldőlt. Tuhacsevszkijt és a Vörös Hadsereg többi tehetséges vezetőjét kompromittálni akarván, a szovjethatalom elleni összeesküvéssel vádolták.

A történetnek több változata ismeretes. Mindegyiknek az az anyag az alapja, amelyet Kaltenbrunnernek, a Gestapo helyettes főnökének az adjutánsa, Höttl publikált 1950-ben „Titkos front” címen, W. Hagen álnévvel. Később Höttl a munkát újra kiadta saját neve alatt. Ebben a könyvben megemlékezik a Gestapo provokációs és kémtevékenységéről s többek között arról is, hogy a német felderítő és kémelhárító szervek olyan okmá-

nyokat is fabrikáltak, amelyek arra voltak alkalmasak, hogy ezekkel kompromittálják a szovjet felső katonai vezetést. Ez a variáns megegyezik az eseményeknek azzal az előadásával, amelyet W. Schellenbergnek, a Birodalmi Biztonsági Főhivatal egyik osztályvezetőjének a halála után kiadott emlékirataiban találunk. Rendelkezésre állnak még ebben az ügyben más anyagok is, mint például nyugati politikusok emlékiratai stb.

A kommunizmus ügyéhez hű párt- és szovjet káderek elleni repressziók kárörömmel töltötték el a Szovjetunió ellenségeit. Különösen örültek Berlinben, ahol a fasiszták régen terveket kovácsoltak a Vörös Hadsereg és a szovjet állam meggyengítésére. E törekvések még erősebbekké váltak azután, hogy a Szovjetunió, Franciaország és Csehszlovákia között kölcsönös segítségnyújtási egyezmény jött létre, az európai fasiszta agresszió megakadályozása céljából. A hitleristákat belpolitikai elgondolások is vezették. Ezek lényege az volt, hogy a német hadsereget teljes egészében fasiszta befolyás alá vonják, s egyszer s mindenkorra rákényszerítsék a német tábornokokat arra, hogy lemondjanak mindenfajta, a hadseregre támaszkodó önálló politikáról. Ez annál is inkább fontos volt, mert a hitleristák szerint a kezdődő fegyverkezés és a német fegyveres erők növelése megkövetelte a vezetés teljes fasizálását. Ezért minden eszközzel igyekeztek kompromittálni a „legnyakasabb” tábornokokat. A német generálisokat meg lehetett vádolni azzal, hogy bűnös kapcsolatokat építettek ki a szovjet tábornokokkal...: Lehetett olyan okmányokat fabrikálni, amelyek ezt alátámasztották. S végül lehetett olyan utat és módot találni, amellyel ezeket az okmányokat eljuttatták Moszkvába, hogy kompromittálják a szovjet tábornoki kart is...

Atadjuk a szót Walter Schellenbergnek.

1937 elején Schellenberget megbízta Heydrich, aki közvetlen főnöke volt, hogy készítsen az utóbbi évekre vonatkozóan egy összeállítást a Reichswehr és a Vörös Hadsereg közötti kapcsolatokról.

Mint ismeretes, a húszas években Németország és a Szovjetunió között a rapallói szerződés után a szovjet—német viszony

normálisan alakult. A kereskedelem fejlődött, s tudományos és műszaki kapcsolatok jöttek létre. Németország és a Szovjetunió kölcsönösen katonai delegációkat is küldtek egymáshoz. A Vörös Hadsereg egyes vezetői német katonai akadémián tanultak. Ezek között volt például I. E. Jakir hadseregpáncsnok, aki kitüntetéssel végezte ezt az akadémiát. A Reichswehr vezetőinek kérésére Jakir a német tisztek részére előadásokat tartott a polgárháború hadműveleteiről. Ezekben és más ügyekben szovjet és német intézmények között szokásos szolgálati levelezés is folyt. E levelezésben voltak olyan iratok, amelyeket szovjet intézmények, köztük katonai intézmények vezetői írtak alá. A német levéltárakban megvoltak Tuhacsevszkij és más szovjet katonai vezetők aláírásának fényképmásolatai. Ez a körülmény nagy szerepet játszott a végzetes provokáció előkészítésében.

Schellenberg a kért áttekintést hamarosan elkészítette. Heydrich közölte Schellenberggel, hogy olyan értesülésekkel rendelkezik, amelyek szerint a szovjet tábornokok, Tuhacsevszkijjal az élen és a német tábornokok támogatásával, Sztálin elleni államcsínyt szándékoznak végrehajtani. Ezt a gondolatot egy orosz fehéremigráns tábornok, Szkoblin „tálalta” Heydrich elé. Heydrich Schellenberg tanúsága szerint azonnal megértette, hogy hogy lehet ezt kiaknázni. „Ha helyesen járunk el, akkor olyan csapást mérhetünk a Vörös Hadsereg vezetőségére, amelyet hosszú éveken keresztül nem fog kiheverni” — írja Schellenberg. A tervet közölték Hitlerrel, aki jóváhagyta. A Gestapo pedig, amely természetesen semmiféle okmánnyal sem rendelkezett ezzel kapcsolatban, gyorsan gyártani kezdte azokat.

Elhagyva most a szörnyű provokáció számos részletkérdését, csak azt említjük meg, hogy a Vörös Hadsereg főparancsnokságát árulással vádoló hamis okmányok 1937 áprilisában elkészültek. Egy Prágában működő német ügynök érintkezést keresett Csehszlovákia elnökének, E. Benešnek egyik bizalmi emberével, s elmondta neki, hogy olyan okmányokkal rendelkezik, amelyek a Vörös Hadsereg főparancsnokságának összecsküvéséről tansúzkodnak. Beneš ezt azonnal közölte Sztálinnal. Jezsov belügyi népbiztos különmegbízottja rövidesen Prágába érke-

zett. 1937 április-májusában letartóztatták a Vörös Hadsereg magas rangú tisztjeit. Köztük volt M. N. Tuhacsevszkij marsall is. Letartóztatták továbbá: I. E. Jakirt, I. P. Uborevicset, A. I. Korkot, R. P. Ejdemant, B. M. Feldmant és még előttük V. M. Primakovot és V. I. Putnát. Azok, akik kiadták az ellenük szóló letartóztatási parancsot és megindították a bírósági eljárást, bizonyára tudták, hogy a vádak alaptalanok és az okmányok hamisak. 1937. június 12-én Tuhacsevszkijt és társait golyó által kivégezték. A politikai főcsoportfőnök, J. B. Gamarnyik öngyilkos lett. A katonai káderek letartóztatása és likvidálása 1937 után is folytatódott. Így hamis vád következtében életét veszítette V. K. Bljuher marsall, a polgárháború hőse is, aki hosszú éveken keresztül a távol-keleti hadsereg parancsnoka volt, továbbá A. I. Jegorov marsall, a volt vezérkari főnök és a hadügyi népbiztos első helyettese, valamint G. M. Stern hadseregpáncsnok, a spanyolországi és távol-keleti harcok hőse és még sokan mások. „A nagy honvédő háború története” című mű azt írja, hogy „... repressziókat foganatosítottak az ezredparancsnokoknak körülbelül a fele ellen, szinte majdnem minden dandár- és hadosztályparancsnok ellen, minden hadtestparancsnok ellen, a haditanácsok tagjai ellen, a kerületi politikai osztályok vezetői ellen, a hadtestek, a hadosztályok és a brigádok politikai biztosainak többsége, az ezredkomisszároknak pedig körülbelül egyharmada ellen, s a felső és középfokú katonai intézmények sok oktatója ellen.” I. H. Bagramjan, a Szovjetunió marsallja a „Lityeraternaja Gazeta” tudósítójának 1965. április 17-én adott interjújában azt mondta, hogy a kiváló szovjet hadvezetőknek a „nép ellenségeként” való megsemmisítése közvetlenül a háború kitörése előtt tulajdonképpen egyik fő oka volt a háború első felében elszenvedett nagy vereségeknek.

A Vörös Hadsereg vezetőivel való leszámolás Németországban nagy örömujjongást váltott ki.

A Vörös Hadsereg elvesztette legjobb parancsnokait abban az időben, amikor a háború felhői mind vészterhesebben tornyosultak a láthatáron.

Nem volt könnyű rövid idő alatt új ezred-, dandár-, hadosz-

tály- és hadtestparancsnokokat kiképezni. Azoknak az alegységparancsnokoknak, akiket e beosztásokba kineveztek, gyakran nem voltak meg a szükséges ismereteik, hiányoztak tapasztalataik, s ezeket nem lehetett csupán képességekkel és ügyszerezettel pótolni. A háború kezdetén a tiszteknek csak hét százaléka rendelkezett felsőfokú képesítéssel és 37 százalékuknak nem volt még meg a teljes középfokú katonai képesítése sem. 1941 nyarán a parancsnokok körülbelül 75 százaléka és a politikai munkások 70 százaléka egy évnél rövidebb ideig működött beosztásában. A parancsnokok tehetsége csak a háború folyamán mutatkozott meg, akkor bontakozott ki teljes fényében hadvezéri művészetük.

Ilf és Petrov:

Farkasordító hideg (1935)

Szovjet Irodalom, 1986. 6. szám, 106—107. old.

A jégpályák zárva. A gyerekeket nem engedik le, és a négy fal közt eszi őket a penész. A lóverseny-futtatások elmaradnak. Beköszöntött az úgynevezett farkasordító hideg...

...Az orruk hegyéig bebugyolálkozott moszkvaiak gallérjukon, sáljukon keresztül kiáltozva imígyen társalognak.

— Megáll az ember esze, hogy micsoda hideg van!

— Ugyan miért állna meg? A meteorológiai intézet jelentette, hogy az erős lehűlés a hideg légtömegeknek a Barents-tenger felől való betörésével magyarázható

— Na, köszönöm szépen. Még jó, hogy így el tudják magyarázni, különben, buta fejjel, már azt hittem volna, hogy arábiai forró légtömegek betörése okozta a lehűlést.

— Csak nevéssen, de holnap még hidegebb lesz!

— Az nem létezik!

— Esküszöm, hogy hidegebb lesz. A legmegbízhatóbb forrásból tudom!... Csak ne mondja el senkinek! Érti, ugye? Ciklon közeledik felénk, a ciklon nyúlványában pedig anticiklon. És ennek az anticiklonnak a nyúlványában ismét egy ciklon,

amely elér bennünket a nyúlványával. Ugye érti? De ez még semmi, most az anticiklon középpontjában vagyunk, de aztán elér bennünket a ciklon nyúlványa, és azt megemlegetjük. Olyan hideg lesz, hogy na. Csak — egy szót se senkinek!

— Már megbocsásson, most melyik a hidegebb, a ciklon, vagy az anticiklon?

— Természetesen az anticiklon.

— De hisz épp most mondta, hogy a ciklon nyúlványában valami rettenetes hideg van!

— A nyúlványában valóban hideg van.

— Es az anticiklon?

— Mi van az anticiklonnal?

— Hisz maga mondta, hogy az anticiklon hidegebb.

— Fenntartom, hogy hidegebb. Mit nem ért? Az anticiklon középpontjában hidegebb van, mint a ciklon nyúlványában. Azt hiszem, világos?

— Es most hol vagyunk?

— Az anticiklon nyúlványában. Vagy nem veszi észre?

— Es akkor miért van ilyen hideg?

— Talán azt hitte, hogy az anticiklon nyúlványára rákötözték Jaltát? Azt hitte, mi?

Egyébként módfelett furcsa, hogy erős fagyok idején az emberek minden különösebb ok nélkül elkezdenek hazudozni. Még a kristálytisztá jellemű, igazságszerető férfiak is, akiktől normális meteorológiai viszonyok közt mi sem áll távolabb, mint hogy valótlant állítsanak. És minél keményebb a hideg, annál keményebben hazudnak. Úgyhogy a mostani hidegben egyáltalán nem nehéz olyan valakit találni, aki a hazudozástól teljesen kifordult magából.

Elmegy valakihez ez a férfiú, nagy körülményesen kihámozza magát; a sálja után letekeri magáról felesége önagysága fehér sálkendőjét, leszuszakolja lábáról a házmester halinacsizmáját, felveszi a cipőjét, amit újságpapírban hozott magával, bemegy a szobába, és kéjesen kinyilvánítja:

— Ötvenkét fok, Réaumurben.

A házigazda, aki persze legszívesebben azt mondaná: minek

jön ide ilyen hidegben, ahelyett, hogy megülne a fenékén —, a saját maga legnagyobb meglepetésére is, így szól:

— Ugyan, Pavel Fjodorovics, sokkal több! Délután ötvennégy fok volt, de most egész biztos hidegebb van.

Ebben a pillanatban csöngetnek, és egy újabb bebugyolálkozott alak zúdul be az ajtón, de már a lépcsőházban rikkantja:

— Hatvan, hatvan fok! Egyszerűen nem tud levegőt venni az ember!

Es bár mindhárman nagyon is jól tudják, hogy egyáltalán nem hatvan, nem ötvennégy, nem is ötvenkét, sőt még csak nem is harmincöt, hanem csak harminchárom fok van, és az sem Réaumurben, hanem Celsiusban, egyszerűen képtelenek visszafogni magukat. Bocsássuk meg a gyengéjüket! Váljék az egészségükre a hazugság! Talán kissé felmelegednek tőle.

(Bratka László fordítása)

Oszip Mandelstam: Voronyezs, 1937
Csillapíthatatlan szavak, Európa, 1975.

Hová legyek ebben a januárban?
A város eszelősen nem ereszt.
Támolygok, zárt kapuktól részeg lázban,
vonítva kérlelek lakatot és reteszt.

A sikátorok ugató harisnyák.
Az utcák dülöngélő fészerek.
Sötét sarkokon ácsorgó borisszák
lapulnak és előzőnlenek.

Gödörben élek, szakállas sötétben,
csúszkálva a jeges csaphoz megyek.
Fuldoklom, fagyott levegő az élkem.
Hideglelős varjak keringenek.

Halkan utánuk jajdulok, és dermedt
ököllel egy doboz falát verem:
— Olvasót! Orvost! Jótanácsot! Embert!
A szálkás lépcsőn váltson szót velem.
1937

(Fordította: Rab Zsuzsa)

Alekszandr Szolzsenyicin:
Ivan Gyenyiszovics egy napja
Nagyvilág, 1963. 2. szám

Reggel ötökör — mint mindig — a parancsnoki barakk előtt lógó sındarabon a kalapács elkongatta az ébresztőt. Szaggatott hangja gyengén hatolt át a kétujjnyi vastag jéggel bevont ablaküvegen, és hamarosan elhalt: a nagy hidegben a felügyelőnek bizonyára nem volt kedve sokáig kongatni.

A kongatás elhalt, kint éppoly vaksötét volt, akárcsak éjnek idején, amikor Suhov felkelt, hogy a kiblihez menjen; az ablakon át csak három lámpás fénye szűrődött be sárgásan: kettő a zónában égett, egy a táboron belül.

A barakkot még nem nyitották ki, s nem hallatszott, hogy a naposok rúdra akasztották volna a kiblit, hogy kivigyék.

Suhov sohasem aludta el az ébresztőt. Mindig idejében felkelt — így a munkába indításig maradt másfél órája, ez az övé, nem a kincstáré, s aki jól ismeri a táborban a dörgést, mindig kereshet valamit: egy régi kabátbélésből kesztyűhuzatot varr valakinek; a brigád valamelyik jómódú tagjának egyenesen a priccséhez viszi a száraz nemezcizmát, hogy annak ne kelljen mezítláb ott topognia a nemezcizmák halmaza körül, amíg kiválogatja a magáét; vagy bejárhatja gyorsan a raktárakat, talán valahol hasznát veszik, felseperhet, vagy cipelhet valamit; elmehet az étkezőbarakkba is, összeszedheti a bádogtányérokat az asztalról, és beadhatja az edénymosogatónak — ezért is leesik valami pótkaja, persze ott sok a vállalkozó, csak úgy nyüzsögnek, de ami a legfontosabb: ha a tányérban maradt valami, az ember —

mert nem állja meg — kinyalja azt. Suhov azonban jól megjegezte első brigadérosának, Kuzjminnak a szavait. Öreg, dörzsölt fogoly volt, ezerkilnyszáznegyvenháromban már a tizenkettedik évét ülte, és a frontról akkor érkező utánpótlást egy erdei tisztáson, a tábortűz mellett így oktatta ki::

— Itt, fiúk, a tajga törvényei uralkodnak. De itt is élnek emberek. A táborban csak a tányérnyalók pusztulnak el, meg akik az egészségügyi osztályba vetik a reményüket, no meg azok, akik a politikai nyomozótiszthez besúgni járnak.

Ami a politikai tisztet illeti, hát bizony egy kicsit elvetette a sulykot. Azok vigyáznak magukra. Csakhogy — a mások vére árán.

Suhov mindig felkelt az ébresztőre, de ma fekvé maradt. Már az este rosszul érezte magát, maga sem tudta, mi leli, hol a hideg rázza, hol hasogat mindene. Az éjszaka sem tudott átmelegedni. Még álmában is érezte, hogy hol legyüri a betegség, hol meg mintha jobban lenne egészen. Valahogy nem akaródzott, hogy eljöjjön a reggel.

A reggel azonban beköszöntött, mikor rákerült a sor.

De hát hogy is melegedhetne itt meg az ember — az ablak egészen befagyott, és ahol a fal a mennyezettel érintkezik, körül az egész barakkon — pedig mekkora barakk! — fehér pókháló fut végig. A dér.

Suhov nem kelt fel. Ott feküdt a felső priccsen, fején a takarója, meg a buslát, a pufajkája egyik ujjába pedig beledugta mindkét lábafejét. Látni nem látott, de a hangokról mindent pontosan tudott, ami a barakkban, meg itt az ő brigádjuk táján történt. A naposok hangos topogással most vitték ki az egyik százliteres kiblit. A naposok rokkantaknak számítanak, munkájuk könnyű munka, de csak próbálja az ember kivinni ezt a kiblit, anélkül, hogy kilötyyintené! Most dobták a padlóra egy kötegben a 75-ös brigád szárítóból kihozott nemezciszmaíát. Most meg a miénket (a mi brigádunkon volt ma a nemezciszma szárításának a sora). A brigadéros meg a segédbrigadéros némán öltözködik, csak a fülkékük nyikorog. A segédbrigadéros egyere-

sen a kenyérkiosztóhoz megy, a brigadéros pedig a parancsnoki barakkba, a TTO-hoz.

A brigadéros ma nem a szokásos napi munkaelosztás miatt megy a TTO-ba, mint máskor, Suhov most eszmél rá, ma dől el a 104-es brigád sorsa: egy új építkezési objektum, a „Közszolgáltatási telep” építésére akarják átdobni. A Közszolgáltatási telep egyelőre még pusztaság, hóval teli gödrökkel, és még mielőtt bármihez kezdenének, előbb nekik maguknak árkot kell ásni, oszlopokat állítani, szögesdrótból kerítést húzni — nehogy megszökjenek, S csak aztán kezdhetnek hozzá az építéshez.

Annyi bizonyos, egy jó álló hónapon át ott sehol meg nem melegedhet az ember, még egy kutyaól sincsen. Tábornözet sem gyűjthetni — honnan akadna ott tüzelő? Egy menekvés van, dolgozni rogyásig.

A brigadéros gondterhesen ment elintézni az ügyet. Talán sikerül egy kevésbé szemfüles brigádot odaküldeni magunk helyett. Persze, üres kézzel semmire se jut. A főmunkaügyisnek egy fél kiló szalonnát kell odacsúsztatni. De az is meglehet, hogy egy kilót.

Próba — szerencse, nem lehetne megpróbálni valamit az egészségügyi osztályon, hátha adnak felmentést egy napra? Hisz csak úgy hasogat mindene.

Melyik felügyelő az ügyeletes ma?

Aha, emlékszik már: :Másfél-Iván, az a sovány, nyakigláb, fekete szemű őrmester az ügyeletes. Aki először látja, megborxad tőle, de ha jobban megismeri, kiderül, hogy ez a legengedékenyebb valamennyi felügyelő között: sötétzárkába se ültet; a rendészeti parancsnok elé sem cipeli az embert, Így hát lehet még heverészni, az étkezőben most úgyis a 9-es barakk van soron.

A fülke megcsikordult, és megingott.

Egyszerre ketten is felkeltek: fent Suhov szomszédja, a baptista Aljosa, lent pedig Bujnovszkij, a volt sorhajókapitány.

A két vén napos már kivitte mind a két kiblit, most azon civakodik, melyikük menjen forró vízért. Csepülik egymást;

mint a vénasszonyok. A 20-as brigádbeli villamoshegesztő rájuk mordul:

— Hét, ti rozogák! — és feléjük vágja a nemezciszímáját. — Majd kibékítek én benneteket!

A nemezciszima tompán csapódik az egyik oszlophoz. Csend lesz.

A szomszédos brigádban alig hallhatóan dünnyögi a segéd-brigadéros:

— Vaszil Fjodorovics! Azok a csibészek az élclmezésnél megint lefaragtak valamit: négy kilencvendekás kenyér jár, és csak hármat adtak. Kinek adjak kevesebbet?

Halkan mondta, de az egész brigád meghallotta, és mindegyik szívszorongva gondolt arra, kinek az adagjából vágnak le majd egy darabkát estére. Suhov pedig ott feküdt, heverészett, az agyonpréselt forgácsokkal kitömött matracán. Bárcsak eldölne már, hogy mi lesz — vagy kirázná a hideg egészen, vagy múlna el ez a hasogatás. Mert hol jobban, hol rosszabbul érzi magát.

Amíg a baptista imáját motyogta, Bujnovszkij visszajött az udvarról, és bár senkihez sem intézte szavait, mégis mintegy kárörvendően jelentette ki:

— No, vörösmatrózok, kössétek föl a gatyát. Legalább harminc fok van!

Suhov döntött. Jelentkezik orvosi vizitre.

Ekkor egy hatalommal felruházott kéz lerángatta róla a pu-fajkát és a takarót. Suhov ledobta arcáról a buslátot és felkönyökölt. A fülke felső priccsével egy magasságban megpillantotta a sovány Tatár fejét.

Igy hát, soron kívül most ő az ügyeletes, és csendesen oda-sompolygott hozzá.

— És — nyolcszázötvennégy! — olvasta Tatár a fekete buslát hátára varrt fehér vászoncsíkról a számot. — Három nap szigorított, de nappali munkával!

És alighogy felhangzott a felügyelő különös fojtott hangja, a félhomályos barakkban, ahol nem égett minden lámpa, s ahol az ötven poloskás fülkében kétszáz ember aludt, egyszerre

minden megmozdult, és sietősen öltözködni kezdtek azok, akik eddig nem keltek fel.

— Miért, parancsnok polgártárs? — kérdezte Suhov, s hangjából több sérelem csendült, mint amennyit valóban érzett.

Nappali munkával — ez még csak fél magánzárka, olyankor meleg ételt is adnak, és a töprengésre sem marad idő. Teljes magánzárka az, amikor munkára sem viszik ki az embert.

— Azért, mert nem keltél fel. Gyerünk a parancsnokságra — magyarázta lomhán a Tatár, mert hát tudja jól ő is, Suhov is, meg valamennyien, hogy miért jár a szigorított.

A Tatár csupasz, gyűrött arca teljesen szenvtelen maradt. Körülnézett, egy másik verebet keresett, de a félhomályban, meg a lámpák alatt, a fülkék alsó meg felső priccsén már mindnyájan lelogatták a lábukat — a bal térd felett ott a szám a fekete vattanadrágon —, legtöbbjük már felöltözve igyekezett a kijárat felé: a Tatárral jobb volt odakint találkozni.

Ha Suhovnak valami másért adták volna a magánzárkát, amit esetleg megérdemelt — nem lett volna ennyire sérelmes. Főleg az volt a sérelmes, hogy ő mindig az elsők között kelt fel. Jól tudta, hogy a Tatártól nem várhat irgalmat. De már csak a rend kedvéért is megpróbálta megnyugtítani. Közben felhúzta a vattanadrágot (bal térdénél kissé feljebb öneki is oda volt varrva a már bemocskolódott fehér rongydarabocska, rajta kifakult fekete betűkkel a száma: S—354), felhúzta a pufajkáját (ezen kétszer is ott a szám: a mellén meg a hátán), a halomból előkereste a nemezcsizmáját, feltette sapkáját (ezen meg elől ékeskedik a szám egy vászondarabon), és kiment a Tatár nyomában.

Az egész 104-es brigád látta, hogyan viszik el Suhovot, de senki meg se mukkant: minek, mit is mondanának? A brigadéros talán még közbeléphetett volna, de ő nem volt ott. Suhov sem szólt senkihez, nem akarta a Tatárt bűszíteni. Annyi eszük biztosan lesz, hogy félretegyék a reggelijét.

Igy hát kimentek mindketten.

Fagy meg fojtogató köd fogadta őket. A távoli, sarki őrtoronyból két hatalmas fényező pászta a zónát. Fénylenek a

zónabeli meg a belső lámpások. Annyi a lámpás, hogy a csillagok elhomályosodnak mögöttük.

Az udvaron foglyok szaladgáltak, nemezcizmájuk csikorgott a havon — szapora léptekkel ki az árnyékszékbe, ki a raktárba igyekezett, mások a csomagörzőbe, volt, aki a csomagban kapott kását vitte az egyéni konyhába megfőzni. Valamennyien náluk közé húzták a fejüket, összehúzták magukon a buslátot, és nem is annyira a fagytól, mint attól a gondolattól fáztak, hogy az egész napot ebben a fagyban kell eltölteniök. A Tatár fakó világoskék parolis öreg köpenyében egyenletesen lépdelt, mint-ha a fagy nem is érintené.

Elhaladtak a szigorított fegyelmi barakkot — a táboron belül, kőből épült börtönt — körülvevő magas deszkakerítés mellett; a foglyoktól szögesdróttal védett táborpékség előtt; a parancsnoki barakk sarkánál, ahol egy oszlopon vastag drótkötélen ott lógott a dérrel belepett sindarab; majd egy másik oszlop előtt, ahol jó magasan, de szélcsendes helyen, nehogy túl sokat mutasson, a dérlepte hőmérő lógott. Suhov reménykedve sandított a tejfehér üvegcső felé: ha negyvenegy mutat, nem hajtják ki őket a munkára. Csakhogy ma sehogysem száll le negyvenig.

(Fordította: Wessely László)

James O. Jackson Magadani riportja
Time, 1987. április 20.

Magadan. E név sok szovjet ember szívét jéggé dermedti, és emlékeket idéz föl a régi éjféli kopogtatásról az ajtón. Magadan volt a kikötője, kapuja Sztálin GULAG-jának,* a táborok kiterjedt hálózatának, ma pedig szinonimája a terrornak, amit ő vezetett be a Szovjetunióban. Legalább kétmillió férfi és nő

* GULAG — Glavnoje Upravlenyje Lagerej, magyarul: Láger Főhatóság (A szerk. megj.)

dolgozta magát halálra a GULAG bányáiban, erdőiben és építkezéseiben. Azóta Magadan városa és körzete a szovjet Távol-Kéleten le van zárva a külföldiek előtt. Nemrég azonban Moszkva megengedte, hogy nyugati újságírók egy kis csoportja fölkeresse a térséget. Köztük volt James O. Jackson, a Time moszkvai irodavezetője is, és az alábbi riportot küldte.

Azt mondják, a táborok már a múlté, eltűntek az időben a sztálintalanítással. Nincsenek barakkok, kapuk, őrtornyok. Nincsenek emlékművek, az áldozatok temetői. Néhány tábornév, amely szerepel a börtönelékiratok lapjain, ma már rendes város: Sturmovoj, Elgen, Jagodnoje, Milga, s maga Magadan. Es a kolimai országút is ott van. „Ha elmegy Magadanba és megáll a kolimai úton — tanácsolta egy moszkvai —, nézzon le a földre, és gondoljon arra, hogy a lába alatt vannak a csontok eltemelve.”

Ha a csontok ott vannak is, csak jelképes értelemben. Az útépités túlélői azt mondják, hogy mivel a halottakat nem lehetett a fagyos talajba eltemetni, a folyó menti hóba temették őket. Mire eljött a tavasz, a holttestek eltűntek, ott nyugszanak a Kolima folyó aranyban gazdag medrében.

Ma nehéz elképzelni Magadan sírjait, nyomorát és borzalmát. Bármilyen volt is 1937-ben, 1987-ben egészen más. A magadani körzet 552 ezer lakója jobb lakásban él, jobban táplálkozik, jobban öltözik és jobb fizetést kap, mint a szovjet állampolgárok többsége. Az itt lakók többsége fiatal önkéntesként érkezett, kalandot keresve; sokukat itt tartotta az északi táj kihívása — és a magas fizetés. „Mint sok barátom, én is a Komszomol hívására érkeztem 1953-ban, és a szívem sürgetésére is — mondja az 56 éves Alekszandr Bogdanov, a pártbizottság első titkára. Úgy gondoltuk, 3-4 évet dolgozunk majd itt. Azután egyre tovább maradtunk.”

Bogdanov a Szovjetunió leghidegebb, leggazdagabb és legtávolabbi részét irányítja. Ez közel kétszer akkora, mint Texas, az Ohotszki-tenger és a Bering-szoros között. A nagy hideg ellenére gazdagsága vonzó. „Minden elem megvan itt, mégpedig ipari mennyiségben” — mondja German Pavlov, a magadani

földtani múzeum vezetője. A legfontosabb az arany: a magadani körzetben van a szovjet aranykészlet nagy része, bár a helyieket rendkívül nehéz szőlásra bírni ezzel kapcsolatban. Az aranytermelés adatait államtitokként őrzik. Az aranybányákat vállalatoknak vagy ércdúsítóknak nevezik; „termékeket” vagy „fémeket” állítanak elő. Nyikolaj Szeljutyin, a karamkeni ércdúsító igazgatója művészien kerüli ki a termelésre vonatkozó kérdéseket. Arra, mennyi aranyat termel ki hetente a komplexum, így válaszol:

- Eleget.
- *Hány bányász dolgozik itt?*
- Elég ahhoz, hogy jövedelmezően dolgozzunk.
- *Mennyi aranyat termelnek ki egy tonna ércből?*
- Eleget.
- *Hol dolgozzák föl?*
- Az ország középső részén.
- *Pontosan hol?*
- Bizonyos helyeken. (...)

(...) A magadaniak nagyon ritkán beszélnek a sötét történelemről. Legtöbbjüknek nincsenek emlékeik a táborokról; az iskolák nem tanítanak a GULAG-ról. „Akkor még nem éltem itt” — mondja Bogdanov párttitkár arra a kérdésre, hány tábor volt itt Magadanban. — „A történelem e lapja le van zárva. Nem kell állandóan beszélni róla.”

Néhányan valamivel készségesebbek. „Ez a mi tragédiánk, a mi fájdalmunk — mondja Valentyin Avgyjejev, egy erőmű igazgatója a Kolima folyón, a térség szívében, ahol a táborok többsége volt. — Az újonnan érkezők mindig azokról kérdeznek. Egy sem maradt belőlük, de tudjuk, hol voltak. Amikor elhaladunk mellettük, odamutatunk: 'Itt volt egy tábor'.”

Úgy tűnik, a fiatalokat inkább érdekli karrierjük, mint Magadan múltja. „Az szomorú idő volt, és szégyelljük — mondja Galina Fedcsenko, a Magadanszkaja Pravda munkatársa. — De nem sokat beszélünk róla. Az messzi múlt. — Kis szünet után hozzáteszi, talán nagyobb magabiztossággal, mint a történelem indokolná: — Tudjuk, hogy sohasem fordulhat elő még egyszer.”

**Berthold Brecht: Csakugyan tévedhetetlen
a nép? (1941)**

**Berthold Brecht 1941-ben rövid időre
a Szovjetunióba utazik, megtudja, hogy számos
német antifasiszta barátját letartóztatták
és nem sokkal azelőtt kivégezték,
így néhai tanítóját és barátját,
Szergej Tretyakov drámaíróit,
Majakovszkij LEF (Balfront) című lapjának
egyik alapítóját is. Ekkor írja versét.**

Tanítómat, Tretyakovot,
ezt az oly kiváló és oly kedves embert
agyonlőtték. A nép bírósága ítélte el őt
mint kémeket. Nevét ma átok sújtja.
Könyveit elégették. Rettegnek még beszélni is
róla. Nevénél még a sutlogás is elhal.

És ha ártatlan volt?

Bűnös — mondták a nép fiai.

Ellenség — visszhangozták az üzemek s a gyárak,
melyek a dolgozó nép tulajdonában vannak,

— ellenség —

helyeselt az ország, melynél nincs hősiebb a világon.
Es védelmében nem ejtett egyetlen szót se senki.

És ha ártatlan volt?

... Ki merészeli azt gondolni, hogy a népbíróságokban
a nép ellenségei ülnek?

Mi lesz a bíróságokból bíróságok nélkül?

Nevetséges lenne dokumentumokat kérni, melyekből
a bűnösség feketén-fehéren kiderül.

Hülyeség. Ilyen dokumentum nem létezik.

Az áruló kezében — ott az ártatlanság

összes bizonyítéka,

az ártatlannak — nincsenek bizonyítékai.

Akkor hát hallgatni kell?

És ha ártatlan volt?

Ötezren építenek, s egy lerombolja.
Hisz talán ötven között, kiket börtönbe vetettek,
akadhat egyetlen ártatlan?
De ha, de ha ártatlan volt?
De ha ártatlan volt,
hogyan merésztelték agyonlőni őt?

Interjú Olga Trifonovával Jurij Trifonov
„Eltünedezés” című regényéről
Magyar Hírlap, 1987. augusztus 1.

Trifonov 1963-ból megmaradt munkafüzetében csaknem késszen találtam ezt a regényt. Később vissza-visszatért hozzám, mert úgy vélte: a korábbinál leplezetlenebb nyíltsággal kell megfogalmazni a választ arra a kérdésre, amely egész életében mindennél jobban izgatta: hogyan lettek áldozatainak annak a forradalomnak, amelynek tüzét szíttották azok az emberek, akik az ő közvetlen környezetét képezték: a rokonai, a szülei, a nagyanyja, a barátai, s hibásak-e ők maguk a tragédiáért.

— A könyvet olvasván, úgy éreztem, ezek a hősök nem csupán hibákkal, hanem az elkövetett vétkek súlyával, lelkiismeret-furdalásukkal is viaskodnak. David Svarc, a regény legtragikusabb epizódfigurája, aki sokakat megmentett és sokakat kivégeztetett, megőrül... Ez tényleg shakespeare-i dilemma.

— Ennek a figurának a modellje bizonyos Szajc, akit Lenin a forradalom élő lelkiismeretének nevezett. És csakugyan Vinszskij állította félre, mint a regényben... Én inkább végzetes tévedésekről beszélnék. Emlékezzen csak a két egykori vörösparancsnok párbeszédére. Mindketten tisztában voltak Sztálin könyörtelenségével (mint ahogy az őt a párt első emberévé választó kongresszus is tisztában volt ezzel). A fivérek Caricinnál tapasztalták, hogy „az élő fát is kivágja”. Csakhogy ebből a beszélgetésből az is kiderül, jobban tartottak a „fekete szakállastól”, aki természetesen nem lehet más, mint Trockij. Ami pedig

a naivitásukat illeti: csakugyan nyugtatgatták is magukat, hogy ők nem kerülnek be a tisztogatási folyamatba, de az is kiderül a regényből, mégiscsak számoltak egy olyan eshetőséggel, hogy megpróbáltatásoknak lesznek kitéve, és mentették is egymást, ha tudták... De már a pártapparátusban, a Csekánál, a hadseregben helyükbe egy sokkal szolgalelkűbb és elvtelenebb generáció lépett, akikkel nem értettek szót. Túltették tehát magukat a saját sorsukon érzett aggodalmon, fatalista módon várták azt, ami be is következett. De az volt az illúziójuk, hogy az atrocitások nem tarthatnak sokáig. Háború lesz. Elkerülhetetlen. A fasizmus elleni harc idején pedig ők is „veszik a katonaköpenyt, és ütik a fasisztákat”. Ez a történelem fővonala. A többi másodrangú. Ez volt az ő nagy igazságuk.

A. V. Gorbátov: Évek és háborúk (1961)
Valóság, 1964. 9. szám, 90—92. old.

... Amikor a Lubjanka egyik cellájának ajtaja becsapódott mögöttem, néhány embert pillantottam meg, köszöntem nekik, válaszul barátságos „zdravstvujte!” fogadott.

Heten voltak. Rövid hallgatás után egyikük megszólalt.

— A katona elvtárs most valószínűleg így gondolkodik: „Én teljesen ártatlan vagyok, de államellenes bűnözők társaságába csöppentem”. Hiábavaló gondolat. Mi ugyanolyanok vagyunk, mint maga. Ne restellkedjék, üljön le az ágyára, és mesélje el nekünk, hogy mi újság a nagyvilágban, mert mi már régóta semmiről sem tudunk.

Sorstársaimat különösen a hitleri Németország helyzete érdekelte. Később megtudtam, hogy mindannyian felelős posztot töltöttek be a múltban. Elborzadtam azonban, amikor megtudtam, hogy a kihallgatásokon elképzelhetetlen ostobaságokat írtak alá, hamis bűnöket ismertek be mind magukra, mind másokra nézve. Egyesek fizikai presszió hatására tették ezt, mások pedig azért, mert megijedtek a kínzásokról szóló elbeszélésektől.

Számomra ez teljesen érthetetlen volt. Ezt mondtam nekik: — De hiszen a hazug beismerésekkel nemcsak önmaguknak és azoknak okoznak kárt, akikre vallanak, hanem még a rokonaiknak és ismerőseiknek is, végül pedig, maguk tévútra vezetik a nyomozást és a szovjethatalmat.

Erveim nem győzték meg őket. Egyesek annak a különös „elméletnek” a hívei voltak, hogy minél több embert ültetnek le, annál hamarabb rájönnek, hogy mindez a legkártékonyabb badarság a párt számára.

Nagyon feldühítettek. Ők azonban ironikusan csak annyit mondtak:

— Majd meglátjuk, hogyan beszélsz egy hét múlva!...

Három napon át nem szólítottak, a negyedik napon vittek kihallgatásra. Papírt kaptam, hogy „írjam le összes bűncselekményeimet”.

— Bűncselekményeimről nincs mit írnom — válaszoltam.

— Nincs mit! — kiáltott a kihallgató. — Eleinte mind így beszélnek, azután szépen gondolkoznak egy kicsit, emlékeznek, és leírják. Van idő, nincs hová sietnünk. Akinek nincs mit írnia, az szabadon van.

Egyedül maradtam, teltek az órák. A kihallgató visszajött, és csodálkozott:

— Mi van? Talán nem értetted meg, hogy mit kívánnak tőled? Vedd tudomásul, hogy nem szeretünk tréfálni. Így tehát szíveskedjél végrehajtani! Nem előnyös számodra, ha elrontod velem a dolgot. Olyan eset még nem volt, hogy valaki nekem ne írt volna. Világos?

Egy óra múlva, amikor visszajött, és látta, hogy nem írok, így szólt:

— Kezdetől fogva rosszul viselkedtél. Kár! No, gondolkozz a cellában.

Amikor visszaérkeztem, elhalmoztak kérdésekkel. „Mit kérdeztek? Hogyan feleltél? Mit vallottál be?”

Miután meghallgattak, arra a következtetésre jutottak, hogy a kihallgatás módszere semmit sem változott. Várnom kell a kö-

vetkező hívásokat, akkor vagy elkezdlek írni, vagy elvisznek a Lefortovóba.

A prognózis helyesnek bizonyult. 24 óra múlva, amikor minden ugyanúgy zajlott le, mint az első kihallgatáson, az előadó rendkívül durván viselkedett, szitkozódott, és azzal fenyegetett, hogy átvitet a Lefortovóba...

Másnap átvittek a lefortovói börtönbe. A parányi cellában ketten voltak. Egyik társam dandárparancsnok volt, a másik a Kereskedelmi Népbiztosság egyik vezető munkatársaként dolgozott. Mindketten már aláírtak magukról és másokról mindenféle ostobaságot. Bizonygatták, hogy más kiút nincs. Elbeszéléseiktől a hideg futkosott a hátamon. Nem akartam elhinni, hogy nálunk ehhez hasonló dolgok lehetségesek.

Új kollégáim véleménye a következő volt: jobb rögtön írni, mert ha nem írod alá ma, úgyis aláírod egy hét múlva vagy egy fél év múlva.

— Inkább meghalok — mint hogy megrágalmazzam önmagammat és főleg másokat.

— Mi is ilyen hangulatban voltunk, amikor idekerültünk — válaszolták.

Eltelt három nap. Megkezdődtek a kihallgatások. Eleinte semmiben sem különböztek a Lubjankában lezajlottaktól. Amikor az előadó meggyőződött róla, hogy nem fogok írni, egy darabig sziszegett:

— Le fogad írni. Nálunk nem volt és nem lesz olyan, aki nem ír!

Negyedik alkalommal a főnökök egyikéhez vittek. Először nyugodtan megkérdezte: van-e fogalmam róla, hogy milyen sorsot szántam magamnak, jól átgondoltam-e mindent? Később ez a vezető így szólt az előadóhoz: „Igen, egyetérték magával!”

Ezúttal sokáig nem tértem vissza a kihallgatásról.

Amikor nagy nehezen eljutottam a cellámig, bajtársaim egyszerre mondták:

— Látod! És ez csak a kezdet.

B. elvtárs fejét csóválva csendesen megkérdezte:

— Hát szükség van minderre?

Két-három napos közökkel öt kínvallatás volt. Előfordult, hogy csak külső segítséggel kerültem vissza a cellába. Ezután 20 nap szünet következett. Cellatársaim ezt kedvező előjelnek tekintették.

Hamarosan azonban újra elkezdtek kihallgatásra vinni; ezúttal is öt volt. Egy ízben véletlenül megtudtam, hogy szörnyeteg előadómnak Sztolbunszkij a neve. Nem tudom, hol van most. Ha él, szeretném, ha elolvasná ezeket a sorokat, és megérezné, hogy mennyire megvetem, nemcsak most, hanem megvetettem akkor is, amikor a kezei közt voltam. Gondolom, egyébként, ezt nagyon jól tudta. Az előadón kívül a kihallgatásokon két markos hóhér is részt vett. Még most is a fülemben cseng az a hang, ahogyan Sztolbunszkij, amikor elerőtlenedve és véresen elvittek, vészjóslóan utánamsziszegte: „Aláírod, aláírod”. Kiálltam a kint a második kihallgatássorozat alatt is. De mennyire szerettem volna meghalni, amikor a harmadik „menet” megkezdődött!

Egyszer B. elvtárs megkérdezte:

— Ez sem győz meg arról, hogy a helyzeted kilátástalan?

— Nem, nem győz meg — válaszoltam. — Meg fogok halni, és akkor is csak azt fogom ismételgetni, hogy nem és nem!

Végül is békében hagytak, és három hónapig nem vittek kihallgatásra. Ebben az időben szilárdan hittem a kiszabadulásomban. Előfordult, hogy vertem az ajtót, és a börtönigazgatót vagy az ügyészt kértem. Természetesen ez a tiszteletlenség nem mindig maradt büntetlenül. De valahogyan meg kellett rövidíteni az időt!...

... A három hónapos kihallgatási szünet után, 1939. május 8-án a cella ajtajában megjelent egy ember, kezében írást tartott, és felszólított, hogy szedjem össze a holmimat. Örömöm határtalan volt.

Egy terembe vezettek: a katonai kollégium bírósága előtt találtam magam. Örömteli hangulatom ekkor sem hagyott el. Éppen ezt akartam: bíróság tisztázza az ügyemet!

Az elnök megkérdezte:

— A vizsgálat során miért nem ismerte be bűncselekményeit?

— Nem követtem el bűncselekményeket, ezért nem volt mit beismernem — válaszoltam.

— Miért vall rád tíz ember, akiket már elítéltek? — kérdezte az elnök.

Ebben a pillanatban olyan jó hangulatban voltam, annyira biztos voltam benne, hogy szabadon bocsátanak, hogy kötetlen formában válaszoltam, amit később keservesen megbántam. A következőket mondtam:

— Olvastam Victor Hugo egyik könyvét. Szó van benne arról, hogy a XVI. században a brit szigeteken felelősségre vontak 11 embert az ördöggel való kapcsolat miatt. Ebből 10 beismerte a kapcsolatot — igaz, kínzások után —, a tizenegyedik azonban nem ismerte be. Akkor Jakab király megparancsolta, hogy ezt a tizenegyediket főzzék meg elevenen egy üstben, és a fővő lé tajtékjának alapján bizonyítsák be, hogy a szerencsétlen cimborált az ördöggel. Világos — folytattam —, hogy az a tíz, amelyik beismerő vallomást tett, és rám vallott, ugyanazt érezte, mint ama tíz angol, de nem akarta ugyanazt érezni, ami a tizenegyediknek jutott osztályrészül.

A bírák elmosolyodtak, összenéztek, s az elnök megkérdezte a körben ülőket:

— Nos, minden világos?

Azok bólintottak.

Kivezettek a folyosóra. Eltelt két perc. Újra bevezettek a terembe, és kihirdették az ítéletet: 15 évi elzárás börtönben és táborban, plusz ötévi jogfelfüggesztés.

Ez annyira váratlan volt, hogy ott, ahol álltam, összezsuklottam.

Anna Ahmatova: Rekviem (1935—1957)

Idők futása, Európa, 1967.

Előszó helyett

A rettentő jézsovi években tizenhét hónapot töltöttem a leningrádi börtönök előtt kígyózó sorokban. Valaki egyszer „felis-

mert". Akkor a mögöttem álló szederjes ajkú asszony, aki nyilván sohasem hallotta nevemet, felocsúdvá a mindnyájunkra jellemző fásultságból, suttogva — mert ott mindenki suttogva beszélt — azt kérdezte tőlem:

— Meg tudná ezt írni?

És én azt feleltem:

— Meg.

Akkor valami mosolyféle derengett fel arcán, pontosabban azon, amit valaha arcának neveztek.

Leningrád, 1957. április 1.

Ajánlás

Ennyi fájdalomtól hegy ledőlne,
nagy futó folyam megállana.
De a lakat nem törik le tőle.
Mögötte, a rácsoknak ütődve,
vergődik a rabság bánata.
Valahol nap hajlik nyugovóra,
valakit friss szeillő meglegyint...
Mi csak állunk. Nem is tudunk róla.
Zár nyílását lessük, jaj mióta,
s katonák nehézkes lépteit.
Felkeltünk, mint hajnali misére,
mentünk elvadult utcákon át,
némán, halaványan, félig-élve
gyülekeztünk. Mindnyájunk reménye
énekelte messze halk dalát.
Ítélet... És ott áll egymagába,
távolesve már mindenkitől.
Mint kinek szívét egy kés kivágta,
megy csak, fel-felkelve, földre-rántva,
botladozik... tovább... míg kidől...
Merre vagytok, két keserves évem
barátnői, véletlen sereg?
Szibéria hóförgetegében
mit láttok a ködlő hold körében?
Láttok-e? Búcsúzom tőletek.
1940. március.

Bevezető

Akkortájt csak a halott mosolygott,
mert örült, hogy békességre lel,
és Leningrád hányt-vetett kolonc volt
börtönei közt fölös teher.
Elítéltek ezrével vonulva,
vitték kínba dermedt életük,
mozdonysípok felsikoltó, kurta
búcsúszava rüppent csak velük.
Ártatlan vergődött Oroszország,
nézte némán halál-csillagát.
Testét szörnyeteg csizmák taposták.
Egy-egy sötét rabkocsi megállt...
Hajnali sötétben jöttek érted.
Mint koporsót, úgy kísértelek.
Ikon előtt a mécs tövig égett,
sírtak odabenn a gyerekek.
Emlékszem az ikon hidegére
szádon, s verejtéked hogy szakadt...
Mint kivégzett sztrelec felesége,
üvöltök a Kreml fala alatt.
1935

(Rab Zsuzsa fordítása)

A. Nyckrics: Így történt
Kossuth, 1967. 208—214. old.

A háború kitörésének napja

Június 22-én éjszaka 0 óra 30 perckor a honvédelmi népbiztosság végre elrendelte a fegyveres erők harckészültségét (mindössze 180 perc állt rendelkezésére). Egyes körzetekben azonban az 1. számú direktíva tartalmáról csak a hadműveletek megkezdése után szereztek tudomást. Maga a direktíva furcsa és

ellentmondásos volt. Ebben, mint egy csepp vízben, visszatükröződtek Sztálin kétségei és ingadozása, helytelen számításai arra vonatkozólag, hogy még el lehet kerülni a háborút. A június 21-ről 22-re virradó éjszaka erre számítani egyenlő volt a csodavárással. És csoda nem következett be...

Hiszen nemrég érkezett meg a szovjet katonai felderítés újabb közlése Berlinből, amely szerint a támadást június 22-én indítják meg. A direktíva kilátásba helyezi annak lehetőségét, hogy a német csapatok június 22—23-án váratlanul megtámadják a szovjet nyugati körzeteket. A támadás kezdődhet provokációval. A direktíva utasította a körzeti parancsnokokat, hogy ne hagyják magukat beugratni semmiféle provokáció által, „mert az nagy bonyodalmakat okozhat”. Hogyan kell ezt a direktívát értelmezni? Megmagyarázta ezt a direktíva másik része. A határkörzetek parancsnokait utasította, hogy június 22-én éjjel rejtve és fedve foglalják el a csapatok „az államhatár mentén levő megerősített körletek tüzelőállásait”. „A légierőt a tábori repülőtereken kell elhelyezni, gondosan álcázva a gépeket. A csapatokat harci készségbe kell helyezni, szét kell tagolni, és álcázni kell őket. A légvédelmet harci készségbe kell helyezni az előírt létszám felemelése nélkül. Intézkedéseket kell tenni a városok és a hadi célpontok elsötétítésére.” A direktíva utolsó része így szólt: „Külön utasítás nélkül semmiféle más intézkedést ne tegyenek.”

Malinovszkij marsall ezzel kapcsolatban a következőket mondja: „Arra a további kérdésre, hogy szabad-e tüzet nyitni, ha az ellenség behatol területünkre, a következő válasz érkezett: A provokációra nem szabad reagálni és tüzet nem szabad nyitni!”

3 óra 15 perc. A németek megnyitják a tüzérségi tüzet. Felszállnak a német bombázók. 45 percen belül, 3 óra 15-től 4 óráig a sok száz kilométeres egész szovjet határszakaszon a fasiszta agresszorok támadásba lendülnek.

Az első csapások a szovjet határőröket érik. Ezek hatalmas veszteségeket szenvednek, de az utolsó szál emberig harcolnak az ellenséggel, s bátran vállalják az egyenlőtlen harcot. A hit-

leristák arra töreksenek, hogy minél előbb a határ szovjet oldalára kerüljenek. Kiderült, hogy a hidak nem voltak aláaknázva! Elkecseredett kézitusa után a fasiszták kézre kerítették az átkelőhelyeket. A hitleristák harckocsijai igyekeznek áttörni a védelem mélységébe.

A Nyugati-Bug partján Vidranka falunál a határőrs Makszimov főhadnagy parancsnoksága alatt már tíz órája harcol az ellenséggel. A fasiszták több órás tüzérségi előkészítés után támadásra indulnak, de a határőrök nem adják meg magukat. Parhomenko törzsőrmester, az utolsó életben maradt határőr sebesülten is kézigránátot dob a mellette elhaladó egyik német törzs gépkocsijára. Robbanás. A felrobbant gépkocsi mellett német katonák és tisztek holtteste, köztük egy ezredes és egy alezredes.

Szokál határ menti városkában is elkecseredett harc dúl. Korneycsuk szovjet katonai benzinnel átitatott köpenyt vesz magára, majd egy ellenséges harckocsi alá veti magát. A többi német harckocsi megrémülve siet tovább.

Mindenütt harc folyt. A szovjet katonák hőiesen harcolnak, de itt-ott tanácstalanság mutatkozik.

A „Közép” elnevezésű német hadseregcsoport lehallgatta az egyik szovjet katonai rádióadót. „Lőnek bennünket, mit csináljunk? Válaszként a törzstől a következő felelet érkezett: „Úgy látszik, önök nem épeszűek. Közleményüket miért nem rejtjelezték?”

Moszkva. Június 22-én reggel a légvédelmi csapatok parancsnoka, N. N. Voronov a honvédelmi népbiztosnál, Tyimosenkónál volt. Jelen volt a helyettes honvédelmi népbiztos, L. Z. Mehliusz is. „Meglepett — írta később Voronov —, hogy ebben a rendkívül nehéz helyzetben a népbiztos semmiféle parancsot nem adott, semmiféle feladatot nem tűzött ki a légvédelmi erők számára. Úgy tűnt: nem hitte, hogy kitört a háború.”

Szevasztopol. A Fekete-tengeri Flotta parancsnoka, F. Sz. Oktyabrszkij tengernagy Moszkvával beszél: „Oktyabrszkij rendkívül erélyes hangon mondja:

— Igen, igen, bombáznak bennünket...

Hatalmas robbanás, az ablaküvegek betörnek.

— Most is, itt a törzs közelében felrobbant egy bomba — folytatja felindultan Oktyabrszkij.

Összenéztünk.

— Moszkvában nem hiszik, hogy Szevasztopolt bombázzák — mondta elfojtott hangon Kulakov.”

Moszkva. Az 1. számú direktíva kiadása után a honvédelmi népbiztosság felhívta az egyes körzeteket, hogy tisztázza a helyzetet. Rövid idő alatt Tyimosenko négyszer hívja fel a nyugati különleges katonai körzet törzsét. Bolgyin tábornok, parancsnok helyettes közli az újabb adatokat. Ezeket meghallgatva a népbiztos a következőket mondja: „Bolgyin elvtárs! Tudomásunk nélkül semmilyen akciót se indítson a németek ellen. Közlöm önnel, és kérem, hogy közölje ezt Pavlovval is: Sztálin elvtárs nem engedélyezi, hogy tűzérségi tüzet nyissanak a németekre.” Bolgyin ordít a hallgatóba: „Hogyhogy? Csapataink kénytelenek visszavonulni. Városok égnek, emberek pusztulnak!” Bolgyin azt követeli, hogy azonnal vessék be a gépesített és a lövészcsapatokat, valamint a tűzérséget, elsősorban a légvédelmi tűzérséget. A honvédelmi népbiztos felelete: „Semmiféle más intézkedést ne foganatosítsanak, csak felderítést az ellenséges területen, 60 kilométeres mélységben.”

Június 22-én reggel Moszkvában mintha minden a megszokott képet mutatná. Az újságok mindennapi témákat tárgyalnak. A „Pravda” vezércikkének címe például „Népi gondoskodás az iskolákról”, s olvashatjuk Irakli Andronnyikov cikkét Lermontov halálának 100. évfordulójára. S ott szerepel a költő híres „Borogyino” című költeménye: „Nem hiába emlékszik egész Oroszország Dorogyino napjára!”

Az utolsó lapon pedig egy kis közleményt olvashatunk: „A Leningrád melletti Lesznobjan a Szovjet Tudományos Akadémia Műszaki Fizikai Kutatóintézetében megépítették az első szovjet ciklotront, melynek célja atommaghasítási kísérletek végzése.”

A tengerentúlon pedig az újságok hatalmas szalagcímekkel jelentek meg: „Németország megtámadta a Szovjetuniót!” És

csupán néhány óra múlva szólalt meg a rádióbemondó komor hangja: „Itt a Szovjetunió összes rádióállomása beszél...”

Már három óra múlt el a háború kitörése óta.

Június 22-én 7 óra 15 perckor a honvédelmi népbiztos kiadta a direktívát: Indítsanak aktív támadó hadműveleteket az ellenség ellen! Az összes fegyveres erők parancsot kaptak, hogy támadjanak az ellenségre és semmisítsék meg „ott, ahol átkelt a határon”. Moszkvában azonban továbbra is provokációnak tartották a német seregek betörését, és nem a háború kezdetének! Ez kiderült abból, hogy a jelzett parancs külön utasítás nélkül nem engedélyezte a határ átlépését.

„A frontparancsnokok — írja M. V. Zaharov, a Szovjetunió marsallja —, csupán június 22-én este kaptak parancsot arra, hogy mérjenek mély ellencsapást az ellenség fő erőinek szétverése és a hadműveleteknek az ellenséges területre való áthelyezése céljából, akkor, amikor a nyugati front szárnyain az ellenség páncélos csoportjai mélyen beékelődtek, s ennek következtében fenyegető helyzet alakult ki.”

A parancs csak azt rendelte el, hogy a légierő mérjen csapásokat 100—150 kilométeres mélységben és bombázza Königsberget és Memelt. De még ez a parancs is későn érkezett és nem vette figyelembe a kialakuló helyzet sajátosságait. A kezdeményezés a hitleristák kezében volt, s támadásuk éppen kibontakozóban volt a német légierő támogatásával. A német gépek június 22-én hajnalban megkezdték a szovjet repülőterek bombázását. A határkörzetek 66 repülőterét bombázták. Június 22-én délig a szovjet légierő már 1200 gépet veszített, **amiből** 800-at földön semmisítettek meg. Különösen nagy veszteségeket szenvedtek a nyugati különleges katonai körzet légierői.

A háború első napjának vége felé az ellenség északnyugaton előretört a Dubisa-folyóig (Kaunastól 35 kilométerre északnyugatra), s Kaunastól 60 kilométerre délre sikerült átkelnie a Nyemanon. A nyugati front balszárnyán a 4. hadsereg szovjet csapatainak vissza kellett vonulniuk, s kiürítették Bresztet. A breszti citadella azonban hosszú ideig hősieken védekezett. Ennek a fasiszta hódítók ellen vívott hősieis küzdelemnek a rész-

letei csak sok évvel a háború befejezése után kerültek nyilvánosságra. A citadella védelme legendás hőstettként került bele a nagy honvédő háború történetébe, és a szovjet harcosok példa nélkül álló hazaszeretetéről tanúskodik. A hitleristáknak nem sikerült az erődöt azonnal bevenniük, ezért körülvették. A citadella védői hosszú napokon keresztül hőiesen tartották magukat. Breszt irányában a német tankok már a háború első napján 50—60 kilométerre előrenyomultak és bevették Kobrint. A délnyugati fronton az ellenségnek 15—20 kilométert sikerült előrehatolnia. Lvov irányában a hitleristák 10—12 kilométert nyomultak előre. A többi arcvonalszakaszon elkeseredett harcok folytak.

A háború első napjának estéjén kialakult helyzet lehetetlen-né tette a támadó hadműveleteket az országunkba betört hódítók ellen. Azonnal meg kellett szervezni a védelmet. Nem volt megfelelő kapcsolat a csapatok és a hadvezetés között. A honvédelmi népbiztosság vezetősége és a vezérkar nem kapott teljes képet, és nyilvánvalóan nem volt lehetősége arra, hogy helyes véleményt alakítson ki az arcvonal helyzetéről. Ennek következtében június 22-én 21 óra 15 perckor a honvédelmi népbiztosság támadási parancsot adott ki az északnyugati, nyugati és délnyugati frontok haditanácsainak. Ez a parancs azonban irreális és végrehajthatatlan volt.

Hruscsov:

**Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának
zárt ülésén (1956)**

**Le Rapport Khrouchtchev et son historie,
Édition du Seuil, 1976.**

GENOCIDIUM ÉS TERROR

Eltársak, engedjék meg, hogy más tényekre térjek most rá:
A Szovjetuniót joggal tekintik a soknemzetiségű állam példájá-

nak, mivel mi a gyakorlatban biztosítottuk a hatalmas hazában élő minden nép egyenlőségét és barátságát.

Eppen ezért annál iszonyatosabbak azok a cselekmények, melyek kezdeményezője Sztálin volt és amelyek a szovjet állam nemzetiségi politikája lenini elveinek durva megsértését jelentik. Egész népek tömeges kitelepítésére gondolunk itt szűkebb hazájukból, kommunistákkal és komszomolistákkal egyetemben, mindenféle kivételezés nélkül: ezt a kitelepítést nem indokolta semmiféle katonai megfontolás.

Így, már 1943 végén, amikor a nagy honvédő háború frontjain bekövetkezett áttörések eldöntötték annak kimenetelét a Szovjetunió javára, határozatot fogadtak el és hajtottak végre az összes karacsajevok kitelepítéséről szülőföldjükről, amelyeken éltek.

Ugyanabban az időben, 1943 december végén, ugyanez lett sorsa a Kalmük Autonóm Köztársaság egész lakosságának.

1944 márciusában teljes egészében kitelepítették a csecsen és az ingus népet, a Csecsen-Ingus Autonóm Köztársaságot pedig felszámolták.

1944 áprilisában a Kabard-Balkán Autonóm Köztársaság területéről távoli helyekre telepítették ki az összes balkárt, magát a köztársaságot pedig Kabard Autonóm Köztársaságra keresztelték át.

Az ukránok csak azért kerültek el a hasonló sorsot, mert túl sokan voltak, és nem volt hely, ahová száműzték volna őket. Másképpen őket is száműzte volna. *(Derűtlenség és élenkség a teremben.)*

Krími tatárok tüntetése
Népszabadság, 1987. július 27.

Moszkva központjában, a Rosszija Szállóval szemben, a Kreml falánál levő parkolóban krími tatárok egy csoportja gyűlt össze szombaton, követelve a Krími Autonóm Köztársaság azonnali újjászervezését.

Mint ismeretes, az utóbbi hónapokban a krími tatárok képviselőit fogadták az állami és pártszervezeteknél. Világosan megmagyarázták nekik, hogy a Krímben a háború előttihez képest jelenleg merőben más a helyzet, éppen ezért az autonómia kérdését a realitásokra való tekintettel kell vizsgálni, az ország valamennyi népének érdekeit szem előtt tartva, ahogy azt a Szovjetunió alkotmánya is megkívánja.

Andrej Gromiko, az SZKP KB PB tagja, a Legfelsőbb Tanács Elnökségének elnöke vezetésével tudvalevőleg bizottságot hoztak létre a krími tatársághoz tartozó állampolgárok által felvetett problémák átfogó kivizsgálására. Megállapították, hogy a bizottság munkájához bizonyos időre van szükség, s annak vizsgálati következtetéseit nyilvánosságra fogják hozni.

Moszkvában emlékeztetnek arra is, hogy a különböző területeken élő krími tatárok többsége meglelégedéssel fogadta a bizottság létrehozását, mindamellett egyes szélsőséges nézeteket valló személyek változatlanul a bonyolult probléma azonnali megoldását sürgetik. (MTI)

**Krími tatárok a Kremlben —
Gromiko fogadta a küldöttséget
Népszava, 1987. július 23.**

Andrej Gromiko, az SZKP KB PB tagja, a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének elnöke hétfőn a Kremlben fogadta a krími tatárok képviselőinek egy csoportját. Mint ismeretes, a hét végén Moszkva központjában csaknem kétszázan tüntettek a krími autonóm köztársaság visszaállítását követelve. A tüntetők békésen elvonultak, miután Moszkva város párt- és állami vezetésének képviselőitől ígéretet kaptak arra, hogy fogadják képviselőiket.

Tájékoztatták őket arról, hogy bizottság alakult a krími tatárságtól érkező beadványokban és felhívásokban felvetett problémák átfogó kivizsgálására. A legfontosabb — hangsúlyozta a szovjet vezető —, hogy olyan javaslatok szülessenek, amelyek

az igazságos és a soknemzetiségű szovjet állam népei közötti barátság hagyományainak megfelelő döntéseket segítenék elő.

Andrej Gromiko kitért arra is, hogy minden olyan kísérlet, amelynek célja nyomást gyakorolni az állami szervekre, csak nehezíti a bizottság munkáját, hiszen a következtetések levonásához még bizonyos időre van szükség. A helyzet kiélezése, a szenvedélyek felszítása nem szolgálja a megjelentek érdekeit sem. A kérdés megoldásához helyesebb lenne nyugodt körülményeket teremteni — hangsúlyozta a szovjet vezető. (MTI)

**Interjú Dmitrij Lihacsov szovjet irodalomtudóssal
Le Nouvel Observateur, 1987. május 14.**

(...) — *Ön csaknem öt évet töltött a szolovki fegyházban. A változások fényében most teljesen kizártnak tartja, hogy ilyesmi megisméllődhet?*

— Pontosan négy és fél évet töltöttem el Szolovkiban: három évet magukon a szigetekén, és másfél évet a fehér-tengeri csatorna építési területén. 1928-ban tartóztattak le, amikor a hatalom felé menetelő Sztálin fenyegetve érezte magát egyebek között a diákköröktől is, s így azokra igen kemény elnyomás várt. Akkoriban már akadémikus voltam! Tagja voltam annak a csoportnak, amelyet Kozmikus Akadémiának neveztek... Első tudományos munkámat egyébként Szolovkiban közzétették, egy olyan lapban, amelyet a tábornak kellett kiadnia, hogy jó színben tűnjön föl a hatóságok előtt. Egy tanulmányt írtam olyan (nem becsületes, de megtűrt) módszerekről, amelyeket a csavargók kártyajátékaiban alkalmaznak. Nem akarom elmondani munkáim listáját, de első hivatalosan is említett művem is a csavargókról — az ő nyelvhasználatukról — szólt.

Az igazat megvallva egy kissé fáj, hogy életemnek ezt az epizódját kiemelik, mert soha nem volt bennem ellenérzés, soha nem éreztem személyes sértettséget. Sohasem titkoltam börtönéveimet, és ez még bizonyos tekintélyt is ad nekem, mert az

bizonyítja, hogy sohasem igyekeztem... hogy is mondjam, egyezkedni. De ott figyelemreméltó, rendkívül kulturált emberekkel találkoztam, és mondhatom, hogy az volt a „második egyetemem.” (...)

— Ön fölforgatott egy bizonyos történetírói koncepciót, amelyet Nyugaton hallgatólagosan elfogadtak, és amely szerint Oroszország nagy korszerűsítői Rettegett Iván, Nagy Péter és Sztálin voltak, jöllehet ők inkább nagy despoták voltak, és kegyetlenül bántak népükkel. Ön kimondta, hogy nem igaz, Rettegett Iván semmi jót sem tett (Nagy Péter iránt elnézőbb), Sztálin pedig még annyit sem. Mégis, amikor tavaly ünnepelték Rettegett Iván születésnapját, ön azt írta róla, hogy nagy író volt...

— Ezek egészen más dolgok. Politikusként Rettegett Iván rendkívül negatív figura volt, és sok rosszat tett az orosz kultúrának is. Ugyanakkor rendkívüli író, mert nem hagyta magát bezárni az irodalmi műfajok normáiba. Minden jel szerint diktálta műveit. Ezért alkalmazott annyi népi fordulatot. De nem szabad összekeverni irodalmi műveit és politikai tevékenységét.

— A közvélemény inkább Eisenstein filmjéből ismeri Rettegett Ivánt, mint saját írásaiból...

— Én látni sem szeretem ezt a filmet, annyira eltorzítja a történelmet. Eisenstein teljesen a hivatalos irányba ment, még túl is haladta Sztálin szándékait. Sztálin semmit nem írt Rettegett Ivánról, Eisenstein elkapott néhány szót, amelyet az előbbi elejtett, és azokat végletekig fejlesztette. E film miatt nem szeretem Eisensteint. Az általa okozott kár annál is nagyobb, mivel zseniális alkotóról van szó.

— Elmondaná, hogyan egyezteteti össze az orosz kulturális azonosság megőrzésének igényét — talán így lehet nevezni — a hazafiaság és a nacionalizmus szembeállításával?

A hazafiaság és a nacionalizmus megkülönböztetésével, úgy vélem, olyan formulát találtam, amely, ha nem is teljesen logikus, érzelmileg a legtöbb ember számára elfogadható. Számomra a hazafiaság az ország szeretete, míg a nacionalizmus a mások iránti gyűlölet. Ha egy családon belül kölcsönös szeretet

van, akkor a család általában harmóniában él másokkal is... Ezért érzek olyan rokonszenvet az ukrán, grúz, örmény hazafiak iránt. Védelmembe vettem a komi népet azzal szemben, hogy területének egy részét duzzasztóművel elárasszák. Nagyon szeretem a — mondjuk így — hagyományos kultúrák képviselőit. Nemrég egy öreg kazah látogatott hozzám. Panaszolta, hogy az emberek elfelejtik a kazah nyelvet. Támogattam őt bizonyos kazah írókkal szemben, akik oroszul írnak, és kazah írónak mondják magukat, jöllehet már alig ismerik anyanyelvüket. (...)

Az idegengyűlölet jellemző a féltértelemiségre, amely egyébként a fő veszélyt jelenti mai világunkban, és nemcsak a Szovjetunióban. A tévéadásban, amelyről már beszéltünk, fölléptem a nacionalizmus ellen — jelenleg ezt tartom fő feladatomnak. Mivel anyám révén egy régi orosz családhoz tartozom, és apám révén is, nem vádolhattak azzal, hogy hátsó gondolataim vannak. De azután nagyon sértő leveleket kaptam emberektől, akik szűk nacionalista gondolkodásúak — és ezt megtiszteltetésnek vettem! A nacionalizmus most föléledőben van nálunk, mint a világon mindenütt.

— *Az önök irodalmában nem Pikul az egyetlen idegengyűlölő író. Nemrég fölfigyeltünk Viktor Asztafjevre, aki pedig már kétszer kapott Allami Díjat, és az orosz írószövetség titkára! Borzadállyal ír a „mongol pofákról” egy olyan országban, ahol 50 millió van belőlük. Hová vezet ez?*

— Jó irányba. Mert minden álláspontot ki kell fejteni, semmit nem szabad rejtve hagyni. Ez a nyíltság.

— *De ezek a nézetek veszélyesek!*

— Valóban, nagyon veszélyesek. De amikor a nyíltság, a demokrácia útjára léptünk, nem a könnyebb megoldást választottuk.

— *Fennáll az antiszemitizmus problémája is... Miért hagyták, hogy a szovjet zsidók problémája ilyen belső és külső fontosságot kapjon?*

— Nem tudok teljes mértékben válaszolni e kérdésre, de ez semmiképpen nem olyan dolog, amelyet „hagytak”, vagy amelyre fölülről adtak utasításokat. Az antiszemitizmus főként a fél-

értelmiség körében jelent meg, amelyről már beszéltünk. A parasztságnál és az igazi értelmiségben ez nem kérdés. Talán egyfajta konkurencia érzetéből jött, mert sok a zsidó származású ember a tudományos és irodalmi értelmiségben. De az olvasók nem tesznek föl kérdéseket például Paszternak származásáról. Igen nagy a tekintélye, amint Mandelstamnak is, és csak akik semmit sem értenek a költészetből, azok mondhatnak valamit Mandelstam ellen. Mindig hangsúlyoztam az orosz kultúra szinkretikus jellegét, azt, hogy különböző nemzetiségek képviselői révén alakult ki és alakul ma is.

— *Vajon az antiszemitizmus újjászületése nem a párt Sztálin alatti politikájának és a kozmopolitizmus elleni kampánynak következménye?*

— Ez valószínű, de ma az 1949—1951-es évek antiszemita kampányaiban való részvételt nagyon súlyos hibának tekintik. Nemrég a moszkvai Világirodalmi Intézet tanácskozást tartott és két napon át vizsgálta igazgatójának, Bernyikovnak az esetét, aki annak idején kitűnt Zsirmunszkij, Eichenbaum üldözésében... Ezt nyíltan a szemére vetették mint nagyon súlyos hibát, és nem engedték meg, hogy lerázza e vádat. Elvesztette igazgatói tisztségét. Láthatják, a dolgok megváltoztak, oly módon, hogy most az antiszemitáknak kell más érvek mögé rejtőzniük. De olyan emberek, akik szögyenletes érzéseket táplálnak, mindenütt vannak. (...)

Ilja Ehrenburg levele Sztálinhoz (1952)

Ismeretes, hogy az úgynevezett orvospereknek (1952—1953) a zsidók keletre történő deportálásával kellett volna befejeződniük. Első lépésként közölni akarták a Pravdában egy magas beosztású zsidókból álló csoport levelét, melyben azok közvetve támogatják a radikális intézkedés szükségességét. Mikor a dokumentum aláírásában I. G. Ehrenburgra került a sor, az író

nem volt hajlandó azt névjegyével ellátni. „Emberek, évek, életem” c. emlékirataiban Ehrenburg homályosan utal egy másik levélre, amit ő maga írt és küldött el Sztálinnak.

Az alábbiakban olvasható a levél teljes szövege. A fordítás egy archív másolat alapján készült.

Kedves Joszif Visszarionovics!

Csak azért bátorkodom zavarni Önt, mert a kérdést, amit én magam nem tudok megoldani, rendkívül fontosnak tartom.

Minc elvtárs és Marinyin elvtárs ma megmutatták nekem a Pravda szerkesztőségének írt levél szövegét, és azt mondták, írjam alá. Kötelességemnek érzem, hogy megosszam Önnel kétélyeimet, s tanácsot kérjek Öntől.

Úgy gondolom, hogy szocialista társadalmunkban a zsidókérdés egyetlen radikális megoldása a teljes asszimiláció, a zsidó származású lakosság egybeolvadása a körülötte élő népekkel. Félek, hogy a szovjet kultúra számos képviselőjének, akiket egyedül a származás köt össze, közös fellépése felerősítheti a nacionalista tendenciákat. A levél szövegében szerepel a „zsidó nép” kifejezés, ami felbátoríthatja a nacionalistákat és azokat az embereket, akik még nem értették meg, hogy zsidó nemzet nincs.

Különösen aggaszt, hogy az a „Levél a szerkesztőségnek” hogyan hat a békemozgalom kiszélesítésére és megerősödésére. Valahányszor, amikor különböző bizottságokban, sajtókonferenciákon felmerül a kérdés, hogy miért tűntek el a zsidó nyelvű iskolák és újságok a Szovjetunióban, mindig azt feleltem, hogy a háború után megszűntek az egykori zsidó települési körzetek, és hogy a zsidó származású állampolgárok újabb nemzedékei nem kívánnak elkülönülni azoktól a népektől, akik között élnek. A levél, melyet tudósok, írók, zeneszerzők írtak alá, akik a szovjet zsidóság egyfajta közösségéről beszélnek, felerősítheti azt a visszataszító szovjetellenes kampányt, amit jelenleg a cionisták, a bundisták és hazánk más ellenségei folytatnak.

A haladó gondolkodású franciák, olaszok, angolok stb. szemében a „zsidó” szó nem egy nép képviselőjét jelenti, számukra

a „zsidó” vallási hovatartozást jelöl, s így a rágalmazók a levelet saját alantas céljaikra használhatják fel.

Meggyőződéseim, hogy határozottan fel kell lépnünk minden olyan kísérlettel szemben, amely azt tűzi ki célul, hogy újjáéledjen a zsidó nacionalizmus, mely elkerülhetetlenül áruláshoz vezet. Úgy vélem, hogy ehhez egyfelől felvilágosító cikkekre van szükség (egyebek között zsidó származásúak tollából), másfelől annak a kérdésnek a tisztázására, ami egyébként magától a Pravdatól ered, és ami oly jól megfogalmazódik a levél szövegében is, nevezetesen, hogy a zsidó származású dolgozók túlnyomó többsége mélyen elkötelezett a szovjet haza és az orosz kultúra iránt. Úgy gondolom, hogy az ilyen cikkek zavart keltenének külföldi rágalmazóink körében, és jól használható érveket adnának békéért küzdő barátainknak.

Ön bizonyára megérti, kedves Jozsif Visszarionovics, hogy én magam nem tudom megoldani ezeket a kérdéseket, ezért bátorodom Önnek írni. Nagyon fontos politikai lépésről van szó, ezért úgy döntöttem, megkérem Önt, bízson meg valakit, aki közli velem az Ön véleményét azzal kapcsolatban, hogy kíváncsios-e aláírnom egy ilyen dokumentumot. Ha a vezető elvtársak azt az üzenetet adják át, hogy a dokumentum megjelenése, valamint az én aláírásom hasznos lehet a haza védelme, a békéért folyó harc szempontjából, én azonnal aláírom a szerkesztőségnek írt levelet.

Mély tisztelettel, Ilja Ehrenburg.

Olga Bergholz: Én is egész nap ... (1949)

Szovjet Irodalom, 1987. 10. sz.

Én is egész nap a gyűlésen ültem —

hazudott szám s kezem szavazott...

Hogy a bánattól meg miért nem öszültem?

Miért nem haltam meg szegyenemben ott...?

Aztán még soká az utcán maradtam,

itt voltam végre magam — magam.

Házmester adott tüzet kapualjban,
 s kerestem helyet, ahol vodka van.
 Az egyik kricsmiben két hadirokkant,
 (ők vették be nemrégén Krasznij Bort)
 egyre sérelmeikről panaszkodtak,
 megoldotta a nyelvüket a bor.
 S közös emlékeink közt elidőzve,
 felkavartuk a múlt hűlt hamuját:
 Megy felderítésbe — az aknamezőnek
 a büntetőosztag — de ki jut át?!
 Volt, aki hazatért s kitüntetéssel,
 de a többiek, mind ott fekszenek,
 Vérükkel váltották meg s nem kevéssel
 sosevolt iszonyú bűneiket.
 S akkor, talán kijózanodva ettől,
 öntudatlan kiadtam dühömet:
 De elegem van már a jólelkekből,
 s a bűnösöket, ó hogy szeretem!

1949

(Fordította: Szilágyi Akos)

Jevgenyij Jevtusenko:
 Sietős önéletrajz (1959)
 ÉN, Gondolat, 196. 319—321. old.

Soha el nem felejttem azt a napot, amikor elindultam, hogy lássam Sztálint a koporsóban. Ott álltam a tömeggel a Trubnaja téren. Tíz- meg tízezer ember fagyos lehelete olvadt egyetlen felhővé, mögötte alig láthattuk a kopár márciusi fákat. Fantasztikus, ijesztő látvány volt. Az emberáradat egyre újabb és újabb patakjai szorítottak hátulról. A tömeg egyetlen hatalmas örvénnyé változott. Hirtelen rádöbbsentem, hogy egyenesen egy közlekedési lámpa oszlopa felé sodor a tömeg. Az oszlop elke-rülhetetlenül közeledett. Ebben a pillanatban egy fiatal lányt szorítottak neki a lámpának. Az arca eltorzult, kiáltás tört ki

belőle. De kiáltása meghallatlanul maradt a kiáltások és az ordítás közepette. A tömeg a lány felé sodort; nem hallottam, csak éreztem, mint roppannak meg gyenge csontjai, amint nekiszorul a lámpaoszlopnak. Rémültem hunytam le szemem, nem bírtam nézni kidülledő kék gyermekszemét és már sodortak is tovább. Mire újra körülnéztem, nem láttam sehol. Most más embert sodortak a közlekedési lámpának, keze szétcsapódott, mint a keresztfán. Éreztem, hogy valami puhára lépek, egy embert lökhetett fel a tömeg. Jó ideig nem mertem letenni a lábamat. Egyre szorítóbb és szorítóbb lett helyzet. Nekem szerencsém volt — magas voltam. Az egyik oldalon a házak, a másik oldalon katonai teherautók szorítottak zsúfolt sorba bennünket.

— Vigyék el az autókat az útból! — üvöltötte a tömeg. — Vigyék el már onnan!

— Nem tehetek semmit! Nincs rá parancsom! — mondta a nagyon fiatal lenszöke hajú rendőrtiszt visszakiabálva az egyik autóról, szinte üvöltve a tehetetlenségtől. És az emberek csak szorították a társaikat az autóknak. Nem egy kocsí vérfoltos lett az odanyomottaktól. Hirtelen vad utálatot éreztem minden szemben, ami ezt a „nincs rá parancsom” gondolkodást szülte, ordítva átkoztam a pillanatot, amikor embereknek kell meghalniuk valakinek az ostobasága miatt. Életemben először gondoltam iszonyattal arra az emberre, akit temettünk. Lehetetlen, hogy ne volna bűnös ezért a szerencsétlenségért. A „nincs rá parancs” gondolkodás okozta a káoszt és a szerencsétlenségeket a temetése napján. Most már biztosan tudtam, egyszer és mindenkorra, hogy sosem szabad parancsra várni, ha emberéletek vannak veszélyben — cselekedni kell. Magam sem tudom, hogyan történt, de mégis keményen dolgoztam ököllel, könyékkel, és arra eszméltem, hogy széttaszigálom az embereket és ordítok: — Alakítsunk láncot, alakítsunk láncot!

Nem értettek meg. Akkor erőszakkal kapcsoltam egymásba a kezeket, és csak úgy szórtam a geológus napokból megőrzött legocsmányabb szitkozódásokat. Néhány keménykötésű fiatalember most már segített. És körülöttem végre megértették, mit

akarok. A kezek láncokká formálódtak. Erős társaimmal tovább dolgoztam. Az örvény lecsillapult. „A nőket és a gyerekeket a kocsikra!” — kiáltotta az egyik fiatalember. És a nőket és gyerekeket kézről kézre adták a fejek fölött, hogy biztonságba helyezték őket az autókon.

... Végül a rendőrség is a segítségünkre sietett.

Minden lecsendesedett.

— Magának a rendőrségnél lenne a helye, elvtárs. Szükségünk van az ilyen fiúkra — mondta egy rendőr őrmester nekem, miközben zsebkendőjével törölgette a kemény munka ve-rejtekét.

— Jó, majd gondolkodom rajta — mondtam komoran.

Most valahogy már nem voltam kíváncsi Sztálin holttestére. Inkább ott maradtam az egyik fiúval, aki segített megszervezni az emberláncot. Vettünk egy üveg vodkát, és hazasétáltunk.

— Láttad Sztálint? — kérdezte az anyám.

— Láttam — mondtam hűvösen, miközben koccintottunk újonnan szerzett barátaimmal.

Valóban nem hazudtam az anyámnak. Láttam Sztálint. Ami történt, az mind ő volt.

Az a nap fordulópont volt az életemben, és ezért fordulópont lett a költészetemben is.

1953. évi I. törvény

**Joszif Visszarionovics Sztálin generalisszimusz
emlékének megörökítéséről**

J. V. Sztálin, Szikra, 1953. 35—36. old.

Joszif Visszarionovics Sztálin elvtárs, generalisszimusz, a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke 1953. március 5-én el-távozott az élők sorából. Azok közé a világot átalakító nagy fér-fiak közé tartozott, akik a legtöbbet tettek nemcsak saját népük és államuk felvirágoztatásáért, hanem az egész emberiség hala-dásáért, a világ minden dolgozójának felszabadításáért és boldo-gulásáért.

A Magyar Népköztársaság Alkotmánya kimondja:

„A nagy Szovjetunió fegyveres ereje felszabadította országunkat a német fasiszták igája alól, szétzúzta a földesurak és nagytőkések népellenes államhatalmát, megnyitotta dolgozó népünk előtt a demokratikus fejlődés útját.”

A hazánkat felszabadító Szovjetuniót és fegyveres erejét Joszif Visszarionovics Sztálin elvtárs vezette. Elsősorban neki köszönhetjük azt az önzetlen segítséget, amelyben a nagy Szovjetunió szakadatlanul részesítette a Magyar Népköztársaságot. Elsősorban neki köszönhetjük, hogy népünk, a Szovjetunió támogatásával sikeresen védelmezve békéjét és függetlenségét, eredményesen rakja le a szocializmus alapjait Magyarországon.

Joszif Visszarionovics Sztálin elvtárs neve, műve és tanítása eltéphetetlenül összeforrt hazánk történelmével. A magyar nemzet függetlensége, a magyar nép szabadsága, a magyar dolgozók felemelkedése eltéphetetlenül összeforrt azzal, amit Joszif Visszarionovics Sztálin elvtárs a szovjet nép, az egész haladó emberiség számára alkotott.

Joszif Visszarionovics Sztálin elvtárs emléke iránti tisztelet és kegyelet, nagy tanításaihoz való rendíthetetlen hűség kifejezésül az Országgyűlés a következő törvényt alkotja:

1. § Az Országgyűlés Joszif Visszarionovics Sztálin elvtárs emlékét, a magyar nép felszabadítása, a magyar nemzet függetlenségének kivívása és biztosítása, a magyar dolgozók politikai, gazdasági, kulturális felemelkedése körül szerzett elévülhetetlen érdemeiért, a magyar nép el nem múló hálájának tanúbizonyosságául törvénybe iktatja.

Dobi István s. k.

a Magyar Népköztársaság
Elnöki Tanácsának elnöke

Szabó Piroska s. k.

a Magyar Népköztársaság
Elnöki Tanácsának titkára

Alekszandr Tvardovszkij:
Egyre messzebb (1960)
Európa, 1962.

Míg elevenen elfalazva
az élettől — a Kzremiben élt,
egünket zord szelleme lakta:
— nem is tudtuk mások nevét.

És versenyeztünk: — mint imádjuk
még jobban — falun, városon.
— Nem veszek el belőle semmit,
és nem teszek hozzá szemernyit,
— így volt e földön, így bizony.

Így volt! Negyedszázadon által
egy ember s a Haza neve
egy sorban, egy égbolton szárnyalt,
harcba s győzni hívtak vele.

Nem volt határ s mérték se volt már:
e név olyan áhítatot
keltett, mint hívőben az oltár,
ki „istent” mondva földre rogy.

És természetes volt már szinte,
hogy pipafüstfelhőin át
mint isten — mindent lásson itten,
s intézze a világ sorát,

s kezét — Teremtőt utánozva —
minden dologra rátegye:
eszmékre, termés hozamokra,
csillagok törvényeire.

Minden valóra vált esodának
ő volt ihlető ereje,
s a hősnek, ki hősi halált halt,
csak tőle lett híre-neve.

S kik együtt tártak véle szárnyat
s harcból, börtönfalak alól
hatalmunk csúcsaira szálltak:
— rájuk hamar bús árny hajolt.

Így élt, uralkodott — keményen
tartva a gyepelőt, szorosan;
s ki nem dicsérte életében
az egekig — akadt olyan?

Meglátszott, hogy Kelet szülötte:
forgatta keményen míg élt
a jogtalanság
s az igazság
kétélű fegyverét.

De ki lehet most köztünk bátor
szólni: „Ez bűnös, ez igaz!”
Hát nem az emberi vakságtól
lesz minden isten sugaras?

Nem mi daloltunk róla, versenyt,
kitüntetésként — s a világba
üvöltjük most, hogy minden verset
ő rágott előre a szánkba!

Nem ugrált mindenki bomolva
üvöltve, míg be nem rekedt,
mielőtt ő megszólalt volna:
— Hurrá! Megint igaza lesz?

Mit tegyünk — ha ez lett a vége!
S hogy ő ilyen volt — ki hibás?
— Lenin nem vágyott istenségre,
s tiltotta a bálványozást.

Így volt! — De mégis: e Hazában
kemény léptű hétköznapiak
meneteltek nevével s bátran
nőttek fel elszánt városok.

Nevét a hősök szurony-élen
s a forró ágyúcsöveken
a Volgától a Reichstag égő
faláig vitték győztesen.

Pajtás! — kivel gyerekként játszva
értük Október hajnalát
— Te, elszánt ifjúságom társa! —
s mentünk a harc útján tovább:

Nem mi — e korunkba sugárzó,
győzelmes hon gyermekei —
lengettük e nevet, mint zászlót
Ötéves tervek egein?

S a szívszorító küzdelemben
nemcsak mi voltunk hívei:
tudtuk, hogy a leglelkesebben
a nép legjava követi.

Mi tagadás — szerte az ország
drága atyjának hívta őt.
Nem veszek el belőle semmit,
és nem teszek hozzá szemernyi:
Így volt! — tanú rá ez a föld!

Es Atya volt! Szemöldökének
moccanása törvényt szabott.
Amire rábólintott: — „úgy van!”
mindegy miként volt — arra nyomban
hű esküt kellett tenni ott.

Arról nincs óda, hogy szeszélyes
haragját sokszor népei
sorsát felkavarva volt képes
rossz órákban kitölteni.

S hogy egy-egy ilyen viharából
egyes sorsoknak mi jutott —
Te a kegyetlen valóságból
mindenkinél jobban tudod!

De a sorsunk-próbáló bajban
mégiscsak ez a hajthatatlan
kemény atyai akarat
védett — s a pusztító hadat
ezzel fogadtuk kinn a harcban.

S győzelmet ülve elhallgattuk
mit érte adtunk — sok kínunk,
s hogy számolatlanul feladtuk
a Volgáig sok városunk.

Es elhallgattuk, hány fiadra
szóttek szemfedőt a füvek,
Hazám! — míg végül diadalra
dörögtek a dísz-sortüzek...

Sortűz és üdvölvés!

És újra az ötéves tervek!

S feje körül üdvözülés

s a dics babér-erdői lengtek,

s gyakran mint harmadik személyt
idézte magát, ha beszélt.

Kremli szobáját fel-le járva,

s ős termek újfényű sorát,

már elvonatkoztatva látta

aggott testétől önmagát.

S mit kórusban ígértünk néki:

jövendő nagyságát, hírét,

ő élve akarta megérni,

saját szemével látni még.

És sietett!

Minden kevés volt!

Egymásra lelt a Volga, Don!

Moszkva épült — (tornyain égbolt) —

mint holmi furcsa pavilon;

még csak csatorna

nem szelte át mélyen hazánkat

amit a Mars-lakók is látnak.

Az évek elhúznak felettünk,

s tűnnek az útjelző kövek,

az úton egyre emelkedtünk,

korunk nekünk küld jó szelet.

Egy ölelésre, szívközelben

vannak a világ népei,

s e békében nyert győzedelmet

adózva mind elismeri.

Az igazság erős kezével
emeli fel szent jogarát,
békítve jár köztünk — s delével
kontinenseket ölel át.

S remények, ijesztő veszélyek
fölött mind tisztábban ragyog.
— Ma ez vagyunk
Mi minden népnek,
s várakozásuk mind nagyobb.

(Fordította: Váci Mihály)

Hruscsov:

**Beszámoló az SZKP XX. kongresszusának
zárt ülésén (1956)**

**Le Rapport Khrouchtchev et son historie,
Édition du Seuil, 1976.**

A KONSTRUÁLT PEREK

Nagyszámú olyan adat birtokában, melyek a pártkáderek iránti durva önkénnyt bizonyítják, a Központi Bizottság a KB Elnökségének felügyelete mellett pártbizottságot hozott létre; ezt megbízták azon okok kivizsgálásával, melyek lehetővé tették tömeges represszió alkalmazását az Össz-szövetségi Kommunista (bolsevik) Párt XVII. kongresszusán megválasztott KB-tagok és -póttagok többsége ellen.

Ez a bizottság megismerkedett nagy mennyiségű anyaggal az NKVD archívumaiból, továbbá más dokumentumokkal és a kommunisták elleni ügyek konstruálásának, a szocialista törvényességgel való kiáltó visszaélésnek sok esetét állapította meg, melyek eredménye ártatlan emberek halála volt. Nyilvánvalóvá vált, hogy számos párt-, szovjet- és gazdasági munkás, akiket

1937—38-ban „ellenségnek” bélyegezték meg, a valóságban nem voltak sem ellenségek, sem kémek, sem kártevők stb. Hanem mindig is becsületes kommunisták voltak; csupán megrágalmazták őket és gyakran nem lévén képesek kiállni a barbár kínzásokat, önmagukat vádolták meg (a hamisító nyomozók parancsára) a legborzasztóbb és leghihetetlenebb bűncselekményekkel. A bizottság terjedelmes és megalapozott anyagokat tárt a KB Elnöksége elé az 1934-es XVII. kongresszus küldöttei és a Központi Bizottságnak e kongresszuson megválasztott tagjai elleni repressziókról. Ezeket az anyagokat a Központi Bizottság Elnöksége alaposan tanulmányozta.

Megállapítást nyert, hogy a XVII. kongresszuson megválasztott 139 KB-tagjából és póttagból 98 főt, azaz 70 százalékukat letartóztatták és föbe lötték (többségüket 1937—38-ban). (Felháborodott felkiáltások.)

Milyen volt a XVII. kongresszus küldötteinek összetétele? A XVII. kongresszus szavazati joggal rendelkező küldötteinek 80%-a az illegális években, a forradalom előtt és a polgárháború idején, más szóval 1921 előtt lépett be a pártba. Szociális származását tekintve a kongresszusi küldöttek túlnyomó többsége munkás származású volt (a szavazati jogú küldöttek 60%-a).

Már csak ezért is teljességgel lehetetlen, hogy egy ilyen összetételű kongresszus olyan Központi Bizottságot válasszon, melynek többsége a párt ellensége lenne. Az egyetlen ok, amiért a XVII. kongresszuson megválasztott KB-tagok és póttagok 70 százalékát mint a párt és a nép ellenségét megbélyegezték, az volt, hogy a becsületes kommunistákat ellenük összetákolt vádakkal rágalmazták meg, amivel durván megsértették a forradalmi törvényességet.

Ugyanez a sors érte nemcsak a KB-tagokat, hanem a XVII. kongresszus küldötteinek többségét. Az 1956 szavazati vagy tanácskozási joggal rendelkező küldöttekből 1108 főt tartóztattak le ellenforradalmi cselekmények vádjával, azaz szemmel láthatóan túlnyomó többségüket. Már önmagában ez a tény is jól mutatja, mennyire abszurd, vad, a józan észnek ellentmondó volt

a XVII. pártkongresszus résztvevőinek többségét ellenforradalmi cselekménnyel vádolni. (Felháborodott felkiáltások.)

Fel kell idéznünk, hogy a XVII. pártkongresszus a „győztesek kongresszusaként” ismert a történelemben. A kongresszus küldöttei szocialista államunk építésének aktív résztvevői voltak; sokan közülük szenvedtek és harcoltak a párt érdekeiért az illegáltságban, a forradalom előtti években és a polgárháború frontjain, bátran harcoltak az ellenséggel. Hogy hihetnénk el, hogy az ilyen emberek a zinovjevisták, a trockisták és a jobboldali elhajlók politikai megsemmisítésének korszakában, valamint a szocialista építkezések dicsőséges befejezése után „kétkulacsossá” válhattak és a szocializmus ellenségeinek táborához csatlakoztak?

Mindez Sztálin hatalommal való visszaélésének eredménye volt, aki tömeges terrort kezdett alkalmazni a párt káderei ellen.

Miben rejlik hát annak oka, hogy az aktivisták elleni tömeges repressziók egyre nagyobb méreteket kezdtek ölteni a XVII. kongresszust követően? Abban, hogy ekkoriban Sztálin annyira a párt és a nép fölé helyezte önmagát, hogy már nem törődött sem a Központi Bizottsággal, sem a néppel. Ha a XVII. kongresszus előtt még figyelembe vette a kollektíva véleményét, a trockisták, a zinovjevisták és a buharinisták teljes politikai likvidálását követően, amikor eme harc és a szocialista győzelmek következtében a pártban sikerült elérni a teljes egységet, Sztálin egyre inkább kezdte semmibe venni a párt Központi Bizottsága, sőt, még Politikai Bizottsága tagjainak a véleményét is. Sztálin úgy gondolta, hogy most már mindenről egyedül dönthet és mindössze statisztákra volt szüksége; a többiekkel úgy bánt, hogy számukra nem maradt más, mint neki engedelmeskedni és magasztalni őt.

Sz. M. Kirov meggyilkolása után kezdődtek el a tömeges repressziók és a szocialista törvényesség durva megsértésének aktusai. 1934. december elsejének estéjén Sztálin kezdeményezésére (a Politikai Iroda határozata nélkül, mely mellesleg két nap múltán jelent meg), Jenukidze, a Központi Végrehajtó Bi-

zottság Elnökségének titkára a következő direktív utasítást írta alá:

„1. Elrendeljük, hogy a nyomozati osztályok gyorsítsák meg a terrorista cselekmények előkészítésével vagy végrehajtásával vádolt személyek ügyét.

2. Elrendeljük, hogy a bírósági szervek ne halasszák el a halálos ítéletek végrehajtását az ebbe a minősítésbe tartozó bűncselekményeknél a megkegyelmezés lehetőségének megvizsgálására való tekintettel, mivel a Szovjetunió Központi Végrehajtó Bizottságának Elnöksége ilyen természetű kérvények benyújtását elfogadhatatlannak tartja.

3. Elrendeljük, hogy a Belügyi Népbiztosság szervei az említett minősítésbe tartozó bűnelkövetők halálos ítéletét, azok meghozatala után haladéktalanul hajtsák végre.”

Ez az utasítás szolgáltatott alapot a szocialista törvényességgel való visszaélés számos esetének.

Sok konstruált bírósági eljárás során a vádlottakat terrorista cselekmények „előkészítésével” vádolták. Már önmagában ez lehetetlenné tette ügyük felülvizsgálását, még ha ki is jelentették a bíróság előtt, hogy „beismerő vallomásaikat” erőszak alkalmazásával kényszerítették ki belőlük, vagy ha meggyőzően bizonyították is az ellenük felhozott vádak valótlanságát.

Ki kell jelenteni, hogy Kirov meggyilkolásának körülményei mindmáig sok érthetetlen és rejtélyes mozzanatot tartalmaznak és a leggondosabb kivizsgálást igénylik. Okunk van gyanítani, hogy Kirov gyilkosának, Nyikolájevnek, segített valaki azok közül, akiknek kötelességük volt Kirov személyének védelme. Másfél hónappal a gyilkosságot megelőzően Nyikolájevet gyanús viselkedés miatt letartóztatták, de kiengedték és még házkutatást sem tartottak nála. Rendkívül gyanús az a körülmény is, hogy amikor a Kirov személyi őrségéhez tartozó csekist⁴ kihallgatásra szállították 1934. december másodikán, olyan „autószerencsétlenség” során vesztette életét, ahol a gépkocsi egyetlen más utasa nem sérült meg. Kirov meggyilkolása után a leningrádi NKVD vezetői nagyon enyhe ítéleteket kaptak, de 1937-ben kivégezték őket. Feltételezhetően azért lőtték főbe őket;

hogy eltüntessék a Kirov-gyilkosság igazi megszervezőinek nyomait. (Mozgolódás a teremben.)

A tömeges repressziók hatalmas méreteket öltöttek 1936 végétől kezdődően. Sztálin és Zsdanov táviratát követően, melynek keltezése: „Szocsi, 1936. szeptember 25.”, címzettjei: Kaganovics, Molotov és a Politikai Iroda más tagjai. A távirat tartalma a következő volt:

„Feltétlenül szükségesnek és sürgősnek tartjuk, hogy Jezsov elvtársat nevezzék ki belügyi népbiztosnak. Jagoda határozottan megmutatta, hogy képtelen leleplezni a trockista-zinovjevista blokkot. Az OGPU-nak ebben az ügyben négyéves lemaradása van. Ezt minden pártmunkás és az NKVD képviselőinek többsége észrevételezte.”

Szigorúan alá kell húznunk, hogy Sztálin nem találkozott pártmunkásokkal és ezért nem is ismerhette véleményüket.

A sztálini megfogalmazás, miszerint „az OGPU-nak négyéves lemaradása van” a tömeges repressziók alkalmazásában és hogy „be kell pótolni” az elmaradt munkát, tömeges letartóztatásokra és kivégzésekre ösztönözte az NKVD-t.

Meg kell jegyezni, hogy ezt a megfogalmazást az SZK(b)P Központi Bizottságának február-márciusi ülésén is erőltették 1937-ben. Az ülés határozata azt jóváhagyta, Jezsovnak a „Japán—német—trockista ügynökök kártevő, diverzáns és kémtevékenységéből eredő tanulságokról” szóló beszámolója alapján.

A határozatban ez állt:

„Az SZK(b)P úgy véli, hogy a tények, melyeket a szovjet-ellenes trockista központ és vidéki hívei ügyének kivizsgálása során gyűltek össze, azt mutatják, hogy a Belügyi Népbiztosság legalább négy évvel maradt el a nép eme legádázabb ellenségei leleplezésére irányuló tevékenységében.”

Ebben az időben a tömeges repressziók a trockisták elleni harc jelszavával folytak. De vajon a trockisták ebben az időben valóban ilyen veszélyt jelentettek a pártra és a szovjet államra nézve? Fel kell idéznünk, hogy 1927-ben, a XV. kongresszus előestéjén mindössze körülbelül 4000 szavazatot adtak le a

trockista-zinovjevista ellenzére, ugyanakkor a fő vonalra 724 ezren szavaztak. A XV. pártkongresszus és a KB február-márciusi ülése között eltelt tíz évben a trockizmust teljes egészében lefegyverezték; sok volt trockista megtagadta korábbi nézeteit és különböző ágazatokban dolgozott, a szocializmust építve. Világos, hogy a szocializmus győzelmének körülményei közt semmiféle alap nem volt tömeges terror végrehajtására az országban.

Sztálin beszámolója a KB februári-márciusi ülésén a „Pártmunka hiányosságairól és a trockisták valamint egyéb köpönyegforgatók megsemmisítésének módszereiről” kísérletet tett a tömegterror elméleti megalapozására azon a címen, hogy a szocializmus felé haladva az osztályharcnak éleződnie kell. Sztálin azt bizonygatta, hogy erre tanít a történelem és Lenin.

Valójában Lenin arra tanított, hogy a forradalmi erő alkalmazását a szükség diktálja a kizsákmányoló osztályok ellenállása esetén; ráadásul ez arra a korszakra vonatkozott, amikor még léteztek és erősek voltak a kizsákmányoló osztályok. De amint javult az ország politikai helyzete, 1920 januárjában, amikor a Vörös Hadsereg visszavette Rosztovot és így módon az egyik legfontosabb győzelmét — a Gyenyikin feletti győzelmét — aratta, Lenin utasította Dzerzsinszkijt a tömeges terror beszüntetésére és a halálbüntetés eltörlésére. Az ÖKVB ülészekán, 1920. február 2-án Lenin a beszámolójában ezt a fontos politikai lépést a következőképpen motiválta:

„A terrort az antant terrorizmusa kényszerítette ránk, amikor a világhatalmak, nem riadva vissza semmitől, hordáikkal ránk támadtak. Két napig sem tarthattuk volna magunkat, ha a tisztek és a fehérgárdisták próbálkozásaira nem feleltünk volna könnyörtelen módon, s a terrort jelentett, de ezt az antant terrorista módszerei kényszerítették ránk. És mihelyt döntő győzelmet arattunk, még a háború befejezése előtt, nyomban Rosztov visszavétele után, lemondtunk a halálbüntetés alkalmazásáról, s ezzel megmutattuk, hogy ígéretünkhöz híven megtartjuk programunkat. Mi azt mondjuk, hogy erőszak alkalmazását a

*kizsákmányolók elnyomásának, a földbirtokosok és a tőkés-
sek elnyomásának feladata teszi szükségessé; amikor ezt
a feladatot megoldjuk, mindennemű kivételes rendszabály-
ról lemondunk. Ezt tettekkkel bebizonyítottuk.”**

Sztálin eltért Lenin eme világos és egyszerű utasításától. Sztá-
lin arra kényszerítette a pártot és az NKVD-t, hogy alkalmaz-
zon tömeges terrort, amikor országunkban nem voltak már is-
mérvei a kizsákmányoló osztályoknak és amikor semmilyen
komoly ok nem volt tömeges rendkívüli intézkedések bevezeté-
sére.

Ez a terror a valóságban nem a legyőzött kizsákmányoló osz-
tályok ellen irányult, hanem a párt és a szovjet állam becsüle-
tes dolgozói ellen; hazug, rágalmazó és abszurd módon „kétszí-
nűséggel”, „kémkedéssel”, állítólagos illegális „merényletek”
előkészítésével vádolták őket.

Az SZK(b)P februári-márciusi ülésén, 1937-ben sok tag va-
lójában kételkedett a represszióknak a „kétkulacsosság” elleni
harc ürügyén elfogadott irányvonala helyességében. Posztisev
elvtárs nagyon találóan fogalmazta meg ezeket a kételyeket.
Ezt mondta:

*„Gondolkoztam: a harc kemény évei elmúltak, a párt alap-
vető irányvonalától eltávolodott és az ellenség táborá-
hoz csatlakozott párttagokat szétzúzták; a pártért egészse-
ges elemek küzdöttek. Az iparosítás, a kollektivizálás évei
voltak ezek. Soha nem tartottam lehetségesnek, hogy egy
ilyen kemény korszak után megtörténjen az, hogy Karpov
és a hozzá hasonló emberek az ellenség táborába kerülje-
nek. (Karpov az UK(b)P KB munkatársa volt és Posztisev
jól ismerte.) Most pedig, a tanúvallomások szerint, kiderül,
hogy Karpovot 1934-ben beszervezték a trockisták.”*

Én magam nem hiszem, hogy 1934-ben a párt becsületes
tagja, aki a pártért és a szocializmusért, az ellenséggel vívott kö-
vetkezetes harc hosszú útját járta végig, az ellenség táborába
kerüljön. Én nem hiszek ebben... Nem tudom elképzelni, ho-

* LÖM 40. kötet, 97. oldal, Kossuth, 1972.

gyan volt lehetséges a nehéz évek alatt a párttal haladni, majd 1934-ben a trockistákhoz csatlakozni. Ez különös. (Mozgolódás a teremben.)

A sztálini formulával élve, miszerint minél közelebb kerülünk a szocializmushoz, annál több az ellenségünk, valamint a KB februári-márciusi plénuma Jezsov beszámolója alapján elfogadott határozatára hivatkozva a provokátorok, akik beszivárogtak az állambiztonsági szervekbe, a lelkiismeretlen kalandorokkal együtt, a párt nevével kezdtek takarózni a pártkérdések, a szovjet állam káderei és az egyszerű szovjet állampolgárok elleni terror végrehajtásánál. Elég elmondani, hogy az ellenforradalmi tevékenység vádjával eszközölt letartóztatások száma 1937-ben több mint tízszeresére emelkedett az 1936-oshoz képest.

Ismert, hogy durva igazságtalanság érte a vezető pártmunkásokat. A párt XVII. kongresszusán elfogadott Szervezeti Szabályzat, a X. kongresszuson kifejezésre jutott lenini elveken alapult és leszögezte: ahhoz, hogy az SZK(b)P KB, az SZK(b)P póttagjaival és a Pártellenőrző Bizottság tagjaival szemben olyan végső rendszabály, mint a pártból történő kizárás, csak azzal a feltétellel alkalmazható, ha összehívják a Központi Bizottság teljes ülését, s arra meghívják a Központi Bizottság valamennyi póttagját és a Pártellenőrző Bizottság valamennyi tagját; csak ha a párt legfelelősebb vezetőinek e közös ülése kétharmados szótöbbséggel szükségesnek tartja, akkor „zárható ki a pártból a Központi Bizottság póttagja”.* A XVII. kongresszuson megválasztott és 1937—38-ban letartóztatott központi bizottsági tagok és póttagok többségét a párt Szervezeti Szabályzatával történő törvénytelen és durva visszaélés eredményeként hajították ki a pártból, mivel kizárásuk kérdését sohasem vizsgálta meg a KB teljes ülése.

Most, hogy az úgynevezett „kémek”, „szabotőrök” egynémely ügyét kivizsgálták, megállapítást nyert, hogy mindezek konst-

* Az SZKP kongresszusainak, konferenciáinak és központi bizottsági plénumainak határozatai, III. köt. 283. old. Szikra, 1954. (A ford.)

ruált ügyek voltak. Az ellenséges tevékenység vádjával letartóztatottak közül sokaknak a beismerő vallomását kegyetlen és embertelen kínzások révén csikarták ki.

Ugyanakkor Sztálin — mint ahogy ezt az akkori Politikai Iroda tagjai közölték velünk — nem mutatta meg nekik számos megvádolt pártaktivista kérvényét, amikor azok a haditörvényszék előtt visszavonták beismeréseiket és ügyük objektív kivizsgálását kérték. Ilyen folyamodvány sok volt és Sztálin kétségkívül tudott azokról. A Központi Bizottság szükségesnek tartja, hogy ismertessen a kongresszussal több ilyen konstruált „ügyet”, melyeket a párt Központi Bizottságának a XVII. kongresszuson megválasztott tagjai ellen indítottak.

Az aljas provokáció, a felháborító hamisítás és a forradalmi törvényesség büntös megsértésének esete Eiche elvtárs „ügye”, aki a Politikai Iroda póttagja, a párt és a szovjet állam egyik legkiemelkedőbb munkása, 1905-ös párttag volt. (Nyugtalanság a teremben.)

Eiche elvtársat 1938. április 29-én tartóztatták le, koholt vádak alapján, a Szovjetunió ügyészének végzése nélkül, melyet végül is csak 15 hónappal a letartóztatása után sikerült megkapni.

Eiche ügyének kivizsgálása a szovjet törvényesség legdurvább megsértésével történt és szándékos hamisítás kísérte.

Eiche a kínzás hatására kénytelen volt aláírni a nyomozók által előzetesen elkészített beismerő vallomásának jegyzőkönyvét, melyben őt és egyes más kiemelkedő pártmunkásokat szovjet-ellenes tevékenységgel vádoltak.

1939. október elsején Eiche kérvényt intézett Sztálinhoz, melyben határozottan tagadta bűnösségét, és kérte ügyének kivizsgálását. Kérvényében ezt írta:

„Nincs súlyosabb szerencsétlenség, mint egy olyan kormány börtönében ülni, melyért mindig is harcoltam.”

Fennmaradt második kérvénye is, melyet Sztálinnak írt 1939. október 27-én; ebben tényeket közöl, melyek nagyon meggyőzően döntenek meg az ellene támasztott rágalmozó vádakat, bizonyítva egyfelől, hogy ez a provokatív vád valódi trockisták

keze műve volt, akiknek letartóztatására végzést adott nyugat-szibériai területi pártbizottság első titkári minőségében, és akik összeesküvést szöttek, hogy bosszút álljanak rajta; másfelől, hogy ez a vád az anyagoknak a nyomozó munkatársak által történő meghamisításának eredménye volt.

Kérvényében Eiche a következőket írta:*

„... Folyó év október 25-én közölték velem, hogy ügyemben a nyomozást befejezték. Megismerkedtem a nyomozati anyagokkal. Ha az ellenem vádként felhozott bűncselekmények akárcsak századrészében is vétkes lennék, sohasem mertem volna elküldeni Önnek ezt a halálom előtti kérvényt; de nem vagyok vétkes ezen bűncselekmények egyikeben sem; szívemben nincs az aljasságnak még csak árnyéka sem. Még sohasem hazudtam Önnek, és most, félálással a sírban állva sem hazudok. Egész ügyem a provokáció, a rágalmazás és a forradalmi törvényesség alapjai megsértésének tipikus példája...

... Azok a beismerések, amelyek „ügyem” részét képezik, nemcsak abszurdak, hanem ezenkívül megrágalmazták az SzK(b)P Központi Bizottságát és a Népbiztosok Tanácsát, mivel az SzK(b)P KB és a Népbiztosok Tanácsa szóban forgó határozatait, melyeket nem az én kezdeményezésemre és a részvételem nélkül állítottak össze, ellenforradalmi szervezeteknek az én kezdeményezésemre összeállított elengedhetetlen aktusaiként jelennek meg...

... Rátérek most életem legmegalázóbb szakaszára — igazán komoly bűnömre a párt és Ön előtt. Ez a bűn — beismerő vallomásom, az ellenforradalmi tevékenység vádjának beismerése... De helyzetem a következő volt: nem bírtam ki azokat a kínzásokat, melyeknek Usakov és Nyikolájev vetettek alá, főként az előbbi tudott róla, hogy összetört bordáim még nem forrtak össze, és kihasználva ezt a tényt, a kihallgatásokon rettenetes fájdalmat okozott.

* Az Eiche-per (Gyelo Ejhe), t. 1.

zott. Arra kényszerítettek, hogy (beismerő vallomással) önmagamat és másokat becsapjak.

Beismerő vallomásom nagy részét Usakov sugallta vagy egyenesen le is diktálta nekem, a többi az NKVD által Nyugat-Szibériában gyűjtött anyagok általam történő felidézése, melyekért teljes felelősséget vállaltam. Ha abban a legendában, melyet Usakov fabrikált, és én aláírtam, valami nem egyezett, kényszerítettek, hogy ennek a legendának újabb változatait írjam alá. Hasonlóképpen jártak el Rubimoviccsal, akit előbb a tartalék hálózat tagjának jelöltek ki, és akinek nevét később egyszerűen kihúzták, anélkül, hogy erről nekem egyáltalán szóltak volna. Ugyanígy cselekedtek annak a tartalék hálózatnak a vezetőjével, melyet állítólag Buharin hozott létre 1935-ben.

... Kérem Önt, könyörgök Önnek, vizsgálják felül az ügyemet, nem azért, hogy megkegyelmezzenek nekem, de azért, hogy leleplezzék azt az egész piszkos provokációt, mely most gyengességem és a bűnös rágalmak miatt annyi embert fog körbe kígyóként. Soha nem árultam el sem Önt, sem a pártot. Tudom, hogy a párt és a nép ellenségeinek piszkos, aljas provokációja miatt halok meg, melyet azok most ellenem konstruáltak."

Úgy gondolnánk, hogy egy ilyen fontos kérvény érdemes volt a KB figyelmére, és meg kellett volna vizsgálni azt. Ez azonban nem történt meg. A kérvényt átadták Berijának, Eiche elvtársnak, a Politikai Iroda póttagjának szörnyű megkínzásai pedig folytatódtak.

1940. február 2-án ítéleztek Eiche felett. A bírósági tárgyaláson semmilyen bűnvádi pontban nem tartotta magát vétkesnek. A következőket mondta:*

„Minden úgynevezett vallomásomban egyetlen szó igazság sincsen; az aláírásokat, melyek a vallomások alatt állnak, kínzással csikarták ki belőlem. Beismerő vallomásaimat a nyomozó kényszerítette ki, aki letartóztatásom pillana-

* Uo.

tától fogva egész idő alattkínzásoknak vetett alá. A kínzások után kezdtem el írni ezt az egész képtelenséget... Fontosabb számomra, hogy elmondjam itt a bíróságnak, a pártnak és Sztálinnak, hogy ártatlan vagyok. Soha nem voltam bűnös semmilyen összeesküvésben. A párt politikájának helyességébe vetett hittal halok meg, ahogyan egész életemben is hittem benne."

Február 4-én Eichét kivégezték. (Felháborodás a teremben.)

Most pontos megállapítást nyert, hogy Eiche ügyét megkonstruálták; őt magát halála után rehabilitálták.

Rudzutak, a Politikai Iroda póttagja, 1905 óta párttag, olyan ember, aki tíz évet töltött cári kényszerszolgálatán, határozottan megtagadta a bíróság előtt a belőle kikényszerített beismerő vallomást. A Legfelsőbb Bíróság Katonai Kollégiuma ülésének jegyzőkönyvében szerepel Rudzutak alábbi kijelentése:

„... Az egyetlen kérdés, amellyel a bírósághoz fordulok, hogy közöljék az SzK(b)P Központi Bizottságával, hogy az NKVD-ben létezik egy még nem likvidált Központ, mely agyafúrt ügyeket konstruál, és ártatlan embereket kényszerít arra, hogy beismerjenek olyan bűncselekményeket, melyeket azok nem követtek el; a vádlottaknak nincs lehetőségük bebizonyítani, hogy nem vettek részt azokban a bűncselekményekben, amelyekről az ilyen beismerő vallomások szólnak, és amelyeket különböző személyektől kínzással kényszerítettek ki. A nyomozás módszerei rákényszerítik az embereket, hogy hazudjanak, és megvádoljanak, megrágalmazzanak ártatlan és semmibe bele nem keveredett személyeket, nem is szólva azokról, akik ellen már vádat emeltek.

Kéri a bíróságot, engedélyezze számára, hogy írásban közölje ezt az SzK(b)P Központi Bizottságával. Biztosítja a bíróságot, hogy neki személyesen sohasem voltak ellenséges szándékai pártunk politikájával szemben, mivel mindig egyetértett a párt irányvonalával a gazdasági és kulturális építés minden területén."

Rudzutaknak ezt a bejelentését figyelemre sem méltatták,

annak ellenére, hogy Rudzutakegykor elnöke volt a Központi Ellenőrző Bizottságnak, melyet a párt egységéért vívandó harc szükségességének lenini gondolatával összhangban hoztak létre. Így pusztult el egy nagy tekintélyű pártszerv vezetője; durva önkény áldozata lett, nem is hívták a Politikai Iroda ülésére, mert Sztálin nem akart beszélni vele. Húsz perc leforgása alatt hozták meg az ítéletet, és végezték ki Rudzutakot. (Felháborodás a teremben.) Az ügy alapos felülvizsgálatát követően, 1955-ben megállapítást nyert, hogy a Rudzutak elleni vádak valótlank voltak és koholmányokon alapultak. Rudzutakot halála után rehabilitálták.

Hogy mi módon fabrikáltak az NKVD volt munkatársai, provokatív módszereket alkalmazva vélt „szovjetellenes központokat” és „tömböket”, kitűnik Rozenblum elvtárs, 1906-os párttag vallomásából, akit 1937-ben tartóztattak le. A leningrádi NKVD Komarov-ügyének 1955-ös kivizsgálásánál Rozenblum a következő tényt tárta fel: amikor Rozenblumot 1937-ben letartóztatták, szörnyű kínzásoknak vetették alá, és rákényszerítették, hogy hamis értesítéseket támasszon alá önmagáról és más személyekről. Ezután Zakovszkij dolgozószobájába vezették, aki szabadulást ajánlott fel neki azzal a feltétellel, hogy a bíróságon tegyen egy, az NKVD által 1937-ben fabrikált beismerő vallomást valamiféle „Leningrádban működő szabotőr, kém- és diverziós terrorista központról”. (Mozgolódás a teremben.)

Hihetetlen cinizmussal írta le Zakovszkij azt az ocsmány „mechanizmust”, melynek segítségével a kitalált „szovjetellenes összeesküvéseket” fabrikálták.

„Hogy bemutassa nekem ezt a mechanizmust — közölte Rozenblum — Zakovszkij leírta nekem egy ilyen központ és tagozatai megszervezésének néhány lehetséges változatát. Miután részletesen leírt nekem egy ilyen szervezetet, Zakovszkij elmondta, hogy az NKVD előkészíti az ügyet erről a központról, és hozzátette, hogy a tárgyalás nyilvános lesz.

A központ négy vagy öt tagja — Csudov, Ugarov, Szmorogyin, Pozern, Saposnyikova (Csudov felesége) és mások —

felett ítélkeztek, továbbá a központ tagozatának két-három tagja felett...

„... a leningrádi központ ügyét alaposan kell összeállítani, ezért tanúvallomásokra van szükség. A tanúk (természetesen múltbéli) szociális származása és párton belül elfoglalt helyzetük nem kis szerepet játszik majd. Magának — mondta Zakovszkij — semmit sem kell majd kitalálnia. Az NKVD előkészíti maga számára a központ minden tagozatának a leírását. Alaposan kell majd tanulmányoznia, és emlékeznie kell minden kérdésre és válaszra, melyhez köze lesz a tárgyalás ideje alatt. Az ügyirat négy-öt hónap; esetleg egy fél év múlva lesz kész. Mind ez idő alatt fel kell készülnie, nehogy majd kompromittálja a nyomozót és saját magát. Jövőbeni sorsa attól függ, hogyan zajlik le a tárgyalás, és mi lesz az eredmény. Ha elkezd hazudozni és valóitan vallomásokat tenni — magára vessen. Ha kiállja ezt a próbát, halála napjáig fogjuk etetni és ruházni.”

Hát ilyen aljas dolgok történtek akkoriban. (Mozgolódás a teremben.)

A hamisítás még gyakrabban fordult elő a periférián. Az NKVD szverdlovszki megyei ügyekkel foglalkozó osztálya „leleplezte” az úgynevezett „uráli felkelés törzsét — a trockisták, jobboldali elhajlók, esszerek és papok tömörülésének szervét”. Állítólagos vezetőjeként Kabakovot, a Szverdlovszk megyei pártbizottság titkárát, a SzK(b)P KB tagját, 1914-es párttagot nevezték meg. Az akkoriban lefolytatott nyomozás anyagai azt mutatják, hogy csaknem minden területen, megyében és köztársaságban léteztek a jobboldaliak és a trockisták állítólagos terrorista kém- és diverziós szervezetei és központjai, és hogy az ilyen szervezetek élén rendszerint, érthetően okokból, a területi, megyei és köztársasági pártbizottságok első titkárai álltak. (Mozgolódás a teremben.)

Ezernyi becsületes és ártatlan kommunista pusztult el az ilyenfajta „ügyek” elképesztő hamisításai következtében, annak következtében, hogy a legváltozatosabb koholmányokat fogadták

el, és olyan vizsgálati módszereket alkalmaztak, amelyek a vádlottakból „beismerő vallomásokat” kényszerítettek ki önmaguk és mások ellen. Ugyanígy konstruálták a kiemelkedő párt- és állami funkcionáriusok — Koszior, Csubar, Posztisev, Koszarev és mások — elleni „ügyeket”.

Ezekben az években tömeges méretekben alkalmaztak repressziókat, melyek semmilyen konkrét tényen nem alapultak, és amelyek következtében a párt nagyon komoly káder-veszteségeket szenvedett.

Az NKVD elkezdte alkalmazni azt a bűnös módszert, miszerint elkészítette azon személyek jegyzékét, akiknek ügye a Haditörvényszék kollégiumainak jogi hatáskörébe tartozott, méghozzá úgy, hogy az ítéleteket előre elkészítették. Jezsov rendszerint magának Sztálinnak küldte el ezeket a listákat, aki jóváhagyta a büntetés javasolt mértékét. 1937—38-ban Sztálinnak 383 ilyen listát küldtek, több ezer párt-, szovjet-, Komszomol-, katonai és gazdasági munkás nevével. Ő jóváhagyta ezeket a listákat.

Ezen ügyek nagy részét most felülvizsgálják, és jórészüket már megsemmisítették, mivel azok konstruáltak, és teljességgel alaptalanok voltak. Elég megemlíteni, hogy 1954-től mostanáig a Legfelső Bíróság Katonai Kollégiuma 7679 embert rehabilitált, és hogy sokukat posztumusz rehabilitáltak.

A párt-, szovjet-, gazdasági és katonai dolgozók tömeges letartóztatásai hatalmas kárt okoztak országunknak és a szocialista építés ügyének.

A tömeges repressziók káros hatással voltak a párt erkölcsi-politikai állapotára, a bizonytalanság légkörét teremtették meg, hozzájárultak a beteges gyanakvás elterjedéséhez, egymás iránti bizalmatlanságot szítottak a kommunistákban. Ez elősegítette a mindenféle rágalmozók és karrieristák megjelenését.

A SzK(b)P KB januári ülésének (1938) határozata némi javulást hozott a pártszervezetek életébe. A tömeges repressziók azonban 1938-ban is folytatódtak.

Csakis azért, mert pártunk ilyen hatalmas erkölcsi-politikai erővel rendelkezett, tudta túlélni az 1937—38-as évek nehéz

megpróbáltatásait, túlélte őket, és új kádereket nevelt. Semmi kétség nem lehet azonban afelől, hogy a szocializmus és az ország védelmének előkészítése sokkal sikeresebb lett volna, ha nem szenvedünk ilyen hatalmas káderveszteségeket a semmivel sem indokolható repressziók során 1937—38-ban.

A TERRORÉRT VISELT FELELŐSSÉG

Teljes mértékben igazunk van, amikor az 1937-es év aljas módszereiért vádoljuk JeJzsovot. Azonban választ kell adnunk egy kérdésre: tartóztathatta-e Jezsov, példának okáért, Kosziort Sztálin tudta nélkül? Volt-e a Politikai Bizottságban véleménycsere, vagy született-e határozat ebben a kérdésben? Nem, nem volt, mint ahogyan nem volt a többi hasonló esetben sem. Dönthetett-e Jezsov egyedül olyan kérdésekben, mint kiemelkedő párttagok sorsa? Nem, naivitás lenne hinni, hogy ez egyedül Jezsov-ügy volt. Teljességgel világos, hogy ezekben a kérdésekben Sztálin döntött, és parancsai, valamint jóváhagyása nélkül Jezsov ezt nem tehetné volna meg.

Felülvizsgáltuk és rehabilitáltuk Kosziort, Rudzutakot, Posztisevet, Koszarevet és másokat. Milyen oknál fogva tartóztatták le és ítélték halálra őket? A felülvizsgált anyagok azt mutatják, hogy ok erre nem volt. Őket, sokakhoz hasonlóan, az ügyészség tudta nélkül tartóztatták le. Ilyen helyzetben nem volt szükség senkinek a jóváhagyására; és hát ugyan milyen jóváhagyásról lehetett volna szó, amikor mindenről Sztálin döntött. Ő maga volt a Főügyész minden ilyen ügyben. Sztálin nemcsak beleegyezését adta minden ilyen letartóztatáshoz, hanem ő maga kezdeményezte, ő rendelte el a letartóztatásokat.

Beszélnünk kell erről, hogy a kongresszus küldöttei világosan megértsék a helyzetet, és saját maguk vonhassák le a következtetéseket.

A tények tanúsítják, hogy sok önkényt követtek el Sztálin parancsára; teljességgel figyelmen kívül hagyták a párt és a szovjet törvényesség normáit. Sztálin nagyon bizalmatlan em-

ber volt, betegesen gyanakvó — tudjuk ezt a vele való közös munkából. Ránézhetett valakire, és azt mondhatta; „miért nem nézel ma rám?“, vagy „miért fordulsz ma el és kerülöd, hogy a szemembe nézz?“. Ez a beteges gyanakvás általános bizalmatlanságot szült benne az olyan kiváló párttagok iránt is, akiket évek óta ismert. Mindenhol és mindenütt „ellenségeket“, „képmutatókat“ és „kémeket“ látott.

A korlátlan hatalom birtokában Sztálin minden határon túlment az emberek erkölcsi és fizikai megsemmisítésében.

Olyan helyzet jött létre, hogy senki sem fejezhette ki akarátát.

Ha Sztálin azt mondta, hogy ezt vagy azt az embert le kell tartóztatni, el kellett hinni, hogy az a személy a „nép ellensége“, és Berija bandája, amely az állambiztonsági szervezet élén állt, önmagát felülmúlva igyekezett bizonyítani a letartóztatottak bűnösségét és a hamisított anyagok igaz voltát.

És milyen bizonyítékokat mellékeltek ezekhez? A vádlottak „beismerő vallomásait“. És a nyomozók elfogadták ezeket a „beismeréseket“. De hogy történhetett meg, hogy emberek beismertek olyan bűncselekményeket, amelyeket egyáltalában nem követtek el? Csakis egy módon — a ráhatás fizikai módszereinek alkalmazásával, kínzásokkal, melyek következtében az emberek elvesztették eszméletüket és ítélőképességüket, melyek arra kényszerítették őket, hogy megfeledezzenek emberi méltóságukról. Így születtek a „beismerések“.

Amikor 1939-ben elkezdett visszaesni a tömeges letartóztatások hulláma, amikor a perifériák pártszerveinek vezetői elkezdtek vádolni az NKVD vezetőit, hogy a letartóztatottakkal szemben a fizikai ráhatás eszközeit alkalmazták, Sztálin 1939. január 20-án rejtjeles táviratot küldött a megyei és területi pártbizottságok, a köztársasági kommunista pártok központi bizottsági titkárainak, a belügyi népbiztosoknak és az NKVD-szervek vezetőinek.

A táviratban a következők álltak:

„Az SzK(b)P KB felvilágosításként közli, hogy a fizikai ráhatás módszereinek alkalmazását az NKVD gyakorlatában 1937-től kezdve az SzK(b)P engedélyezte ... Ismeretes,

hogy minden burzsoá hírszerzés alkalmazza a fizikai ráhatás módszereit a szocialista proletariátus képviselőivel szemben, és teszi ezt a legviszátaszítóbb formában. Felmerül a kérdés, vajon a szocialista állambiztonsági szerveknek miért kellene humánusabbaknak lenniük a burzsoázia veszett ügynökeivel és a munkásosztály, valamint a kolhozparaszttság ádáz ellenségeivel szemben. Az SzK(b)P KB úgy véli, hogy a fizikai ráhatás módszereit kivételes esetekben a jövőben is alkalmazni kell a nép ismert és címeres ellenségeivel szemben, és ezekben az esetekben mint megengedett és helyes módszert kell értelmezni.”

Ezzel Sztálin az SzK(b)P KB nevében szentesítette a szocialista törvényesség legdurvább megsértését; jóváhagyta a kínvallatásokat és az erőszakot, ami — mint láttuk — koholmányokhoz és ártatlan emberek önrágalmazásához vezetett.

Nem olyan régen — pár nappal a kongresszus előtt — a KB elnökségi ülésére beidéztük Rodosz vizsgálóbíró, aki annak idején Koszior, Csubar és Koszarev ügyét vizsgálta és kihallgatta őket; kérdéseket tettünk fel neki. Rodosz üres, tyúkeszű személy, erkölcsileg teljességgel leépült ember. Tehát egy ilyen ember döntött kiemelkedő pártaktivisták sorsáról. Politikai vonalukról is ítélkezett, mivel megállapítva az általuk állítólag elkövetett „bűncselekmények” tényét, olyan anyagot szolgáltatott ezzel, mely politikai következtetések levonására adott módot.

Felmerül a kérdés, vezethette-e egy ilyen ember saját akaratából efféle módszerekkel a nyomozást, hogy bizonyítsa Koszior és mások bűnösségét? Nem, nem tehette ezt megfelelő útmutatások nélkül. A KB Elnökségének ülésén Rodosz a következőket mondta nekünk:

„Megmondták nekem, hogy Koszior és Csubar a nép ellenségei, ezért nekem, mint nyomozónak, rá kellett bírnom őket annak beismerésére, miszerint a nép ellenségei.” (Felháborodás a teremben.)

Ilyen beismeréseket csakis hosszas kínzásokkal csikarhatott ki, amit meg is tett, részletes instrukciókat kapva Berijától. El

kell mondanom, hogy a KB Elnökségének ülésén cinikusan kijelentette: „Úgy gondoltam, hogy a párt utasítását hajtom végre.”

Igy hajtották végre a gyakorlatban Sztálin parancsait a letartóztatottakkal szemben engedélyezett fizikai ráhatás módszereivel.

(Fordította: Dandé Krisztián)

Interjú Jevgenyij Jevtusenkóval

Die Weltwoche, 1987. 23. szám

— *Mennyire követi Gorbacsov Nyikita Hruscsov hagyományait?*

— Hruscsov a sztálini korszak gyermeke volt. Igazán nagy-szerű dolgokat vitt végbe: megnyitotta országunk határait a külföldiek előtt, és 1956-ban megszervezte az első ifjúsági fesztivált. Ugyancsak ő volt az, aki, amennyire csak tellett tőle, szétzúzta a vasfüggönyt, és koncentrációs táborainkból nagyon sok rabot szabadon engedett. Sok-sok évvel ezelőtt valaki azt mondta róla: „Két ugrással akarta átugrani a szakadékot”. Szerintem ez igen találó jellemzés: Hruscsov sztálinista és anti-sztálinista volt egy személyben. Lázadt a kor ellen és egy kissé önmaga ellen is.

Hősies lépésre szánta el magát, amikor megtartotta beszédét a huszadik kongresszuson, és megszervezte azt a bizottságot, amely oly sok ártatlannak adta vissza szabadságát.

— *Gorbacsov hány ugrással óhajtja átugrani a szakadékot?*

— Szerintem egyáltalán nincs szándékában ugrani, Gorbacsov hidat szeretne verni.

— *Egyes amerikai kommentátorok szerint, közöttük Alexander Haig szerint is, Gorbacsov neosztálinista.*

— Ez ostobaság. Ha Gorbacsov neosztálinista lenne, nem támogathatná a legkeményebb hangú antisztálinista műveket, például azokat a verseket, amelyek mostanában jelennek meg.

— Ön szerint Gorbacsov része az új antisztálinista mozgalomnak?

— Azt nem állítom, hogy kifejezetten antisztálinista lenne.

— Egy pillanat. Ön az imént azt mondta magáról, hogy antisztálinista.

— Az vagyok.

— És úgy véli, hogy Gorbacsov antisztálinista?

— Egy politikust nehéz lenne így definiálni.

— Korai lenne még?

— Nem, nem, nem így gondolom. Szerintem Gorbacsov olyan ember, aki ellenzi az elbürokratizálódást.

— Miért gondolja, hogy az olyanok, mint Haig, félreértelmezik Gorbacsovot?

— Az úgynevezett kemények csak saját érdekeiket védik, amikor megpróbálják a változásokat nem észrevenni. Máskülönben semmivé fozzlana a mumusuk, a kardfogú vörös medve, amely át akarja harapni az ártatlan, békeszerető amerikaiak torkát.

Azok, akik önöknél a kemény vonalat képviselik, a szovjetunióbeli keményekkel magyarázzák saját álláspontjukat. A mi keményeink viszont az amerikai kemények képét rázzák fenyegetően, hogy a nálunk kibontakozó nyilvánosságnak útját állhassák, és demokratizálódásunkat megakadályozhassák. Am amit ott csinálnak, az az önök „keményei” számára is veszélyes játék, mivel ők is csak emberek: gyakorlatilag maguk alatt vágják a fát, hiszen ez a keményvonalas játszadozás minden ember életét veszélyezteti a Földön, így az övékét is...

Ha néhányan azok közül, akik az önök országában egyértelműen jobboldali beállítottságúak, a lényükön mit sem változtatva, a Szovjetunióban élnének, pontosan olyanok lennének, mint a régi sztálini gárda, pontosan úgy viselkednének, mint a dogmatikus kommunisták. Néhány erősen szovjetellenes beállítottságú amerikai bürokratáról és jobbra húzó újságíróról nagyon jól el tudnám képzelni, hogy a Szovjetunióban élnek: az égvilágon semmi gondot nem okozna nekik, hogy ott Amerikaellenes propagandát folytassanak. Akár még ugyanazokat a

szavakat is használhatnák. Ugyanazok az emberek, csak más előjellel. Ha valaki az Egyesült Államokban konformista, ez azt jelenti, hogy többé-kevésbé héja. A héja azonban mindenütt héja. Egy másik országban nem lehet belőle csalogány. (...) (...) — *Milyen szerepet játszott ön, illetve játszottak az ön művész-kollégái a Szovjetunió-szerte most folyó változások előidézésében?*

— Kik azok az emberek, akik ma államunkat irányítják? Olyan emberek, akik az ötvenes években és a hatvanas évek elején a mi műveinket hallgatták és olvasták. Tényleg. Egyesek teljesen magukévá tették üzenetemet, miszerint a bürokrácia megfojtja őket. Verseinkkel új nemzedéket teremtetünk. Létrehoztuk azokat az embereket, akik ma újjáteremtik országunkat. Itt van például a Szovjetunió-szerte kibontakozó új nyilvánosság: ez is a költészetünkre adott egyfajta visszhang.

— *Azt akarja ezzel mondani, hogy az írók és a költők készítették elő Gorbacsov számára az utat?*

— Természetesen. Ez tökéletesen így igaz. Erre mérget merek venni. Ezek az emberek a mi szellemiségünket vették át. Akkoriban egyetemisták voltak, s némelyikük ott volt azok között, akik felolvasóestjeinken belépőjegy nélkül a kakasülön szorongtak.

Hiszem és vallom, hogy az a költőnemzedék, amelyhez magam is tartozom, sokat tett a vasfüggöny szétzúzása érdekében. Közben véresre sebeztek a kezünket, mivel nem kesztyűben dolgoztunk. Időnként, egy-egy szitokáradat után, szinte megszűntünk létezni a külvilág számára. Irodalmunk, művészetünk azonban nem „felülről” kapott ajándékként hullott az ölünkbe.

Megdolgoztunk érte. Mi magunk hoztuk létre ezt az adományt önmagunk és a jövő nemzedéke számára. Természetesen nem hittük, hogy új emberfajta hozunk létre, és mégis ez történt. Megteremtettük az új embert, az új szellemiségű embert.

— *Úgy véli hát, hogy nemzedékének költészete alakította ki az új vezetés politikai lelkületét?*

— Remélem, hogy így van. Szerénytelenül hangzik, de remélem. Sőt, kis hiján biztos vagyok benne.

**Visszatérés — Tudósok egy csoportjának
rehabilitása**
Moszkovszkije Novosztyi,
1987. 33. szám. 12. old.

A nap, amelyen diadalmaskodik az igazság (nem számít, kis vagy nagy horderejű ügyben) — boldog nap. Ilyen nap volt 1987. július 16-án, csütörtökön, amikor a Szovjetunió Legfelsőbb Bírósága, miután megvizsgálta a Szovjetunió főügyészének óvását annak a 15 állampolgárnak az ügyében, akiket a 30-as évek elején ítélték el, úgy döntött, hogy törli a rájuk vonatkozó 1931., 1932. és 1935. évi keltezésű határozatokat, és megszünteti a büntető eljárást, miután a szóban forgó személyek ellen felhozott cselekmények nem merítik ki a bűncselekmény kritériumát. A rehabilitáltak közül már egy sincs életben.

Idézzük fel mind a tizenötük nevét, annál is inkább, mert az olvasó a jövőben sokuk nevével fog még találkozni és nem is egyszer: a honi tudomány büszkeségei ők. Emlékezzünk hát név szerint: A. V. CSAJANOV-ra, N. D. KONDRATYEV-re, A. N. CSELINCEV-re, N. P. MAKAROV-ra, L. N. JUROVSZKIJ-ra, A. G. DOJARENKÓ-ra, A. A. RIBNYIKOV-ra, L. N. LITOSZENKÓ-ra, Sz. K. CSAJANOV-ra, L. B. KAFENGAUZ-ra, A. V. TEJTEL-re, I. N. LEONTYEV-re, A. O. FABRIKANT-ra, O. A. HAUKE-re, N. V. GENDZEHADZE-ra.

(...)

De mégis, mi történt 1930—1932-ben? Erre a kérdésre Viktor Danyilovtól, a történettudományok doktorától kértünk feleletet:

(...) A „Dolgozó Parasztság Pártja” (oroszul: Trudovaja Kresztyanszkaja Partyija, rövidítve: TKP — a ford. megj.) ügye egészen más síkon helyezkedik el, amelynek a tudománynak mint olyanhoz semmi köze sincsen. A köztudat a tömeges megtorlásokat általában az 1937—1938-as évekkel kapcsolja össze. Valójában pedig erre az időszakra „csupán” a tömeges megtorlások tetőpontja esik.

A népgazdaság gyökeres újjáépítésére kétségkívül szükség

volt. A szerencsétlenség abban rejlett, hogy mindjárt kezdettől fogva észbontó ütemet diktáltak, aminek következményei lettek a bányá- és erőmű-szerencsétlenségek, a technológiai előírások megsértése, a munka és a végtermék minőségének romlása, a zavarok az élelmiszer-ellátásban, a tervfeladatok telejsítésének elmaradása, az anyagi eszközök hiábavaló tékozlása. Mindezt a felelősséget a mérnökökre, tervezési szakemberekre, az ellátásban dolgozókra, a „gazdasági vezetőkre”, általában véve és elsősorban a régi technikai értelmiségre és a régi tisztviselőkre hárították. Emellett ezen még az „osztályharc éleződését” is demonstrálni lehetett, márpedig Sztálin ezt a tételt alkalmazta mindazok ellen, akik kritizálták politikáját és e politika korán, már 1930 tavaszán világosan kiütköző következményeit.

Az úgynevezett „Ipari Párt” (oroszul: Promislenaja Partyija vagy Prompartyija — a ford. megj.) perében (1930. november 25.—1930. december 7.) a vádlottak padján a műszaki főiskolák professzorai ültek, élükön L. K. Ramzinnal. 1931. március 1. és március 9. között került sor a „mensevikek ellenforradalmi szervezetének” perére, amelyben olyan ismert egykori mensevikeket ítéltek el, akik a 20-as évek végén a tervhivatalban és a központi hivatalokban dolgoztak, mint például V. G. Tromant, N. N. Szuhanovot, M. P. Jakubovicsot, V. V. Sert, illetve más nem mensevik szakembereket. Ezt kellett volna követnie a „Dolgozó Parasztság Pártja (DPP)” nyílt perének. A sajtóban vezetőiként A. V. Csajonovot, N. D. Kondratyevet és másokat neveztek meg. Az ő nézeteik valóban eltértek a már folyamatban levő teljes kollektivizálás irányvonalától. A nyílt tárgyalásra mégsem került sor. (...)

A „Dolgozó Parasztság Pártjának” megalakításáról és tevékenységéről szóló egyetlen nyilvánosságra hozott „dokumentumanyag” — a vádlottaknak és tanúknak a „mensevikek perében” tett vallomásai. Mindezek a vallomások — „beismerések” voltak, amelyekre már akkor kezdtek úgy tekinteni, mint „a minden körülmény közötti legjobb bizonyítéokra” (ezt hangoztatta vádbeszédében N. Krilenko az „Ipari Párt” perén, abban a

részen, amely nagyon sokatmondóan ezt az alcímet viselte: „Miért ismernek be mindent a vádlottak?”)

Úgy vélem, hogy a Szovjetunió Legfelső Bírósága Katonai Kollégiumának ez év július 16-i határozata, amely teljesen rehabilitálja az igazságtalanul elítélt kiemelkedő tudósokat és agrónomusokat, közgazdászokat és gyakorlati szakembereket — történelmi jelentőségű aktus. Arról tanúskodik, hogy társadalmi-politikai életünknek a demokratizálás és nyilvánosság alapján való átalakítása általános és visszafordíthatatlan jellegű, nem korlátozódik a mára.

(Fordította: Szilágyi Ákos)

Nyikolaj Maszlov:

Tanuljunk a történelemtől, hogy előbbre léphessünk Moszkovszkije Novosztyi, 1987. 29. szám. 10. old.

Milyen legyen az SZKP történetéről szóló tankönyv? (Részletek annak az előadásnak az összefoglalójából, amelyet Nyikolaj Maszlov tartott a moszkvai párttörténeti tanszékek oktatói számára rendezett szemináriumon.)

(...) Még mindig nehezen szabadulunk azoktól a dogmáktól, amelyek bénítóan hatottak a párttal foglalkozó történészek tudományos gondolkodására.

A legalapvetőbb dogma az, hogy a párt konfliktusok nélkül fejlődött. Történetét évekig úgy állították be, mint győzelmek, sikerek, eredmények sorozatát. Felépítettük a szocializmust, létrehoztuk az új társadalmat, az emberek közötti új viszonyokat. Ez történelmi vívmányunk. De már Csernisevszkij is megjegyezte, hogy a politikai tevékenység nem olyan, mint egy séta a Nyevszkij proszpekten. Utunkon sok nehézség volt — objektív is, szubjektív is. A konfliktusok hiánya nem egyszerűen megszépíti a valóságot, hanem az igazságot torzítja el.

A kettes számú dogma értelmében minden történelmi személyiség, aki valamilyen politikai hibát követett el, kezdettől fogva a leninizmus és a szocializmus ellensége volt. Ezzel a szemlé-

lettel a mai napig nem sikerült igazán leszámolni. Hamis kép alakul így ki a párt munkatársairól, vezetőiről, Lenin környezetéről, a forradalom történetéről. A pártapparátus tagjainak hibáiról, tévedéseiről beszélni kell, de eközben nem feledkezhetünk meg érdemeikről sem.

Lenin mondotta, hogy „...az eszmék története az eszmék váltakozásának — következésképpen harcának is — a története”. A párton belül folyó küzdelmet is úgy kell szemlélni, mint eszmék küzdelmét. Nem mindenki tudja, hogy nemrég rehabilitálták Szmilgát, törölve az államellenes tevékenység megbélyegző vádját. A pártnak sok munkatársa lenne méltó a rehabilitálásra, hiszen nem voltak kémek, gyilkosok, nem voltak a külföldi hírszerzés ügynökei, amiért végül is elítélték őket.

A hármask számú dogma az a meggyőződés, hogy a párt szerepe szüntelenül, szinte automatikusan nő a társadalom életében. Ez a növekedés úgy jelent meg, mint valami egyenesen felfelé ívelő mozgás, akadályok, visszaesések nélkül. De vajon lehet-e illet állítani egy olyan időszakról, amelyben általános pangás jellemezte az országot, és mint Mihail Gorbacsov mondotta a L'Unitának adott interjújában, „válság előtti jelenségek” voltak tapasztalhatók? A párt vezető szerepének növekedését biztosító objektív tényezők szervesen összefüggnek a szubjektív tényezővel, amelynek hatása gyakran lényegesen befolyásolja a párt tevékenységét, az alapszervezetektől egészen a központig. Ez a szerves kapcsolat az SZKP történetének minden szakaszában megmutatkozik. Így volt ez azokban az években is, amikor a párt- és az állami vezetés, mint azt az SZKP KB januári plénuma megállapította, súlyos hibákat követett el, mikor vezetők egész sora veszítette el erkölcsi tartását még Moszkvában is, nem beszélve Üzbegisztánról, Kazahsztánról, Kirgíziáról, a doni Rosztovról, sok alapszervezet pedig képtelen volt megőrizni elvi álláspontját.

Az utolsó dogma, amely megnehezíti a párt történetének tárgyilagos tanulmányozását, az abszolút igazságról szóló elképzelés. Ez a megfellebbezhetetlen igazság, úgymond, benne van

mindegyik pártokumentumban. Pedig némelyikük — ma már elismerik — nem mindenben felelt meg neki.

A demokratikus centralizmus elve, miszerint a dokumentumokat csak a határozatok meghozataláig lehet vitatni, ezután minden párttag köteles végrehajtani őket, 20, 30, 50 éves párt-dokumentumokra is kiterjedt. Ahelyett például, hogy történelmileg értékelték volna a párt Központi Bizottságának 1938. november 14-i határozatát „A pártpropaganda feladatairól Az SZK(b)P rövid történetének kiadásával kapcsolatban”, ami a dogmatizmus egyik forrása lett a társadalomtudományokban, különösen a párttörténetben, kényes jellege miatt egyszerűen kihagyták az utolsó kiadásokból.

Tiltakozást vált ki az is, hogy a történelmi munkákban, a tankönyvekről már nem is beszélve, alig szerepelnek eleven személyiségek.

Ami a párt vezetőit illeti, Lenin óta napjainkig egy sem akadt. Legalábbis az utóbbi évekig megjelent tankönyvek szerint. Sztálinról és Hruscsovról jó esetben mint pártkongresszusok előadói-ról történik említés. Pedig összetett, ellentmondásos személyiségekről van szó, akik a párt és az állam élén álltak. Tudományos tárgyilagossággal lehetne és kellene jellemeznünk őket. Könyveket jelentettünk meg Rooseveltről, Churchillről, Edenről, de Sztálin politikai pályafutását még nem írtuk meg. Világszerte százával születnek róla írások, ráadásul szovjet- és kommunistaellenes nézőpontból. S még sokakkal kapcsolatban mondható el ugyanez.

Szükségünk lenne párttörténeti forráskiadványokra. Az effajta segédkönyvre az egyik legérdekesebb példa Karpov és Fridner 1925-ben megjelent Leninista Szöveggyűjteménye. Ez nemcsak lenini szövegeket, pártdokumentumokat közöl újra, hanem a leninizmus ellenfeleitől származó anyagokat — cikkeket, felszólalásokat — is tartalmazott. Az egymással szemben álló felek nézeteiről nem véletlenszerűen kiragadott, és megfelelő módon táltal idézetek, hanem valódi források alapján lehetett képet alkotni. Ott voltak Martov, Trockij, Buharin, Sljapnyikov és mások cikkei, amelyeket a pártban zajló viták során publikál-

tak. A hallgatóknak meg lehet, és meg is kell adni a lehetőséget, hogy önállóan értsék meg a leninizmus igazságát. „Erőnk az igazság hirdetésében van!” — mondta Lenin.

Végül a tankönyv elméleti színvonaláról. Miért kell egy tankönyvben felsorolni az összes kongresszust, konferenciát, napi-
rendi pontot és a küldöttekre vonatkozó statisztikai adatot? Erre ott vannak a tájékoztatók. A tankönyvet a párt tevékenységének stratégiai irányát követve kell felépíteni, ami lehetővé teszi a párttörténet bővített, problémaérzékeny tanulmányozását. Így lehet megérteni elsősorban a párt hatalmas történelmi tapasztalatát és a belőle fakadó tanulságokat. (...)

Hegel egykor megjegyezte, hogy a népek és a kormányok soha nem tanultak semmit a történelemből. Ugyanezt a gondolatot ismételte meg Bernard Shaw. Kljucsevszkij nem értett egyet vele: „A történelem még azokat is tanítja, akik nem tanulnak belőle. Móresre tanítja őket tudatlanságukért és megvetésükért”. A múltbéli tapasztalatok megértése nélkül ma egy lépést sem tehetünk előre.

(Fordította: Forgács Iván)

Andrej Zsdanov:

**A „Csillag” és „Leningrád”
című folyóiratokból (1946)**

A. A. Zsdanov:

A művészet és filozófia kérdéseiről,

Szikra kiadás, 1949. 96—98. old.

Elvtársak!

A Központi Bizottság határozata rámutat arra, hogy a „Csillag” c. folyóirat a legdurvább hibát akkor követte el, amikor lapjait Zoscsenko és Ahmatova irodalmi „alkotásainak” rendelkezésére bocsátotta. Úgy vélem, hogy nem szükséges itt Zoscsenko „Egy majom kalandjai” c. „művét” idéznem. Nyilvánvaló, hogy önök mindnyájan olvasták és jobban ismerik, mint én. Zoscsenko e „művében” a szovjet embereket naplopóknak

és torzszülötteknek, ostoba és primitív embereknek ábrázolja. Zosczenko egyáltalán nem érdeklődik a szovjet emberek munkája, erőfeszítése és hősiessége, a szovjet emberek magas társadalmi és erkölcsi tulajdonságai iránt. Ezt a témát egyáltalán nem ismeri.

Ha figyelmesebben elolvassák és átgondolják az „Egy majom kalandjai” c. elbeszélést, látni fogják, hogy Zosczenko a majmot társadalmi rendünk legfőbb bírójává teszi és ez a majom, Zosczenko jóvoltából erkölcsprédikációkat tart a szovjet embereknek. A majmot úgy ábrázolja, mint valamely észlényt, amelyet megbíztak, hogy értékelje az emberek viselkedését. A szovjet emberek életének készakarva eltorzított, ízléstelen karikatúrájára azért van szüksége Zosczenkónak, hogy aljas, mérgezett, szovjetellenes szentenciákat adhasson a majom szájába, miszerint jobb az állatkertben élni, mint szabadon, és hogy szabadban lehet lélegezni a ketrecben, mint a szovjet emberek között.

Vajon lehet-e ennél mélyebb erkölcsi és politikai fertőbe sülyedni, és hogyan tűrhetik meg a leningrádiak az ilyen szennyes és haszontalan írásokat folyóírataik lapjain?

Ha a „Csillag” c. folyóirat ilyesféle „műveket” találhat fel szovjet olvasóinak, akkor milyen gyöngének kell lennie a „Csillag” c. folyóirat leningrádi szerkesztői éberségének, hogy helyet kaphatott benne ez a szovjet rendszer iránti állati gyűlölet mérgével átitatott mű. Csak az irodalom söpredékei alkothatnak ehhez hasonló műveket és csak vak és apolitikus emberek engedhetik meg, hogy ezek megjelenjenek.

Azt mondják, hogy Zosczenko elbeszélését előadták a leningrádi kabarészínpadokon is. Mennyire meg kellett gyengülnie az ideológiai munka irányításának Leningrádban, hogy ilyen esetek előfordulhattak!

Zosczenkónak, undorító erkölcsi felfogásával együtt, sikerült behatolnia egy nagy leningrádi folyóirat hasábjaira és ott kényelmesen elhelyezkednie. Pedig a „Csillag” folyóirat feladata ifjúságunk nevelése. Megbirkózhatsz-e azonban ezzel a feladattal egy olyan folyóirat, amely otthont nyújtott ilyen ízléstelen és

nem szovjet írónak, mint Zosczenko?! Vagy talán a „Csillag” szerkesztősége nem ismeri eléggé Zosczenkót?!

Hisz nem is olyan régen, 1944 elején, a „Bolsevik” c. folyóirat szigorú bírálóknak vetette alá Zosczenkónak „Mielőtt a nap felkel” című felháborító novelláját, amelyet a szovjet népnek a német hódítók ellen vívott felszabadító háborúja, a leghevesebb harcok idején írt. Zosczenko ebben a novellában kimutatja a foga fehérét, megmutatja sötét és aljas lelkét, s mindezt nagy élvezettel, csámcsogva cselekszi, mintha mindenkinek megakarná mutatni: — nézzétek, ilyen csirkefogó vagyok én!

Nehéz volna irodalmunkban valami undorítóbbat találni, mint az az „erkölcs”, amit Zosczenko prédikál „Mielőtt a nap felkel” című novellájában, amelyben aljas, bujálkodó, szégyent nem ismerő és lelkiismeretlen állatokként ábrázolja az embereket és saját magát. És ezt az erkölcsöt abban az időszakban találta a szovjet olvasók elé, amikor népünk vére patakokban ömlött a példátlanul súlyos háborúban, amikor hajszálon függött a szovjet állam léte, amikor a szovjet nép mérhetetlen áldozatokat hozott a németek feletti győzelemért. Zosczenko pedig megbújt Alma-Atában, a legtávolabbi hátszágban és semmivel sem segítette a szovjet népet a német hódítók elleni harcában.

Dmitrij Lihacsov: A háborgó lelkiismeret
Lityerturnaja Gazeta, 1987. 1. szám

(...)

Most jelenik meg a nagyszerű Mihail Zosczenko műveinek gyűjteményes kiadása. De mennyi erőfeszítésre volt szükség, hogy ezt „kiverekedjük”. Amikor felmerült, hogy a gyűjteményes kiadásba bevegyük a „Mielőtt a nap felkel” c. elbeszélést, a kiadó egyik felelős dolgozója a következőt közölte a Zosczenko irodalmi hagyatékával foglalkozó bizottság tagjaival: „Az elbeszélést nem lehet bevenni, mert szerepelt a határozatban, a

határozatot pedig senki sem vonta vissza". „De, hát olvassa el az elbeszélést! Nincs benne semmi „botrányos"! — erősködtek a bizottság tagjai. „Fölösleges elolvasnom, olvastam a határozatot".

Az elbeszélést később mégiscsak sikerült bevenni az összegyűjtött művek közé, ahonnan korábban kihagyták.

Nekem személyesen semmi kétségem afelől, hogy meg kell tanulnunk beismerni a hibáinkat, ugyanis a hibák beismerése nemcsak hogy nem kisebbiti egy ember vagy társadalom értékét, hanem éppen ellenkezőleg, bizalmat, tiszteletet ébreszt mind az ember, mind a társadalom iránt.

Az irodalom a társadalom lelkiismerete, lelke. Az írónak az adja a becsületét és az értékét, hogy a legnehezebb körülmények között is kiáll az igazságért, az igazsághoz való jogért. Az író számára fel sem merülhet ilyen kérdés: igazat mondjak vagy ne. Számára ez annyit jelent: írjak vagy ne. Én mint a régi orosz irodalom kutatója, meggyőződéssel mondhatom, hogy az orosz irodalom sohasem hallgatott. Egyáltalán irodalomnak lehet-e nevezni az irodalmat vagy írónak az író, ha az megkerüli, elhallgatja, vagy megpróbálja meghamisítani az igazságot. Az olyan irodalom, amelyben nem lüktet a háborgó lelkiismeret — hazugság. És a hazug irodalom, gondolom egyetértenek, a leg-hazugabb dolog.

Van ugyan kiváló irodalmunk, vannak kiváló íróink (neveket nem említek, hiszen nagyon jól ismerik őket), de valamennyien nagyjából húsz-harminc évvel ezelőtt tűntek fel. Az utóbbi időben nincsenek új nagy felfedezettjeink. Az elmúlt tíz évben a fogyasztói szellem uralkodott az irodalomban. Kialakult egy olyan tendencia, hogy az írók „piacra" írtak, olyasmit, ami minden bizonnyal kiadható. Nemegyszer hallottam írókat zúgolódni, amiért, úgymond, nem adják ki őket.

Nem adják ki a műveit? Hát aztán! Írjon csak, majd kiadják, ha értékeset ír! Meghallják a hangját, meghallják a lelkiismerete hangját. Türelem szüli a bátorságot, és meg kell tanulni bátornak lenni. Ki kell fejleszteni magunkban a bátorságot. Edzeni kell magunkat, edzeni a tehetségünket, az adottságain-

kat. Az alkotáshoz bátorságra van szükség. Az alkotás nem dicsőség, nem babérkoszorú, hanem rögös út, ami teljes odaadást kíván.

Nem értek egyet azzal, hogy írónak lenni foglalkozás. Írónak lenni sors, életforma. Az író csak valami nagy munkáért kaphat honoráriumot. Nálunk az írói pályát „húsosfazéknak” tekintik. Az írók könyveket adnak ki, könyökölve törnek utat maguknak az írószövetségbe, hogy ne kelljen sehol dolgozniuk, megfedkezve arról, hogy a művészet kenyere száraz és nehéz kenyér.

(...)

(Fordította: Buncsák Piroska)

Borisz Paszternak: Doktor Zsivago (1957)

„Erdei sereg” című fejezet, II. köt. 11. fej.

Feltrinelli, 1957, 338—361. old.

1.

Két éve történt, hogy Jurij Andrejevics Zsivágónak nyoma veszett a partizánok fogságában. Nagyon bizonytalanok voltak ennek a fogságnak a határai. Jurij Andrejevics fogságának helyét nem vette körül kerítés. Nem őrizték őt és nem figyelték meg. A partizánsereg állandóan váltogatta helyét és Jurij Andrejevics velük együtt ment egyikről a másikra. Ez a hadsereg nem vált el, nem határolódott el a lakosság egyéb részétől, melynek településeinek és lakóhelyeinek áthaladt. Elvegyült vele és feloldódott benne.

Úgy látszott, mintha ez a függőség, ez a fogság nem is létezne; a doktor szabad lenne, csak nem tudna mit kezdeni a szabadságával. A doktor függősége, fogsága semmiben nem különbözött az életben megszokott kényszerűségektől, melyek éppily láthatatlanok és felfoghatatlanok, s melyek ugyanígy nem léteznek, agyszüleményeknek, képzelődésnek látszanak. A bílcsek, a láncok, az őrség hiányától függetlenül a doktor még-

is kénytelen volt elfogadni szabadsága hiányát, még ha kívülről ez csupán képzelt hiánynak is látszott.

Háromszor kísérelt meg szökést a partizánoktól, de mindhárom azzal végződött, hogy visszahozták. S bár mindegyiket megúsza, ez játék volt a tűzzel. Többé nem kísérelte meg.

Liverij Mikulicin, a partizánok parancsnoka szemet hunyt szökései felett, saját sátrát osztotta meg vele éjszakánként, kedvelte a társaságát. Jurij Andrejevics szenvedett ettől a kierőszakolt barátságtól.

(...)

A doktor ki sem látszott a munkából a partizánok között. Ténlen kiütéses tifusz, nyáron vérhas és ezenkívül a kiújuló csetepaték idején egyre több sebesült érkezett.

A vereségek és a visszavonulás ellenére a partizánok sorai állandóan gyarapodtak az ellenségtől átállt katonákkal és a felkelőkkel, azokról a helyekről, ahol a partizánsereg áthaladt. Másfél év alatt, mióta a doktor a partizánoknál volt, az osztag létszáma tízszeresére nőtt. Annak idején, amikor a földalatti főhadiszállás ülésén, Kresztovozdvizsenszokban Liverij Mikulicin csapatainak létszámát megnevezte, tízszer többet mondott. Az akkori létszámhatárt most elérték.

Jurij Andrejevicsnek segítőtársai is voltak, néhány újsütetű szanitéc, kellő tapasztalattal. Jobbkeze a kórházi részlegben egy hadifogoly magyar kommunista katonaorvos volt, Kerényi Lajos, akit a táborban mindenki csak Lajusi elvtársnak hívott és egy horvát felcser, Angeljav, az is osztrák hadifogoly. Az elsővel németül értette meg magát, a másodikkal, lévén balkáni szláv, úgy-ahogy oroszul.

(...)

5.

Ősszel a partizánok Liszij-szigeten táboroztak le, egy magas halmon elhelyezkedő kis erdőben, mely alatt, három oldalról mosva alá és vájva ki partjait, gyors vízű, tajtékos patak futott:

A partizánok előtt Kappeljev katonái teleltek itt. Ők erősítették meg az erdőt saját kezük és a környékbeli lakosok munkájával, tavasszal pedig elmentek. Fel nem robbantott fedezékeikben, lövész- és futóárkaikban most a partizánok szállásolták el magukat.

Földbe vajt fedezékét Liverij Averkijevics a doktorral osztotta meg. Már második éjszaka nem hagyta őt aludni és szóragoztatta társalgásával.

— Szeretném tudni, mit csinálhat most az én drágalátos szülőatyám, a mélyen tisztelt fater — az én jó apukám.

— Istenem, milyen elviselhetetlen ez a pojácahang — sóhajtott fel magában a doktor. — Ráadásul tisztára az apja!

— Amennyire eddigi társalgásainkból lesűrhettem, ön elég jól ismerte Averkij Sztepanovicsot. (Az idősebb Mikulicint — a ford. megj.) És, ha nem tévedek — elég jó véleménnyel van róla. Nemdebár, tisztelt uram?

— Liverij Averkijevics, holnap választási gyűlés lesz a legelőn, azonkívül mindjárt itt van a zugpálinkát főző szanitécek bírósági tárgyalása. Még nem készültünk el Lajossal, holnap találkozunk, hogy összeállítsuk az anyagot. Én pedig két éjszaka nem aludtam egy szemet sem. Halasszuk el a beszélgetést. Könyörüljön rajtam.

— Jó — de mégis, visszatérve Averkij Sztepanovicsra. — Mi az ön véleménye róla?

— A maga apja még egészen fiatal, Liverij Averkijevics. Miért beszél így róla? És most válaszolok magának. Gyakran hallotta tőlem, hogy nehezen igazodok ki a szocialista eszme párlatának egyes fokozatai között és nem látok lényegi különbséget a bolsevikok és más szocialista pártok között. A maga apja abból az emberfajtából való, akiknek Oroszország az utóbbi évek lázadásait és zavargásait köszönheti. Averkij Sztepanovics forradalmár típus és forradalmár jellem. Akárcsak maga, ő is az orosz erjesztő szellemiség képviselője.

— Mi akar ez lenni, dicséret vagy szidalom?

— Még egyszer kérem magát, hogy halasszuk el a vitát alkalmasabb időpontra. Azonkívül szeretném felhívni a figyelmét;

hogy megint mérték nélkül szippantja a kokaint. Önkényesen tulajdonítja el a felügyeletem alá tartozó készletekből. Nekünk más célra kell ez, nem is beszélve arról, hogy mérge és én felelek a maga egészségéért.

— Már megint nem volt ott a tegnapi foglalkozáson. Teljesen elszorvadt a politikai vénája, olyan, mint az írástudatlan nők és a begyöpösödött, megrögzött kispolgárok. Közben pedig, olvasott ember, sőt, ha nem tévedek, még írással is foglalkozik. Magyarázza meg, hogyan fér ez össze egymással?

— Nem tudom, hogy. Alighanem sehogy, mit csináljak. Rászolgalok a sajnálkozásra.

— Jobb az alázat, mint a kevélység. Ismerkedjen meg inkább a tanfolyamaink programjával, mielőtt gúnyolódik rajtuk, és majd el fogja ismerni, hogy a gögje nem helyénvaló.

— Az isten szerelmére, Liverij Averkijevics! Miféle gögről beszél? Mélyen meghajlok az ön nevelő munkája előtt. A napi-
renden szereplő kérdéseket olvastam a szemlében. Ismerem a katonák szellemi fejlődéséről vallott gondolatait. El vagyok tőlük ragadtatva. Mindaz, amit arról mond, hogy miként bánjanak a néphadsereg katonái társaikkal, a gyöngékkal, védtelenekkel, a nőkkel, hogy mit jelentsen számukra a becsület és tisztesség eszménye — mindez csaknem megegyezik azzal, ami a duhoborc szektát életre hívta, nem más, mint egyfajta tolsztojánusság, álmom az emberhez méltó létről, ezzel volt tele az egész kamaszkorom. Nem én vagyok az, aki az ilyen dolgokon gúnyolódni tud.

De, először is, az általános tökéletesedés eszméi, ahogyan október után kezdték azokat értelmezni, engem nem tudnak lelkesíteni. Másodszor, bár mindez még távol van a megvalósítástól, mégis már pusztán az erről folyó okoskodás olyan vértengerbe került, hogy a cél aligha igazolhatja az eszközöket. Harmadszor és ez a legfontosabb, amikor az élet átalakításáról hallok, akkor nem tudok uralkodni magamon és kétségbeesek.

Az élet átalakítása! Csak olyan emberek gondolkodhatnak így, akik, még ha átmentek is már egyen s másra, sohasem értették meg az élet lényegét, sohasem érezték meg az élet szelle-

mét, lelkét. A létezés az ő számukra csupán durva anyagcsomó, amelyet még nem nemesített meg kezük érintése, s amely csak arra vár, hogy ők vegyék kezelésbe. Ám az élet sohasem lehet anyag, dolog. Ha tudni akarja, maga az élet az a szellem, amely szüntelenül megújítja és átformálja önmagát, ő alakítja át és változtatja meg önmagát. Az élet messze fölötte áll a mi bárgyú teóriáinknak.

— S mégis, ha eljönne a gyűléseinkre, ha megismerné a mi csodálatos, nagyszerű embereinket, akkor merem hinni, javulna a hangulata. Tudom én, honnan ered ez. Magát lesújtotta, hogy minket most csépelnek és nem lát maga előtt semmi világosságot. Csakhogy nem kell mindjárt pánikba esni, barátocskám. Látja, nekem sokkal szörnyűbb dolgokról is tudomásom van, melyek személy szerint engem érintenek — ideiglenesen nem tartoznak a nyilvánosság elé —, és mégisem veszttem el a fejemet. A mi kudarcaink átmenetiek. Kolcsak pusztulása feltartóztathatatlan. Emlékezzen majd rá, hogy mit mondtam. Meg fogja látni. Győzni fogunk. Vigasztalódjon.

— Nem, ez utánozhatatlan! — gondolta a doktor. — Akár egy csecsemő. Hihetetlen rövidlátás! Én vég nélkül csak azt hajtogatom neki, hogy a mi álláspontunk kibékíthetetlen, hogy ő erőnek erejével fogott el és tart magánál engem, ő meg közben azt képzei, hogy engem el kell keserítsenek az ő kudarcaik, és az ő számításai és reményei önhetnek lelket belém! A forradalom érdekei és a naprendszer létezése számára egy és ugyanaz.

Jurij Andrejevics megrándult. Nem felelt semmit, csak megvonta a vállát, csöppet sem próbálva leplezni, hogy Liverij naivitása türelmének határát súrolja és erejébe kerül, hogy visszatartsa magát. Liverij előtt ez nem maradt rejtve.

— Jupiter haragszik, tehát nincs igaza — mondta.

— Értse meg, értse meg végre valahára, hogy mindezt nem nekem találták ki. Nem nekem találták ki ezeket a banális fordulatokat, közhelyeket: „Jupiter”, „ne essen pánikba”, „aki Á-t mond, mondjon B-t is”, „a mór megtette a kötelességét, a mór mehet”. Én Á-t mondok, de B-t nem mondok, még ha maga belszakad, felrobban, akkor sem. Én megengedem, hogy ma-

guk fáklavivők és Oroszország felszabadítói, megengedem, hogy maguk nélkül Oroszországnak vége lenne, nyomorba és tudatlanságba süllyedne, de én akkor sem törődök magukkal, én akkor is fütyülök magukra, én akkor sem szeretem magukat és egyáltalán, az ördögbe mindannyiukkal.

Azok, akik a maguk elméjét annyira rabul ejtették, közmondásokat puffogatnak; a legfontosabbról azonban megfeledkeznek, arról, hogy a szeretetet nem lehet erőltetni és beléjük idegződött, hogy főként azokat szabadítsák föl és boldogítsák, akik nem kérnek ebből. Maga biztosan azt hiszi, hogy én elképzelni sem tudok a magam számára jobb helyet a maga táboránál és a maga társaságánál. Talán még hálásnak is kellene lennem és meg is kellene köszönnöm, hogy meg vagyok fosztva a szabadságomtól, hogy megszabadított a családomtól, a fiamtól, az otthonomtól, a munkámtól, mindattól, ami kedves nekem és ami az életem tartalma.

Azt híresztelik, hogy valami ismeretlen, nem orosz eredetű katonacsapat lerohanta Varikinót. (Zsivágó családjának lakhelyét — a ford. megj.) Azt beszélik, hogy földig rombolták és kirabolták. Maga Kamennodvorszkij sem tagadta. Az enyéimnek és a maga hozzátartozóinak, állítólag, sikerült elmenekülniük. Jöttek holmi legendás ferdeszeműek, pufajkában és kaukázusi kucsmában, a kegyetlen fagyban átkeltek a Rinva folyó jegén és egyetlen szó nélkül agyonlőttek mindent és mindenkit, ami csak élt és mozgott, hogy azután ugyanolyan rejtélyesen, ahogy jöttek, eltűnjenek. Mit tud erről? Igaz ez?

— Hülyeség. Rémlátomás. Agyszülemény, amit felkaptak a rémhírterejsztők.

— Ha maga tényleg olyan jó, mint azokban a prédikációkban, melyeket a katonák erkölcsi épülésére tart, akkor engedjen szabadon, hadd menjek, amerre a szemem lát. Megyek és megkeresem az enyéimet, akikről még azt se tudom, élnek-e, halnak-e, és hol vannak. Ha pedig nem, akkor hallgasson el, kérem és hagyjon engem békén, mert ezenkívül semmi más nem érdekel és a továbbiakban nem felelek magamért. És végtére is,

hogy az ördög vinné el, hát ahhoz sincs jogom, hogy egyszerűen aludni akarjak!

Jurij Andrejevics hasra vágódott a priccsen, arcát a párnába fúrva. Minden erejével azon volt, hogy ne figyeljen a mentegető Liverijre, aki változatlanul meg akarta nyugtatni őt, arról beszélve, hogy tavaszra a fehérek egész biztosan szét lesznek verve. A polgárháború véget ér, beköszönt a szabadság, a jólét és a béke. Akkor majd senki nem tarthatja vissza a doktort. Addig azonban tűrni kell. Annyi megpróbáltatás, annyi áldozat és várakozás után most már nem kell sokat várni. Meg aztán, hová is mehetne a doktor. A saját érdekében nem szabad őt most sehová elengedni egyedül.

„Megint felhúzta a verklit, a sátánfajzat! Forog a nyelve! Hogy nem szégyelli magát ennyi éven át ugyanazon kérődni?” — sóhajtott fel magában és méltatlankodott Jurij Andrejevics. „Hogy élvezi, hogy beszélhet, az aranyszájú, a szerencsétlen kokainista. Számára nincs éjszaka, sem aludni, sem lakni nem lehet az átkozott mellett. Ó, hogy gyűlölöm! Isten látja a lelkemet, egyszer megölöm.

Ó Tonja, szegény kicsi lánykám! Elsz-e még? Hol vagy? Istenem, de hisz már régen szülnie kellett! Milyen volt a szülésed? Fiunk van, vagy lányunk? Kedveseim, mi lehet velettem? Tonja, örök szemrehányásom és örök bűnöm! Lára, milyen szörnyű kiejtenem a nevedet, anélkül, hogy vele együtt ki ne leheljem a lelkemet is. Istenem! Istenem! Ez meg itt egyre csak szónokol, nem nyugszik ez a förtelmes érzéketlen barom! Ó, egyszer tényleg nem bírom tovább és megölöm, megölöm!”

Borisz Paszternak levele Hruscsovhoz (1958)

Olga Ivinszkaja: V plenu Vremenyi,

Fayard, 1972. 260—261. old.

Tisztelt Nyikita Szergejevics!

Személy szerint Önhöz, az SZKP Központi Bizottságához és a Szovjet Kormányhoz fordulok.

Szemicsasztnij elvtárs beszámolójából vált ismeretessé előttem, hogy a kormány „nem támasztana semmiféle akadályt a Szovjetunióból való távozásom elé”.

Számomra ez lehetetlen. Születésem, életem, munkám Oroszországhoz köt.

Nélküle és kívüle sorsomat nem tudom elképzelni. Bármilyen tévedéseket és hibákat követtem is el, meg sem fordult bennem, hogy egy olyan politikai kampány középpontjába kerülök, amelyet Nyugaton nevem körül kezdtek gerjeszteni.

Mikor ezt megértettem, a Svéd Akadémia tudomására hoztam, hogy saját akaratomból lemondok a Nobel-díjról.

Hazám elhagyása számomra a halállal egyenlő és ezért kérem, hogy ne foganatosítsák velem szemben ezt a végső rendszabályt.

Ha őszinte akarok lenni, azt kell mondanom, tettem egyet s mást a szovjet irodalomért és hasznára lehetek még.

B. Paszternak

**Borisz Paszternak levele a Pravdának
Pravda, 1958. november 6.**

Azzal a kéréssel fordulok a „Pravda” szerkesztőségéhez, hogy közöljék alábbi nyilatkozatomat.

Az igazság iránti tisztelet követeli meg tőlem, hogy nyilatkozatot tegyek.

Miként mindaz, ami történt velem, természetesen következtetett cselekedeteimből, épp annyira szabad és önkéntes elhatározásomból fakadt a Nobel-díj nekem ítélésével kapcsolatos összes megnyilvánulásom.

A Nobel-díj odaítélésére úgy tekintettem, mint irodalmi elismerésre, örültem neki és kifejezésre juttattam ezt a Svéd Akadémia titkárának, Anders Esterlingnek küldött táviratomban is.

Am tévedtem. Erre a tévedésemre volt alapom, minthogy

már korábban is, például öt évvel ezelőtt jelöltek a Nobel-díjra, mikor a regényem még nem létezett.

Egy hét elteltével, mikor láttam, milyen méreteket ölt a politikai kampány regényem körül és meggyőződtem róla, hogy a díj odaítélése politikai lépés volt, mely elképesztő következményekre vezetett, saját elhatározásomból, mindenféle kényszer-től mentesen, önként lemondtam a díjról.

Nyikita Szergejevics Hruscsovnak írt levelemben közöltem, hogy születésem, életem, munkám Oroszországhoz köt és számomra elképzelhetetlen, hogy elhagyjam és száműzetésbe menjek idegenbe. Amikor erről a kötetlekről szoltam, akkor nemcsak arra a testvériségre gondoltam, amely hazám földjéhez s természetéhez fűz, hanem, természetesen arra is, amely népével, múltjával, dicső jelenével és jövőjével köt össze.

De falként választanak el most mindettől azok az akadályok, amelyek az én hibámból regényem miatt keletkeztek.

Soha nem állt szándékomban, hogy ártsak államomnak és népemnek.

A „Novij mir” szerkesztősége figyelmeztetett engem, hogy az olvasók úgy értelmezhetik művemet, mint amely az Októberi Forradalom és a szovjet rend alapjai ellen irányul. Ezt akkor nem láttam be, amit most sajnálok.

Valóban, ha azokra a következtetésekre gondolunk, amelyek a regény kritikai elemzéséből adódnak, akkor úgy néz ki, mintha a regényben én a következő hibás nézeteket képviselném. Mintha azt állítanám, hogy történelmileg minden forradalom törvényellenes, hogy ennek a törvénytelenségnek az egyik megnyilvánulása az Októberi Forradalom, hogy ez a forradalom szerencsétlenséget hozott Oroszországra és pusztulásba vitte a hagyományos orosz intelligenciát.

Világos előttem, hogy ezeket a képtelenségig hajtott állításokat nem írhatom alá. Mindazonáltal Nobel-díjjal kitüntetett alkotásom okot adott az efféle sajnálatos értelmezésre is, s ez volt az oka annak, hogy végül is lemondtam a díjról.

Ha a könyv kiadását, mint azt olaszországi kiadómtól kértem (a többi országban tudomásom nélkül nyomtatták ki a köny-

vet), leállították volna, akkor valószínűleg sikerült volna ezt részben kiküszöbölni. De a könyv ki van nyomtatva és késő már erről beszélni.

E viharos hét során nem indítottak ellenem hajsztát, nem kockáztattam sem életemet, sem szabadságomat, egyáltalában semmit. Még egyszer alá akarom húzni, hogy amit tettem, saját elhatározásomból tettem. Akik közről ismernek engem, jól tudják, hogy a világon semmivel sem lehetne rávenni engem arra, hogy színleljek vagy lelkiismeretem ellenében cselekedjek. Így volt ez ezúttal is. Felesleges bizonygatni, hogy senki semmit nem csikart tőlem ki, hogy ezt a nyilatkozatot szabad lélekkel, közös és benne saját jövőmbe vetett tiszta hittel teszem, büszkén a korra, amelyben élek és az emberekre, akik körülvesznek.

Hiszem, lesz elég erőm, hogy helyreállítsam nevem jó hírét és barátaim megingott bizalmát.

B. Paszternak
(Fordította: Szilágyi Akos)

Venjamin Kaverin:

Egy tény, amelynek eleven következményei vannak
(1987)

Moszkovszkije Novosztyi, 1987. 31. sz. aug. 2.

Olyan könyvek, amelyekért megszenvedtek, amelyeket sötétségben, csendben írtak meg, és két-három példányban legépeltek, hogy a hűséges, megbízható barátoknak megmutassák őket; olyan könyvek, melyeknek piszkozatait elégették, nehogy idegen, áruló kezekbe kerüljenek; könyvek, melyeknek szerzői elpusztultak, nyomtalanul eltűntek nem is remélve, hogy bátor, hősies munkájuk eljut az olvasóhoz, ma szabadon megjelennek több ezer példányban. Az imitált művészet, amelyhez annyi félelem, hazugság, hízelkedés tapadt, felszívódott, feledésbe merült.

Nagy utat tettünk meg, a távolság nagyjából megegyezik azzal, ami Puskin és Blok között van. Hetven év férfias helyt-

állás és megpróbáltatás. Szörnyű veszteségekbe — Platonov, Babel, Bulgakov — kellett beletörődnünk. Nem bocsátottuk meg, bevéstük őket történelmi emlékezetünkbe. Az irodalmi élet nem szűnt meg, kerülőutakat kereset, gyakran elcsendesedett, de mindig akadtak vakmerő figurák, akik úgy beszéltek, mint Jevgenyij Svarc A sárkányban: „Ne féljeteK, senki sem bánthatja az özvegyeket és árvákat. ÉljeteK, és legyeteK boldogok!”*

A hetvenéves szovjet irodalom hatalmas, teljesen föltáratlan terület. Még nem jött el az irodalmi elmélkedések ideje, ami mindent a helyére tenne. Ez a nagy, fejlődésnek indult irodalom sokszínű. Belinszkijnek könnyebb dolga volt, mint annak, aki vállalkozna rá, hogy elválassza a konkolyt a búzától, feltárja az irányzatokat, és gyakran öntudatlan harcukat tanulmányozza. Egy világos: ebben az irodalomban nehéz kiemelkedő helyet elfoglalni. Anatolij Ribakovnak sikerült.

Nehéz, nagyon nehéz nálunk megjelentetni egy regényt! A félelem mágikus erővel uralkodott az országban, bár időként úgy tűnt, könyörtelen csapások érték. „Szánni” szabad volt már „az özvegyeket és árvákat”, de a múlttól nem lehetett elmondani az igazságot.

Az Arbat gyermekei nemcsak egy nagyszerű író regénye, hanem egy nagyszerű hazafi alkotása. (...)

Az ország kulturális életének kiválóságai írnak Ribakovnak. A legtöbb levél kiemeli, milyen rendkívüli erővel ábrázolja a regény Sztálint.

Láttam Sztálint Gorkij temetésén. Írók álltak diszörséget az urnánál, majd felsorakoztak a Szakszervezetek Házának bejáratánál. Sztálin kiszállt az autóból. Kicsi volt, lépései határozottak, kemények. Akik mögötte mentek, ugyanolyan kicsinek tündek, mint ő, noha némelyikük jóval magasabb volt. „Termet alapján válogatja meg az embereit” — gondoltam akaratlanul.

* Az idézet pontatlan. Elbert János fordításában: „Ne féljeteK! Senki sem bánthatja az övegyeket és árvákat. Szánni-sajnálni kell egymást. Ne féljeteK! Szánjátok egymást. Szánjátok, és boldogok lesztek.” (J. Svarc: Drámák, Európa, 1976, 299. old.) Az eredeti szöveg — J. Svarc: Pjeszi, szov. Piszatyel, 1982, 289. old. II. felv. vége.)

Aztán láttam a gyászünnepeken. Egy szót sem szólt. Majd sok évvel később, a hetvenes években úgy rémlett, ott látom az asztalomnál. A velem szemben ülő férfi az ő gondolatait idézte fel, az ő stílusában, az ő szavaival beszélt. Ribakov volt az.

A halottak nem kelnek fel sírjukból, de nem egy beszélő szobor volt előttem, amelyet nemrég még lépten-nyomon látni lehetett, hanem egy eleven ember. Ez azt jelenti, hogy az író nemcsak rendkívül alaposan tanulmányozta Sztálin életét, hanem szinte már azonosulni is képes volt vele.

Mi a titka ennek az azonosulási képességnek? Az, hogy a szerző határozottan elhárítja magától a bíró szerepét. Nem ment fel, és nem vádol. Ez a regény minden lapjára érvényes.

Ribakov lelkiismeretes krónikás, aki nem érez sem örömet, sem bánatot, sem haragot. Egyetlen célja az, hogy elmesélje az igazságot. De ezt úgy kell tennie, hogy higgyenek is neki. És itt lép színre a művészet.

Országunkban az élet és a művészet rendkívül szoros kapcsolatban vannak. Mindig így volt, de ez az összefonódás még sohasem érződött olyan erősen, mint a szovjet korszakban.

Minden hős történetében valahol ott a tragédia. Sztálin tragédiája a mérhetetlen magány, amely teljesen kizárja, hogy egy másik ember helyébe képzelje magát. A Démon, nem a bukott angyal, hanem a Gonosz Szellem tragédiája, aki „egyedülvalóságában” (V. Dal) mindenki felett uralkodni próbál, akit félelem gyötör azért, amit tesz, és amit tenni fog.

Egy ember tragédiája, aki elidegenítette magától az összes természetes érzést, a szeretetet, a barátságot, a szabadságot. Okos. Egyenlőségjelet tett a szavak és a tettek közé. Egyenesen tör célja felé, és elképesztő mértékben engedve szabadjára a terrort, a Félelemmel ösztönöz engedelmességre. Módszereinek finomsága megrázza az olvasót. Egyszerre összetettek és egyszerűek, sőt, ott van bennük a tehetség, de az embertelen tehetség, mert a figura terveiből, gondolataiból, tetteiből éppen az hiányzik, akiért, ahogy ő mondja, tevékenykedik. Az ember.

Szasa Pankratov. Nem pozitív hős, amivel már torkig van az ember, hanem egy fiatalember, akinek az őszintesége nem

kiagyalt, hanem feltárulkozik, ahogy a természeti jelenségek — a fák, a felők, a tenger — tárulkoznak fel előttünk. Éppen ez a nyitottság, tisztaság, őszinteség jelent szörnyű szemrehányást Sztálinnak, aki véres konoksággal tagadja mindhármát. És Szasa győzedelmeskedik, mert a természete állítja szembe Sztálinnal. (...)

Az Arbat gyermekei nevelő hatású regény, ami jellegzetes vonása irodalmunk ezeréves történetének. Nincs benne semmilyen oktatói célzat, de tanít.

Elsősorban hűségre. Hűségre az eszmék iránt, amelynek az ember minden szavát és tettét vezérelniük kell. Hűségre barátaink, családunk, városunk, hazánk iránt. És mindenekfelett hűségre az igazság iránt, filozófiai és erkölcsi értelemben.

Arra tanít, hogy magunkba nézzünk, hogy az emberiesség, a jószág, a becsület alapján ítéljük meg tetteinket.

Határozottságra tanít, arra, hogy ne kerüljünk gonosz erők befolyása alá, s magunk döntsük el, milyen úton akarunk haladni.

A múlt ismerete és megértése nélkül lehetetlen előre lépni.

(Fordította: Forgács Iván)

**Határozat Marlen Hucijev Iljics negyede című
filmjéről**
Moszkovszkije Novosztyi,
1987. 27. szám, 13. old.

Kivonat az alkotói kérdésekkel foglalkozó egyeztetőbizottság határozatából, amelyet jóváhagyott a Szovjet Filmművészsztövetség vezetőségének titkársága:

„Megtekintve M. Hucijev „Iljics negyede” (a film alapján a »zasztava« inkább őrcsapatot jelent — a ford. megjegyzése) (1962) című filmjét, a bizottság alaptalannak minősítette a mű átdolgozását, amelyre a filmgyártás akkori vezetése kényszerítette az alkotókat.

Mivel az „Iljics negyede” vitathatatlanul a hatvanas évek ele-

jének kulcsfontosságú alkotása, a bizottság szükségesnek tartja, hogy állítsák helyre a film szerzői változatát.

A bizottság javasolja továbbá:

1. Készüljön több kópia a helyreállított változatból.
2. Tartsanak jubileumi bemutatót a film elkészülésének 25. évfordulója alkalmából, és ezen az eredeti változat kerüljön levetítésre.
3. A televízió megfelelő szerkesztőségének fel kell ajánlani, hogy mutassa be a filmet »A történelem legfényesebb lapjai« című jubileumi sorozatban.
4. A retrospektív és archív vetítéseken ez a változat szerepeljen a »Mi, húszévesek« helyett.”

(Fordította: Forgács Iván)

Meghalt Viktor Nyekraszov (1987)

Moszkovszkije Novosztji, 1987. 37. szám. 6. old.

Párizsból érkezett a hír: szeptember 3-án, este, egy kórházban elhunyt Viktor Platonovics Nyekraszov.

Régóta nem emlegetjük már ezt a nevet: külföldre távozása és emigrációjának első esztendeiben tett némely nyilatkozata eltávolította őt tőlünk. A Szovjetunióban már egész nemzedék nőtt fel, amely nem ismeri könyveit. Mindazonáltal legjobb művei, melyeket 1946 és 1947 között hazájában írt, a szovjet irodalom jelentős és eleven része marad.

A „Sztálingrád lövészárkaiban” (magyarul: „Fordul a kerék” címmel jelent meg — a ford. megj.) című regény szerzője, aki egy utász zászlóalj tisztje volt a háborúban, egyike volt irodalmunkban azoknak, akik elsőként mondták el a háborúról becsülétesen az igazságot. A „Szülővárosomban” című regényben elsőként ragadta meg a békés életbe visszatérő katona témáját. Emlékezetes Olaszországról írott eleven, lelkes könyve, az „Első ismerkedés” is, amely az 50-es évek irodalmában újrateremtette az útirajz műfaját.

Viktor Nyekraszov útját nem mindig kísérte a siker. Az emigrációban írott műveit még tisztán művészi szempontból sem lehet egy lapra helyezni azokkal, amelyeket hazájában írt. Életművének sokoldalú értékelése — a jövő feladata.

De mégha mindabból, amit írt egyedül csak a „Sztálingrád lövészárkaiban” maradna is fön, akkor is rászolgált népünk posztumusz elismerésére és mindazok gyászára és emlékezetére, akik életének jobb éveiből ismerték őt.

Grigorij Baklanov, Bulat Okudzsava, Vjacseszlav Kondratyev, Vlagyimir Laksin.

(Fordította: Szilágyi Ákos)

G. Popov: A közgazdász szemével (részlet)
Alekszandr Bek az „Új kinevezés”
című regényről
Nauka i zsziny, 1987. 4. sz.

Alekszandr Bek regénye, „Az új kinevezés”, a hatvanas évek elején keletkezett, de csak most jutott el az olvasókhoz. A harminc évvel ezelőtti eseményeket olvasva — felszámolják a minisztériumokat, népgazdasági tanácsokat hoznak létre, ezzel összefüggésben a Szovjetunió Minisztertanácsának egyik vezetőjét áthelyezik, kinevezik nagykövetnek —, az volt a benyomásom (akárcsak a regényhez írt előszó szerzőjének, Grigorij Baklanovnak), hogy azok közvetlenül érintik a jelenlegi átalakítás problémáit. (...)

A regény hőse, Alekszandr Leontyjevics Onyiszimov, képzelt alak. A Szovjetunió Minisztertanácsában dolgozik, mint a több nehézipari minisztériumot irányító kohászati és fűtőanyagipari állami bizottság elnöke, ami az író fantáziájának szüleménye. De Onyiszimov körül már nem képzelt alakok élnek és tevékenykednek, hanem az akkori vezetők — Ordzonikidze, Tevoszjan, Sztálin, Berija. A regény eseményei az író bevallása szerint valóban megtörténtek, kortársak feljegyzésein alapulnak. De mint minden igaz műalkotás, a regény tipikus jelen-

ségeket elemez a tipizálás módszerével. Ezért lett fontos esemény a hazai vezetéstudományban.

Egy évvel ezelőtt, „Gazdasági módszereket a gazdaságirányításban!” című írásomban (Nauka i zszny, 1936. 2—3. szám) a gazdasági módszerek komplex, rendszerszerű alkalmazásának problémáit vizsgáltam az irányításban, és csak részlegesen érintettem az adminisztrálás rendszerét.

A regény lapjain eleven, szemléletes, érzékletes formában jelenik meg a döntően adminisztratív módszerekre épített irányítási mechanizmus, az Adminisztratív Rendszer. Kizárólag a regény anyagára támaszkodva megpróbálom bemutatni jellemző vonásait.

Ennek a rendszernek az alapja a döntések központosítása, és a Csúcs, elsősorban a Gazda, Sztálin direktíváinak odaadó, feltétlen és pontos végrehajtása. Onyiszimov nem kíméli magát. Mindenekelőtt saját munkáját fokozva „feszültségben tartja az apparátust”. A nappalok és az éjszakák a magas beosztású alkalmazottak jelentős része számára semmiben sem különböznek. Az éjfél, éjjel egy, olykor kétórai értekezletek mindennapos jelenségnek számítanak.

Onyiszimov igyekszik teljesíteni az utasításos feladatokat, és ezért durvaságokat mond, odacsap visszakézből, lehordja, nógatja az embereket, nőgyszemközt és nyilvánosan egyaránt. De azok, akikre rátámad, helyénvalónak találják a dolgot. Így szabályszerű, így van rendjén.

Onyiszimovot szintén ellenőrzik, nógatják, kontrollálják. Tevoszjan Onyiszimov régi barátja. De ez nem jelenti azt, hogy Onyiszimov akár csak egy kis kedvezményre is számíthat. Tevoszjan ismeri Onyiszimovot, havonta mégis előírás szerint végrehajtja az ellenőrző kihallgatásokat. Kifogás sohasem merül fel, de a következő hónapban minden megismétlődik.

Az adminisztratív működés alapja a hivatalos jelleg, ami kiküszöböl minden kapcsolatot és beszélgetést, ami nem tartozik az ügyszökhöz. Onyiszimov jól kikeményített fehér inggallérja másodpercenként emlékeztet rá, hogy hivatalos személlyel állunk

szemben, a mechanizmus láncszemével, és nem Alekszandr Leontyjevicsel.

Hogyan is irányítja beosztottjait Onyiszimov népbiztos? A főigazgatóság vezetője szokásos beszámolóját tartja. Először a főigazgatóság általános helyzetéről. Rend van. Aztán jönnek a részlegek, a kohók, majd a gépsorok. Miért maradnak el egyes részlegek, és kohók? A főigazgatóság vezetője nincs felkészülve arra, hogy részletekbe bocsátkozzon: „Nem tudom, erről nincsenek értesüléseim”. Onyiszimov: „Hát mit csinál maga itt? Minek ül itt? Miért kapja a fizetését?” A beszámoló folytatódik. Hogy halad a csőgyár rekonstrukciója. Tudják tartani a tervet? Zavarok vannak? Milyenek? Mutassa az ütemtervet! És ez így megy tovább, részletről részletre.

És íme magának Onyiszimovnak a beszámolója — aki akkoriban a harckocsi-főigazgatóság vezetője volt — Sztálin és a Politikai Bizottság előtt. Nincs szüksége jegyzetfüzetre. Ecseteli, mi a helyzet egyik-másik üzemben, vagy éppen részlegben. Közli a laboratóriumi és a lőtéri kísérletek eredményeit. Fejből mondja a számokat, elemzi a nehézségeket. Onyiszimov jelentése nyílt, nem mentegeti magát. Sztálinnak sincs szüksége jegyzetfüzetre. A sikerek nem érdeklik. Az eredményekre egy szót, egy percet sem veszteget. A munkában elért eredményekről nem is történik említés. Sztálin kizárólag a harckocsigyártás érzékeny pontjait piszkálja: a lánctalp rögzítését, a differenciálművet, a sebességváltó-szekrényt, a nyersvasat. Sztálin egymás után tárja fel a hibákat.

Nemcsak az alárendeltségi sorban ilyen merevek a kapcsolatok, hanem az egy szinten dolgozók között is. Onyiszimov tankügyi népbiztos a következőképpen beszél régi barátjával és szomszédjával, a fémügyi népbiztossal. Elmondja az elemzések adatait, a kísérleti eredményeket, megmutatja a csiszolatfelvételeket, az iratokat, jegyzőkönyveket. Azt bizonygatja, hogy a tankügyi népbiztosság nem kap megfelelő minőségű acélt. Itt is a kíméletlenség érvényesül, csak semmi személyesség, semmi engedmény. Állami feladatról van szó, kötelesek vagyunk tel-

jesíteni. Az ország, Sztálin száz és száz tankot követel, jobbakat, mint a németeké. Ehhez Onyiszimov szerint ki kell dolgozni a világviszonylatban is legjobb technológiát. Ki kell dolgozni a részletes utasításokat, meg kell határozni a konkrét feladatokat. Ezek után kényszeríteni kell a beosztottakat, hogy minden elmentmondás nélkül, szigorú pontossággal, minden részletében, betű szerint tartsák be a direktívákat és az utasításokat. Szünet nélkül ellenőrizni kell mindenkit, felfedni a legkisebb hibát, ne hogy kudarchoz vezessen. Csírájában el kell fojtani minden elhajlást. Ezért kiabál a népbiztos a művezetővel a vékony kéreg miatt az acélöntésnél: ez a kéreg benne van az instrukcióban, nélküle rosszabb lesz a fém minősége.

Munkakultúra, technológiai képzettség, a legapróbb részletekre kiterjedő pontosság. Ebben a stílusban irányítják a területet. Ezért az alaposságért nevezte Ordzsonikidze Onyiszimovot „németnek”. És Onyiszimov is a technológia és a minőség legszigorúbb kontrolljának szellemében nevelte beosztottjait.

A feszültség különösen akkor nagy az Adminisztratív Rendszerben, ha a feladat magától a Gazdától jön. Mikor Onyiszimov Sztálintól kapott feladatot, mindig a „fehér izzásig” hevült. Összevonta az apparátus, a tervezési központok és a tudomány erejét. „Előkészítette a kérdést”, személyesen végzett el minden számítást és ellenőrzést, ügybuzgósága ragyogta be a javaslatokat.

Az őszinteség nélkülözhetetlen láncszeme az Adminisztratív Rendszernek. Mikor a háború éveiben fennakadás fenyegette a fémgyártást, Onyiszimov személyesen tesz erről jelentést az Állami Honvédelmi Bizottságnak. Nem mást bíz meg vele, nem fedezi magát. Tudja, mibe kerülhet számára ez a jelentés. De az országot nem szabad félrevezetni. És megkapta a segítséget, egyenesen a frontról irányítottak hozzá katonákat. Hittek neki: ha egyszer azt mondja, „nem megy”, akkor valóban minden emberi tartalék kimerült. De Bek regényében csak ez az egy jelentés szól arról, hogy lehetetlen végrehajtani valamilyen feladatot.

Onyiszimov teljesen alá van rendelve a csúcsnak, de az appa-

rátus is abszolút módon alá van rendelve Onyiszimovnak. Ez szintén a Rendszer jellegzetessége. Ezért írhatta Onyiszimov teljes joggal a Központi Bizottságnak: „Vállalom a teljes felelősséget beosztottjaim egész szolgálati tevékenységéért”.

Ez a konkrét, naturális, részletekbe menő irányítás rendszere. A termelést egy központból operatíván irányító rendszer, vagyis pontosan az Adminisztratív Rendszer. (...)

Gondoljuk végig még egyszer az elbocsátást megelőző eseményeket. Mit is csinált Onyiszimov? Egy előzetes vita során ellenzett egy olyan döntést, amelyet a Csúcs minden jel szerint a KB bizottsága alapján ítélve, támogatott. Onyiszimovot nem azért mozdították el, mert ellenkezett — nem, idáig nem fajult a dolog, hanem mert olyan benyomást merészelt kelteni, hogy nem áll készen a Csúcs direktívájának végrehajtására.

Más szóval, az Adminisztratív Rendszer elleni legfőbb és megbocsáthatatlan bűn miatt mozdították el, azért, mert nem volt kész azonnal, ellentmondás nélkül végrehajtani a parancsot. Azért, mert rossz katona, rossz végrehajtó. Elmozdították, mert éppen az hiányzott belőle, amit ő maga — teljes joggal — legnagyobb erényének, természete alapvonásának tartott. Onyiszimov megsértette az Adminisztratív Rendszer törvényeit. Lényegében még csak meg sem sértette, de olyan benyomás támadt, hogy megsértheti. A népgazdasági tanácsokról hallva Onyiszimov nem azt tette, amit mindig, egész életében, nem mondta vigyázzállásban a telefonkészüléknél: „Ertettem. Helyes. Meglesz. Minden erőnkkel azon leszünk. Vállalom a felelősséget.”

De ha ezért bocsátották el Onyiszimovot, akkor logikus a második kérdés: hol hibázott Onyiszimov? Ő, aki egész életében olyan ideális végrehajtó volt, miért utasította el hirtelen ezt a szerepet?

Tegyük fel még egy, amolyan kisegítő kérdést. Hangot mert volna adni Onyiszimov akár a legkisebb kételyének is a népgazdasági tanácsokkal kapcsolatban, ha ez Sztálin javaslata lett volna? Ha még a helyén van Berija? Gondolom, a válasz nyilvánvaló. Onyiszimov ennyit mondott volna: „Igenis!”

Tehát Onyiszimov magatartásában egyedül Sztálin halála, Berija leleplezése, a párt XX. kongresszusa, melynek küldötteként Onyiszimov könnyezve haligatta Ny. Sz. Hruscsov beszámolóját a személyi kultusról, egyedül ez okozhatott változást.

Elérkeztünk a legfontosabb következtetéshez. Onyiszimov azért mert eltávolodni a direktívák harcos végrehajtójának sztereotip szerepétől, mert komolyan vette, hogy az Adminisztratív Rendszer megváltozott. Ismerte a Rendszert, a törvényeit. Nem merte volna megsérteni őket, ha nem véli úgy, hogy már új idők vannak. Nem az újjal való konfliktus, hanem éppen a hit, hogy ez az új MÁR BEKÖSZÖNTÖTT, ez vezetett oda, hogy Onyiszimovban megjelentek az önállóság csírái, és hangot mert adni a legóvatosabb formában a Csúcs direktívájával kapcsolatos ellenvetéseinek és kételyeinek.

Onyiszimov ott tévedett, hogy az Adminisztratív Rendszert egy konkrét megjelenési formájával, Sztálinnal, Berijával azonosította. És ennek a FORMÁNAK a felszámolását úgy értelmezte, mintha a dolog LÉNYEGÉTŐL kezdenének eltérni.

Az Adminisztratív Rendszer elutasítása idő előtti következtetés volt részéről. A beszédek, a szándékot tettnek, valódi változásoknak vélte. Átalakulást látott ott, ahol még csak a múlt gyakorlatától való eltérés kívánsága fogalmazódott meg. Nem értette meg, amit még a fia is látott: „az új idők fogai még nem nőttek ki”. Egy ilyen kaliberű vezető, egy „vizsgálóbíró” részéről, aki képes kihámozni az igazságot, megbocsáthatatlan egy ekkora tévedés. Azonnal meg is büntették érte. Elbocsátották...

És Onyiszimovnak ez a tévedése jelenti számunkra Alekszandr Bek posztumusz regényének kétségkívül legnagyobb tanulságát. Hiszen nemcsak Onyiszimov, de Ny. Sz. Hruscsov és mi is úgy gondoltuk, hogy ha az Adminisztratív Rendszerből kiküszöböljük a személyi kultuszt, a jövő minden problémáját megoldjuk. Ma, történelmi tapasztalatunk birtokában már látjuk, hogy ez nincs így. A Rendszer bosszút állt rajtunk...

Nem igazolódtak az 1965-ös reformhoz fűzött remények sem, amikor úgy gondoltuk, hogy elég az Adminisztratív Rendszer-

ben az adminisztrálás méreteit korlátozni. Ha bővítjük, a lényeges kérdésekre összpontosítunk, és gazdasági ösztönzőkkel egészítjük ki, ismét csak sikerül megoldani társadalmunk problémáit. A Rendszer szilárd maradt, szívósan ellenállt a reformoknak. Valljuk be férfiasan: győzött, sőt, itt-ott még meg is erősödött.

Ezért A. Bovin politikai szemleírónak a *Novoje Vremja* 5. számában (1987) megjelent cikkét, amelyben a múlt tanulságairól, az 1956-os és 1965-ös remények kudarcáról ír, feltétlenül ki kell egészíteni azzal, hogy nemcsak a szertefoszlott tervekről van szó, hanem mindenekelőtt arról, hogy ezek a tervek 1956-ban és 1965-ben is abból indultak ki, hogy reformok útján továbbra is fenn lehet tartani az Adminisztratív Rendszert. Ezért nem voltak reálisak, nem érintették az Adminisztratív Rendszer lényegét.

Márpedig a probléma az — mint ahogy erre világosan rámutatott a XXVII. kongresszus, az SZKP KB januári (1987) plénuma pedig még egyszer aláhúzta —, hogy elveszük ezt a rendszert, és újjal váltsuk fel, amely megfelel a szocializmus jelenlegi szakaszának, amely nem adminisztratív, hanem gazdasági és demokratikus módszerekre épül.

Mert hiszen az Adminisztratív Rendszer egyáltalán nem a Szocialista Rendszer szinonimája. Sohasem fogta át társadalmunkat, egyike csupán az átmeneti szakaszoknak.

A feladat hihetetlenül bonyolult. Nemcsak újszerűségénél fogva, hanem azért is, mert a régi Rendszernek egyáltalán nem volt olyan kevés a hive, támogatója, mint első pillantásra tűnik. Erre gondolok, mikor arról olvasok az újságokban, arról értesülök a rádióból és a televízióból, hogy jelentős számban folytatódnak a negatív jelenségek. Közülük is a legfontosabb: megpróbálják kiforgatni a párt- és állami határozatok értelmét. (Az igazgatóválasztásnál például csak egy jelölt van, és a szavazás nem titkos.)

Sokan, lehet, hogy még nagyon is sokan sírják vissza azokat az időket, amikor ahogy ők vélik — mintaszerű rend uralkodott. Sokan azt gondolják, hogy csak vissza kéne térni a sztálini

vezetés módszereihez, és egy csapásra véget lehetne vetni a termelésben tapasztalható fegyelmezetlenségeknek, az akadozó tervteljesítésnek, a könnyű nyereség iránti hajszának, az önzésnek, a kábítószerezésnek és még sok minden másnak, amivel ma kemény, könyörtelen, nyílt harcot vívunk. De vannak, akik belegondolnak, hogy ezeknek a jelenségeknek a valódi gyökerei éppen az Adminisztratív Rendszerben vannak, ezek engedtek újabb hajtasokat azokban az években, amikor a Rendszer virágzott és megerősödött. Akkoriban ütötte fel a fejét a szocializmus eszméivel összegyeztethetetlen jelenség, a szó és a tett közötti szakadék, ami kedvező talaja volt a szemfényvesztésnek, az adatok megszépítésének, az állam megtévesztésének, munka nélkül szerzett pénzüsszegek és javak törvénytelen kisajátításának. Ezek a jelenségek váltották ki a valahol tiszta és becsületes Alekszandr Leontyjevics Onyiszimov tiltakozását. De az onyiszimovok mellett hány köpönyegforgató konformista élt és dolgozott, aki ügyesen személyes hasznot húzott az Adminisztratív Rendszer hibáiból. Ma már teljes felelősséggel ki lehet jelteni: jóval gyorsabban léphettünk volna előre, és folyamatos haladással lényegesen nagyobb utat tehattünk volna meg, ha lett volna erőnk és bátorságunk hamarabb szakítani ezzel a rendszerrel.

Ezért izgalmas számunkra harminc év után is, egy évvel a XXVII. kongresszus után is Onyiszimov sorsa. Hiszen ma is megvan a reális veszélye annak, hogy az átalakítás zátonyra fut, hogy — akárcsak Onyiszimov — a szándékot tettnek, a szavakat valódi változásoknak, formaváltásnak, lényegi átalakulásnak véljük. Nem véletlenül jegyezte meg M. Sz. Gorbacsov a KB januári plénümán, hogy „az átalakítás ügye nehezebb, a társadalomban felgyülemlett problémák mélyebbek, mint azt korábban gondoltuk.” Alekszandr Bck legnagyobb érdeme, hogy egy nagyon súlyos hiba veszélyére figyelmeztet mindannyiunkat. Ez készített rá, noha közelről nem foglalkozom irodalommal, hogy írjak a regényről.

(Fordította: Forgács Iván)

A. Smeljov: Miért nem vagyok pesszimista?

A szómágiától a realista gondolkodásig

Lityerturnaja Gazeta, 1987. augusztus 26. 11. old.

Gyakran hallani mostanában „józan gondolkodású pesszimistáktól”: az átalakítás — valamiféle sztratoszférikus folyamat, olyan fény, amely, hogy úgy mondjam, nem jut el a mi lég-rétegeinkig, és az átlagos tudományos munkatársakhoz és egyéb átlagemberekhez az átalakítás csak végtermék formájában érkezik el — mint új instrukciók, melyeket ugyanolyan lelkesen és egyöntetűen kell végrehajtani, mint a régieket.

Nem, nem értek ezzel egyet! Bátorkodok levonni egy optimista következtetést: az átalakítás egyik legfontosabb eredménye már kezdi meghozni gyümölcseit — és ez nem más, mint a gyakorlati áttérés a totálisan utasításos irányításról a „dialógusra”. Az utasításos irányítás szükséges és jogosult lehet rendkívüli helyzetekben, mikor időhiányban vagyunk. De ha állandó módszerré válik, akkor nemcsak a végrehajtókat nyomja el, hanem maguknak az irányítóknak a gondolkodását is szétzilálja. Az ilyen irányító vagy vezető fokról fokra, akarata ellenére is, elveszti valóságérzékét: kezdi öntudatlanul összekeverni a kívánságot és az eredményt, odáig jutva, hogy voluntarista módon tagadja az „elvárt” képbe nem illeszkedő tényeket. Az alárendeltjei pedig kettős világban kezdenek élni: egyfelől állnak az utasítások, jelszavak, az „erős egyéniség” parancsai — a szómágia; másfelől annak lehetetlensége, hogy ezeket a fantasztikus követelményeket teljesítsék, ebben az esetben viszont hazudni kell.

(...) Minden reggel, hazulról eljövet, szemeim abba a plakátba ütköznek, amely azt a szenzációt közli a világgal, hogy... „A gazdaság legyen gazdaságos!” Vitathatatlan gondolat és én szívvel-lélekkel osztom is, de logikailag ugyebár nem mélyebb az olyan típusú kijelentéseknél, mint „A víz legyen nedves!” stb.

Minden állításnak van egy látható és egy rejtett tartalma. A gazdaságra vonatkozó felszólításban hallgatólagosan az is benne

van, hogy a gazdaság nem eléggé gazdaságos. A pszichológia előtt ismert, hogy valamely állítás rejtett tartalma erősebben hat a pszichikumra, mint a látható. Persze, nem hinném, hogy a jelszó kiírlóit az a cél vezérelte volna, hogy „bántsák” gazdaságunkat. Sokkal inkább abból indulhattak ki, hogy az értelmetlen jelszó a pszichikumra úgy fog hatni, mint a ráolvasás.

Amikor az emberre kora gyermekkorától ilyen jelszó-varázsigék, ráolvasások dömpingje nehezedik rá, akkor nem tud eléggé kifejlődni benne a realisztikus, tudományos gondolkodás képessége és az ilyen ember később, felnőtt korában is a mitológikus gondolkodás foglya marad. Ez a gondolkodás minden szociális rendellenességért személyeket akar felelőssé tenni — a személyek egy meghatározott csoportját vagy még inkább egyetlen személyt (a „bűnbakot”). Eközben a tudatban felcserélődnek az okok és az okozatok. Nem véletlenül volt szokás régebbi időkben irracionális módon a hírvivőt megölni a rossz hírért, amit hozott.

(...) A személyi kultusz időszakában a propaganda nem a célszerűség logikája szerint működött, hanem az alattvalói hűség megkövetelte szertartások logikája szerint. A tömegtájékoztatói eszközök irányítói e szertartások segítségével mutatták meg személyes hűségüket a vezér iránt. A személyi kultuszt leleplezték, de vajon leleplezték-e a szómágiának azt a mechanizmusát, amely lehetővé tette, hogy karrierista köpönyegforgatók-szószaporítók privilegizált helyzetbe kerüljenek? A pangás szomorúan hírhedt korszaka megmutatta, hogy erre, sajnos, nem került sor. (A pangás, oroszul „zasztoj” — a Brezsnyev-korszak szinonimája és az átalakítással, a „peresztrojkával” szembeállított korszakjelző. — A ford. megj.) A díszparádék, a Potemkin-faluk szemfényvesztése, a hálaadó és öntömjénező beszédek, amelyek mögött a feljebbvalók előtti hajbókolás és az „alul levők” önállósulási törekvéseivel szembeni türelmetlenség húzódott meg — ezek voltak a pangás légkörének közismert vonásai, mikor nemcsak a gazdaságban, hanem — és mindenekelőtt — a társadalomtudományok fejlődésében következett be pangás, minthogy az a „megtisztelő” szerep jutott ne-

kik, hogy a már megfogalmazott mitikus jelszavak és a már meghozott voluntarista döntések alá „tudományos alapot” kerít-
senek.

(...) Ma, amikor a döntések meghozatalának új, kollegiális stílusáért folyik a küzdelem, amikor az össznépi megvitatás törvényének bevezetésére készülődünk, fontos, hogy a régi gondolkodásmódnak ne csak olyan csökevényeit tartsuk veszélyesnek, mint a dogmatizmus és a bürokratizmus, hanem a rejtettebbeket is, amilyen a mítoszgyártás. Hiszen nem minden bürokrata — kiégett cinikus. A dolgot éppen az nehezíti meg, hogy vannak „őszinte” bürokraták is, akik számára az, ami a papíron áll, sokkal fontosabb a valóságnál. A valóság számukra fantom, életük pszeudoreális világát az utasítások teremtik meg. Az őszinte bürokratát talán „mitokratának” lehetne nevezni, mert fanatikusan követi a mítoszt, a valóságos emberek érdekeinek rovására is. Magának az „érdeknek” a fogalmával is ellenségesen áll szemben. Az érdek — számára valami zavaró momentum, az embernek érdekeit fel kell áldoznia a mítoszáért, a betű szelleméért, ahelyett, hogy panaszkodik. (...)

Történelmi tapasztalat, hogy minden mítosz addig eleven, amíg a társadalom többsége számára hasznos. Most, azt hiszem, fejlődésünk új szakaszába érkeztünk, amikor a mítoszok veszélybe kerültek. Itt van például Terv Őfelségének mítosza, a tervé, amelyet minden áron — még a tömeges selejt piacra kerülése, mindenféle többletköltség, anyagi és — főként — erkölcsi veszteség árán is teljesíteni kell. A Terv-mítosz segítségével a karrierista perccember saját „felszárnyalását” gyorsítja csak fel a hatalom lépcsőfokain, a túlteljesítésről szóló jelentések halmai alatt pedig tönkretett gazdaságot és csalódott embereket hagy.

(...) A következő életfontosságú kérdés áll ma előttünk: hogyan egyeztethető össze a hamisítatlan hivatalnok szolgáltat-készsége az állampolgár felelősségtudatával? Nem ássa-e alá az állampolgári, civil öntudat növekedése a fegyelem, a rend alapjait, a vállalatok termelékenységét stb.? A mitokrata válasza erre nyilvánvalóan ez: „Aláássa”. A mitokrata tudatában nin-

csenek megoldatlan problémák, bárminek a megvitatása idegen tőle és ellenszenves neki. A karrierista képmutatótól eltérően a mitokrata őszintén nem tudja megérteni, hogyan hajthatja végre valaki a határozatokat és utasításokat, ha a gyűlésen, ahol megvitták őket, ellenük szólalt fel. A mitokrata számára nem létezik különbség bármely normális demokratikus processzus két fázisa között — a döntés kidolgozásának (és ezzel együtt teljesen szabad megvitatathóságának) fázisa és a döntés végrehajtásának (és az elfogadott döntés végrehajtásáért vállalt mindenre kötelező felelősség) fázisa között...

(Fordította: Szilágyi Akos)

Interjú Andrej Szaharovval
Der Spiegel, 1987. 2. szám

Spiegel: *Andrej Dmitrijevs, hogy érzi magát Moszkvában?*

Szaharov: Természetesen sokkal jobban, mint a gorkiji kórházban. Ez a kórház börtönné vált számomra. Mindegyik bejáratnál KGB-őrök álltak. Irányított, nem önállóan cselekvő orvosok kezében voltam.

Spiegel: *Mit csinált azóta, hogy visszatért Moszkvába?*

Szaharov: Részt vettem két szemináriumon a Lebegyev Intézetben, többre nem maradt időm. A nyugati tömegtájékoztatási eszközök tudósítói minduntalan kisajátítottak. Még a bőröndömet sem csomagoltam ki.

Spiegel: *Ezek a szemináriumok...*

Szaharov: ...elméleti fizikával foglalkoztak. Az első szeminárium témája véletlenül a világegyetem aszimmetriája volt. Ezt a témát én vettem fel először. És az előadó? Saposnyikov, fiatal tudós, azzal kezdte előadását, hogy Szaharov 1967-ben ezen aszimmetria létezésének három feltételét állította fel. Ezeket felírta a táblára, és ezek alapján vezette a vitát. Nekem ez nagyon jólesett.

Spiegel: *Hogyan reagáltak a kollégái, amikor megjelent az intézetben?*

Szaharov: Amikor odaérkeztem, a szeminárium vendégei és annak az elméleti részlegnek a munkatársai, ahol — kivéve a 18 évi titkos munkát — mindig dolgoztam, igen szívélyesen fogadtak. Tapsoltak, megcsókoltak és könnyeztek.

Spiegel: *Számított erre?*

Szaharov: Igen, tudom, hogy ezek az emberek jóindulattal vannak irántam. Nem tudom, hogyan fogad majd a többi akadémiai kollégám. Velük egyszerűen nem volt kapcsolatom, korábban sem. Kapcsolataim köre meglehetősen szűk.

Spiegel: *Visszakapta régi állását?*

Szaharov: Ugyanúgy, mint régen, a Szovjet Tudományos Akadémia egyik fizikai intézetének vezető tudományos munkatársa vagyok. Ennek megfelelően kapom a fizetésemet, mint tudós és mint az akadémia aktív tagja.

Spiegel: *Leonyid Zamjatyin, a központi bizottság volt szóvivője, jelenleg londoni nagykövet, nemrég kijelentette, hogy ön mint a Szovjet Tudományos Akadémia tagja, a száműzetésben havonta 900 rubel fizetést kapott, tehát ötször annyit, mint amennyi a szovjet állampolgárok átlagos keresete.*

Szaharov: Kisebb összeget kaptam. Mindent összeféve, ha hozzászámítjuk a feleségem jövedelmét, tehát a nyugdíjat és a hadirokkantpótlékot, akkor az összeg valóban 900 rubel. Az életkörülményeim azonban olyanok, hogy nagy kiadásaim vannak a családon kívül. (...)

Spiegel: *Végeredményben Mihail Gorbacsov főtitkár egy számára kellemetlen embernek — egy olyan embernek, aki őt bírálta, és ezután is fogja — megengedte, hogy Moszkvába jöjjön. Miért vállalta ezt a kockázatot? Jelét akarta adni annak, hogy valóban azt kívánja, hogy a Szovjetunióban liberalizálódás menjen végbe?*

Szaharov: Sohasem szólaltam fel személy szerint Gorbacsov ellen, sohasem bíráltam személy szerint elődeit. Hivatalos nyilatkozataim létező negatív jelenségekre vonatkoznak, például az emberi jogok megsértésére és a lelkiismeretük miatt letar-

tóztatott foglyok elleni megtorlásra. Állást foglaltam az alkoholizmus témájában is, és ebben a kérdésben még egyet is értettem azzal, amit Gorbacsov jelenleg tesz. Gorbacsovnak ezt a tevékenységét szívből, örömmel üdvözlöm. Állást foglaltam a béke és a leszerelés problémáiban. Persze véleményem néha nem volt azonos a hivatalos állásponttal.

Spiegel: *Például az afganisztáni intervenció kérdésében.*

Szaharov: 1980-ban nyílt levélben fordultam az ENSZ Biztonsági Tanácsa állandó tagjainak államfőihez. Afganisztánnal kapcsolatos magatartásom azóta nem változott.

Spiegel: *Nem csodálkozott azon, hogy a hatóságok még azt is megengedték, hogy az állami televízió stúdiójában interjút adjon amerikai riportereknek?*

Szaharov: Igen, vannak változások hazánkban. Remélem, hogy ez nem csupán ideiglenes célokat szolgáló politikai demonstráció, hanem valóságos változás.

Spiegel: *Számított erre?*

Szaharov: Általában nem számítottam arra, hogy szabadon bocsátanak minket, engem és feleségemet. Magunkban igen hosszú, talán örök száműzetésre voltunk felkészülve. De mindez rettentő gyorsan alakult így.

Spiegel: *Lehetséges, hogy ön eszközként szolgál a pártpropaganda számára. Ön például állást foglal az Egyesült Államok SDI-programja ellen.*

Szaharov: Azt hiszem, szabadon bocsátásom valóban segítséget nyújt Gorbacsovnak. De azt remélem, hogy ez nem csak egyszerűen propaganda, hanem olyan valóságos tendencia is, amelyre a társadalom fejlődésének jelenlegi szakaszában szükség van. Szabadon bocsátásom talán próbája annak, hogy hogyan valósulnak majd meg a változások a Szovjetunióban Gorbacsov főtítkársága idején. Ebben nem látok semmi rosszat.

(...)

A. Jezselev: Kinek kell levonnia a tanulságot?
Izvesztyija, 1987. március 26.

A múlt héten szokatlanul benépesült az Izsák tér Gorkij utca felé eső része. A park mellett emberek gyülekeztek, lelkesült beszédek hangzottak el, heves viták lángoltak fel, amelyek így vagy úgy olyan nehéz problémát érintettek, mint a Néva-parti város építészeti emlékeinek megőrzése. Amikor pedig a kerítés-sel körülvett felvonulási terület bejáratánál megjelentek az építkezésre érkezett autók, a fiatalok egymás kezét fogva útját állták, s nem engedték be őket az építkezés területére.

Mi váltotta ki az építők, illetve a város lakosságának e váratlan szembenállását? Miért gyülekeztek az emberek éjjel-nappal a téren, miközben hol komor némaságba burkolóztak, hol pedig tömeggyűlésekre emlékeztető heves vitákat folytattak. A fiatalokat határozott cél hozta ide, meg akarták akadályozni a volt „Angleter” szálloda lebontását.

(...)

Amikor a leningrádi fiatalok egy csoportja tudomást szerzett arról, hogy a közeli napokban lebontják az „Angleter” szálloda épületét, első reakciójuk a csodálkozás és felháborodás volt. Miért hoz valaki döntést újra titokban — anélkül, hogy a leningrádiak véleményét megkérdezné — egy olyan kérdésben, ami a város egyik legfontosabb terének arculatát érinti. Hogyan értsük a történetek után a nyíltságra történő felhívásokat? Március 16-án, hétfőn a hírek miatt felháborodott fiatalok elindultak az „Angleter” szállodához. Csatlakoztak hozzájuk a restaurátorok munkáját segítő „Mir” csoport önkéntesei, akik minden fizetség nélkül vesznek részt számos történelmi épület helyreállításában, a „Klub—81” irodalmi csoport ökológiai és kulturális tanácsának aktivistái, iskolák, szakmunkásképző intézetek, technikumok tanulói, munkások, egyetemisták. A rendre a „Forposzt” önkéntesei felügyeltek, e szervezetet a pedagógiai főiskola komszomolistái hozták létre a fiatalkorú bűnözők megfékezésére. És jelen voltak természetesen a rendőrök is.

Táviratok mentek Moszkvába, többek között a Szovjetunió Művelődésügyi Minisztériumába, melyek azt szorgalmazták, hogy állítsák le az Izsák téri épület bontását. Ezeket a táviratokat leningrádiak százai írták alá, de egyikőjük sem kapott választ — se közvetlenül, se közvetve. Hacsak nem tekintjük válasznak azt a két cikket, ami kedden jelent meg a leningrádi újságokban, s ami már semmin sem változtatott.

Aztán másnap, annak ellenére, hogy felelős beosztású személyek ígéretet tettek arra, hogy a leningrádi városi végrehajtó bizottság megvizsgálja a közvélemény felhívását, a teret megtöltő emberek szeme láttára lebontották az „Angleter” szálloda falait.

A történetek visszhangjaként (a visszhang jelentené a nyíltságot?) egymást követték a cikkek, rádió- és tv-nyilatkozatok, amelyekben, szerintem, sok volt a fiataloknak címzett igazságtalan és sértő megjegyzés, a múltból átvett célozgatás. Például, hogy az „Izsák téri fiúk”, úgymond, mások forgatókönyve alapján cselekedtek, hogy „demagógok kavarták föl a vizet”. Ráadásul találtak a tömegben olyan fiatalokat, akik nem ismerték Jeszenyin költészetét, akinek élete éppen az „Angleter”-ben ért véget, és már kész is a következtetés: a téren összegyűlteket nem annyira a szellemi értékek érdekelték, mint inkább a feltűnősködés, a zajkeltés. Hát nem nyilvánvaló, hogy a sérült lelkivilágú emberek: a haszonlesők, az érdekemberek, az orruknál tovább nem látó nyárspolgárok, a gyáva karrieristák, az alkoholisták nem kelhettek a lebontásra ítélt falak védelmére? Ide nem jöhettek olyanok, akiknek nincs történelmi tudatuk, márpedig nélkülük elképzelhetetlen az igazi hazafi, elképzelhetetlen az őszinte hazaszeretet. Nem vitás: az „Angleter” szállodánál örökösök között voltak olyanok, akik véletlenül verődtek oda, akiket csupán a zajos események vonzottak. De nem ők irányították az eseményeket, amit az a tény is bizonyít, hogy nem volt semmilyen incidens.

Az „Angleter” védelmezői elleni dühös kirohanások, vádaskodások után visszafogott, suttogó szemrehányásokkal kezdték illetni azokat, akiknek kötelességük lett volna időben megis-

mertetni a közvéleményt a szálloda rekonstrukciójának tervével, tanulmányozni és figyelembe venni a különböző véleményeket. Igaz persze, hogy ezek a vádak a rekonstrukció tervezőin kívül senkit sem érintettek. Ha alaposabban megvizsgáljuk a dolgokat, a történetek sokkal súlyosabb következtetésekre adnak okot. Leningrádban ezekben a napokban valószínűleg az első riasztó jelzés hangzott el azzal kapcsolatban, hogy nincs minden rendben, hogy életünk demokratizálásáról kevés csupán beszélni, ideje a gyakorlatban is átalakulnunk, kevés az embereket társadalmi aktivitásra buzdítani, régen itt az ideje, hogy ledöntsük azokat a bürokratikus akadályokat, amelyek ezt gátolják.

(...)

Beszéltem a Központi Épülettervezési Hivatal (GlavAPU) és a városi végrehajtó bizottság dolgozóival, akik valami furcsa beidegződéssel az öreg „Angleter” szálloda omladozó falaira terelték a szót. Mintha nem értenék, hogy nem műszaki kérdés teremtett láthatatlan szakadékot a szembenálló felek között. Úgy tűnik, azok, akik kimentek az utcára, hogy megvédjék a gyönyörű város építészetének egyik gyöngyszemét, jobban átlátták a történetek lényegét. Az egyik spontán gyűlésen a következőket mondta valaki: „Mindaz, ami itt történik, nemcsak a szálloda, hanem egész életünk, az ország átalakításával kapcsolatos. Felszólítottak, hogy vegyünk részt benne, és hinni szeretnénk, hogy a szavakat egyszer majd tettek követik.”

(...)

És még valami Az „Angletert” lebontották. De ismeretesebb olyan tények, hogy a munkahelyeken, iskolákban eljárást indítottak azok ellen, akik az „Angleter”-hez vonulva tiltakoztak a kulisszák mögött hozott döntés ellen. Az alkalmazható törvénycikkelyekről is szó esik azokban az interjúkban, amelyeket jogi szervek munkatársaival készítettek.

Ebben az összefüggésben szeretném idézni D. Lihacsov akadémikus szavait, aki gy értékelte a történeteket: „Csodálatos, hogy a fiatalok így szeretik városukat, Jeszenyint, Gyelviget, a történelmüket. Ezt figyelembe kell vennünk. Nem szabad ját-

szani az emberek legtisztább érzéseivel, a fiataloknak az újítás, a nyíltság, az élet demokratizálása iránti lelkesedésével, azzal az elvárásukkal, hogy tartsák be a törvényesség szabályait.”

(Fordította: Buncsák Piroska)

Interjú Valentyin Falinnal

Süddeutsche Zeitung, 1987. június 19.

(...) — Gorbacsov főtitkár elismeri, hogy vannak ellenfelei, akik komoly gondokat okoznak neki. Ön tudja, milyen erős az a jelenség, amelyet általában ellenállásként emlegetnek? Hol tapasztalható az ellenállás, és milyen okok miatt?

— Azt hiszem, erre a kérdésre megfelelően magas szintről kell a választ megadni. Engedje meg azért, hogy a főtitkárra hivatkozzam, aki az úgynevezett ellenállást kifejtők három típusáról beszélt: először is, vannak olyan emberek, akiket korábban csalódások értek, nem is egyszer. Ígéreteket hallottak, de végül semmi sem lett az ígéretekből. Ezek az emberek így gondolkodnak: „Ki tudja, sikerül-e most a dolog a fentieknek? Jobb lesz, ha kivárjuk az eseményeket. Amennyiben tényleg jobbra fordulnak a dolgok, majd később csatlakozunk, alkalmazkodunk, élvezni fogjuk a megújulás gyümölcseit”.

Van egy másik csoport, amely úgy véli, hogy korábban nem volt olyan rossz a helyzet. Sőt, a gazdaság visszas állapota e csoport tagjai számára esetleg éppen jövedelmezőek voltak. Ezek az emberek játszották az utasítások védelmezőinek szerepét, többnyire szerény posztokat töltöttek be a minisztériumokban, de utasítási jogkörüknek köszönhetően nagy hatalommal rendelkeztek. Hatalmuk révén nemcsak ők maguk élhettek személyes kényelemben, hanem rokonaik és ismerőseik is... Most olykor megpróbálják elhitetni magukról, hogy a megújulás, a glasznoszty, a demokratizálás hívei, ám a lelkük mélyén egészen mások. A többséghez képest ezeknek az embereknek a száma csekély, befolyásuk azonban nem lebecsülendő.

Végül, a harmadik csoport azoké, akiket dogmatikusnak nevezhetünk. Ők a szélsőségesen ortodox forradalmi eszme örököiként lépnek fel. Azt mondják, a demokratizálás polgári fogalom, a glasznosztij nem illik az ideológiai keretekbe, a piac valamiféle visszatérés a múltba, az egyéni munka egyenlő a kapitalizmus helyreállításával stb. Nem férnek a fejükbe a megújulás elvei.

— Miként válaszolnak önök erre az ellenállásra?

— Ezek az emberek nem ellenségeink. Kísérletet kell tennünk a meggyőzésükre, hogy tévednek, hiszen hazánk számára nincs más út, csak a demokratizálás, a csekélyebb mérvű központosítás, a nagyobb nyíltság. Együtt kell dolgoznunk ezekkel az emberekkel, mert nem áll módjukban, hogy valahonnan importáljunk másképpen gondolkodó embereket.

— A megfigyelőknek néha az a benyomása, maga Gorbacsov is eltűnődik, meddig képes még kitartani, és le tudja-e győzni az akadályokat. Egyszer kijelentette, hogy más természetű politika folytatására nem is hajlandó. Azt is megmondta, hogy ha körülbelül három év alatt nem sikerül átfogó változást elérnie; többé nem akar első számú vezető lenni. Ezek a nyilatkozatok úgy hangzanak, mintha a lemondással való fenyegetőzésről lenne szó. Mi rejlik Gorbacsov kijelentései mögött?

— Úgy gondolom, a főtitkár szavait vagy nem értették meg eléggé, vagy szándékosan eltorzítják. Gorbacsov soha nem fenyegetőzött azzal, hogy lemond. Egészen mást akart mondani: azt, hogy nem érzi önmagát rendkívüli személyiségnek, akit úgyszólván az úristen küldött. A főtitkár pusztán annyit közölt, igen egyszerűen és emberi módon: én is egy vagyok a sok közül, egyike vagyok a meggyőződéses marxistáknak, akik a szocializmus eszméjének megkárosítása nélkül, sőt éppen az eszme érdekében felvetik a kérdést, mi volt helytelen a múltban és mit kell tenni a jövőben, hogy az eszme valóra váljon, ne maradjon kizárólag reménység. Erre gondolt Gorbacsov.

— És elegendő ereje lesz Gorbacsovnak?

— Igen, ebben biztos vagyok. Csak most kezdi megmutatni igazi teljesítőképességét. Nem csupán ismeretei bőségesek,

nemcsak a jószándékból vannak óriási tartalékai, egyúttal olyan ember, aki gyakorlatiasan gondolkodik. Mindkét lábával a valóság talaján áll. Azt hiszem, ez bármilyen rendszerben döntő fontosságú dolog. Mindig tudni kell, mit szabad megtenni és mit nem szabad — az emberek összessége érdekében, azért, hogy a civilizáció ne pusztuljon el. (...)

**Dmitrij Lihacsov: A vezekléstől —
a cselekvésig (1987)**

Lityeraternaja Gazeta, 1987. szept. 9.

Ez év elején a Lityeraternaja Gazeta közölte D. Sz. Lihacsov „A háborgó lelkiismeret” című cikkét. A szerkesztőségbe és a szerzőkhöz érkező levelekben sokan hangot adtak annak a kívánságuknak, hogy folytassuk a beszélgetést, olyan kérdéseket is érintve, amelyek bővebb kifejtést igényelnek. D. Sz. Lihacsovval Nyikolaj Tyulpinov beszélget.

— Dmitrij Szergejevics! Mikor közre adtuk „A háborgó lelkiismeret” című írását, természetesen tisztában voltunk vele, hogy a szerkesztőség sok levelet fog kapni: az ön megnyilvánulásai mindig aktív reagálásra késztetik az olvasókat. De, valljuk be, nem számítottunk rá, hogy az olvasók — egyetértve Önnel a legfontosabb kérdésben, hogy ugyanis szembe kell szállni a hazugsággal — egyúttal élesen felvetik az ilyen szembeszállás árának kérdését is. Egyik olvasónk, Goldovszkij azt írja Zaporozsjéből, hogy idáig minden egyes kísérlete arra, hogy „lelkiismeretével összhangban cselekedjen ... súlyos vereséggel végződött”. Egyszóval, a donquijote-izmusért drágán kell megfizetni — a hazugságot nem tudja legyőzni az ember, közben azonban fel kell áldoznia önmagát.

— A lelkiismeret, a honpolgári lelkiismeret nemcsak személyes álláspontot követel meg, hanem bátorságot is. És áldozatot. És ezt ki is emelném: éppenséggel áldozatot kíván.

— Igen, de mégha csak saját magunkat kellene feláldoznunk! Hisz gyakran a hozzánk közelállóknak is meg kell fizetniük

ezért és nem mindig lehet kockára tenni az ő nyugalmukat és jólétüket.

— Persze, az életben minden sokkal bonyolultabb. Nem az a borzalmas, ha önmagunkat kell feláldoznunk — ezt saját tapasztalatomból mondom. Mérhetszerűen nehezebb, amikor gyermekeink, szeretteink érdekeit kell feláldoznunk. És azok, akik kihasználják ezt, akik ezzel akarnak nyomást gyakorolni ránk, kikényszerítve, hogy ne lelkiismeretünk szerint cselekedjünk — a legbecstelenebb emberek.

(...)

— Éppen a választás helyzete ez, a legtisztább formájában, éppen erről írnak olvasóink. Mitévők legyünk hát? Cselekedjünk lelkiismeretünk ellen?

— Nem, nem, semmi esetre sem. Ellent kell állni, küzdeni kell. Szövetségeseket találni. Cselekedni kell és cselekedetekkel kell alátámasztani életelveinket. Mert azok a kényelmetlenségek, nélkülözések, sőt szerencsétlenségek, melyeket meggyőződéséért kell az embernek kiállnia, semmi ahhoz a gyötrelmehez, szellemi s lelki kínhoz képest, amelyek akkor várnak rá, ha megtagadja saját elveit. Higgyenek az én hosszú életem tapasztalatának. Hiszen magának Goldovszkijnak a levele is, melyben arról ír, hogy állítólag „át akarták gyúrni”, arra kényszerítették, hogy becstelenül cselekedjen — ez is arról tanuskodik, hogy milyen szellemi, lelki gyötrelmeken kellett keresztülmennie.

— Némelyik olvasó azt kérdezi: „Inkább azt mondja meg, hol volt maga korábban, amikor a mindenféle törvénytelenségek történtek?” És: „Most megengedik, hogy beszéljünk, s maga szépen a lelkiismeretünkre appellál!” — írja például Ny. Kozirjev Krasznoj Lucsból idézve az ön sorait: „De hisz mi láttuk mindezt — és ... hallgattunk”. S felháborodva hozzáteszi: „Ki ez a „mi”? Úgy gondolom, nem helyes, hogy ezt a bűnt mindenkire kiterjeszti. Lehet, hogy magának így könnyebb, nekem azonban semmi kedvem, hogy osztozzam az ön sorsában és bűnbánó beszédeket tartsak. Én nem egyszer írtam meg ... fejeztem ki egyetnemértésemet és tiltakozásomat

az ellen, amit láttam... Mindig saját nevemmel együtt és abban a hitben, hogy az én hangom mások hangjával egyesülhet... Úgyhogy én nem érzem bűnösnek magamat: én nem hallgattam”.

— Egyetlen ember sem mondhatja, hogy őt nem terheli semmiféle bűn: mindnyájan bűnösök vagyunk azért, ami az utóbbi évtizedekben történt. Szeretném nyomatékosítani: mindnyájan — kivétel nélkül. Ez az én elvi álláspontom, amely gyökeresen eltér Jurij Bondarevétől, amiről már beszéltem a „Szovjetszkaja Kulturá”-nak küldött rövid levelemben.

Ha valaki csak a villamosenergiát, a gázt, a városi közlekedést használja, ha fizetést kap — már akkor is részt vesz mindenben, ami történik. Senki nem mondhatja magáról, hogy ő „tisztá”, hogy ő kívül áll az egészen, hogy nem vett részt semmiben. Ezt az álláspontot nem tudom osztani. Sőt, azt hiszem, hogy saját makulátlanságunk, saját büntelenségünk tudata napjainkban új érzést hozott létre — a bosszúállás érzését, a leszámolás, a törlesztés vágyát, azt a törekvést, hogy ne magunkat, hanem a másikat leplezzük le, ítéljük el. A nyilvánosság szabadságát némelyek úgy kezdték értelmezni, mint jogot arra, hogy bárkit képen töröljenek, aki nem tetszik nekik. Ezek az érzések visszhangoztak azokban a levelekben, amelyekben az olvasók azt vetik a szememre, hogy a „névtelen” nyilvánosság híve vagyok, hogy gyáva vagyok, nem nevezek senkit néven... Nem, nem vagyok a „névtelen nyilvánosság mellett. De a leleplezés — nagyon felelősségteljes és komoly dolog. Ha a gonoszságért gonoszszaggal fizetünk — az már két gonoszság. (...) Az ítélkezés jogával óvatosan, rendkívül körültekintően kell bánni. Ideje lassacskán hozzászokni, hogy létezhet más vélemény is, mint a miénk — a nyilvánosság mellett a demokráciához. A nyilvánosság, azt hiszem, nem túl szerencsés helyettesítése egy olyan széles, átfogó fogalomnak, mint amilyen a demokrácia. Csak, amikor a demokrácia a maga teljességében válik életünk részévé, szabadulunk majd meg attól a kísértéstől, hogy a valódi, szabad véleménycserét, a nézetek és értéktételek szabad ütközését felváltjuk a törlesztéssel, a leleplezés-

sel és leleplezési hullámmal. Mert hisz a leleplezés és a leleplezési hullámok — kampányok, s ez, mint az egyik olvasó találoán írja, valóban nem más, mint „irányított nyilvánosság”, „szelep, melyen át a gőzt kieresztlik”. A demokrácia viszont — az élet normája, a társadalom természetes és állandó állapota, a társadalom lélegzése. Tanulnunk kell a demokráciát, tanulnunk kell a türelmet az eltérő vélemények iránt, hogy képessé váljunk végighallgatni másokat és érvelni. Meg kell tanulnunk, hogy a vitában — csak egyenlő felek vannak...

— A következő kérdést hadd tegyem fel egyik, Nyikolajevszkiji területről író olvasónk szavaival, sajnos, az aláírás kivéhetetlen: „Honnan van magában annyi optimizmus? Jóllehet, nem fiatal, úgy látszik, könnyű élete volt, nem került a valóság kíméletlen présébe?”

— Én is kerültem „a valóság kíméletlen présébe”, de ha többé vagy kevésbé valóban sikerült megőriznem lelki egészséget, lelki egyensúlyomat, akkor csak azért, mert nem kezdtem el gyűlölködni. Nem gyűlölködtem sem a Szolovki-szigeteken eltöltött lágerévek, sem a Belomorkanálón végzett kényszermunka után, sem később, mikor a tudományos életben elhallgatták nevemet és rágalomhadjárat folyt ellenem. Úgy fogtam föl mindezt, mint az élet velejáróját, mint sorsot. S végtére is valóban sok kortársam és sok-sok nemzedéktársam sorsa volt ez. Meglehet, hogy éppen ez segített: annak tudata, hogy sorsom — nem kivétel. Egyáltalán, én nem tudom megérteni azokat az embereket, akik úgy hordozzák a sorsukat, maguk elé tolva, mint valami ikonképet.

A harmincas években már visszatértem a Szolovki-szigetekről, korrektorként dolgoztam. Más munkaköröket is felajánlottak, de visszautasítottam: nem voltam képes részt vállalni abban, ami akkor körülöttem történt. De ez az én személyes választásom volt és nem kérhetem számon egész nemzedékeimen. De egész nemzedékek tragédiája volt ez, amiről beszélni kell. Mégpedig — nyíltan. Csak az igazság gyógyíthatja be a sebeket.

— „Sok mindenben egyetérttek önnel abból, amiről beszélt

— írja Sz. Fedorenko Lvovból. Annál is inkább, mert mindez a tízparancsolatra emlékeztet. De most már kezd mindez bohó-zattá válni. Már a „Reggeli posta” (nívótlan szórakoztató ze-nei műsor a szovjet televízióban — a ford. megj.) is a „glasz-nosztýért” harcol!... Pedig, véleményem szerint az óramuta-tók nem haladnak előre, ugyanott állnak, ahol azt megelőzően, csak azt hiszik egyesek, hogy elmozdult jó irányba. Szomorú, hogy ön is így vélekedik.”

— Semmiképp nem tudok egyetérteni azzal, hogy az „óra-mutató” egyhelyben áll. A demokratizálás folyamata rendkívül összetett és nehéz. Nem lehet figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy milyen feneketlen szakadékból kell kikászálódnia társa-dalmunknak. Nemrégiben Franciaországban is azt mondták nekem, hogy a demokratizálási folyamat túlságosan lassan ha-lad nálunk. Dehát szabad-e elfelejteni, hogy a személyi kultusz évei, milyen mély gyökereket eresztettek egész nemzedékek tudatába és hogy szellemével nem lehet egy csapásra végezni: olyan ez, mint annak idején a jobbágyrendszer volt, amely, mi-kor már eltörölték, még mindig működött és hatott, újraszülve és erősítve a rabszolgaság pszichológiáját. Sztálin kultuszának következményeit leleplezték és elítélték, csakhogy a félelem, amelyet oly mélyen ültetett belénk, hogy húsunkká s vérünk-ké változott, még mindig megbénítja és megbéklyózza az em-berek tudatát. Márpedig ahol félelem van, ott nincsen igazság. És mégis, az a bizonyos „óramutató” soha, még a legnehezebb időkben sem állt egyhelyben.

(...) De ahhoz, hogy a múlthoz hasonló helyzetek többé ne ismétlődhessenek meg, szükség van az igazságra. Nemcsak a múltból, de a közelmúltból, a jelenről is az igazat kell tudnunk. Az olvasók tudni akarják az igazságot Scsolokov, Romanov „te-vékenységéről” (Nyikolaj Scsolokov — Brezsnyev rokona, a Belügyminisztérium vezetője, aki a pártvezető halála után kor-rupciós botrányba keveredvén öngyilkos lett; Grigorij Roma-nov — a leningrádi városi pártbizottság főtitkára, PB-tag, 1986-ban nyugdíjazták — a ford. megj.), és sokakról másokról is, akár feljebb, akár lejjebb álltak, állnak is a ranglétrán. Ez a

követelés teljesen jogos. Ha az igazságot mindig csak utólag fogjuk kimondani, akkor nem kerülhetjük el a múltban elkövetett hibákat. Csak a bizalom, a nyíltság képes ellenállni az erőszaknak és a bűnnek. (...)

(Fordította: Szilágyi Akos)

Jurij Afanaszjev:

Ostobaság főlni önmagunktól, avagy

űrűgy a számvetésre

Moszkovszkije Novosztyi,

1987. 37. szám. 10. old.

Azt hiszem, még nem teljesen fogtuk fel, hogy miért alkalmazzuk a „peresztrojkával” kapcsolatosan a forradalom kifejezést, miért hasonlítjuk történelmi jelentőségét az Októberi Forradaloméhoz, végül pedig, miből ered a jelen pillanatának sokak által élesen érzékelt drámaisága — „most vagy soha”.

A szovjet emberek elképzelhetetlenül bonyolult feladatra vállalkoztak — a szocializmus épületét egy olyan országban kezdték el építeni, amely még nem törte szét a patriarchális élet és a feudalizmus béklyóit, amely gazdaságilag elmaradott volt, nem voltak erős demokratikus hagyományai, olyan országban, amelyet gyűrű vett körül és kénytelen volt, támadástól tartva és az agresszió elhárítására kényszerülve, fejlődésének minden szakaszában erőltetni a haladás ütemét.

Az objektív előfeltételek, a rendkívül kedvezőtlen külső és belső tényezők összefonódása sem igazolhat sok mindent abból, amin keresztülmentünk, de megmagyarázza a helyzetet, amely lehetővé tette azokat a csapásokat és nehézségeket, amelyekkel eddigi utunkon találkoztunk és amelyeknek egy része mindmáig elkísért minket. Lehetővé tette, de nem elkerülhetetlenné. Úgy gondolkodni, hogy mindaz, ami akkor megtörtént, „összhangban volt a körülményekkel” és csak sok évvel később „szűnt meg összhangban lenni velük”, annyit jelentene, hogy nem értékeljük kellőképpen a minden történelmi formációra

jellemző alternativitást, hogy bizonyos értelemben saját hibáinkat és kudarcainkat úgy tüntetjük föl, mint a szocializmus „törvényszerű” fejlődési fázisát. A dogmatizmus, akár a szocialista fejlődés összes többi szélsőséges torzulása, nyilván nem volt eleve beprogramozva Marx és Lenin tanításába. Éppen az ettől való eltérést jelentette. S ha tövénytelenégekről és bűnökről beszélünk, akkor ezek a szocializmus ellen elkövetett bűnök és bűntettek is voltak.

Ma fordulóponton állunk. Az egész világ látja — s innen a Szovjetunió iránt megnyilvánuló érdeklődés —, hogy *meg akarunk változni*. Aki egy helyben marad a viharosan változó világban — halálos veszélynek teszi ki magát. Márpedig mi nemcsak ezt a változásban levő világot akarjuk felfedezni, hanem saját magunkat is. Nyitottságunk a világ felé sok tekintetben attól függ, mennyire vagyunk képesek önmagunk megismerésére.

Ilyen körülmények között, megújulásra és önmegtisztulásra törekedve kezdjük csak érzékelni: van valami, ami zavarja gondolkodásunkat, van valami, ami nem engedi, hogy teljesen szabadnak érezzük magunkat. És mindannyian tudjuk, különösen az idősebb generáció, vagy legalábbis sejtjük, hogy ez a „valami” csaknem mindig a mi nehéz és bonyolult múltunk, amely még ma is elfogulatlan elemzésre vár. Arról a múltról van szó, amelyet „sztálini időknek” szoktak nevezni, távolról sem merítve ki ezzel a korszak lényegét. Általánosságban szólva, vitathatatlan, hogy a kollektivizálás végrehajtásának módszerei ellentétben álltak a szövetkezetesítés lenini tervével, hogy a bürokrácia megerősödése és újratermelődése, a társadalom kizárólag adminisztratív eszközökkel történő irányítása — mindezek olyan jelenségek, melyeknek semmi közük a szocializmus-hoz. Mind a tömegterror, mind a nyomában fellépő apátia és félclem — a szocializmus eszményeinek megcsúfolása volt. Az a felfogás, amely szerint mindez a szocializmus alapjait nem érintette — hamis. Érintette és nem is kicsit. Ha ezt nem ismerjük el és nem fogadjuk el, akkor soha nem fogjuk megérteni, miért került sor a marxizmus vulgarizálására abban az

országban, amely e humanista tanítás megvalósítását tűzte maga elé célul, sohasem fogjuk megérteni, hogy hová nyúlnak vissza a gyökerei az alacsony munkatermelékenységnek, az örökké tartó sorbanállásoknak és a hiánynak, az „árnyékgazdaságnak”. Aligha van most szükség arra, hogy bármivel is nyugtatgassuk magunkat — az önmegnyugtató illúziókat már ismerjük. Megismertük a kiábrándulást és a pangást, a korrupciót és a hazugságot és a desztalinizációnak, az igazság helyreállításának — a szociális, az emberi és bármely más igazságosság nevében — állandó későbbre halogatását is.

Ma az egész világ láthatja: hűségesek vagyunk az igazi szocializmushoz, azaz nem szándékozunk beérni a deklarált szocializmussal, amelyet, mintha csak gúnyolódásnak szánnák, „reálisan létező szocializmusnak” kereszteltek el. E kétértelmű formula szembeállította egymással a gyakorlatot és az elméletet, bár talán az volt a rendeltetése, hogy igazolja az új társadalmi rendszer győzelmét. Álhegeli szellemben azt ajánlotta, hogy „béküljünk ki a valósággal”, fogadjuk el a létezőt, fogadjunk el mindent olyannak, amilyen — megvalósult szocializmusként. Ha pedig valami ellentmondana a gyakorlatban Marx és Lenin eszményeinek, nos, az sem baj... (de ezt már rendszerint nem mondták ki) — az élet korigálja az álmokat.

A párt legutóbbi határozatainak értelme éppen abban foglalható össze, hogy nem minden realitás szocialista nálunk, de a szocializmus mint potencialitás — reális. Ezt a potencialitást egyáltalán nem merítette ki az eddigi fejlődés, sokkal inkább kellene azt mondanunk, hogy csak kis mértékben realizálta. A gazdaság elért szintje és a társadalmi tapasztalat, amelyért pártunk oly keservesen megküzdött, mára lehetővé tették, hogy — Mihail Gorbacsov kifejezését idézve — több szocializmus legyen nálunk és maga a szocializmus váljon minden tekintetben emberivé.

Azt akarjuk, hogy az átalakítás (peresztrojka) visszafordíthatatlan legyen, ez pedig azt jelenti, hogy gyökerestül kell kiirtanunk a múltnak azokat az általunk is megbélyegzett maradványait, amelyek sok évvel korábbra nyúlnak vissza, de melyek

mindmáig éreztetik hatásukat a gazdasági, a társadalmi, a szellemi struktúrákban.

Úgy gondolom, hogy mindenekelőtt ebben rejlik az átalakítás (peresztrojka) forradalmi jellege. Igazi szocializmust akarunk, magas fokú termelékenységgel, népurállommal, nyilvánossággal, olyan szocializmust, amelynek alapelve: minden egyes szabad fejlődése feltétele az összesség szabad fejlődésének.

De mit tehetünk ennek érdekében a történelem elemzése és értékelése terén?

Tudományos, politikai, erkölcsi szempontból egyaránt a legnehezebb kérdések egyike ez. Aligha adhat rá kimerítő feleletet bárki is. Egyvalami azonban kétségtelen: civilkurázs és igazságérzetten kívül ehhez még összefogásra és kitartó kutatómunkára, alkotómunkára is szükség van. Nem juthatunk hozzá mindenhez azonnal és könnyen. Ami kívülről magától értetődőnek tűnik, az nem mindig bizonyul igaznak. Csak egyvalamiről nem szabad semmi körülmény között lemondani — a gondolkodás kezdődő megújításáról. Nem szabad lemondani erről már csak azért sem, mert nálunk nagyon alaposan összekeveredett a múlt és a jövő. És emberi mivoltunk erősen függ attól, mennyire vagyunk képesek teljesen, becsületesen, tiszta szívvel magunkba fogadni a múltat, megérteni azt, ami a múltban történt. Ebben az értelemben mindenki, aki az átalakítást (a peresztrojkát) személyes ügyének és legfőbb hivatásának akarja tekinteni, bizonyos értelemben a tudás, a gondolkodás, az érzület eleven mementója kell legyen.

Porlepte könyvek közt kotorászni nem jelenti azt, hogy kivonulunk a múltból, kívülről nézzük az időt, hogy nincs közünk ahhoz, ami történt. Nem! A sztálini idők — teljes és kerek korszak, amely a legkülönbözőbb — belső és nemzetközi, gazdasági és szociális — ellentmondások sokaságából áll össze. Ezek az ellentmondások határozták meg országunkban a szocialista építés kollízióit és milliók sorsát.

Egyáltalán, veszélyes dolog, mikor megpróbálunk kívülre húzódni, elrejtőzni, veszélyes, mikor önmagunkon, saját hangunkon kívül semmi mást nem hallunk. Ahhoz, hogy leküzdjük

a bennünk kialakult rossz szokásokat — az egyértelműsége törekvést, a bonyolult okok primitív okokra való leegyszerűsítését —, ahhoz, hogy megértsük, miből fakad a türelmetlenség és kíméletlenség, újra vizsgálódási körünkbe kell vonni azokat, akik már nem élnek és meg kell próbálnunk őket megérteni. Meg kell értenünk mindannyiukat, s ez alól egyetlen történelmi figura sem képezhet kivételt, meg kell próbálnunk Sztálinnal együtt a titkok titkának mélyére hatolni a korszakban, többek között Sztálin imádatának és gyűlöletének rejtélyébe tekinteni. Mindent lesöpörni, persze, könnyű. Könnyű megszabadulni a múlttól ráolvasásokkal, varázsigékkel. Ám ez a tudatlanság könnyűsége, olyan könnyűség, mely nem ismeri a nyugtalanságot és a feszültséget. Ha nem értünk meg másokat, ha nem értjük meg azt, ami előttünk történt, akkor soha nem fogjuk megtudni, hogy kik is vagyunk.

Következésképpen a múlt mindenkit számadásra hív — azokat is, akik a legendák övezte 20-as, 30-as, 40-es és 50-es években becsületesen éltek, akik akkor is lelkesen dolgoztak és hőiesen harcoltak és azokat is, akik utánuk következtek és ma élnek. Hatalmas erkölcsi próbatétel ez és nem lehet megkerülni. Széttépni a múltat egy rossz múltra és egy jóra, ráadásul úgy, hogy a jót a szocializmus aktívumaként könyvelik el, minden egyebet pedig Sztálin számlájára írnak, értelmetlen próbálkozás. Önmagunk előtt nem szökhetünk meg és így még azokat a következtetéseket sem vonhatjuk le múltunk súlyos örökségéből, melyek a jövő számára fontosak lehetnek.

Az utóbbi időben sajtónkban jól kivehető tendencia az óvatosan árnyalt fogalmazás, a fény és az árnyék előre kiszámított adagolása, a jó és a rossz kiegyenlítése, mikor a múltról van szó. Valóban: az átcsapás egyik végletből a másikba nem helyeselhető. A „rosszról” beszélve tagadni a „jót” ugyanolyan káros, mint az „egyéni sors” szembeállítás a „közös sorssal”. És megfordítva. De nem szabad már előre, még mielőtt az elfogulatlan kutatómunka elkezdődne, sorompókat felállítani, engedélyezett övezeteket és új tilalmakat bevezetni. Annál is kevésbé, mivel olykor nagyon nehéz meghúzni a határt, ahol

elválik egymástól a lényeges és a kevésbé lényeges, az idealizálás és a dramatizálás. A tudósnak egyébként sem áll hatalmában a múlt dramatizálása. A múlt nem függ a történeztől — olyan, amilyen. Mi azonban minden tekintetben függünk a múlttól, mert ebben a múltban alakult ki a társadalmunk, összes struktúráival együtt és mi magunk is. Hát ezért kell úgy belépni a múltba, mintha saját házukba lépnénk be. Ostobaság félni önmagunktól.

Ami bennünk jó, az főképp abban áll, hogy olyan országgá váltunk, amely végre képes megtenni a döntő lépéseket az érett, kiteljesült szocializmus felé, hogy hűek maradtunk a forradalom eszményeihez és örökre meggyűlöltük azt, ami elárulásukat jelentette és jelenti, ami eltorzította és eltorzítja a szocializmust. Ugyanakkor azt is tudjuk, hogy nem lehet mindig csak elkezdeni az átalakítást (a peresztrojkát). A társadalom desztalinizálását egyszer már végig kell vinni. Ez egyben a szavaknak és a tetteknek is a kritériuma.

Egyes történelmi témájú publikációkban olykor jól látható az a törekvés, hogy ezt az egyes történelmi figurák, tények, események újraértékelésére szűkítsék. Természetesen erre is szükség van. Az ilyesmi mindenkit érdekel. Engem például minden alkalommal, mikor előadást tartok valahol, megkérdeznek: „Mi a véleménye Buharinról?” Mit lehet erre mondani? Nem kell szakembernek, hivatásos történésznek lenni hozzá, hogy megmondjuk: államellenes bűncselekményeket elkövető Buharin sohasem létezett. És mi következik ezután? Ezután tényeknek kell következniük, kizárólag tényeknek, minden ténynek.

Egy feltétellel: a múltat nem lehet úgy kezelni, mintha desztillált víz lenne, nem szabad előre harmóniát teremteni benne. A múlt kellőképp mély megismerésének hiánya a legkülönbébb érzéseket válthatja ki, a legrosszabb előítéleteket hívhatja életre, a múltban bármire lehet példát találni, a múlttal mindenféle „valószerű valótlanyságot”, hazugságot alá lehet támasztani. Vagy féligazságokat, ami még a hazugságnál is rosszabb. Mert ha egyszer foszlányokra tépik a múltat, akkor ezekből a foszlányokból egyáltalán nem nehéz templomi zászlókat varrni.

A történelmi tudat csak akkor válhat a tudományosan megalapozott politika méltó komponensévé, ha a múlt racionális elemzése felülkerekedik a szubjektív vágyakon és érzelmeken.

Mihail Gorbacsov beszélt arról, hogy az 50-es, 60-as és 70-es években elkezdett gazdasági átalakítások sorra kudarcot vallottak. A történésznek az a dolga, hogy kellő mélységgel és ésszerűen feltegye a kérdést: „Miért?” Igen, ez a tudomány kötelessége, mert a félig légüres tér sem lehet szilárd épületek alapzata és mert a társadalmi tapasztalat megismerésének adagolása nem tudomány.

Be kell ismernünk, hogy még nemrég is évfordulóktól évfordulókig éltünk és évfordulókból nagyobb böcség volt hazánkban, mint bármi másból. Szakítva az évfordulós emlékünnepeseknek ezzel a készlethalmazával, mindazonáltal emberi jogunk, hogy ünnepi hagyományainknak adózzunk. Csak az a kérdés, hogyan? Lenin, mint ismeretes, az évfordulókat természeti szükségszerűségeknek tekintette, de úgy vélte, hogy racionálisan az évfordulókat is a forradalom ügyének szolgálatába lehet állítani, ha alkalmul használjuk fel őket a kritikai számvetésre önmagunkkal, mindazzal, amit még nem tudtunk megcsinálni vagy amit rosszul csináltunk meg, de amit, bármilyen nehéz legyen is, meg kell csinálnunk és feltétlenül meg is csinálunk! **Kövessük ezt a lenini útmutatást!**

A közelgő októberi évforduló távolról sem egyik a sok közül, különleges és új jelentősége alighanem abban rejlik, hogy előreléptünk a szovjet nép számára jobb életet ígérő célok felé és olyan példát adunk, amely méltó a világ figyelmére.

(Fordította: Szilágyi Akos)

UTÓHANG

„Mélyen hiszek abban, amit elkezdünk. Mélyen hiszek. És ha azt mondanák nekem, hogy le kell állítanunk az átalakítási folyamatot, sohasem egyeznék bele. ... Számomra nincs más út.”

(Mihail Gorbacsov)

„Mi vagyunk az elit, és nem fogtok bennünket tönkretenni. Nincs hozzá erőtlök. El fogjuk szakítani az átalakításotok vékony vitorláját. Hát csak ne lelkesedjete!”

**(Egy kommunista pártvezető felesége,
idézi a Moszkovszkaja Pravda)**

ÉLETRAJZI ADATOK

AFANASZJEV, Jurij Nyikolajevics (1934—) szovjet történész, a Szovjet Történeti és Levéltári Intézet jelenlegi igazgatója. A gorbacsovi „átalakítás” egyik legkövetkezetesebb képviselője a történettudományok terén. Számos mostanában megjelent cikke, interjúja, melyekben a Szovjetunió valóságos történetének megismertetéséért száll síkra, viták pergőtüzébe került.

*

AHMATOVA, Anna Andrejevna (1889—1966) orosz költőnő, a huszadik századi orosz líra egyik klasszikusa. 1912-ben jelent meg első kötete, mely hírnevet szerzett neki. Az októberi forradalmat fenntartásokkal fogadta, de mindig elutasította az emigráció gondolatát. 1921-ben ellenforradalmi összeesküvésben való részvételért kivégzik első férjét, Nyikolaj Gumiljovot, akitől még korábban elvált. 1935-ben letartóztatják második férjét is és nem sokkal később egyetlen fiát, a későbbi történészprofesszort, Lev Gumiljovot. E nehéz években — 1925 és 1941 között — alig jelennek meg versei. Ekkor írja a *Rekviem* című megrendítő versciklust, mely a Szovjetunióban csak 1986-ban jelenhetett meg. Sok műve, levelezése a tűz martaléka lett. **Töredékben** maradt fenn a *Poéma hős nélkül* című verses regénye is ebből az időszakból. 1946-ban a „Csillag” és „Leningrád” folyóiratot megbélyegző SZKP KB-határozat és Andrej Zsdanov hírhedt beszéde után, Mihail Zsoscenkóval együtt a tiltott szerzők listájára kerül. A XX. kongresszus után lassan visszatér az irodalmi életbe, újra megjelennek verseskötetei.

*

BABEL, Iszaak Emmanuilovics (1894—1941) szovjet-orosz prózaíró. *Lovashadsereg* (1926) című elbeszélésciklusa világhírnevet

szerzett neki. A polgárháború éveiben Bugyonij lovashadseregében szolgált, ezekből az élményekből született a könyv, melynek nyelve és világképe semmihez sem hasonlítható a szovjet irodalomban. A 20-as évek végén családját, az odesszai zsidó világot írja meg többek között *Alkony* (1928) című drámájában és *Odesszai történetek* (1931) című elbeszéléskötetében. Ettől kezdve keveset publikál, bár sokat dolgozik. Regényt írt a kollektivizálásról *Velikaja krinyica* címmel, de ebből csak két részlet maradt fenn (az egyik az itt is közölt *Kolivuska*). Nyoma veszett az iparosításról írt *Köölaj* című regény elkészült kéziratának, s nem tudni, elkészült-e a lovakról tervezett könyve és a *Kolja Topuz* című „átnevelési” regény. Kéziratai letartóztatásakor tűntek el, 1939-ben. 1941-ben halt meg valamelyik táborban vagy végezték ki. 1954-ben rehabilitálták. Válogatott művei több ízben megjelentek a Szovjetunióban.

*

BERGHOLZ, Olga Fjodorovna (1910—1975) szovjet-orosz költőnő. Kezdetben ifjúsági és riportkönyveket írt. Első kötetei (Költemények, 1934, Dalok könyve 1935) tele vannak a kor rajongó lelkesedésével. Nem sokkal később azonban letartóztatják első férjét, 1937-ben pedig ő is börtönbe kerül. 1939-ben kiszabadul és a leningrádi blokád idején hazafias verseivel országos hírnevet szerez. A háború után második férje is a törvénytelenségek áldozata lett. Az ekkoriban asztalfióknak írt verseit ebben az évben publikálta a *Znamja* folyóirat. A XX. kongresszus utáni „antisztálinista” irodalom egyik kezdeményezője volt *Nappali csillagok* (1959) című emlékiratával.

*

BRECHT, Bertholt (1898—1956) német író, költő, rendező, teoretikus. A *Koldusopera* című világhírű dráma szerzője, melynek songjai mindmáig slágerek. A 20-as években írt dráma radikális nihilizmusától Brecht gyorsan eljut a marxizmusig. Rokonszenvezik a Szovjetunióval és részt vesz a forradalmi munkásmozgalomban. Hitler hatalmora jutása után emigrál, a háború után pedig az NDK-ban telepedik le. Belülről éli át a sztálinizmus drámáját, de „hivatalos” író sohasem lesz belőle. Néhány

fontosabb műve még: *Kurácsi mama* (1939), *Allítsátok meg Arturo Uit!* (1941), *A szecsuaní jólélek* (1943), *Galilei élete* (1943), *Kaukázusi krétakör* (1945). Az ún. epikus színház híve, kidolgozza az „elidegenítő hatások” elméletét.

*

BUHARIN, Nyikolaj Ivanovics (1888—1938) szovjet-orosz hívtásos forradalmár, teoretikus, újságíró. 1906-tól tagja az OSZDMP-nek, 1908-tól a moszkvai bolsevik pártbizottságnak. Lenin közvetlen környezetéhez tartozik, hamarosan az egész párt „kedvence” (Lenin). A forradalom után rövid ideig az ún. „baloldali kommunisták” vezetője és a hadikommunizmus elméleti megalapozója, majd meredek fordulattal az Új Gazdasági Politika legfőbb ideológusa és teoretikusa lesz. Trockijjal szemben Sztálint támogatja. 1929-ben azonban az erőszakos kollektivizálás miatt szembekerül Sztálinnal. 1929-ben a KB elítéli tevékenységét. Később önkritikát gyakorol és 1934-től letartóztatásáig az *Izvesztijja* főszerkesztője. A harmadik moszkvai perben halálra ítélték és kivégezték. Hivatalosan a Szovjetunióban még nem került sor rehabilitálására, jóllehet a sajtóban egyre több szó esik róla és az ellene felhozott vádak megalapozatlanságáról.

*

BULGAKOV, Mihail Afanaszjevics (1891—1940) szovjet-orosz író, a XX. század irodalmának egyik klasszikusa. Első regénye *A fehér gárda* (1924) volt. Ennek alapján írta *Turbinék végnapjai* (1926) című drámáját, mely minden idők egyik legsikeresebb szovjet színházi produkciója volt a tiltások és üldöztetés ellenére is (1941-ig csaknem ezer előadást ért meg és maga Sztálin is sokszor megnézte). A 20-as években egymás után írja szatirikus-groteszk kisregényeit: *Sátániáda* (1924), *Végzetes tojások* (1925), *Kutyaszív* (1925). Az utóbbi mű csak ebben az évben látott napvilágot a Szovjetunióban, a *Znamja* folyóirat 6. számában. Főműve a világsikerű *A Mester és Margarita* egyestíti az életművében addig különfutó szálakat: a szatirikus, groteszk és a lírai, tragikus látásmódot. Műveinek gyűjteményes kiadása a Szovjetunióban előkészületben van.

EHRENEURG, Ilja Grigorjevics (1891—1967) szovjet-orosz író, publicista. A 20-as években írt ironikus hangvételű regényeit (*Julio Jurenító*, 1921, *A D. E. Tröszt* 1923, *Lazik Rojtsvanc mozgalmas élete* 1923), melyekben a független, de mindig baloldali orosz-zsidó entellektüel forradalomélménye és filozófiája fejeződik ki, csaknem minden európai nyelvre lefordították. 1954-ben megjelent híres regényének címe (*Olvasás*) egy új korszak elnevezéseként vonul a történelembe. Alighanem legjobb műve az élete végén írt *Emberék, évek, életem* című emlékirat, melynek számos, eddig kiadatlan fejezetét most publikálják a Szovjetunióban.

*

FALIN, Valentyin (?—) a Novosztyi hírügynökség jelenlegi elnöke, éveken át a Szovjetunió bonni nagykövete. Az új gorbacsovi politika egyik vezető tolmácsolója.

*

GORKIJ, Maxim (eredeti nevén: Alekszej Maximovics Peskov) (1868—1936) orosz író. Kora ifjúkorától részt vett az orosz forradalmi mozgalomban. 1905-ben belépett a bolsevik pártba és közeli kapcsolatba került Leninnel. Sokáig kénytelen emigrációban élni. 1913-ban tér haza és otthon háborúellenes propagandát folytat. Az októberi forradalom után szembekerül a bolsevikokkal, akiket híres cikksorozatában, a *Korszerűtlen gondolatokban* veszélyes és erkölcstelen kísérletezőknek tart, a „második forradalmat” katasztrófának látja. Lenin tanácsára 1921-ben külföldre utazik, részben gyógykezeltetés céljából is. Álláspontja később megváltozik, 1931-től végleg a Szovjetunióban telepedik le és nagy szerepet játszik a Szovjet Írószövetség megeremtésében. Bár ettől — sok más íróval együtt — enyhültebb légkört remélt az irodalomban, valójában csak Sztálin személyi diktatúrájának kiépüléséhez járult hozzá. 1936-ban halt meg, nagybetegen, de mindmáig tisztázatlan körülmények között. Halálának éve egyben a sztálini „nagy terror” kezdetének éve is. Legfontosabb művei: *Makar Csudra* (1892), *Foma Gorgyijev* (1899), *Az anya* (1907), *Gyónás* (1908), *Okurov városka* (1909), *Egyetemeim* (1922), *Az Artamonovok* (1925), *Klim Szamgin élete* (1938).

HRUSCSOV, Nyikita Szergejevics (1894—1971) szovjet politikus. Sztálin halála után egészen 1964-es megbuktatásáig az SZKP KB első titkára és 1953—1964 között a SZU Minisztertanácsának elnöke is. Nevéhez fűződik a Sztálin utáni első szovjet reformkísérlet és a „desztalinizálás”. A XX. és XXII. kongresszuson leleplezi a sztálini rendszer súlyos bűneit, felszámolja Sztálin személyi kultuszának külsőségeit. (Sztálin bebalzsamozott holtteste is kikerül a meuzóleumból), milliók térhetnek haza a táborokból, az ártatlanul meghurcoltak és meggyilkoltak nagy része rehabilitációban részesül. Később azonban egész sor gazdasági és külpolitikai hibát követ el, személyi kultuszt alakít ki maga körül, szakképzetlenségével és türelmetlenségével számos területen okoz károkat. Nyugdíjasként halt meg Moszkvában. Nevét csak a legutóbbi években kezdik újra leírni.

*

ILF—PETROV Ilja Ilf (1897—1937) és Jevgenyij Petrov (1903—1942) szovjet-orosz szerzőpáros. Világhírű közös műveiket a 20-as években írták: *Tizenkét szék* (1928), *Aranyborjú* (1931). A szovjet életforma és a szovjet társadalom mélyre hatoló szatirikus kritikája miatt műveik később Sztálin haláláig nem jelentek meg újra a Szovjetunióban. 1956 óta azonban megszámlálhatatlan kiadást értek meg.

*

JESZENYIN, Szergej Alekszandrovics (1895—1925) szovjet-orosz költő. Hazájában mindmáig legendák övezik. 1914-ben jelennek meg első versei. A „földszagú”, „angyalarcú” „kispásztor” a korabeli irodalmi szalonok kedvence. A szegényparaszti **sorból** származó költő az októberi forradalom után először be akar lépni a bolsevik pártba, később azonban egyre jobban elkeseríti a patriarchális orosz világ pusztulása, melyért a forradalmat teszi felelőssé. Életének utolsó éveit botrányok, ivászat, mulatozás kísérik, de kortársai már nem tudják megmenteni önmagától: Leningrádban, az Angletterre szálló egyik szobájában saját vérével írja meg búcsúlevelét és felakasztja magát. Ezzel valóságos öngyilkossági hullámot indít el az országban. Verseit sokáig nem adják ki, de kéziratban terjednek, da-

lölják őket. Mindmáig az egyik legnépszerűbb szovjet költő. 1956 után összegyűjtött művei több kiadást értek meg.

*

JEVTUSENKO, Jevgenyij Alekszandrovics (1933—) szovjet-orosz költő, az SZKP XX. kongresszusa után jelentkező költői „új hullám” egyik legismertebb és legpolitikusabb képviselője. Közérdekű versei, botrányszagú nyilatkozatai, színészeket megszégyenítő szavai és utazásai már a 60-as években világhírnevet szereztek neki. A történelmi szerep múltával azonban költészete egyre jobban megfakul, a „pangás” időszakában más műfajokkal próbálkozik: regényt ír, filmet forgat, filmszínészként is fellép, fotózik és sokat utazik. Az „átalakítás” — mint a Hruscsov-korszak egykori „új hullámos” fiataljainak, a mai középnemzedék tagjainak — neki is valóságos megváltás. Megint nagyon aktív, versekben száll síkra az új politikáért, számtalan interjút ad és *Fuku* című prózapoémájában minden eddiginél radikálisabban számol le a sztálini zsarnoksággal.

*

JEZSELEV, A. (?—) újságíró, az Izvesztyija tudósítója.

*

KAVERIN, Venjamin Alekszandrovics (1902—) szovjet-orosz író, a mai szovjet irodalom nagy öregje. 1921-ben egyik alapítótagja volt a *Szerapion testvérek* elnevezésű irodalmi csoportnak, mely a forradalom utáni hétköznapi fantasztikumát a napi politikától, pártállástól függetlenül akarta megörökíteni. Gogol fantasztikus realizmusának folytatója. Sokat tett üldözött, betiltott, elhallgatott kortársai rehabilitálásáért, s nemcsak akkor, amikor a rehabilitáció hivatalos politika volt. Lihacsov mellett az orosz íróársadalom lelkiismeretét teljesíti meg ma.

*

KOROLENKO, Vlagyimir Galaktyionovics (1853—1921) orosz író, Tolsztoj, Csehov kortársa. Legnevezetesebb korai elbeszélései: *Makar álma* (1883), *Vak zenész* (1886). Legfontosabb műve, melyen élete végéig dolgozott — a *Kortársam története* (1922). Kritikai és publicisztikai munkássága is számottevő. Az októberi forradalom után párton kívüli szocialistának vallotta

magát. Humanista és liberális meggyőződésével a polgárháború véres forgatagában magára maradt: elítélte a forradalmi és az ellenforradalmi, a vörös és a fehér terrort egyaránt és akárcsak 1917—1918-ban Gorkij, megpróbált gátat vetni a kivégzéseknek. Lunacsarszkijhoz írt levelei a maguk idején közkézen forgottak, de a Szovjetunióban mind ez ideig nem jelentek meg.

*

LIHACSOV, Dmitrij Szergejevics (1906—) orosz irodalomtörténész és irodalomelméleti szakember. Kultúrtörténeti kutatásai nemzetközileg is ismertek. Legfontosabb művei: *A régi orosz irodalom poétikája* (1971), *Oroszország kultúrája a reneszánsz hajnalán* (1971). Mint a tradicionális orosz értelmiség utolsó képviselőinek egyike, sohasem volt „csak” szaktudós. Közéleti személyiségként sokat tett az orosz kulturális múlt értékeinek megőrzéséért, a kulturális folytonosságért. Miközben az orosz kultúra sajátosságait védelmezi, szenvedélyesen tagadja a szüklátóköri nacionalizmust. Sokat tett és tesz a kortársi irodalom kiadásáért.

*

LUNACSARSZKIJ, Anatolij Vasziljevics (1873—1933) szovjet-orosz irodalom- és művészetpolitikus, államférfi, író. 1917-től 1929-ig művelődésügyi népbiztos volt. Elméleti, politikai írásai, drámái mellett életművének szerves részét képezi kultúrpolitikusi gyakorlata. 1917 után, akárcsak a vezető bolsevikok többsége, különösen a kultúrpolitikai kérdésekkel is foglalkozó Buharin és Trockij, ő is azon a véleményen volt, hogy az állam nem monopolizálhatja a művészeti ízlést és a művészetben az irányzatok és művek szabad konkurenciájának kell érvényesülnie. Ez a politika tette lehetővé azt a pezsgést, ami a 20-as évek szovjet művészeti és kulturális életét jellemezte. 1929-ben Sztálin leváltotta a művelődési népbiztosság éléről, s bár megpróbált felzárkózni az új „irányvonalhoz”, élete végén a politikai élet perifériájára szorult, mint a Szovjetunió nagykövete halt meg Spanyolországban.

*

MASZLOV, Nyikolaj Nyikolajevics (?—) a történettudományok doktora, az SZKP KB mellett működő Társadalomtudományi Akadémia Párttörténeti Tanszékének vezetője.

*

NYEKRICS, Alekszandr Moiszejevics (1920—) orosz történész. 1950 és 1976 között a SZU Tudományos Akadémiája Történettudományi Intézetének munkatársa volt. 1976-ban az USA-ba emigrált. Jelenleg a Harvard Egyetem Oroszkutató Központjának tudományos munkatársa. A Szovjetunióban egyetlen műve jelent meg, a kiadványunkban is idézett *Így történt...*, mely a második világháború kezdetén elkövetett hibákkal foglalkozik. Nyugaton emlékiratain kívül Mihail Heller orosz emigráns történésszel közösen írt munkája, *A hatalomra jutott utópia* a legismertebb könyve, melyben a Szovjetunió történetét dolgozzák fel 1917-től napjainkig a liberális antiutópizmus szellemében.

*

MANDELSTAM, Oszip Emiljevics (1891—1938) szovjet-orosz költő, esszéíró. A szovjet líra egyik klasszikusa. Első verseskötete — a *Kő* — 1913-ban jelent meg. Az októberi forradalmat a katasztrófa rémületes és boldog előérzetével fogadja, politikailag lojális vele szemben. A 20-as években jelenik meg *Második könyv* (1922) című verseskötete, melyet prózakötetecí követnek: *Az idő zsivaja* (1925), *Egyiptomi bélyeg*. 1929-től a többi „útítárs” íróhoz hasonlóan őt is kiszorítják a szovjet irodalomból. 1933-ban egy Sztálin-ellenes pamflet-verséért letartóztatják és száműzik. 1938-ban második letartóztatása után lágerbe kerül, itt is hal meg nem sokkal később. 1956 után rehabilitálták, válogatott verseinek gyűjteménye azonban csak a hetvenes évek közepén jelent meg a Szovjetunióban.

*

PASZTERNAK, Borisz Leonyidovics (1890—1960) szovjet-orosz költő, drámaíró, műfordító. A huszadik századi orosz irodalom egyik klasszikusa. Pályája elején az ego-futuristákhoz tartozik, a 20-as évek elején pedig Majakovszkij és a *Balfront* című folyóirat köréhez. Ennek az időszaknak legkiemelkedőbb ver-

esskötetete a *Nővérem — élet*, mellyel szinte berobban a korabeli irodalomba. A 20-as évek végén írt *Menlevél* című önéletrajzi esszéjében, mely egyben erkölcsi számvetés is, megtagadja „avantgard” korszakát. A 30-as évektől a letisztult, klasszikusan áttetsző formaeszményt próbálja megvalósítani költészetében. A forradalmat elfogadta, de a félelemre és hazugságra épülő sztálini állam gyakorlatától egyre jobban iszonyodik. Egyre kevesebbet publikál, sokat fordít és csodával határos módon túléli a „nagy terror” korszakát. Mind gyakrabban fordul a próza felé, kora ifjúságától dédelgeti magában a „nagyregény” álmát. Ezt valósítja meg az ötvenes években írt *Doktor Zsivagó*ban (1956), melyért 1958-ban Nobel-díjat kap, de a díjról az ellene indított politikai hajsza nyomására lemond. 1958-ban kizárják a Szovjet Írószövetségből is. Halála után nem sokkal terjedelmes válogatásban közlik verseit, de a *Doktor Zsivagó* csak jövőre, 1988-ban jelenik meg a Szovjetunióban, abban a folyóiratban, amely eredetileg is közölte volna, a *Novij Mir*ben. 1986-ban törölték az írószövetség kizárási határozatát és rehabilitálták a költőt.

*

PLATONOV, Andrej Platonovics (1896—1951) — szovjet-orosz prózaíró. A 20-as években a *Pereval* („Hágó”) irodalmi csoporthoz tartozott, melyet A. Voronszkij szervezett korabeli munkás- és parasztszármazású fiatal írókból. 1927-ben jelent meg első elbeszéléskötete, a *Jepifanyij zsilipek*. A forradalom eredeti antibürokratikus szellemét képviselő írásai — *Kétkedő Makar* 1927, *Gradov városa*, 1928 és főként a *Váljék egészségére*, 1931 — éles ideológiai kritikában részesülnek, még Sztálin rosszallását is kiváltják. Legfontosabb művei csak mostanában kerülnek az olvasók elé. *Munkagödör* (1929—1930) című kisregényét nemrég közölte a *Novij Mir*, *Csevangur* (1928) című regénye pedig megjelenés előtt áll a Szovjetunióban.

*

POPOV, G. (?—) szovjet közgazdász, a közgazdaságtudományok doktora, a sztálini időszakban létrejött adminisztratív gazdasági rendszer kritikusa, a radikális reform híve.

*

POPOV, Valerij (1943—) szovjet-orosz író, szatirikus. Szociografikusan pontos írásaiban a líraiság és a groteszk keveredik. Abszurd realista. Több elbeszéléskötete jelent meg.

*

RADEK, Karl Bernhardovics (eredeti nevén: Sobelsohn) lengyel származású újságíró, hivatásos forradalmár. Egyike volt a Német Kommunista Párt szervezőinek. Az októberi forradalom után fontos szerepet játszik a Kommunista Internacionáléban. 1927-ben mint trockistát kizárják az SZKP-ból. 1930-ban, miután önkritikát gyakorol, visszaveszik. 1931-től az *Izvesztija* munkatársa. Éleselméjű, briliáns tollú, szellemes publicista. Tollát Sztálin szolgálatába állítja és dicsőítésében még a régi sztálinistákon is tútesz. Nem véletlen, hogy az 1937-es második moszkvai per is, szinte teljes egészében az ő vallomására épül. Valószínűleg ezért kap enyhébb ítéletet. Lágerben halt meg ismeretlen körülmények között.

*

RASZKOLNYIKOV, Fjodor Fjodorovics (1892—1939) hivatásos forradalmár, diplomata. Az októberi forradalom kiemelkedő alakja, a kronstadti tengerészek legnépszerűbb vezetője, a petrográdi Katonai Forradalmi Bizottság tagja. 1920-ban a Balti Flotta parancsnoka lett. Később különböző országokban nagykövet. 1938-ban, mikor Bulgáriából hazarendelik, még a határ előtt megtudja a reggeli lapokból, hogy otthon börtön vagy halál vár rá. Párizsba menekül, ahol egy évvel később, gyanús körülmények között öngyilkosságot követ el. Az itt közreadott levél halála után jelent meg egy párizsi emigráns orosz napilapban.

*

RASZPUTYIN, Valentyin Grigorjevics (1937—) szovjet-orosz prózaíró. A 60-as években kibontakozó ún. „falusi próza” egyik legkiválóbb képviselője, műveit számos nyelvre lefordították. Első sikere a *Pénzt Marijának* (1967) című kisregény volt. Legjelentősebb művei: *Végnapok* (1970), *Élj és emlékezz!* (1974), *Isten veled, Matyora!* (1974). Az utóbbi időben a közéletben játszott szerepe is világszerte ismertté tette nevét. Egyike a nemzeti kultúravédő és környezetvédő mozgalom kezdeménye-

zöinek. Sokat tett azért, hogy az „évszázad terve”, a szibériai folyók megfordítása, melynek következményei beláthatatlanok lettek volna, meghiúsuljon.

*

REICH, Wilhelm (1897—1957) pszichoanalitikus, szexológus, a szexuális felszabadítás elméletének egyik élharcosa és legnagyobb hatású modern ideológusa. A németországi Sexpol mozgalom elindítója. Freudista és marxista, de egyik tábor sem fogadja be. 1929-ben a Szovjetunióba látogat, 1930-ban belép a Német Kommunista Pártba. Hitler hatalomra jutása után emigrál. Az 1968-as diákmozgalmak idején fedezték fel újra műveit a „szexuális forradalom” meghirdetői. Leghíresebb és legvitatottabb műve *A fasizmus tömegpszichológiája* (1933). Az itt közölt szemelvény másik híres művéből, *A szexuális forradalomból* (1936) való.

*

RIBAKOV, Anatolij Naumovics (1911—) szovjet-országi prózaíró. 1981-ben indult meg művei négykötetes kiadása. Ezek között már szerepel *Nehéz homok* (1978) című regénye, mely a szovjet zsidóság sorsába ad betekintést a világháború éveiben, de nem szerepel még *Az Arbat gyermekei* című könyv, amely ez évben jelent meg a *Druzszba Narodov* folyóiratban és amely egy csapásra világhírűvé tette.

*

SINKÓ ERVIN (1898—1967) magyar prózaíró, újságíró, irodalomtörténész, a nemzetközi munkásmozgalom jelentős alakja, a jugoszláviai magyar irodalom egyik „alapítója”. Életének legmaradandóbb hatású tapasztalata az 1919-es Magyar Tanácsköztársaság volt, melyben fiatal és türelmetlen baloldali értelmiségként tevékenyen részt vett. Erről a történelmi pillanatról írta később, az emigrációban legjelentősebb regényét, az *Optimistákat* (1932—1935). Legismertebb művében, az *Egy regény regényében* korabeli moszkvai naplójegyzetei alapján ennek a könyvnek a moszkvai kálváriáját írja le.

*

SKLOVSZKIJ, Viktor Boriszovics (1893—1985) szovjet-orosz irodalomtudós, szépíró, az orosz formalista iskola egyik alapítója volt. Legnagyobb hatású irodalomelméleti teteleit *A művészet mint módszer* (1917) és *A próza elméletéről* (1925) című írásai-ban fejti ki. 1922-ben emigrált, de nem sokkal később végleg hazatért Oroszországba. Ekkor írta *Érzelmes utazás — Zoo* című vallomásregényét. A 30-as években irodalomtörténész és szépírói munkáin kívül számos forgatókönyvet írt. Későbbi mű-vei: *A széppróza* (1964), *Lev Tolsztoj* (1966), *Eizensteinről* (1970).

*

SMELJOV, Nyikolaj (?—) szovjet közgazdász. Cikkeiből meg-ítélhetően a piaci szocializmus híve, a sztálini gazdasági-politikai struktúra egyik legradikálisabb kritikusa. A *Novij Mir* 1987. 6. számában közölt tanulmánya máig gyűrűző vitákat váltott ki. A munkanélküliségről vallott felfogását kivéve, állítólag Mihail Gorbacsov is egyetértését fejezte ki tanulmánya főbb tétélei-vel.

*

SOLOHOV, Mihail Alekszandrovics (1905—1984) szovjet-orosz író. 1965-ben irodalmi Nobel-díjat kapott. *Csendes Don* című regény-eposza (1928—1940) nem sokkal megjelenése után meg-hódította a világot. Ezt követően keveset írt és egyik műve sem érte el a *Csendes Don* színvonalát. Fontosabb művei még: *Doni elbeszélések* (1926), *Új barázdát szánt az eke* (1932, 1959—60), *Emberi sors* (1957).

*

SZAHAROV, Andrej Dmitrijevics (1921—) szovjet fizikus, No-bel-békedíjas. Aktívan közreműködött a szovjet hidrogénbom-ba létrehozásában. Ez később, mint más atomfizikusoknál, lel-kiismereti válságot idéz elő életében. Küzd az atomkísérletek teljes eltiltásáért, később pedig a 60-as években kibontakozó szovjet polgárjogi mozgalom egyik alapítója lesz. Ekkor írja *Gondolatok a fejlődésről, békés egymás mellett élésről és szellemi szabadságról* című könyvét (1968). Politikai állásfogl-lásai, sajtókonferenciái egyre élesebben állítják szembe az ál-

lami hatóságokkal. 1980-ban rövid politikai sajtókampány után, feleségével együtt Gorkijba száműzik. 1986 végén térhet csak vissza Moszkvába. Szabadulása sokak számára az „új idők” jelképe volt.

*

SZELISCSEV, Afanaszij Matvejevics (1886—1942) orosz nyelvész, az orosz nyelvben 1917 után bekövetkező lexikális és szintaktikai változások első kutatója.

*

SZOLZSENYICIN, Alekszandr Iszajevics (1918—) orosz író. A Hruscsov-korszakban megjelent kisregénye, az *Ivan Gyenyiszovics egy napja* (1962) egy csapásra világhírűvé teszi. Maga is nyolc évet töltött lágerben, ahol a kisregény cselekménye játszódik. 1956-ban térhetett csak haza, 1957-ben rehabilitálták. A Szovjetunióban ezt követően már csak néhány novellája (*A krecsatovkai állomáson történt, Matrjona háza*) jelent meg. *Rákosok pavilonja, Az első kör, Tizennégy augusztusa* című regényei, melyeket még az 50-es, 60-as években írt, nem jelenhettek meg. Történelmi és vallási nézetei egyre inkább harcosan antikommunista és autokratikusan pravoszláv jellegűek. 1969-ben kizárják a Szovjet Írószövetségből. 1970-ben irodalmi Nobel-díjat kap. 1973-ban Nyugaton megjelenteti *GULAG-szigeletsoport* című „szépirodalmi vizsgálódásait”, melyekben a szovjet rendszer lényegként mutatja be a lágerszisztémát. Válaszul 1974-ben kiutasítják a Szovjetunióból. Azóta az USA-ban él, teljes elzárkózottságban történelmi regényciklusán dolgozik.

*

SZTÁLIN, Jozsif Visezarionovics Dzsugasvili (1879—1953) hivatalos grúz forradalmár, pártvezető és államférfi. 1898-tól tagja az OSZDMP-nek. A pártszakadáskor a bolsevikokhoz csatlakott. 1912-ben kooptálják a KB-be. Részt vesz az októberi forradalomban, melynek győzelme után ő kapja a nemzetiségügyi népbiztos „tárcáját”. Részt vett a polgárháború katonai vezetésében. 1922-től a párt főtitkára és ettől kezdve haláláig a Szovjetunió legfőbb irányítója marad. Sztálin a történelem egyik

legellentmondásosabb figurája: az ország előtt álló valóságos, kényszerítő és sürgős feladatokat (modernizáló, iparosítás, katonai erőegyensúly, civilizációs ugrás) személyi diktatúrájának keretei között, „vassal és vérrel” igyekezett teljesíteni. Eközben a lenini bolsevik gárdát, a régi pártot és a régi szakembereket szinte teljesen kiirtotta, a parasztságot megtizedelte és állami rabszolgaságba taszította, a Vörös Hadsereg parancsnoki karát csaknem teljes egészében kivégeztette, s kiépítette azt a munkatábor-rendszert, amelyben több millió ember sínylődött és végzett rabszolgamunkát. A történelmi teljesítmény és az „ár”, amit Sztálin a szovjet néppel fizettetett, nem álltak arányban egymással, amit különösen szemléletesen mutatott a háborúra való hiányos felkészülés, a kezdeti nagy vereségek. Cromwell és Dzsingisz kán, Napóleon és Hitler, Robespierre és Caligula vonásai keveredtek Sztálin történelmi egyéniségében és teljesítményében. 1956-ban, az SZKP XX. kongresszusa büneiért elítélte.

*

TRIFONOV, Jurij Valentyinovics (1925—1981) orosz prózaíró. Az ún. „városi próza” képviselője. Első regénye, a *Diákok* 1950-ben jelent meg. A 70-es években egymás után jelennek meg kisregényei (*Csere* 1969, *Válságban* 1970, *Hosszú búcsúzás* 1971, *A másik élet* 1975). A *Máglyafény* című emlékező prózájában a sztálini önkény áldozatául esett apjának és apja nemzedékének állít emléket. Legkiemelkedőbb alkotásaiban (*Ház a rakparton* 1976, *Az öreg* 1979, és a hagyatékából most előkerülő *Eltűnédezés* 1987) a sztálini múlt és a forradalmi tradíció továbbélését kutatja a lélekben és az emberi sorsokban.

*

TROCKIJ, Lev Davidovics (1879—1940) hivatásos orosz forradalmár, politikus, közíró, államférfi. 1896-tól vett részt a forradalmi munkásmozgalomban. Az *Iszkra* című lap egyik alapítója volt. A pártszakadás után a mensevikkekhez csatlakozott, támadta Lenin irányvonalát, majd közvetítő álláspontot próbált kialakítani. Az 1905-ös orosz forradalom idején a pétervári szovjet elnökhelyettese volt. A forradalom bukása után bör-

tönbe került, ahonnan megszökött. 1917 elején az emigrációból tért haza. Hamarosan az események egyik irányítója lesz. Az SZKP VI. kongresszusán veszik fel a bolsevik pártba és választják be a Központi Bizottságba. A forradalom előkészítésében Lenin mellett Trockij is kulcsszerepet játszott. A petrográdi szovjet elnöke volt. A forradalom győzelme után a Köztársaság Forradalmi Katonai Tanácsának elnöke, a Kommunista Internacionálé V. B. tagja, külügyi, majd hadügyi népbiztos. A pártvitákban később többször szembekerül Leninnel, de Lenin közös „blokkot” ajánl neki Sztálin ellenében életének utolsó éveiben. 1927-ben zárták ki a pártból. 1928-ban Alma Atába, 1929-ben külföldre száműzték. Külföldön aktív harcot folytat a hivatalos szovjet pártvonal ellen, a diadalmas visszatérés reményében. Megpróbál új nemzetközi szervezetet alapítani „IV. Internacionálé” elnevezéssel, de politikusként sikertelen marad. Viszont mint ellenzékbe szorult újságíró és elméleti politikus, a történelmi szereposztásnál fogva sok mindenben jogosan kritizálja a sztálini vezetést. 1937-től Mexikóban telepedett le, ahol 1940-ben végzett vele Ramon Mercader, Sztálin ügynöke. Művei a húszas években húsz kötetben jelentek meg a Szovjetunióban. Később is rendkívül termékeny közíró volt. Leghíresebb könyve, *Az elárult forradalom* 1936-ban jelent meg külföldön.

*

TVARDOVSZKIJ, Alekszandr Trifonovics (1910—1971) szovjet-orsz költő. Első nagy irodalmi sikere a *Nekeresdország* című elbeszélő költemény volt (1936). A második világháború frontjait járva írta meg országos hírű második elbeszélő költeményét a *Vaszilij Tyorkint*. A XX. kongresszus után egyik élharcosa lett a „desztalinizálásnak”: *Egy messzebb* (1960), *Tyorkin a másvilágon* (1963). A *Novij mir* legendás hírű főszerkesztője — 1969-ben váltják le. Hagyatékából ebben az évben közölték a kollektívizálásról írt megrendítő *Az emlékezet jogán* című poémáját.

*

UGLOV, F. G. (?—) a Szovjetunió Orvostudományi Akadémiájának állandó tagja.

VORONSZKIJ, Alekszandr Konsztantyinovics (1884—1943) szovjet-orosz kultúrpolitikus, szerkesztő, író. A forradalom után Lenin bízta meg a *Krasznaaja Nov* című folyóirat megalapításával. Ő szervezi a *Pereval* („Hágó”) irodalmi csoportot és a *Krug* könyvkiadót, ahol elsősorban az ún. „útítárs”-írók gyülekeznek. 1927-ben trockizmus vádjával kizárják a pártból. 1929-ben letartóztatják és száműzik. 1935-ben másodszor is letartóztatják és lágerbe kerül. Itt hal meg 1943-ban. A XX. kongresszus után rehabilitálják. Számtalan tanulmánykötete jelent meg a 20-as években. Utolsó könyve, mely életében megjelent, önéletrása volt: *Két élet* (1930).

*

ZAMJATYIN, Jevgenyij Ivanovics (1884—1937) orosz prózaíró. Mint hajóépítő mérnök beutazta a világot, évekig élt Angliában. Alekszandr Blok mondta róla némi ironiával, hogy „angliai orosz író”. 1913-ban jelent meg első nagy hatású könyve, az *Ujezdnoje* („Kisvárosi lét”). Az októberi forradalom után, jöllehet diákként a bolsevik párt tagja volt, börtönben is ült, szembekeverül a bolsevikokkal. 1920-ban írja *Mi* című antiutópiáját, amely egyben e műfaj nyitódarabja is a huszadik századi világ-irodalomban. Georges Orwell, az *Ezerkilencszáznolcvannégy* szerzője maga is merített a regényből, s annak idején írt is róla. A *Mi* művészi tekintetben nem legjelentősebb, de ideológiailag leghatásosabb műve Zamjatyinnak. 1925-ben angolul, 1929-ben pedig oroszul is megjelent az USA-ban. Az 1929-es kampány véget vet írói pályafutásának a Szovjetunióban, leállítják művei gyűjteményes kiadását, leváltják a leningrádi szakmai-érdekvédelmi írószervezet elnöki tisztségéről. 1932-ben, itt közölt levelét követően engedélyezik kivándorlását Nyugat-Európába. Az emigrációban már nem alkotott jelentőset.

*

ZOSCSENKO, Mihail Mihajlovics (1895—1958) szovjet-orosz prózaíró, humorista. A 20-as években a *Szerapion-testvérek* írói csoportjához tartozott. Első nagysikerű műve, a *Szinyebrjuhov Nazar Iljics úr elbeszélései* 1922-ben jelent meg. A 20-as évek végén már hat kötetben adták ki összegyűjtött műveit. Hőseit

az orosz kispolgár, a szovjet hivatal, a városi zsargon eklektikus nyelvén beszélteti, ami a humor legfőbb forrása műveiben. 1946-ban néhány elbeszélése ürügyén Andrej Zsadanov intéz ellene támadást, melynek nyomán az írószövetségből is kizárják. Sokáig nem publikálhatott, nyomorgott. 1956 után, a végleg megkeseredett ember már nem tud örülni a változásoknak, jelentős művet már nem alkot. Válogatott műveit nemrég adták ki három kötetben.

ZSDANOV, Andrej Alekszandrovics (1896—1948) az SZKP PB tagja volt a 30-as évek végétől, Sztálin legszűkebb környezetéhez tartozott. Elsősorban mint a dogmatikus kultúrpolitika elvi megalapozója és képviselője ismeretes. Különösen hírhedtté vált 1946-ban a KB-határozat igazolására mondott beszéde, melyben Visinszkij — a kirakatperek főügyészének — modorában támadta Ahmatovát és Zoscsenkót.